

מהלכות

ימי בין המצרים ותשעה באב
ועניניהם

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמננו

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון בדוא"ל ניתן לשלוח בקשה
ל: H616169@gmail.com

בתשלום השנה לפטירת רבינו הגאון החסיד רבי שריה דבליצקי זצוק"ל

"צדיק יסוד עולם" מאת נכדו הג"ר בצלאל דבליצקי שליט"א - עמ' נ"ה
"תם וישר יצרוני" מאת נכדו הג"ר חיים מרדכי דבליצקי שליט"א - עמ' ס"א

דיני בין המצרים.....	השתמשות במגבות, סדינים ומצעים מכובסים,	שבת (ליל התענית).....
אכילת בשר ושתיית יין ותענית בימי בין המצרים.....	ופרישת מפה מכובסת.....	נשים בברכת הנר במוצש"ק.....
תיקון חצות והתאבלות בימים אלו.....	לפרוש סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית מלון.....	חולה, מעוברת, יולדת וכו' האוכלים בת"ב דינם גבי הבדלה.....
דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים.....	תפירת בגדים ותיקונם.....	קטן האוכל בת"ב.....
דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים.....	צחצוח נעלים.....	הלכות תשעה באב.....
איסור תספורת.....	רחיצה.....	החייבים והפטורים בתענית.....
תספורת למנהג קהילות בני ספרד.....	שטיפת הרצפות.....	ליל תשעה באב.....
נטילת ציפורניים.....	סיווד וצביעת הבית.....	ישיבה על הקרקע.....
ריקודים ומחולות וכלי שיר ושירה בפה.....	נטילת ציפורניים.....	מעריב, איכה וקינוח.....
שמייעת ניגונים באוטובוס, טלפון וסלולרי.....	אכילת בשר ושתיית יין.....	מדיני ועניני היום.....
שירים לחתן המתארח בימים אלו.....	מיעוט במשא ומתן.....	אמירת שלו' ומזל טוב.....
שירה בפה ובכלי זמר בסעודות מצוה.....	קניית בגדים ודברים חדשים.....	נתינת יד בת"ב.....
תנאים ונישואין בימי בין המצרים.....	קידוש לבנה בחדש אב.....	עישון והרחת בשמים.....
סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים.....	אכילת בשר ושתיית יין בסעודת מצוה.....	בליעת רוק.....
סיווד הבית בימים אלו.....	שבת פרשת מסעי ושבת חזון.....	רחיצה וסיכה.....
לעבור דירה או לחפש דירה בימים אלו.....	דין לבישת בגדי שבת וזמן הלבשה.....	רחיצת הידים.....
דברים האסורים משום סכנה.....	כיבוס בגדי שבת.....	נעילת הסנדל.....
שלא לילך יחידי.....	לבישת בגדים חדשים בשבת.....	תלמוד תורה.....
שלא לילך בין חמה לצל.....	צחצוח נעליים לכבוד שבת.....	תהילים.....
דין הכאת התלמידים.....	פרישת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעות ובגדי שינה לכבוד שבת.....	מוסר.....
דין רחיצה בים ובבריכה.....	השתמשות בכלים חדשים בשבת.....	לימוד מקצועות וקריאת עיתונים.....
טיפולים רפואיים.....	הכנת בגדים ומגבות בשבת.....	חיוב תלמוד תורה.....
נסיעה במטוס.....	נטילת ציפורניים בער"ש.....	שחוק וקלות ראש.....
דיני חדש אב.....	אכילת בשר ושתיית יין בשבת.....	מלאכה בתשעה באב.....
משנכנס אב ממעטים בשמחה.....	ערב שבת פרשת מסעי.....	יום תשעה באב.....
סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב.....	שבת פרשת מסעי.....	טלית ותפילין בשחרית.....
לבדח נפשו ונפש חבריו.....	הבדלה.....	סדר התפילה.....
לדון עם גוי בימים אלו.....	החלפת בגדי שבת.....	קריאת התורה.....
כיבוס וגיהוץ.....	ערב שבת ושבת חזון.....	איכה וקינוח.....
ניקוי כתמים והעברת אבק מהבגדים.....	נטילת ציפורניים בערב שבת.....	הליכה לבית הקברות.....
כיבוס בגדי קטנים.....	רחיצה וטבילה בער"ש.....	אגרא דתעניתא צדקתא.....
גיהוץ בגדים.....	תלמוד תורה.....	מנחה.....
פאה נכרית.....	דינים נוספים בשבת שחל בה תשעה באב.....	מוצאי התענית.....
לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת.....	סעודה שלישית.....	הבדלה.....
לבישת בגדים מכובסים.....	אחר שקיעת החמה.....	קידוש לבנה.....
לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת.....	מוצש"ק פרשת חזון.....	דיני אכילת אחר גמר התענית.....
פגישת שידוכים.....	הבדלה, ברכת הנר וברכת הבשמים במוצאי	ט"ו באב.....
		דברים אחדים בענין שמירת הפה והלשון.....

אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים | דברים שאינם מדינא סומן ב | בקשת הגר"ח קניבסקי שליט"א שלא לסמוך על הנכתב בשמו

◇ **"בכל יום ויום שלש פעמים, יוצאת בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתים לבין האומות"** (ברכות ג.).

◇ כתב היעב"ץ (סידור בית יעקב – שער השלכת, דיני תשעה באב הלון ו' אות ט') **"אלמלא לא היה אלא עוון זה בירינו שאין מתאבלין על ירושלם בראוי, די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה קרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המפלגות הגדולות הנוראות המבחילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורנו על צווארינו נרדפנו ... לפי שיצא האבל הלז מליבנו ... שכחנו את ירושלם, ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הניסיון ביחוד כיום ט' באב המר, מו ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו בראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה הוא היה לנו"** עכ"ל⁽⁸⁾.

דיני בין המצרים

◇ רבות התאונן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מיעוט הרגשת ימי החורבן שהיתה נחלת כל ישראל בכל הדורות, כפרט בכין המצרים אשר כובד הראש ורושם הימים היה ניכר על פני כל, וביותר משנכנס אב, וביחוד בירושלם עיה"ק רבים נהגו ללבוש מלבושים פחותים כל ימי בין המצרים, גם נהגו לומר 'שומר ישראל' שבתחנן בנעימה מיוחדת של צער ושברון לב, וכנהה הרבה פעולות והרגשות לעורר צער החורבן, ובדורינו ירדה הרגשה זו פלאים. – וסיפר בנו הגר" ברוך זצ"ל שפעמים רבות במשך השנה כשלא היה איש בבית זולתם שמע את אביו זצ"ל כופל בכרחמ"ז את התיבות 'יהוא יוליכנו קוממיות לארצינו' כמה וכמה פעמים, בהתעוררות רבה ובערגת הנפש⁽⁹⁾ 'הליכות שלמה' ע' תי"ג בהערה).

◇ בימי בין המצרים (בפרט), יש להזהר לומר בכל סעודה "על נהרות בבל" (מקור חיים' לבעל החוות יאיר תקנ"א ד'). וכתב האר"י ז"ל "יזהר האדם מאוד ומאוד, שלא ימנע עצמו מלדאוג על חורבן הבית בכל הסעודות, והוא מזהיר הקדוש (פ' תרומה דף קנ:) ... ולכן נהגו לומר בחול קודם ברחמ"ז מזמור על נהרות בבל⁽¹⁰⁾, ובשבת ויו"ט שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון⁽¹¹⁾, אך את זה תאכלו שאת בינה, שבדאי אין אדם יוצא ידי חובתו בפה ואומר המזמור בפיו ובשפתיו, ולבו בל עמו, אך העיקר שייכנס בלבו ובמחשבתו צער החורבן ויקרע סגור לבו מהצער הגדול והדאגה הגדולה על חורבן בית המקדש בעת אמירת המזמור" (יסוד ושורש העבודה, שער השביעי פרק ו').

◇ כתב בספר תכלת מרדכי ח"ב (למהרש"ם מברעזאן זצ"ל) על תהילים (קמ"ז, ע' שט"ז) עפ"י הוזה"ק דתפילת העני בעת צר לו מעטפת כל התפילות להעלותם ברצון וכן תפילת ישראל בימי בין המצרים שמתפללים בלב נשבר מתקבלת לרצון יותר מכל השנה.

◇ תני ר' שמעון בן יוחאי אומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו וכו', בשלשה דברים עתידים למאוס 'במלכות שמים', 'ובמלכות בית דוד', 'ובבנין בית המקדש', אימתי מאסו שלשתם: בימי ירבעם. הדא הוא דכתיב 'ויען איש ישראל ויאמרו אין לנו חלק בדוד' זו מלכות שמים. ולא נחלה בבן ישי' זו מלכות בית דוד, 'איש לאהליו ישראל' ולא לבית המקדש אל תקרי 'לאהליו' אלא 'לאלהיו'. א"ר סימון בר מנסיא אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, הדא הוא דכתיב 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם' זו מלכות שמים. 'זאת דוד מלכם' זו מלכות בית דוד, 'ופחדו אל ה' ואל טובו' זה בית המקדש. וימאנו העם לשמוע (ילקט שמעוני שמואל א רמז ק). ועל כן יהא אדם רגיל לבקש על ג' דברים אלו: מלכות שמים, מלכות בית דוד, ובנין בית המקדש, ויכול לבוין עליהם בברכת 'את צמח דוד עבדך' בתיבות 'ולישועתך קוינו כל היום'.

אכילת בשר ושתיית יין ותענית בימי בין המצרים

א. יש מתענים מ"ז בתמוז עד תשעה באב (שו"ע תקנ"א ט"ז, וכן נהג החת"ס זיע"א כשהיה בכוחו בנערותו⁽¹²⁾). ובלילה לאחר התענית נהג שלא לאכול עכ"פ מאכלי בשר, ולעת זקנותו נהג כהנ"ל רק מר"ח אב – מנהגי בעל החת"ס החדש פ"ב א'). ות"ח⁽¹³⁾ אין כדאי שינהג בחומרא זו⁽¹⁴⁾ (משנ"ב שם סק"צ).

◇ כתב במועד לכל חי (סי' ט' פס"ו) "הנוהגים להתענות מ"ז בתמוז עד ת"ב מה טוב חלקם, אך בדורות הללו דירדה חולשה לעולם ועייף ויגע על המהיה ועל הכלכלה, עתיד דיזיק לאדם המתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום, על כן יותר טוב שירבה בצדקה בעד תעניתו כפי השגת ידו, וילמד יותר מהרגיל, וטוב לו תורה וצדקה מהתענית, דעשות צדקה ומשפט נבחר לר' מנחם". ע"כ.

ב. יש שנוהגים לא לאכול בשר ולא לשותות יין כבר מ"ז בתמוז (דמאז התחיל הפורענות של החורבן)⁽¹⁵⁾. ודוקא בימי חול, אבל בשבת אסור להחמיר בזה (שו"ע תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק נ"ט) (והמחמירים גם בשבת "יצא שכן בהפסדן" – 'שבלי הלקט' סי' רס"ו).

תיקון חצות והתאבלות בימים אלו

ג. איתא בכתבי האר"ז⁽¹⁶⁾ (שער הכוונות דף פ"ט ע"ג) ז"ל "מנהג טוב וכשר הוא מאוד לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חרבן הבית, וטעם היות זה אחר חצות, כי אז הוא התעוררות הדינין בסוד כי ינטו צללי ערב, אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצות היום. ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם. וענין חצות הלילה אין צורך להזכירה כי אפי' בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החורבן ומכ"ש בלילות אלו שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר שמחו עת ירושלם וכו' כל המתאבלים עליה" עכ"ל. ובפרי עץ חיים (דף קכ"ז ע"ד)

(א) ובכתבי הרמב"ן ז"ל (ח"א עמ' שכ"ד) איתא "ישיש את ישראל בעבור כי הם בגלותם ישימו כל כוננתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ד' לילה ויום שיכפר על עוון ישראל ויחיש קץ הגאולה. כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה... כי העוון הנזכר פוגע בו כי הוא מצטער כל היום על כי איחרו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משיגים בכך אלא מתעסקים בעסקינו בתוך העמים".

(ב) איתא בזוהר הק' (פרשת תרומה דף קנ"ז ע"ב) ז"ל "מאן דאתעדן על פתוריה ומתענג באינון מיכלין, אית ליה לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דקא איתחריב, ובגין ההוא עציבו דאי' קא מתעצל על פתוריה בההוא חדוה ומשתיא דתמן, קודשא בריך הוא חשיב עליה כאילו בנה ביתיה, ובנה כל אינון חריב דבי מקדשא, זכאה חולקיה". עכ"ל.

(ג) אכן ב'כתר ראש' (להגות"ח מוואלאוין זיע"א אות צ"ד) הובא "ולא אמר 'שיר המעלות' קודם ברכת המזון".

(ד) וכ"נ הגר"ש דבליצקי זצ"ל בצעירותו.

(ה) ומי שתורתו אומנותו נקרא ת"ח לענין זה (משנ"ב תקע"א סק"ג).

(ו) שממעט במלאכת שמים, שאי אפשר שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, וצריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו (משנ"ב שם).

(ז) וכ"כ בשער הכוונות שכן נהג האר"ז⁽¹⁷⁾ (הובא בפי' החיים ס"ק ק"ל). וב'סדר היום' כתב "ראוי לכל ת"ח לנהוג כך מ"ז בתמוז אם בידו לעשות שאינו חלוש כ"כ, כיון שהם ימי הרעה".

כתב ז"ל "מנהג טוב להתאבל אחר חצות היום כי אז סוד הדינין ולבכות חצי שעה או יותר על חרבן הבית, וטוב מאוד אל הנפש" עכ"ל. (ויש ליתן לב דב'שער הכוונות' לא הזכיר זמן ד'חצי שעה או יותר'). (וכן בפרמ"ג (תקנ"א א"א סקמ"ה) וב'חיי אדם' (קל"ח ח'), ובמשנ"ב (תקנ"א ס"ק ק"ג) הביאו שבימים אלו יש להתאבל לאחר חצות היום ולבכות כמו חצי שעה.

ד. כשיאמר 'תיקון חצות' בימים אלו (כיום) לא יאמר 'תיקון לאה', כ"א רק 'תיקון רחל' (כי 'תיקון לאה' עניינו רק בחצות הלילה ולא בחצי היום, ואף 'תיקון רחל' לא כתב האריז"ל לאמרו ביום כסדר הלילה, רק שכתב לישב באבילות ולבכות על חרבן הבית, ואמירת סדר 'תיקון רחל' הוא רק 'מנהג' לפי שמיוסד על בכיה והספד על החרבן) (תוספות חיים' שעל 'חיי אדם' כלל קל"ג סק"ח). וי"א דאומרים ג"כ כל הקינות שנדפסו בסידורי אשכנז בתוך תיקון רחל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – קונטרס 'בין המצרים' ה'תשע"א, ובחיבורו 'סדר תיקון חצות' פרק ד'). (ויש אשר אין בכוחם או אין בידם סיפק לומר כל הקינות בכל יום, ואומרים בכל יום קינה אחרת).

✧ כתב החיד"א זיע"א (מורה אצבע' – סי' ר"ל) "טוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום חול מביין המצרים אחר חצות (היום) וכן נהגו בארץ ישראל תובכ"א ע"פ כתבי רבינו האריז"ל זצ"ל, והוא מנהג ותיקון". ובספרו 'שם הגדולים' (מערכת ספרים, קיצור תקפו כהן) כתב "ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז"ל ח", והכל מתאבלין על החרבן בעונותינו הרבים, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות ... ובימי בין המצרים בבית הכנסת הגדולה וק"ק ות"ת נאספים ביום קהל גדול ומקוננים בכל יום כמצות רבינו האריז"ל" (והובא בכף החיים תקנ"א ס"ק רכ"ב, ושם כתב דנהגו לומר 'תיקון רחל' שפסוקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חרבן הבית – וסדר 'תיקון רחל' נמצא בכף החיים סי' א ס"ק י"ט ד"ה ותאמר, ובסידורים שיש בהם תיקון חצות).

✧ בספר מנהגי ישראל (ע' קנ"י) מביא מהרבה מקורות שבכל ארץ ישראל נהגו לומר תיקון חצות גם ביום, ואף בתקון חצות בלילה היו מתעטפים בסודר כאבלים ומרכים בבכיה יותר מהנהגו. ויעו"ש שכן נהגו רבנן תקיפי וראשי ישיבות שהיו יושבים לארץ ובוכים בקול מר ומספד תמרורים קורע הלב לגזרים. וכך כתב הגר"ר ארי' ליב זצ"ל בן החפ"ן דיים זיע"א (בספר כל כתבי חפ"ן חיים – דוגמא מדרכי אבי אהרן) "שבימי בין המצרים ראה את אביו אומר כל יום תיקון חצות לבדו בביהכ"נ. – וכן סיפר הגר"ר אליהו לאפיאן זצ"ל (לב אליהו שמות ע' ק"י) שבימי נעוריו נכנס בימי בין המצרים לביהכ"נ הגדול בשעה שתים אחר חצות היום ומצא את ביהכ"נ מלא אנשים יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות, ומי היו אלה האנשים – סנדלרים, חייטים, נגרים וכדומה, אנשים פשוטים העמלים על פת לחם, גם הם ידעו שיש לערוך תקון חצות ולבכות על חרבן בית מקדשנו בג' שבועות של בין המצרים ועשה עליו רושם גדול. ע"כ (הובא הנ"ל בספר 'בית קדישנו ותפארתנו' ח"א ע' 69). ועד היום נוהגים קהילות יוצאי הונגריה לומר תיקון חצות בציבור, כל יום מימי בין המצרים כשהם יושבים על הקרקע. וכן נהגו הגר"ש ואזנר זצ"ל לומר תיקון חצות יחד עם בני ישיבתו "הכמי לובלין" כשאלוהים מצטרף קהל רב. – וכן נהגו הגר"י פיישר זצ"ל בג' שבועות לומר 'תיקון חצות' בכל יום אחר חצות היום (והיה אומרו אצל הפתח בישיבה כאכל על כסא נמוך ובחליצת המנעלים) ואף בשנותיו האחרונות כשהיה חולה וצמוד לחמץ, לא ביטל אמירתה והיה אומר התיקון חצות בישיבה על שרפרף נמוך אף שהיה קשה מאוד עבורו ישיבה זו. וסיפר הגר"י זצ"ל שמלפנים בירושלם במשך הג' שבועות בצהריים היו הבתי כנסיות מלאים אנשים שהיו באים לאמירת 'תיקון חצות' בישיבה על הארץ. וזקני ירושלם מוסיפים לספר שבג' שבועות אלו היו החנויות סגורות בזמן זה והיה מורגש האבילות לכל (הליכות אבן ישראל ח"א ע' שכ"ז). וכן הגר"ח זוננפלד זצ"ל הקפיד כל ימיו לקום בלילה לאמירת תיקון חצות ואף לעת זקנותו ובעיצומה של מחלתו האחרונה היה מתיישב על מיטתו באמצע הלילה ועורך תיקון חצות (ספר 'תורת חיים' (י)). וכן נהגו הקהילות יעקב זצ"ל לערוך כל לילה תקון חצות בהסתר במשך כחצי שעה (ארחות רבינו ח"א ע' יג). ובמעשה רב (אות א') מהנהגות הגר"א זיע"א כתב "לקום בחצות ולעשות תיקון חצות". ובספר מנהגי בעל החת"ס (החדש מילואים פ"א ע' ע"ב, ושם בתומר דבורה) מובא שכליל ו' בחצות הלילה היה נוהג לבוא לבית מדרשו לעשות תיקון חצות עם בני הישיבה ואז היה מקונן הרבה על ביהמ"ק תובכ"א. ושם מובא דע"פ רוב היה הש"ץ איש צדיק תמים מו"ה פישל סופר זצ"ל, אשר ראשו מים ועיניו מקור דמעה, וכשפעם היה ש"ץ אחר במקומו ועשה תיקון חצות בלי התעוררות לבכי ויללה, תמה החת"ס זיע"א ואמר כמדומה אני שהוא מכת ש"צ ימ"ש, כי איך אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה (והובא אף בדרשות חת"ס דף ש"ז בהערה).

✧ יש לידע דאמנם האריז"ל סידר תיקון חצות, אכן כתב הגר"ח זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים א"ה סי' א') דסדר תיקון חצות אין לו שיעור ובאמירת מזמור 'על נהרות בבל' ו'מזמור לאספ' יוצא יד"ה. וכע"ז במקור חיים (לבעל החוות יאיר סי' א' סק"ג) זל"ש "...בדורותינו שירדה חולשה לעולם (שאחד מ)עיר ושנים ממשפחה עומדים בחצות הלילה להתחנן, כאשר מן הראוי לקיים מ"ש חצות לילה אקום וכו', ראוי לכל אשר נגע יראת אלוקים בלבו כשינעור משנתו בחצי הלילה או אח"כ, ליטול ידיו ויאנה בשברון לב מתנים ויאמר 'על נהרות בבל', ולפחות יתאונן בלבו ויתן אל לבו חרבן בית קדשנו ותפארתנו וגלות השכינה כביכול, ואלוקים יראה ללבב ושפיר מיקרי 'מויצר ודואג' אע"פ שלא קיים קומי רוני" עכ"ל.

✧ "ואין לשער כמה הפליגו והקפידו גדולי וצדיקי הדורות בגודל נפלאות וחשיבות אמירת תיקון חצות, כמבואר בזה"ק אין מספר פעמים וכן נהגו יראי ד' בכל הדורות" (מתוך מכתב הגר"ש אלישיב זצ"ל 'כתבוננו לדורות' ע' שכ"ז).

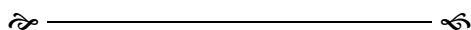
ה. אין עושין תיקון חצות בערב שבת לאחר חצות היום, ולא בר"ח אב, וכמו"כ לא בערב תשעה באב לאחר חצי היום (פמ"ג תקנ"א א"א סקמ"ה והו"ד בבית"ל סוף הסי' שם ד"ה 'בחפית'). ויעו"י הערה (י). וי"א אף לא בערב ר"ח אב ('ערוך השלחן' סו"ס תקנ"א, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'סדר תיקון חצות' פרק ד').

ו. אע"פ שבשנת השמיטה אין אומרים תיקון רחל בתיקון חצות בלילה בארץ ישראל (יעו"י שו"ת רב פעלים ח"א בקונטרס סוד ישרים סי' י⁽¹⁾), וכף החיים סי' א' סק"ב), מ"מ בימי בין המצרים ביום אומרים תיקון רחל גם בשנה זו (כף החיים תקנ"א רכ"ד ותקפ"א ע"ה).

ז. ביום תשעה באב עצמו לא נוהגים לומר תיקון חצות (החיד"א זיע"א – 'יוסף אומץ' סי' כ"א, בן איש חי פרשת דברים אות כ"ה, וכף החיים תקנ"א רכ"ג).

✧ "הנה החסיד ... צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו יתברך, ויתאור לגאולה, לפי שבה יהיה עילוי לכבוד שמו יתברך" (מסילת ישרים' פי"ט).

✧ "ויתפלל תמיד על גאולתן של ישראל והשבת כבוד שמו לעילוי. ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלם, המפני תפילתי יכונסו הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו בצידו כאותה ששנינו לפיכך נברא אדם יחיד, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכבר נחת רוח

(ח) ח"ב הנהגות ופסקים להרב ורנר שליט"א עמ' 1.

(ט) אכן דעת החיד"א זיע"א ('יוסף אומץ' סי' כ"א) דבערב תשעה באב מותר לומר תיקון חצות אף לאחר חצות היום (והוא במועד לכל חי סי' י' אות כ"ג, ובכף החיים תקנ"א רכ"ג – ושם כתב ד"כ הוא המנהג לומר בערב ט"ב אחר חצות תיקון רחל כמו שאר הימים בין המצרים. וכתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל בחיבורו 'סדר תיקון חצות' פרק ד' ד'מסתברא כותיה').

(י) ומביא שם הטעם "כיון שיש עילוי המלכות ונקראת שבת הארץ שבת לד' ולכן אין לומר קינות דלמא ח"ו יהיה פגם כיון דשנה זו נקראת שבת לגבי המלכות".

הוא לפניו ית' שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת... והקב"ה שמח בזה... חייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו כי... לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה" (מסילת ישרים פ"ט).

◊ "הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל לבו כי בחיותינו על אדמתינו והשכינה חיתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לד', והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעמקי תהום מה שאין בן עכשיו... הלילית היא מחייבת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה... ואנחנו בית ישראל מוכים ונהרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם, והיאך לא ישום אדם אל ליבו כל מי שיראת אלוקים נוגע בלב, לבוין בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל שוגאלנו הקב"ה מירי אומות העולם למען שכינת כבודו. וקבלה אמיתית היא בידי: כל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה זוכה לבתר תורה" (קב הישר' פרק צ"ג). [והטעם פשוט התורה שבע"פ היא בחינת השכינה, ולפי שהוא מצטער בצערה, זוכה לבתרה של תורה" – החיד"א וז"ל 'מדבר קדמות', מערכת צ' אות ז'].

◊ בתנא דבי אליהו רבא (פ"ד) כתב "כל חכם מישאל שיש בו דבר תורה לאמיתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלם וביהמ"ק ולישועה שתצמח בקרוב וכו' מיד שורה רוח הקודש בקרבו" (והובא ב'מסילת ישרים' פ"ט).

◊ חז"ל קבעו לנו ימים אלו להתאבל על ירושלם. ובש"ע (א' ג') כתב גבי כל השנה דראוי לכל ירא שמים שיחא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. ובמקרא (ס' תב"ב) הביא דיש אומרים שגזרו להתענות כל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חילול ד'. ושם במשנ"ב הביא דיש מתענים רק מבשר ויין (ובלילה שלפניהם). וכתב שם דמי שאינו יכול להתענות לכה"פ יתפלל ע"ז. וביאר המשנה הגר"ז וזכטפויגל זצ"ל שבימים אלו יש להתלמד ולהתחפך לאדם שיש לו שייכות עם האבילות, ובזה זוכה ורואה בנחמה (ספר 'לקט רשימות'). ויש לו לאדם לצייר לעצמו כל הניסים והשמחה שהיה בזמן בית המקדש, כגון שמחת בית השואבה, הדרגה הגבוהה בכפרת עוונות וכו' ועי"ז שייך להתאבל ('לקט רשימות' בשם הסבא מקלם זצ"ל). ועם התבוננות קטנה כל יום כבר אפשר להקרא "מתאבל על ירושלם" (שם).

◊ כמו שאם נכנסים לשיבה בימי אלו ואין ניכר כי היום אלו, הלא טענה היא בין על הכלל ובין על הפרט, כן כאשר נכנסים לשיבה בימי בין המצרים, ואין ניכר כלום הלא פירושו של דבר כי איננו אבילים! קשה להעלות הדברים על השפתים, אך הלא כשנכנסים ר"ל אצל אבילים, הרי כאשר מוזמן לראות איזה שחוק על פניהם הרי משונה הדבר לראות זאת ומתעוררת בלב איזושהי ביקורת על הדבר, כי אבל צריך להיות במצב שלא יתכן הדבר כלל וכלל שיעלה שחוק על פניו. וכיון שבימים אלו הננו צריכים להיות רחמנא ליצן אבילים, הרי צריך שלא תראה שמחה על פניו של אדם, וכשאין הדבר בן הרי זה סימן כי רחוקים מאבילות של ממש... (הגר"ד פוברסקי זצ"ל – 'מוסר ודעת' ג' קל"ג).

◊ מי שאינו מסוגל לבכות בימי בין המצרים על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה, עליו לשבת על הרצפה ולבכות בכבי מר על חורבן הקודש בקירבו. לבכות על זה שאינו מסוגל לבכות, ועל שלא איכפת לו ואין לו שייכות לאבדן בית המקדש. כאשר אינו מרגיש את החסרון של בית המקדש, הרי חסרונו ברוחניות ניכר וגלוי, ועל דא קא בכינא. ועל זה ראוי באמת להתעורר בכבי, כח הבכי יזכנו לגאולה שלימה בקרוב אמנ (הגר"ש פינקוס זצ"ל – 'גלות ונחמה' ע' ק"ג).

◊ כתב הכוזרי (ב' כ"ד) ...אילו היינו מכינים עצמינו להקביל פני אלוקי אבותינו בלב שלם ובנפש חפצה, היינו זוכים לניסים ונפלאות שאירעו לאבותינו במצרים, אלא שאנו אומרים 'מהחזיר שכינתו לציור' (ושאר תפילות כהשתחוה להר קדשו ויהשתחוה להרם וגליו) בצפצוף חורזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה, עכ"ד.

◊ "כל המתאבלים בעולם הזה (על ירושלם) שמחים עמה לעולם הבא, שנאמר שמוחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה, שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" (תוספתא תענית פ"ג ה"ג).

◊ כתב במועד לכל חי (י' ס"ו) בשם הדרך חכמה (ס' ס"ו) שבזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה יתקבצו הגלויות ה' שהוא תיקון לעוון קרי (י"א), יעווי"ש.

◊ כתב בזוה"ק (בשלח דף נה) "אימתי ירחם הקב"ה למבני ביתא וכו' אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקודשא בריך הוא וכו' למאי דכתיב לבתר "חדיו ירננו", וכו' דמחוי ליה בישובא בחדוותא בשוב ד' ציון". ע"כ.

◊ קודם אמירת 'תיקון חצות' יכוין לבכות על חורבן הבית (שער הכוונות דף נ"ח ע"ב).

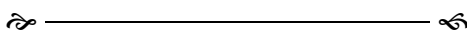

◊ ומעת חורבן בית קדשנו וגלו הבנים מעל שלחן אביהם, שכינת כבודו יתב' אזלא ומתרכא כביכול ולא תרגיע. ואין שיוור רק התורה הזאת כשישראל עם קדש מצפצפים ומחגים בה כראוי, הן המה לה למקדש מעט לחכין אותה ולסעדה ושורה עמהם ופורשת כנפיה עליהם כביכול. ובין כך אית נייחא מעט כו'. כמאמרם ז"ל בפ"ק דברכות (ח' ע"א) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד (נפש החיים שער ד' פרק ל"ד).

דיני ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

ח. טוב להזהר בימי בין המצרים מלברך ברכת 'שהחיינו' על פרי או מלבוש חדש (דכיון שהוא זמן פורענות אין כדאי לומר 'שהחיינו לזמן הזה' ^(א)). ולפיכך לא יאכל פרי חדש ולא ילבש בגד חדש בימים אלו (ש"ע תקנ"א - י"ז, ומשנ"ב ס"ק צ"ח - צ"ט). מי שעבר וברך ברכת הפרי על פרי חדש, י"א שיברך שהחיינו ויאכל הפרי כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו (כנסת הגדולה 'אור"ח סי' ל"ד - ל"ה, וברכי יוסף תקנ"א ס"ק ח' ודקדק כן אף מהמרח"ו ז"ל בשער הכוונות והובאו בשע"ת תקנ"א וכף החיים תקנ"א - י"ד ובתוספת חיים על החיי אדם קל"ח ח' סק"ג, ויעווי"ש בשערי תשובה עור מש"כ בזה).

ט. י"א דכבר מליל י"ז בתמוז אין לברך שהחיינו (החיד"א זיע"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ד, והובא בכף החיים תקנ"א ס"ק ר"ז, וכן יעו"ר 'שבט הלוי' ח"ח קס"ח [ז], אמנם יעו"ר 'אגרות משה' אור"ח ח"א קס"ח וח"ד סי' קי"ב אות ב' ^(ב)).

(יא) ויעו"ר עוד בשו"ת נודע ביהודה אור"ח מהדו"ק סי' ל"ה בתשובתו הנודעת על אדם שנשכח בדברים חמורים למאוד במשך זמן רב שאחד מהתיקונים שכתב לו על חטאיו הוא ש"בכל חצות הלילה ירבה בבכי על החורבן ועל הגלות".

(יב) אכן במהר"ל (מנהגים הל' ח"ב עמ' רמ"א הוצאת מכון ירושלם) כתב דהטעם הוא "כדי למעט שמחה".

(יג) ויעו"ר עוד דכתב דב"ז בתמוז שחל בשבת קדש ונדחה ליום ראשון פשוט דיש לאסור כבר מהלילה בכל דיני בין המצרים, דדיני בין המצרים חלו כבר בשבת (דיש מהן שנוהגין גם בשבת), עכ"ל.

י. בשבת ובר"ח, מותר לברך ברכת שהחיינו ואין להחמיר בזה ^(י) (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ח ושעה"צ אות צ"ט). ועל כן מותר לתפור ^(ט) או לקנות בגד חדש שאינו מתוקן (דאז מברכים עליו שהחיינו בשעת הלבישה) מ"ז בתמוז עד ר"ח אב (לא כולל ר"ח אב עצמו ^(טז)) וללבושו באחת מן השבתות שלפני ר"ח אב ולברך שהחיינו (אכן אין לקנות בגד מתוקן, דאז מברכים עליו שהחיינו בשעת הקניה, ואין לברך ברכה זו בימים אלו) (מג"א שם סקכ"א ומשנ"ב שם ס"ק מ"ה), (אכן יעוי' כף החיים תקנ"א פ"ח דכתב דגם בבגד מתוקן המנהג לא לברך שהחיינו בשעת הקניה, ועפ"ז מותר לקנות גם בגד מתוקן לאחר י"ז בתמוז וללבושו בשבת ולברך שהחיינו ויעוי' הערה ^(יז)).

יא. בגדים שאינם חשובים כנעלים וגרביים וכיוצ"ב (שאין מברכים עליהם שהחיינו), וכמו"כ חפצים וכלים חדשים שאינם חשובים (שאין מברכים עליהם שהחיינו בשעת קנייתם) מותר לקנותם מ"ז בתמוז עד ר"ח אב (ומר"ח עצמו אסור), וללבושם ולהשתמש בהם אף בחול (יעוי' שו"ע תקנ"א י"ז, ומשנ"ב ס"ק מ"ה) ^(יח).

יב. פרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב, ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מפני שיתקלקל, מותר לברך שהחיינו ולאוכלו אפי' ביום חול (רמ"א תקנ"א י"ז ומשנ"ב ס"ק ק"א).

יג. חולה מותר לו לאכול פירות חדשים (הפירות פותחין לו תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן) ולא יברך עליהם שהחיינו (משנ"ב שם ס"ק צ"ט). וכמו"כ אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש (שמא תאווה ויגרור נזק לה ולולד וכן"ל) ולא תברך שהחיינו ^(יט) (משנ"ב שם) ^(כ).

יד. מי ששכח ולקח פרי חדש ובירך עליו ברכת הפרי (שצריך עתה לאכול ממנו), י"א דיברך ג"כ ברכת שהחיינו (בעל ה'כנסת הגדולה' בספרו 'בעי חיי' אור"ח סי' ל"ד, ו'ברכי יוסף' תקנ"א סקי"ב ^(כא) והו"ד ב'שערי תשובה' תקנ"א סקל"ח. וכ"ה ב'תוספות חיים' שעל ה'חיי אדם' קל"ג סקי"ג) (אמנם יעוי"ש ב'ברכי יוסף' דהביא מהמהר"י צמח זלה"ה שכ' שסיפר לו בנו של מהרח"ו ז"ל, כמה"ר שמואל נר"ו, כי הוא זוכר שפעם א' היו חכמי הדור אוכלין בשלחן אביו, והפצירו בו לאכול פרי חדש, ואכל אותו בלי ברכת שהחיינו. ויעוי"ש דהברכ"י הק' עליו דמד' עצמו בס' הכוונות משמע להפך. ויעוי"ש ב'שערי תשובה' דיישב הל' בס' הכוונות).

טו. בברכי יוסף (תקנ"א סקי"ד) הביא דמי שאכל פרי חדש ולא בירך עליו ברכת שהחיינו, אחרי בין המצרים יאכל פרי חדש אחר, ויברך עליו שהחיינו, ויכוון לפטור גם את אותו פרי שאכל בימי בין המצרים (והו"ד ב'שערי תשובה' תקנ"א סקל"ח). (ותימה גדולה היא, האיך יתכן לצאת יד"ח ברכה על מאכל שכבר איננו קיים). (- ויעוי' כע"ז בשו"ת 'שלמת חיים' סי' רכ"ג דכתב דמעוברת דמותרת לאכול פרי חדש ולא מברכת שהחיינו, אין מתבטלת הברכה ע"י כך, דאם רוצה יכולה לשמוע ברכת שהחיינו לאחר ת"ב [ותפטור פרי זה]. - אכן בשאר פוסקים לא הוזכר ענין זה).

טז. י"א דקטן שיש לו ידיעה קצת, אבל לא יודע להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, ומתאוה לפרי חדש, מותר ליתן לו פרי חדש ויברך שהחיינו (כדי שלא יטעה ולא יברך שהחיינו בשאר ימות השנה) ('ברכי יוסף' תקנ"א - סק"ט ו'תוספות חיים' שעל ה'חיי אדם' קל"ג סקי"ג).

יז. כל הנאמר לעיל דלכתחילה יש להמנע מברכת שהחיינו בימים אלו, היינו דוקא בדברי רשות כאכילת פרי חדש ולבישת בגד חדש, אכן בדברי מצוה כגון מילה ופדיון הבן וכיוצ"ב - מברך שהחיינו (ולא יחמיץ המצוה או הברכה כיון שהגיע זמנה) (שו"ע תקנ"א י"ז ומשנ"ב שם ס"ק ק' וסידור היעב"ץ שער חמישי חרך ד' סק"ז). וכמו"כ בדברי רשות שזמנו עתה כגון שמצא מציאה או ראה חבירו החביב עליו שלא ראה אותו ל' יום וכדו' - מברך שהחיינו אפי' בחול ^(כב) (סידור היעב"ץ שם סק"ח, וכע"ז בערוך השלחן תקנ"א ל"ח וב'תוספות חיים' על החיי אדם כלל קל"ג סקט"ז).

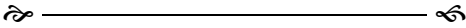
יח. לענין אמירת שהחיינו כליל ויום י' אב יעוי' להלן בדיני 'מוצאי התענית'.

דין ברכת הטוב והמטיב בימי בין המצרים

יט. מותר לברך ברכת 'הטוב והמטיב' בכל ימי בין המצרים (סידור בית יעקב להיעב"ץ [שער החרסית דיני בין המצרים חרך ד' אות ט'], כף החיים תקנ"א ס"ק ק"ב, ו'אגרות משה' אור"ח ח"ג סי' ע"ט וסי' פ') ויעוי' הערה ^(כג).

• ✧ •

✧ בי"ז בתמוז (שלפני חורבן בית שני) הובקעה ירושלים, ובמ' באב נחרב בית המקדש (בשני החורבנות) (תענית כו.) ומשום כך נוהגים בהם מעט דיני אבילות.

(יד) דהגר"א פליג אעיקר דין זה, ואף הט"ז מפקפק בזה, ובלא"ה הרבה אחרונים מקילים בשבת וה"ה בר"ח (משנ"ב שם).

(טו) דהתופר בגד מברך 'שהחיינו' רק בשעת הלבישה, ולבושו בשבת.

(טז) דאמנם בר"ח אב עצמו ג"כ מותר לברך שהחיינו, אכן אסור לתפור, לקנות או ללבוש בו בגדים חדשים כדיעוי' להלן דין צ"ח ודין ק"ס.

(יז) אכן בכתבי האריז"ל (שער הכוונות דף פ"ט ע"ג) אוסר לברך שהחיינו אף בשבתות של ימי 'בין המצרים' (הו"ד במג"א תקנ"א ס"ק מ"ב), (ולכא"ל כ"מ מסתימת השו"ע תקנ"א י"ז דכ' דטוב לזוהר מלומר שהחיינו בין המצרים, ולא חילק בין שבת לחול) ויעוי' עוד 'ערוך השלחן' (תקנ"א דין י"ח) דלאחר שהביא שבשבתות שבימים אלו מותר ללבוש בגד חדש ולברך שהחיינו, כתב "אמנם אנוחנו מונעים עצמינו מללבוש בגד חדש חשוב מ"ז בתמוז אפי' בשבת" עכ"ל, ובספר 'מבית לוי' ('התשע"ג') ע' שע"ב הערה י"ז) הביא מהגר"ש ואזנר צ"ל דבחו"ל נהגו להקל לברך שהחיינו בשבתות, אכן בארץ ישראל המנהג להחמיר כדעת האריז"ל.

(יח) יש ליתן לב דבקניית כלים ובגדים חדשים יש חילוק בין הקונה מ"ז בתמוז עד ר"ח אב לבין הקונה מר"ח אב עד לאחר ת"ב. דמ"ז בתמוז עד ר"ח אב עיקר הקפיא של אב יברך שהחיינו, ולפיכך כלים ובגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו מותר לקנות, אכן מר"ח אב עד לאחר ת"ב האיסור לקנות הוא גם משום מיעוט שמחה וזה שייך בכל הכלים והבגדים שמשמחים אותו אפי' אין מברכים עליהם שהחיינו, יעוי' להלן דין ק"ס.

(יט) וצ"ב אמאי מעוברת וחולה לא יברכו שהחיינו, דבמה גרעיי טפי ממי שיש לו פרי חדש שלא ימצאו לאחר תשעה באב דמותר לברך שהחיינו ולאכלו כדפסק הרמ"א בסעי' י"ז, ואף במעוברת וחולה כיון דאוכלים עתה, שוב לא יוכלו לברך שהחיינו על אכילה שניה לאחר תשעה באב. - ויעוי' מש"כ לחדש בזה בשו"ת שלמת חיים סי' רכ"ג. - ובחת"ס עה"ת (תורת משה) סוף פרשת האזינו (מהדורה רביעית) עמד בזה וכתב לתרץ זל"ש "שטעם ברכת שהחיינו, על השמחה שיש לו... ועכשיו נוהגין להמתין לברך עד שעת אכילה כי אז עיקר השמחה לו, וכן כתבו הראשונים הטעם שעל כמה מצוות מברכין שהחיינו ועל כמה מצוות לא, שבמצוה שיש בהם שמחה תקנו שמברכין שהחיינו כמו על פדיון הבן שיצא מכלל נפל, תקיעת שופר שמהפך מדין לרחמים שיוציא לאור משפטינו, משא"כ בספירת העומר שיש בו עגמת נפש שמזכיר בזה שאין אנו יכולין להקריב עומר, לכן מי שמתירין לו לאכול פירות חדשה (חדשים) מה שאין נוהגין כל העולם לברך בין המצרים שהחיינו ואין אוכלין משום זה פירות חדשה, רק לו מתירין משום מקצת חולה, א"כ יש לו עגמת נפש מזה ולא שמחה לכן יאכל בלא ברכת שהחיינו" עכ"ל. (וה"ה מעוברת יתכן לומר כיון דא"י היתר לכולם אין לה שמחה ואינה מברכת) [משא"כ פרי חדש שלא ימצא אחר בין המצרים הוא היתר לכולם ושיפיר יש שמחה ומברך שהחיינו].

(כ) אכן הכף החיים תקנ"א ס"ק ר"א פסק דכיון שהותר לאכול פרי חדש - יש לברך שהחיינו. וכ"פ ב'תוספת חיים' שעל ה'חיי אדם' כלל קל"ג אות י"ג דחולה ומעוברת מותרין לברך 'שהחיינו', ודייק כן מס' הכוונות שכ' "זוהר שלא יאכל בימים אלו שום פרי חדש כו' כדי שלא יצטרך לברך עליו שהחיינו", משמע דהזהירות הוא מלאכול, אבל אם נצרך לאכול כמו מעוברת וחולה, צריכין לברך ברכת שהחיינו, עכ"ל.

(כא) ויעוי"ש בברכי יוסף דדקדק כן מלשון מהרח"ו צ"ל בס' הכוונות הנ"ל בהערה לעיל בסמוך.

(כב) דחשוב כמדי דמצוה מאחר שא"א לדחותו, דהגיע אליו הנאה והוא מצוה לברך עליה, משא"כ בפרי חדש ובגד חדש לא תתנהי ולא ליכול ולא לברך עליה (שם).

(כג) אמנם בכף החיים סי' קע"ה ס"ק י"א כתב דהנהוגים בבין המצרים שלא לומר שהחיינו גם לא יברכו הטוב והמטיב יעוי"ש וצ"ע.

איסור תספורת

כ. **אין להסתפר מי"ז בתמוז ואילך** ‏(כ)^[פ] ו‏לדעת השו"ע משבוע שחל בו ת"ב - וכן מנהג בני ספרד. והשנה שחל ת"ב בשבת יעוי' הערה^[כח]) בין שער ראשו, בין שער שאר גופו (רמ"א תקנ"א ד' ושו"ע שם י"ב) ^(כ). ויעוי' הערה ^(כז).

כא. **כבר מליל י"ז בתמוז אסור להסתפר** (שו"ת 'חיים שאל' להחיד"א זיע"א ע' כ"ד ^(כח)), ואף בבין השמשות יש להחמיר (אשל אברהם' תנינא תקנ"א ס"ג). וי"א דלצורך גדול מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז (אגרות משה' אור"ח ח"ד סי' קי"ב אות ב.). (והשנה שחל י"ז תמוז בשבת, לכו"ע במוצ"ש אסור להסתפר).

כב. **איסור התספורת הוא בין לאיש ובין לאשה** (משנ"ב תקנ"א סקע"ט מהפמ"ג משב"ז שם סק"ג).

כג. **מותר לספר השפה שבזקן** (שפם) **אם מעכב את האכילה** (שו"ע תקנ"א י"ג, ומשנ"ב שם) ^(כט).

כד. אף מריטת שיער ריסי העין או שער הגבות אסור בימים אלו והוא בכלל איסור תספורת (יעוי' שו"ע תקנ"א י"ב ^(כ) וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א - גליון 'מים חיים' להגר"א דינר שליט"א ^(לא) והגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל שונה הלכות ע' קי"ז ס"ק י"ד). וי"א דלא חשוב תספורת ומותר לגלחן בימי בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ד דבר הלכה אות ט', וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ע' שס"ט הערה ט' דמריטת שער גבות וריסים ושער הרגלים אינו בכלל 'תספורת' ויעוי' הערה ^(לב)).

כה. י"א דאף אם נאמר דשערות הפנים בכלל איסור תספורת מ"מ אשה נשואה מותרת להסיר שערות מהפנים לכה"פ עד שבוע שחל בו ת"ב, והשנה שחל ט"ב בשבת, מותרת בזה עד ט"ב עצמו ^(לג) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל — 'שומע ומוסיף' בין המצרים ה'תשע"ז עמ' ל"ד).

כו. מותר לאשה לגלח ריבוי שיער בצדעין (פרמ"ג תקנ"א סקנ"א מ"ז סקי"ג, והר"ד במשנ"ב שם סקע"ט).

כז. תלישת שערות מהזקן אינה נחשבת גילוח לגבי דיני בין המצרים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ^(לד)).

כח. מותר לסרק ראשו במסרק בכל ימי בין המצרים (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ').

כט. יש לחנך אף את הקטנים באיסור תספורת בימים אלו (אם משום אבילות אם משום עגמת נפש) ולפיכך אסור לגדול לספר לקטן (ולטעם הנ"ל משום עגמת נפש, אסור לספר אפי' קטן פחות מגיל 6 שלא הגיע לגיל חינוך) (שו"ע תקנ"א י"ד, ומשנ"ב ס"ק פ"א, ושעה"צ אות צ"א), ודעת ה'חיי אדם' דאין להחמיר לאסור תספורת לצורך קטנים אלא בשבוע שחל בו תשעה באב (משנ"ב ס"ק פ"ב). ולפי"ז בשנה זו שחל ת"ב בשבת, לדעת ה'חיי אדם' מותר לגדול לספר קטן עד ת"ב (יעוי' לעיל הערה כ"ה).

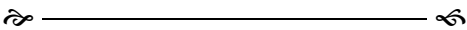
ל. לענין קיצור פאה יעוי' להלן דיני פאה נכרית.

תספורת למנהג קהילות בני ספרד

לא. דעת השו"ע (תקנ"א ג') דאיסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו ט"ב. ועפ"ז נוהגים בקהילות בני ספרד להקל להסתפר עד שבוע שחל בו ט"ב (יעוי' 'מועד לכל חי' סי' י' כ"ה).

לב. בן ספרד הלומד בשיבה של בני אשכנז י"א דמותר לו להסתפר בימים אלו (ואין בזה משום לא תתגודדו, כיון דכו"ע ידיע שיש בדבר שני מנהגים) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ג ובדבר הלכה אות ח'). אכן י"א דראוי שינהג כמנהג המקום, ולא יסתפר ולא יגלח מי"ז בתמוז (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'קרא עלי מועד' ע' כ"ג בהערה). וי"א דחייב לנהוג לחומרא בכל מנהגי אשכנז של בין המצרים (דלא גרע מהלך למקום שנהגו להחמיר שחייב להחמיר כמותם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'דיני ת"ב שחל ביום א' עמ' צ"ו התשע"ב ^(לה)).

לג. השנה שחל ת"ב בשבת יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(כד) וכתב התרומת הדשן קנ"ב דהטעם שאסור לספר (בשבוע שחל בו ת"ב) הוא "כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות".

(כה) **השנה שחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון**, כתב השו"ע תקנ"א ד' דגם בשבוע הסמוך לת"ב מותרים בכיבוס ותספורת ואין לאותו שבוע דין של 'שבוע שחל בו ת"ב'. - אכן הביא השו"ע ד"שי מי שאומר שנהגו לאסור כיבוס ותספורת בכל השבוע הסמוך לת"ב מלבד ימי חמישי ושישי דמותר לכבוד שבת". (זהו כשחל ת"ב בשבת ונדחה לראשון, אכן כשחל ת"ב ביום ראשון, מותר בכיבוס ותספורת אף לדעת הי"ש מי שאומר - משנ"ב שם סקל"ח). ובכל מקום שכתב השו"ע 'ותם' ואח"כ 'יש אומרים' הלכה כסתם (כדיעוי' כף החיים סי' י"ג ז' בשם הרב פוסקים. ואמנם יעוי' כף החיים שם וכן בס' תקנ"א ע"ח דהביא דהיכא שסותם השו"ע ואח"כ כתב 'יש מי שאומר' לחומרא, היינו שהשו"ע חושש לו לכתחילה היכא דאפשר. אכן הגר"ע יוסף זצ"ל בשרת יביע אומר ח"ו י"ד סי' אות ב' ג' הביא הרבה אחרונים דפליגי ע"ז, וס"ל דהלכה כסתם לגמרי, וכ"כ הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רנ"ב הע' ו'. וכן יעוי' אלי' רבא תקנ"א ס"ק כ"ח דלדינא העיקר הוא בפוסקים שבשנה זו אין "שבוע שחל בו ת"ב" יעיי"ש). (ובכן איש דש שנה א' פ' דברים אות י"ב כתב ז"ל 'אם חל ת"ב ביום ראשון, או חל בשבת ונדחה, קי"ל כסתם' מרן ז"ל, ולכן מותר לכבס ולספר בשבוע שלפניו, וכן נוהגים פה עירנו לכבס בשבוע שלפניו. מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו, שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית שהוא מנוול. ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה" עכ"ל. וב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א סי' י' דין כ"ה) כתב 'לענין תספורת היכא דחל ת"ב בשבת ונדחה או ביום ראשון, לא יסתפר **בערב שבת איכה**, כדי שיכנס מנוול לתענית" אבל בשאר ימות השבוע יכול להסתפר. - וכאמור כל הנ"ל נפק"מ רק לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע, אכן לבני אשכנז הנוהגים כהרמ"א אסור בכיבוס מו"ח אב ובתספורת מי"ז בתמוז' (רמ"א שם שעה"צ שם אות מ').

(כו) אע"ג שכיבוס מחמירין רק מו"ח, מ"מ תספורת נוהגים לאסור כבר מי"ז בתמוז, משום דתספורת אינו שכיח ככיבוס, ולכן בט' ימים לא יאה ניכר איסורו, ולכן מאריכין אותו מן י"ז בתמוז ('ערוך השלח' תקנ"א ט"ז). (אכן יעוי' דברי המהר"ל לעיל בההערה).

(כז) ולהסתפר לכבוד שבת כתב המשנ"ב שם ס"ק ל"ב לאסור, אמנם יעוי' בביה"ל שם (ו"ה וכן) דהראשונים כתבו כן ע"פ הירושלמי, ובירושלמי גופא מוכח להתיר, ונשאר הביה"ל בזה ב'צע"ג', והוסיף להביא שם מחידושי רעק"א שהביא גם מהתוס' להקל בתספורת לכבוד שבת. וכמו"כ יעוי' בפמ"ג (א"א תקנ"א סקי"ד) דמבואר להקל בזה (עד ר"ח אב). אכן מסתימת המשנ"ב מבואר דלמעשה יש להחמיר, וכ"מ מהחיי אדם (קל"ג י"ז). (כח) דאע"פ שהתענית מתחיל מהבוקר, מ"מ האבילות מתחיל מבערב, וכ"ה בארחות רבינו (ח"ב ע' קכ"ז), וכ"ד הגר"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו וכ"ה בספר 'דולה ומשקה' (ע' ר"ה) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א - ויעוי' שם דדעת הגר"ח דכל דיני אבילות מתחילים כבר מהשקיעה, אמנם דעת הגר"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו וכ"ה בספר 'דולה ומשקה' (ע' ר"ה) בשם הגר"ח ^(כט).

(כט) ומבואר בשו"ע דיש להקל בזה אפי' בשבוע שחל בו ט"ב. - אכן יעוי' קיצור שו"ע קכ"ב ד' דכתב לאסור זאת בשבוע שחל בו.

(ל) דכ' שם השו"ע דאיסור תספורת הוא 'אחד ראשו ואחד כל שער שבו'.

(לא) והביא ראי' מהשו"ע יו"ד ש'צ"א' כתב: "אבל אסור לגלח שערו אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו ואפילו של בית הסתרים". - הרי מבואר שמדיני אבילות אסור גילוח על כל הגוף, וא"כ בבין המצרים שגזרו דיני אבילות, מסתבר שגזרו על הכל בין לאיש בין לאשה - הגר"נ קרליץ שליט"א (גליון 'מים חיים' שם).

(לב) וכתב שם דזהו מותר עד ר"ח ללא הגבלה ומר"ח ואילך יעשו רק הצריך כדי שלא תתנהג וכו' (ספר 'מבית לוי' שם). וכ"ד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דמותר לאשה לגלח שער רגליה בכל ימי בין המצרים אם יש בזה ענין שלא תתנהג על בעלה (מסורת משה' עמ' קע"ב).

(לג) וטעמו שם, דיש לצרף דעת הפוסקים המתירים גם תספורת גמורה לאשה (והר"ד בכף החיים תקנ"א ס"ק מ"ז), וכמו"כ הוי דומיא דהיתר גילוח ברבוי שער הצדעין (יעוי' לעיל דין כ"ו) דכנראה ההיתר הוא כדי שלא תעבור על איסור גילוי שער, וימני' נילף דכל שיש טעם חשוב להתיר מתירין, והכא הוי טעם שמא תתנהג על בעלה הרבה דהוי גנאי גדול. ועל כן יש להתיר לכה"פ עד שבוע שחל בו ט"ב. והשנה שחל ט"ב בשבת מותר לגמרי ('שומע ומוסיף' שם).

(לד) 'חכו ממתקים' מרשימות הרב ארנטרוי שליט"א.

(לה) ויל"ע דמאחר דלומדים בישיבה גם מבני ספרד, מעתה נימא דישיבה זו הוי מקום שנהגו בו ב' המנהגים' (דוכי משום שהרוב הוא מבני אשכנז, יקבע המקום' למקום שנהגו להתמיר').

לד. מותר ליטול ציפרניים בימי בין המצרים עד שבוע שחל בו ט"ב (יעוי' להלן הל' חדש אב).

ריקודים ומחולות וכלי שיר ושירה בפה

לה. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך (מג"א תקנ"א ס"ק י' ומשנ"ב שם ס"ק ט"ז). וכן אסור לנגן בכלי שיר (כ"מ מהפמ"ג א"א תקנ"א סק"י והובא בביה"ל שם סעי' ב' ד"ה ממעטים וכ"מ בכף החיים תקנ"א סק"מ) ^(ט) (ואף בני ספרד נוהגים להחמיר בזה מי"ז בתמוז - בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות ה', 'אור לציון' ח"ג עמ' רל"ה וחזון עובדי' ד' תעניות עמ' קמ"ט).

לו. אסור לשמוע בימי בין המצרים ניגונים עם כלי זמר מטייפ ('אגרות משה' אור"ח ח"ד סי' כ"א אות ד', הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב בדבר הלכה אות ד', 'שבט הלוי' ח"ו סי' ע' וח"ח סי' קכ"ז אות ב' וכעיי"ז ב'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"א דיש להמנע). ויש להחמיר בזה אף לקטנים שהגיעו לגיל חינוך מאחר שאבילות דרבים היא ('אגרות משה' שם).

לז. י"א דאסור לשמוע מטייפ אף ניגונים בלא כלי זמר (ווקאלי) (דאף זה חשיב לכלי שיר) ('שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ז אות ב, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תקע"ח, ושו"ת 'ציץ אליעזר' חט"ו ל"ג ב'). ויש הסובר דמעיקר הדין מותר (יעוי' 'אגרות משה' אור"ח ח"א סו"ס קס"ו).

לח. י"א דמדינא מותר לשיר בפה (בלא כלי זמר) בימים אלו (שדי חמד ח"ח מערכת בין המצרים סי' א' אות י', והגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' ש"ל, והגר"ע יוסף זצ"ל – 'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"ג דמיקל בשירה בפה כשהיא דרך הודאה לד' יתברך. וכ"ד הגר"צ אבא שאול 'אור לציון' ח"ג עמ' רל"ה, וכתב שם דמ"מ מר"ח אב יש להמנע מדין 'משכנס אב ממעטים בשמחה'. ויעוי' עוד 'מקור חיים' לחו"י ריש סי' תקנ"א ^(ט)), וי"א שהמנהג להחמיר בזה בימות החול ^(ט). (ויעוי' עוד להלן דין מ' דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

לט. אף למקילים לשיר בפה קודם ר"ח אב י"א דמר"ח אב יש להחמיר שלא לשיר אפי' בפה (יעוי' 'מקור חיים' לחו"י ריש סי' תקנ"א, הו"ד בהערה ל"ז).

מ. י"א דהשירה שנוהגין בה איסור בימי בין המצרים (בין מכלי שיר ובין בפה) אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד (ומ"מ נכון להימנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לריקוד, ואפי' קטעי חזנות וכדו', וכדאי הוא בית אלוקינו להתאבל עליו גם בכגון דא) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב ובדבר הלכה שם אות ה' ויעוי' עוד כעיי"ז ב'מועד לכל חי' סי' י' אות י"ט דמותר לשיר ניגונים המשברים את הלב, ומ"מ סיים שם דטוב להמנע גם מזה יעוי"ש). וי"א דגם מנגינות עצב ותוגה אין לשיר ולזמר דסו"ס יש בהם נעימות, אכן שירה בפה שכוונתו להתעוררות לכבוד השי"ת מותר (קונטרס הליכות' להגרי"ש אלישיב זצ"ל).

מא. מותר לשיר בפה כדי להרגיע תינוק (אף לדעת האוסרים לשיר בפה בימים אלו) (הלכות ומנהגי מהר"ש רבו של מהר"ל אות תקכ"ג שאשתו של מהר"ש שרה בימי אבלה להרגיע התינוק), וטוב שישירו להם משירי תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קיד'). וכן מותר להשמיע כלי שיר מהמשחקים התלויים על עריסותיהם (נטעי גבריאל' ע' קי"ב ע"פ מנהגי מהר"ש הנ"ל).

מב. מותר לזמר בשעת הלימוד ^(ט) אם הזמר מסייע ללימוד, ^(ט) מלבד בערב תשעה באב (אחרי חצות) (דאז גם הלימוד אסור), אכן אם הזימור בשעת הלימוד אינו מביא לו תועלת, יש להחמיר מראש חדש אב (וביום י"ז בתמוז, וי' טבת). (שו"ת 'ויען דוד' להגחי"ד וויס אור"ח ס"ס ס"ט, וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל 'חזון עובדי' ד' תעניות עמ' קנ"ג דכתב דיש להקל כשעוסק בתורה ללמוד בנעימה).

מג. קטנים שלא הגיעו לחינוך מותרים בריקודין ומחולות, ולזמר בכלי שיר ובשמיעת נגינה בימי בין המצרים ואף לאחר ר"ח אב ^(מא) (הגרש"ק שליט"א – ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"ב, והג"ר אביגדור נבנצל שליט"א - 'ירושלים במועדיה' עמ' קצ"ב לענין שמיעת מוזיקה, וכעיי"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל לענין דמותר לגנות לשיר עם הילדים - 'כתבי תלמיד' ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' קי"ג).

מד. מי שלומד נגינה, מותר לו להתאמן בימי בין המצרים (דאי"ז בדרך שמחה אלא דרך לימוד) (הגרש"ק שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע', וכ"ד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל – 'שמעתתא דמשה' עמ' תי"ט ^(מב)).

מה. מי שמתעמל לקול נגינה באופן שהניגון עוזר לו בהתעמלותו, מותר לו לעשות כן בימי בין המצרים ^(מב) (הגרש"ק שליט"א – ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א).

שמיעת ניגונים באוטובוס, טלפון ומכשיר סלולרי

מו. כשמשמיעים ניגונים במהלך נסיעה באוטובוס, אין צריך לאטום אוזניו. ואי"צ להמנע מלהכנס לחנות שמשמיעים בתוכה נגינה בימי בין המצרים, ומותר לשהות בחדר המתנה שמשמיעים שם נגינה, וכן מותר להתקשר לטלפון שמשמיעים שם ניגונים (שבכל זה אין כוונתו ליהנות מהנגינה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ד, והגרש"ק שליט"א ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א). וכן מותר לשמוע צליל ומנגינה של טלפון (משום

⚔ ————— ⚔

^[1] ואע"פ שהמג"א הזכיר רק ריקודים ומחולות, מ"מ הלכה פסוקה היא בפי גדולי האחרונים דגם כלי זמר בלבד אסור (שו"ת מנחת יצחק ח"א קי"א ד').

^[2] ז"ל, דמר"ח אב "ממעטין בשמחה ואסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דלפני ר"ח אב מותר, [ומשמע דאפילו זמרא דמנא מותר קודם ר"ח, ויל"ע].

^[3] (לח) כ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח אביו ה"קהילות יעקב" זצ"ל בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' כ"א, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ('הליכות שלמה' עמ' תי"ב דבר הלכה אות ה'), ויעוי' עוד בלקט יושר (ע'

^[4] 106 בהוצאת רבי יעקב פריימאן) שכתב על רבו בעל התרומת הדשן "ולא אמר זמירות מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב" ומשמע דאפי' לא בשבתות. ויעוי' 'מועדים וזמנים' ח"ח סי' של"ח עמ' פ"ד ד"ה 'ומצאתי' דזהו משום

^[5] דבזמן ה'תרומת הדשן' נהגו מנהג אבילות גם בשבת, משא"כ למנהגינו דאין נוהגים אבילות בשבת כלל, מותר לשיר בשבת כהרגלו.

^[6] (לט) כמו שאמרו במגילה ל"ב. כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו'. וכן יעוי"ש עוד בתוס' ד"ה 'והשונה', שהיו רגילים לשנות המשניות בזמרה וכו' ועל ידי כך היו נזכרין יותר.

^[7] (מ) דהנה אע"פ דגזרו על השיר (פסוטה מח). מ"מ איתא שם בגמ' דניגון מושכי ספינות בחבל והניגון שמזמרים לפניהם מנהגי השוורים בשעת החרישה לכוון השוורים לתלמיהם מותר, ושירה המועלת ללימוד לא גרע מינ' (ויען דוד שם). ויתכן להתיר גם משום דהוי לצורך מצוה ולא גרע מסעודת מצוה דהותרה בה השירה (יעוי' 'מקור חיים תקנ"א הו"ד להלן).

^[8] (מא) דיעוי' שו"ע תקנ"א י"ד דאסור לגדולים לספר לקטנים ולכנס כסותם בשבת שחל ט"ב להיות בתוכה ובמג"א שם סקל"ח ביאר דקטנים נמי שייך בהו אבילות אי משום חינוך אי משום עגמת נפש והו"ד במשנ"ב שם ס"ק פ"א, ושם בשעה"צ אות צ"א כ' דנפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מכן שש דלא הגיע עדיין לחינוך דמשום עגמת נפש אסור. עכ"ד. - ובתזמורת לא שייך טעמא דעגמת נפש דעיקר עגמת נפש הוא מפני הרואים שרואים הקטן לובש בגדים מולוכלכים ואינו מגולח ועי"ז יש להם עגמת נפש, אבל בתזמורת לא שייך האי טעמא (הגרשי"ק שליט"א 'שערי הלכות' שם).

^[9] (מב) מ'מועדי יישרון' פרק 5 הערה 19 ויעוי' שם דלאחר ר"ח אב יתאמן בצנעה.

^[10] (מג) דאי"ז לשמחה אלא לעזר ולזרוז במלאכה, וכדמצינו דאע"פ דגזרו שלא לשיר (פסוטה מח). מ"מ איתא שם דניגון מושכי ספינות בחבל, והניגון שמזמרים לפניהם מנהגי השוורים בשעת החרישה לכוון השוורים לתלמיהם, מותר (והביא בית יוסף תק"ס ומשנ"ב שם סק"א). וכ"ה במאירי סוטה מח: ד"ה כל השירים "כל השירים שאין בהם שבח להקב"ה, אסור לזמר בהם וכו' ומ"מ כל שנעשה להזדרז במלאכה שלא יתנמנמו ולא יתרשלו במלאכתם מותר". וכ"ה בארחות חיים הל' ט"ב סק"י"ד "העוסק במלאכתו ומשורר להקל לו במלאכתו מותר", ולכאו"ה ה"ה בנידו"ד (הגרשי"ק שליט"א שם בשערי הלכות).

שאינו מיועד לשמחה) (קנטרס הליכות להגרי"ש אלישיב זצ"ל), ואי"צ לדקדק לשנות הניגון של הטלפון הסלולרי לצליל רגיל (הגרש"ק שליט"א - שם) וי"א דראוי להחליף את הצליל אם אפשר (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - שם).

מז. מותר לנהג מכונית לשמוע נגינה כדי לשמור את עצמו שלא ירדם (הגרש"ק שליט"א ספר 'קובץ הלכות' עמ' ע"א).

שירים לחתן המתארים בימים אלו

מח. בקבלת פני חתן הנהוגה בישיבות הקדושות, מותר לשיר, אך יש למעט בשירי שמחה. אבל אין לרקוד, ולא ישירו במחיות כפים וכדו' שלא יבואו לידי ריקוד (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תי"ב ובדבר הלכה אות ו', וכעי"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאם רגילים לשיר לכל חתן, מותר לשיר, אלא שמ"מ ימעטו בשירה - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג).

שירה בפה ובכלי זמר בסעודות מצוה

מט. י"א דמותר לשיר בסעודות מצוה בפה ואפי' בכלי זמר (כן מבואר ב'מקור חיים' לחווי"י סי' תקנ"א דכתב דמר"ח אב ממעטין בשמחה ו"אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר. ויעוי' עוד שו"ת 'חיים שאל' להחיד"א זיע"א ח"א סי' כ"א דהתיר כלי זמר במילה כשהיולדת אבילה. יעוי"ש ^(מ)). וי"א דמותר רק לשיר שירים בפה, אבל לא בכלי שיר ולא לרקוד (כ"מ ב'שבט הלוי' ח"ג סוס"י קנ"ז, וח"י סי' פ"א אות ב', וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר רק שירה בפה בלא כלי זמר - 'כתבי תלמיד' ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג ויעוי' עוד שיירי כנסת הגדולה הג' בית יוסף אות ל"ג). וי"א דאף שירה בפה ימעטו ממה שרגילים תמיד (הגרי"ש אלישיב זצ"ל שם).

תנאים ונישואין בימי בין המצרים

נ. נוהגים להחמיר שלא לישא אשה מי"ז בתמוז עד ט' באב (אפי' מי שלא קיים עדיין פריה ורביה) ^(מ) (ואפי' בלא סעודה, משום דבנישואין עצמם יש שמחה, ועוד משום דלא מסמנא מילתא) (רמ"א תקנ"א ב' ומשנ"ב שם סק"ד ט"ו י"ח). (ולדעת השו"ע שם איסור זה הוא רק מר"ח אב, ולענין מנהג בני ספרד כיום יעוי' הערה ^(מ)).

נא. אף בליל י"ז בתמוז אין לעשות נישואין (החיד"א זיע"א בשו"ת 'חיים שאל' סי' כ"ד, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' שצ"ז, והגרי"י פישר 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ו ו'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א). וי"א דמותר במקום הצורך ('אגרות משה' או"ח ח"א סי' קס"ח), ומ"מ יעשה החופה קודם השקיעה (שו"ת 'רכבות אפרים' ח"א סו"ס שע"ה בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל).

נב. מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין (אף לאחר ר"ח אב) (דלאו שמחה היא לו, וכמו שהותר כן בחול המועד מהאי טעמא כדנפסק בסי' תקמ"ו ב') (פמ"ג תקנ"א א"א סק"ט ומשנ"ב שם סקט"ו) ^(מ).

נג. מותר לעשות סעודה (בלא ריקודין ומחולות) בכתיבת התנאים (הנקראת היום אירוסין) מי"ז בתמוז עד ר"ח אב (דאף סעודה זו הוי מצוה ^(מ)). ומר"ח אב עד ט' באב (כולל ט"ב עצמו) מותר ליארס (שמא יקדמנו אחר) ^(ט), אך אסור לעשות בהם סעודה (אפי' בשבת) ^(ז), אכן מותר לאכול בהם מיני מרקחת (דלא מיקרי סעודה) (מלבד בט"ב עצמו) (שו"ע ורמ"א תקנ"א ב', ומשנ"ב ס"ק ט"ז י"ט ושעה"צ אות כ"ו).

סעודת שבע ברכות הנעשית בימי בין המצרים

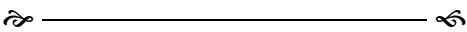
נד. הנושא אשה קודם י"ז בתמוז, י"א דמותר לעשות ריקודים ומחולות בסעודת השבע ברכות שבימי בין המצרים (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - שו"ת 'משנה הלכות' ח"ו סי' ק"ט בשמו, וכך נקט שם מנפשיה, וכ"מ ב'אגרות משה' אבה"ע ח"א סי' צ"ז גבי ימי הספירה וה"ה הכא ^(א)), ויעוי' עוד 'מקור חיים' תקנ"א דכתב דמר"ח אב ממעטין בשמחה ו"אסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה" ומשמע דס"ל דבסעודת מצוה מותר לזמר אפי' בכלי שיר ומסתבר דכ"ש דמותר לרקוד. וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל – יעוי' לעיל סוף ההערה מ"ו. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'אבני ישפה' ח"א סי' קי"ג להתיר ריקודים ומחולות אלא דשם כתב דבכלי זמר אסור), וי"א דאסור לעשות ריקודים וכלי שיר, ומותר רק שירים בפה ('שבט הלוי' ח"ג סי' קנ"ז וח"י סי' פ"א).

סיור הבית בימים אלו

נה. מנהג ירושלם שלא לסייד הבתים מי"ז תמוז. אמנם אין איסור אלא בתשעת הימים בלבד (הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שכ"ח).

לעבור דירה או לחפש דירה בימים אלו

נו. אין לחשוש מלעבור לדירה חדשה בג' השבועות (גם בלא הפסד) עד ר"ח אב (– יעוי' 'הליכות אבן ישראל' להגרי"י פישר זצ"ל ח"א עמ' שכ"ח). וי"א אף לאחר ר"ח אב (כ"מ ב'מקור חיים' תקנ"ב י' ^(א)). וכן מותר אף לעשות אז 'סעודת חינוך' לביתו ('מקור חיים' שם. ויעוי' עוד מג"מ תקס"ח ס"ק ה' בשם שו"ת באר שבע

(מוד) ויעוי' עוד 'אות חיים ושלו' להגה"ק ממונקאטש סי' רס"ה אות כ"ט.

(מה) ז"ל ה'כל בו' (הל' אישות ח"ה עמ' קט"ז הוצאת הרב דוד אברמה) דהוא "מפני אבילות התלאות אשר מצאו אבותינו בימים ההם".

(מו) הנה ב'שיירי כנסת הגדולה' סי' תקנ"א בהג' הטור אות ה' כתב "ומנהגינו שלא לארס ולא לשדך" (מ"ז בתמוז ואילך), וכן ב'שבות יעקב' ח"ב סי' ל"ה כתב "וזכורני שפעם אחת היקל חכם אחד בענין הנישואין תוך ימי ספירה נגד המנהג ולא עלתה זיווגם יפה, לכן נראה לי דשומר נפשו ירחק מנישואין בימים כאלו (היינו בבין המצרים), אף שיהי' הרבה צדדים להקל, כי חמירא סכנתא מאיסורא ולא לבטל המנהג בפרהסיא" עכ"ל. וכן ב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א סי' ט' אות כ"ו, זל"ש "אפי' אלמון שלא קיים פרי' ורבי' ירחק מלעשות נשואין בין המצרים" (בשם בית הרואה משום שבות יעקב ה"ל), וכן הבן איש חי דברים אות ד' כתב ז"ל "אע"ג דמדינא אין איסור בנישואין אלא מר"ח עד תשעה באב, עם כל זה נהגו לאסור מן שבעה עשר בתמוז" עכ"ל. - ומבואר דלכל הני רבוותא גם בני ספרד נהגו שלא לעשות נשואין מי"ז בתמוז. **אמנם** בספר

'פרי אדמה' ח"ד דף ח' הביא מס' שלחן מלכים שמביא מנהגי ירושלם ומשמע דמנהגם ה' לאסור נשואין רק מר"ח אב. וכן באור 'לציון' ח"ג עמ' רל"ג כתב דאמנם יש קהילות מבני ספרד שנהגו כדעת הרמ"א שלא לישא אשה מי"ז בתמוז, מ"מ מנהג ארץ ישראל לישא אשה עד ר"ח אב כמש"כ הפרי אדמה' שם, ושכן הוא מנהג בני ספרד כיום, והוסיף שם שבזמנינו אין להחמיר מטעמא דלא הוי מסמנא מילתא, ואף בני תורה לא ידחו מחמת סיבה זו את הנישואין. משום שבדורינו יש חשש תקלה וכו' וכמעט והי' אפשר להורות לישא אף בת"ב אם יש חשש שיכשלו באיסור. וכ"ד הגר"ע יוסף זצ"ל - 'חזון עובדי' עמ' ק"מ שמנהג הספרדים בעה"ק ירושלם ת"ו להתיר הנישואין עד ר"ח אב (ולא עד בכלל). ויעוי"ש עוד עמ' קנ"ג דבן עדות המזרח שנישא לאחר י"ז בתמוז קודם ר"ח אב, מותר לו להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה, ומותר אף לבן אשכנז להשתתף בשמחתו בריקודים ובמחולות.

(מז) ולענין אם מותר לעשות אז סעודת נישואין יעוי' משנ"ב תקמ"ו סק"ז ויל"ע.

(מח) ויל"ע דבסי' רמ"ט סק"ט פסק דסעודת שידוכין לא הוי סעודת מצוה ויל"ע.

(מט) והגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל שידך את אחד מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו (הליכות שלמה' ע' תי"ח הע' 34).

(ג) ויעוי' רמ"א תקנ"א י' דכתב להתיר לעשות סעודת אירוסין. וכבר תמחו עליו האחרונים דסותר למש"כ בסעי' ב'. ויעוי' שם משנ"ב סקע"ד.

(גא) וכו' ב'שמעתתא דמשה' עמ' ת"כ דמותר לשיר ולרקוד אבל לא לנגן בכלי זמר (ממועדי ישורון' פרק 5 הערה 27).

(גב) דכתב שם ז"ל 'מנהג פשוט שנוסעין מבית לבית בתשעה ימים, ולקבל דרונות כנהוג, ולעשות סעודות החינוך' עכ"ל.

סימן ע"ב דחנוכת הבית בארץ ישראל הוי סעודת מצוה ^(כז). וי"א דאע"פ שמדינא מותר מ"מ לא להכנס לדירה חדשה משום דלא מסמנא מילתא. אבל אם יש חשש הפסד כספי (תשלומי שכירות שלא לצורך וכיוצ"ב) לא יחשוש לזה (– יעוי' 'הליכות שלמה' עמ' תכ"ו להגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבר הלכה אות ל"א). וי"א דאין להמנע כלל מלהכנס לדירה חדשה לאחר ר"ח אב, ורק שלא יעשו בימים אלו 'סעודת חינוך' הבית (אפי' בלא בשר) (משום דינא דממעטין בשמחה) אלא ימתין לעשותה לאחר ת"ב (ולענין ברכת שהחיינו על דירה זו יעוי' הערה ^(כז)) ('לבושי מרדכי' אר"ח סי' ק"א, וכ"ד הגרב"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' ר"מ). ולגבי חיפוש דירה בימים אלו יעוי' הערה ^(כח).

‏◈‏

◈ **"חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז: נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר, ובוטל התמיד עוד מלהקריב בבית ראשון, והובקעה העיר** (בזמן בית שני), **ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והועמד צלם בהיכל"** (תענית כו. משנ"ב תקמ"ט סק"ב).

דברים האסורים משום סכנה

שלא לילך יחיד

נז. צריך להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב [ובביאה"ל הביא דמהגמ' (פסחים קי"א :) מבואר דמר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר יותר בזה ^(כז) וכעיי"ז ב'ברכי יוסף' תקנ"א ט"ז] **שלא לילך יחיד** **מסוף שעה רביעית** ^(כז) **עד סוף שעה תשיעית ביום** (שבהם קטב מרירי שולט) [והוא בערך 9:30 בבוקר עד 3:30 אחה"צ] [שו"ע תקנ"א י"ח ומשנ"ב ס"ק ק"ב וביאה"ל ד"ה צריך].

נח. י"א דהקפידא שלא לילך יחיד, הוא דוקא בהולך מחוץ לעיר ומחוץ לכפר, אבל בתוך העיר או הכפר אין חשש ('אשל אברהם' מבוטשאטש סו"ס תקנ"ב, 'ערוך השלחן' תקנ"א ל"ט, ו'ארחות רבינו' בשם החזו"א זצ"ל. אמנם יעוי' שו"ת התעוררות תשובה ^(כח) ח"ג סי' שמ"ח דהוכיח דאפי' בתוך העיר צריך להזהר בזה) ^(כט). וכמו"כ י"א שכששומעים קולות בני אדם שם, אין חשש בזה ('אשל אברהם' מבוטשאטש שם).

נט. י"א דההולך לדבר מצוה מותר לו לילך יחיד (דשומר מצוה לא ידע דבר רע) (התעוררות תשובה' ח"ג סי' שמ"ח עמ' מ"ז). וי"א דאף ההולך לדבר מצוה צריך להזהר שלא לילך יחיד בזמן הנ"ל (משום דחזינן במדרש שציוו למלמדי תינוקות שישלחו את התלמידים מבית הספר בכדי שלא יבואו להכותם בשעות אלו. והרי הרב הרודה בתלמידו - במצוה קא עסיק כמבואר בגמ' מכות פ"ב וברמב"ם פ"ח רוצח ה", ובכל זאת חששו לסכנה) ('זילקט יוסף' שנת תרע"ה סי' י"ד עמ' 12).

◈ בספר 'זילקט יוסף' (שם) כתב **"הנה שמעתי שיודעים בבירור באחד מקרובי הגח"ק ר' דניאל פרוסטיין זללה"ח** (ראב"ד פרשבורג בזמן החת"ם, מו"ס 'מחנה דין) **שניזק ומת ע"י זה בחולכו לבדו בין המצרים ביער אחד לטייל".**

שלא לילך בין חמה לצל

ס. יש להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(כ) **שלא לילך בין חמה לצל** (משנ"ב תקנ"א ס"ק ק"ב) ויעוי' הערה ^(סא). וי"א דהכוונה שלא לילך כסדר בשביל שהוא בין חמה לצל, אבל ב'משהו' אין קפידא ^(כב) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' י"ז הע' י"ט).

דין הכאת התלמידים

סא. צריך ליהזר מי"ז בתמוז עד תשעה באב ^(כג) **שלא להכות את התלמידים או את הבנים והבנות** (שו"ע תקנ"א - י"ח, לבוש שם) ^(כד), אפי' הכאה כל דהו (פרמ"ג משב"ז תקנ"א סקיי"ח) ^(כה) ^(כו). י"א דיש ליהזר בזה רק מד' שעות עד תשע שעות ביום ^(כז). וי"א דיש להזהר בזה בכל שעות היממה (כן משמע בל'

‏◈‏

(ג) אכן דעת הגרש"ז אוירבאך זצ"ל דגם בארץ ישראל נהגו שלא לערוך סעודת תוכות הבית בתשעת הימים ('הליכות שלמה' עמ' תי"ט).

(נד) יעוי"ש שכתב דאע"פ שמדינא מותר לעבור דירה מ"מ לא אדע היאך יתחיל דירתו בבית חדש בימים אלו אפי' מי"ז בתמוז ואילך עד ת"ב שהרי קיי"ל באו"ח רכ"ג ג' בנה בית חדש צריך לברך ברכת שהחיינו, והא אין מברכין שהחיינו בימים אלו. וכתב שם דלמתירים לברך בשבת קדש (יעוי' מג"א שם סמ"ב) אפשר כי היה מקום לברך. אבל קשה לעשות מעשה בהתחלת דירה בש"ק דלא ליתי לידי איזה איסור שבת כרגיל בהתחלה להביא דברים וחפצים כידוע, וסיים דאין לו עצה לענין זה. עכ"ד (ומשמע דאין ראוי לבוא לדור ביום חול ולהמתין מלברך עד שבת הסמוכה לזה אע"פ דאכתי לא פג שמחת לבו בזמן כ"כ סמוך, לפי שלכתחילה צריך לברך שהחיינו מייד בכניסתו לכיתו). - אכן אם בא להתגורר בדירה יחד עם ב"ב או אדם נוסף במקרה זה מברך 'הטוב והמטיב', דזה שפיר אפשר לברך בימים אלו, ויל"ע.

(נה) סיפר הגר"ח קניבסקי שליט"א (מבא בספר הוראות והנהגות מרן החזון איש שהוא נספח לספר אגרות וכתבים דרך אמונה) שר"א הורביץ זצ"ל שמע מאמו מורתו ז"ל שהחזו"א זצ"ל לא רצה שילכו לחפש דירה בבין המצרים. ע"כ. וכנראה שלא היתה כוונתו מדינא (דמותר בימים אפי' לבנות בית חתנות לצורך הנישואין למי שעדיין לא קיים פריה ורביה, כמבואר ברמ"א תקנ"א ב' ובמשנ"ב שם סקיי"ד), ויתכן דכוונתו היתה משום דלא מסמנא מילתא כדיעוי' במשנ"ב שם גבי הא דלא עושים נישואין בימים אלו. - אכן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הורה לאחד שפרסם שדירתו עומדת למכירה שאינו צריך למנוע את הבאים לבדוק את דירתו בתשעת הימים, וגם הוא עצמו מותר לחפש דירה אחרת בימים אלו, ורק לחתום על חוזה מכירה אין ראוי אלא אם חושש שמא יקדמנו אחר ('הליכות שלמה עמ' תכ"ו הערה 71).

(נו) דאז ודאי קטב מרירי שולט. ויל"ע אמאי לא מצינו כיום שמקפידים ע"כ כבר מר"ח.

(נז) וי"א להתמיר בזה כבר מתחילת שעה רביעית (דבמדרש נשא רבתי איתא 'מראש ד' עד סוף ט") ('לבוש ודעה אחת במג"א ס"ק מ"ה ו'חיי אדם' קל"ג ח, וכמו"כ במקור חיים כתב דהוי ספק סכנתא וצריך להחמיר מתחילת ד').

(נח) להג"ר שמעון סופר זצ"ל בן הכתב סופר זיע"א.

(נט) יל"ע האם הנוסע במכונית לבדו מחוץ לעיר במקום שקט ג"כ בכלל הקפידא הנ"ל. או"ד היושב במכונית חשיב כיושב ב'בית' המוקף במחיצות, ולא הוזכר שלא ישב בביתו ביחידות בימים ובשעות אלו.

(ס) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר. וכעיי"ז בברכי יוסף תקנ"א ס"ק ט"ז.

(סא) יעוי' להלן בסמוך גבי דין הכאת התלמידים דהובא שם מכמה פוסקים שזה דוקא בין ד' לט' שעות בשעה שקטב מרירי שולט. ולפי"ז י"ל דאף האי דינא שלא ילך בין חמה לצל כיון דטעמו נמי משום קטב מרירי (כמבואר בשבלי הלקט, שיבולת רס"ג), אי"צ להקפיד אלא רק מד' שעות עד ט' שעות ביום (וכן יש לפרש ד' השבולי הלקט שם שהובא להלן גבי דין הכאה דמש"כ שם 'מד' שעות עד ט' שעות קאי אף ארישא שלא להלך בין חמה לצל). וכ"מ בל' ה'תניא רבתי' סו"ס י"ג ז"ל "והימים הללו שמשבעה עשר בתמוז עד ת"ב, קטב מרירי שולט, ויזהר אדם שלא להלך בין חמה לצל, ולהזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידים בימים הללו מארבע שעות עד תשע שעות ביום כדאיתא במדרש איכה" עכ"ל. ומשמע דמש"כ בסיפא "מארבע שעות עד תשע שעות" קאי על ב' הדינים יחדיו. וכן בל' 'ספר התדיר' (לרבנו משה בן רבי יקותיאל ז"ל הוצאת הרב בלוי זצ"ל סי' ל' הלכות י"ז בתמוז עמ' רכ"ט) ז"ל "וצריך לאדם להזהר בין הימים האלו משבעה עשר בתמוז עד ט' באב שלא ירגיל ללכת בין חמה לצל לפי שקטב מרירי שולט מד' שעות עד ט' שעות ביום כדכתיב מקטב ישוד צהרים". עכ"ל. ומשמע קצת דכל הזהירות היא רק בין ד' לט' שעות.

(סב) דאל"כ הרי כל ההולך ברחוב שיש שם צל של בנינים ואילנות וכיוצ"ב, בעל כרחו עובר בין חמה לצל, והאיך אפשר לקיים דין זה (שם). ויתכן לדייק כן מדלא כ' 'שלא לילך מחמה לצל' אלא **בין** חמה לצל' והיינו כסדר בשביל שבין חמה לצל. ויעוי' 'ספר התדיר' שכ' "וצריך לאדם להזהר בין הימים האלו... שלא ירגיל ללכת בין חמה לצל". - ובפשטות כוונתו שבדרך מקרה יכול לילך בין חמה לצל רק לא בתמידות ובדרך קבע. אכן יתכן לפרש דכוונתו לא על כמות הפעמים שהולך אלא על כל פעם שהולך - לא ילך בתמידות בין החמה לצל והיינו לא ילך כסדר בשביל שבין חמה לצל, אבל לעבור מחמה לצל שאי"ז 'רגילות' ו'התמדה' מותר ויל"ע.

(סג) ולפ"ד הביאה"ל תקנ"א י"ח, מר"ח תמוז עד ט"ז תמוז יש להזהר בזה יותר. וכעיי"ז בברכי יוסף תקנ"א ס"ק ט"ז.

(סד) יעוי' מדרש איכה פרשה א' סי' כ"ט (הובא בסמוך) דמבואר בו דאף את חבירו לא יכה, אלא בדחבירו בלא"ה עובר גם בלא יוסיף ('הלכות חג בחג ע' לג). ו'בנים ובנות' כ"ה בל' ספר התדיר יעוי' להלן בסמוך בהערה, וכ"ה בקיצוש"ע קכ"ב ב'.

(סה) וכן משמע מסתימת השו"ע דצריך להזהר מכל סוגי ההכאה (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' ק").

(סו) ויעוי' א"א מבוטשאטש סו"ס תקנ"ג דכ' לחדש דכל הקפידא היא דוקא בהכאה במקום סכנה נגד אברים פנימיים ממש וברצועה דוקא ולא ביד יעוי"ש. אכן בשאר פוסקים לא נמצא לע"ע חילוק זה.

– וכל הצרות שבאו עליו, מחלאים רעים בו ובני ביתו, והפסדים בממונו ובעסקיו, הכל בעוון ביטול תורה! מלבד הטאתיו הפרטיים, הנסתרות והנגלות לר' אלקינו" (החיד"א זיע"א – 'לב דוד' פ"ג).

◊ "ראוי לעסוק בתורה בחדש זה טפי משאר חדשים" (מועד לכל חי' סי' י' אות ו' ע"פ הספה"ק).

◊ "סמוך לט' באב למד החת"ם זיע"א הלכות תשעה באב" (מנהגיו בעל החת"ם' א' י"ז).

◊ איתא בגמ' (נדרים פא.) מי האיש החכם ויבן את זאת... על מה אבדה הארץ? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירושוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו... על עזבם את תורתיו... אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחילה. וכתב שם בר"ן זל"ש 'מצאתי בשם מגילת סתרים של רבינו יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ, דאם איתא 'על עזבם את תורת'י' כפשטא [דאז] משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, [א"כ] כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירושוהו, והלא דבר גלוי היה וקל לפרש? אלא ודאי היו עוסקין בתורה תמיד, לפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפירשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי לב שלא היו מברכים בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיחא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקין בה לשמה ומתוך כך היו מוזלזלים בברכתה וחיינו לא 'הלכו בה' כלומר ב'כיוונתה לשמה' עכ"ל. ובמשנ"ב סי' מ"ז סק"ב כתב "ויברך ברכת התורה בשמחה גדולה". והביא דברי חז"ל הנ"ל וסיים "ולכן צריך ליוזר מאוד וליתן חודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו. גם אמרו חז"ל (יעו"י נדרים פא.) שאינו זוכה ח"ו להיות לו בן ת"ח עבור זה שאינו נזהר בברכת התורה" (עי').

סו. ר"ח אב הוא יום שאירע בו צרה לאבותינו, שמת בו אהרן הכהן, ויש מי שאומר שראוי להתענות בו אע"פ שהוא ר"ח, וטוב שלא להשלים (מפני שאין להתענות בר"ח) (שו"ע ורמ"א סי' תק"פ סעי' א' ב' ומשנ"ב שם סק"ג).

משנכנס אב ממעטים בשמחה

סז. "משנכנס אב ממעטין בשמחה" (שו"ע תקנ"א ס"א) ובמג"א (סק"א) פי' דאין שמחים כלל (וכמש"כ תוס' במגילה ה: וכ"פ ה'חיי אדם' קל"ג ט'), ולדעת התוס' ביבמות (מ"ג.) אפשר דהכוונה "ממעטין בשמחה", שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים (יעו"י שעה"צ שם אות א'). (ויעו"י להלן דין ע' והערה פ"ב עד אימתי צריך למעט בשמחה בחדש זה).

◊ כתב ב'סדר היום': "משנכנס אב 'ממעטין בשמחה', נראה לי מלשון 'ממעטין' דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' השמחה באה מעצמה, אין ליקח אותה, אלא 'ממעטין' בה, ולא יקח אותה בשלימות" עכ"ל.

◊ "מי שנזהר שלא לשמוח בעשרת ימים אלו (מר"ח עד י' באב – כולל י' עצמו) יזכה לעשרת דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא" (כדאיתא במדרש רבה סדר בא פט"ו, כ"א. 'כף החיים' תקנ"א סק"א).

◊ "עוד יוסף יגון ואנחה, ובמרידות יאנח עקירה ואנחה שוברת בט' ימים... וימעט בהנאה כל מאי דאפשר" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ח' אות רל"ב).

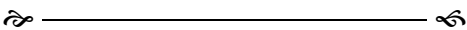
◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פ"ב) "ראוי לאדם מאוד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, וידיבר רק דיבור הברחי, שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה ליבו רק אל האבילות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ"פ בתשעה ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוון בזה לאונן ולקנות על חורבן ביהמ"ק ועל שבר והגדול שאירע לעם קדוש בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור דורו עד עולם וכו' כי כדאי הוא בית אלקינו ית"ש למעט מתענוג כל דהוא".

סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב

סח. מר"ח אב ואילך אין לעשות סעודות מרעים ומסיבות וכיוצ"ב שאינם של מצוה, ועכ"פ יש למעט בסעודה זו והיינו [כגון] שיזמין לסעודה פחות אנשים ממנין האנשים שרגיל להזמין לסעודה זו בשאר ימות השנה. אכן יעו"י הערה ^(טז). ולענין סעודת חנוכת הבית יעו"י לעיל דין נ"ו.

לברח נפשו ונפש חבירו

סט. מר"ח אב ואילך אין לבדח נפשו ונפש אחרים ^{(עח)(עט)}.

(עו) יעו"י בפ' המפרש על נדרים שם דכיון שאין זהירין לברך כשפותחין על כן לא מקיימא בהו ברכתא של 'נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה'. יעו"י"ש.

(עז) הנה איתא בתענית כ"ו: "משנכנס אב ממעטין בשמחה" ובמאירי שם כ' ז"ל "משנכנס אב ממעטין בשמחה שאם אירע לו שמחת נישואין ממעט בשמחת החופה ואין צריך לומר בשמחת מרעות וכ"ש בשאר שמחות של רשות". עכ"ל. ומד' משמע דבהאי דינא ד'ממעטין בשמחה' לא נאמר לבטל לגמרי שמחת מרעות ושאר שמחות שאינם של מצוה אלא רק 'למעט' בהם – דכיל לדין שמחת מרעות ושאר שמחה של רשות בהדי הדדי וכהמשך אחד לדינא דשמחת חופה, ומבואר דדין אחד שווה לכולם, ועל שמחת החופה כתב להדיא רק למעט. אכן בספר הפרדס לרש"י (סי' קס"ה עמ' ל"ב) כתב זל"ש "משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא לענין אכילת בשר ושתיית יין אמרינן אלא לענין שמחת חתנות וכל ענין שמחה מרעות". – ומסתיתמ לשונו משמע קצת דכוונתו דאין לקיים כלל שמחת מרעות ולא סגי למעט בה אכן אי"ז מוכח ויל"ע. והנה כיון דיסוד איסור זה הוא משום האי דינא ד'משנכנס אב ממעטין בשמחה', א"כ דבר זה תליא במחלוקת התוס' במגילה ה: ויבמות מג. (הר"ד במג"א תקנ"א סק"א ומשנ"ב שם סק"א ושעה"צ שם), דלדעת תוס' במגילה דפי' דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, היינו שאין שמחים כלל, א"כ ה"ה דאסור בסעודות מרעים כלל (דהריי אף כשמזמין מס' מועט של מזמנים סו"ס סעודה זו מביאנו לידי שמחה). משא"כ לדעת התוס' ביבמות מג. ד'ממעטין' היינו שממעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים, – לפי"ז מותר לעשות סעודת מרעים ורק שימעט בשמחתה כגון ע"י שימעט במס' המוזמנים שרגיל להזמין לסעודה כזו. והמאירי נקט כתוס' ביבמות [וספר הפרדס יתכן דס"ל כתוס' במגילה]. ועכ"פ נמצאנו למידים דדין סעודת מרעות ושאר סעודות רשות לאחר ר"ח הואי מח' הראשונים אם אין לעשותה כלל, או"ד מותר לעשותה ורק שצריך למעט בה כגון ע"י מיעוט מזמנים שרגיל להזמין לסעודה זו בשאר ימות השנה. והמשנ"ב בתקנ"א סק"א הביא מהמג"א שכתב בסתמא כדעת התוס' במגילה דאין לשמוח כלל, ובשעה"צ שם סק"א הביא לדעת תוס' ביבמות. ועל כן למעשה: מן הראוי דלא לקיים סעודת מרעות כלל בימים אלו וכמו דמשמע קצת דנקט המושנ"ב לדינא כעיקר, כדעת התוס' במגילה. וכ"מ ב'ערוך השולח' תקנ"א – ח' והבאים להקל כתוס' ביבמות, וכמובא בשעה"צ שם, עכ"פ יזהרו למעט בסעודה זו כגון ע"י מעוט המוזמנים. והנה גבי ת"ב שחל בשבת או ביום א' הביא המג"א תקנ"ב סק"ד בשם הרוקח סי' ש"ב ושבלי הלקט סי' רס"ו דבסעודה מפסקת יש לו לישב בדאבת נפש שלא ינהוג בשמחה עכ"ד, והוסיף המג"א דלכן לא ישב בסעודת חברים עכ"ד. ובספר 'ככור שור' (תענית ז.) תמה עליו דבש"ס תענית (סז) משמע "דאפי' בחול מותר רק שימעט, והיינו אליבא דרשב"ג, אבל לת"ק א"צ אפי' למעט מרגילותו, ותו כיון דמוכח כאן דזה הוה כעין אבילות מה שממעט חברים הרגילים אצלו א"כ אסור בשבת, ולא דמי למש"כ המג"א שם בשם הרוקח שישב בדאבון נפש, דההיא ה"ל צנעא ודברים שבלב כמ"ש לב חכמים בבית אבל, אבל מי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה ג' עם חביריו ומיודעיו ומונע שבת זה, הו"ל כאבילות פרהסיא" עכ"ל (והר"ד בקיצור במשנ"ב תקנ"ב ס"ק כ"ג). – הרי שהבכור שור התיר לישב בסעודת חברים בחול, ואף המג"א דאסר הני מילי בסעודה המפסקת דצריך לישב בדאבת נפש. ומשמע דבשאר ימות החול דתשעת הימים ליכא איסור בסעודת חברים. – אמנם אין דבריהם סותרים לר' המאירי ולס' הפרדס שכתבו לאסור (או למעט) בסעודת מרעים, דהמה אסרו באופן שכל מטרת הסעודה הוא לשם רעות ושמחה, דאז הוא בכלל מה שאמרו 'משנכנס אב ממעטין בשמחה', אך הבכור שור והמג"א לא דברו כלל בסעודה שכולה מרעות אלא בסעודה שה' אוכל גם לבדו אילו לא היו לו חברים כגון סעודה מפסקת, וכיון שבלא"ה אוכל סעודה זו, אין לאסור הסעודה מדינא דממעטין בשמחה ומ"מ נחלקו המג"א והבכור שור אם צריך לאוכלה ביחיד מדין לישב בדאבת נפש.

(עח) יעו"י סדר רב עומרם גאון סדר ת"ב דכ' ז"ל "ולא מבעיא ת"ב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשינויי ולא לאבדוחי נפשיה כדתנן משנכנס אב ממעטין בשמחה". וכע"ז בבה"ג הל' ת"ב ותענית "מריש ירחא דאב נמי מיתבעי לשינויי בבדיחותא". וכע"ז במחזור ויטרי סי' ר"ו יעו"י"ש.

(עט) אכן קודם ר"ח אב מותר מדינא לעשות מסיבות וסעודות מרעים וכיוצ"ב כרגיל וא"צ למעט בזה כלל אף שאינם של מצוה. דאע"פ שבמהר"ל (מנהגים הל' ח"ב) כתב דהא דאין מברכים 'שהחיינו' מי"ז בתמוז הוא כדי למעט שמחה (והובא באל"י רבה תקנ"א סקמ"א), וכמ"כ באל"י רבה שם סק"ז הביא מהמלבושי יו"ט דאפי' בר"ח ושבת שקודם ר"ח אב אין ללבוש כלים חדשים "משום דמלבוש אינא שמחה טפי". – ומבואר דאיכא

לדון עם גוי בימים אלו

ע. בר ישראל שיש לו דין עם גוי, ישתמט מלדון עמו מר"ח אב ואילך (משום דריע מזליה) (שו"ע תקנ"א א') ^(ספ)^(אפ) עד ר"ח אלול (כד' המג"א שם סק"ב בשם רבנו ירוחם) ועכ"פ עד אחר ט"ב (כד' קרבן נתנאל תענית פ"ד סי' ל"ב אות ה' שהוכיח כן מל' הזוהר"ק יעוי"ש וסיים שם "וכן עמא דבר" וכ"ה ב'נתיב חיים' המופיע על השו"ע, על ד' המג"א שם) (משנ"ב שם סק"ב ובשעה"צ שם אות ב') ^(אב).

כיבוס וגיהוץ

עא. מר"ח אב עד ט"ב (ולדעת השו"ע בשבוע שחל בו תשעה באב וכן מנהג בני ספרד ^(אב)) אסור לכבס בגדים, אפילו אם מתכוון ללבושם רק לאחר ט' באב (דנראה כמסיח דעתו מן האבילות ^(אב)) (רמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"א).

עב. מותר ליתן בגדים במכונת כביסה בערב ר"ח אב, באופן שיגמרו כיבוסם בלילה. ובמקום שיתכן שאנשים מבחוץ ישמעו פעולת המכונה, נכון לכתחילה להזהר בזה וליתן הבגדים באופן שיגמרו כיבוסם קודם הלילה משום מראית עין ^(אב). ויש אוסרים (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] עמ' שפ"א ובהערה שם, וכ"ה בשו"ת 'שבט הקהתי' ח"ג סי' קע"ה ^(אב), אבל אם יגמר כיבוסו בבין השמשות אפשר להקל (הגר"ש וואזנר זצ"ל שם).

עג. נתינת בגד לניקוי יבש, הוא בכלל 'כיבוס' האסור בימים אלו, אע"פ שאין מנקים אותו במים אלא בדברים אחרים ('אגרות משה' או"ח ח"ג סי' ע"ט, 'אור לציון' תשובות ח"ג עמ' רמ"ח), אכן מותר לנקות בגד בלי מים (כגון במכרשת), ומותר להבריש כובע או נעלים במברשת (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ז והגרי"י פischer זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד).

עד. מותר למסור בגדים לכובסת נכרית לפני ר"ח אב, אפי' אם היא תכבס אותם אחרי ר"ח, ואפי' אם תכבסם בשבוע שחל בו ת"ב (רמ"א תקנ"א ג' ומשנ"ב שם סק"ה). ולפי"ז לכאוב' בן אשכנז יכול ליתן לבן ספרד נאו למכבסה של בני ספרד בגדים לכיבוס קודם תשעת הימים (וכגון בישיבות שיש תורים גדולים למכונת הכביסה קודם תשעת הימים).

עה. בגד שמסרו אותו לניקוי יבש קודם ר"ח אב וניקו הבגד בתשעת הימים (באופן המותר כגון ע"י נכרי או ע"י בן ספרד), י"א דאין להביאו לביתו עד לאחר תשעה באב (אע"פ שחושב להשתמש בו רק לאחר ת"ב) (יעוי' 'ערוך השלחן' תקנ"א ט"ו ^(אב)).

עו. מר"ח אב אסור ליתן בגדים גם לכובסת נכרית (רמ"א שם). ואם אמר לה לכבס רק לאחר ת"ב, יש אוסרים (מטעם מנהגא. והיינו שכיון שנהגו לאסור כיבוס, נהגו האיסור גם כשניתן לגוי) (מג"א תקנ"א סקט"ו). ויש המצדדים להקל (אלי' רבה שם סק"ח). ולענין כלי פשתן ודאי יש לסמוך על זה להקל (משנ"ב שם סקל"ד).

עז. בן אשכנז הנוהג איסור כיבוס מר"ח אב, אסור לו (מר"ח אב) ליתן בגדיו לכובס בן ספרד הנוהג היתר כיבוס עד שבוע שחל בו ת"ב ^(אב) (הגרי"י פischer זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ד, והגרי"ש אלישיב זצ"ל 'קובץ תשובות' אור"ח ח"א סי' נ"ח).

עח. מי שיש לו רק חלוק אחד, מותר לו לכבס מר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב (משנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט). וכן מי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, מותר לו לכבס חלוקו עד שבוע שחל בו ת"ב (דהרי הוא כמי שיש לו רק חלוק אחד הנ"ל) ^(א) (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ע' שפ"ב). ובשבוע שחל בו תשעה באב כל הנ"ל אסור. והשנה שת"ב חל בשבת יעוי' הערה ^(אצ). ויעוי' הערה ^(אב).

דין 'ממעטים בשמחה' כבר קודם ר"ח אב. - מ"מ לדינא לא קיי"ל הכי (מלבד איסור ריקודים ומחולות) וכמו שכבר הק' השעה"צ (תקנ"א אות מ"ח) על האלי' רבה הנ"ל, דבגמ' לא נזכר כ"א משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא קודם. (ויעוי' במשנ"ב תקנ"א סקי"ט דכ' דאע"פ שמנהג בני אשכנז להחמיר שלא לישא אשה מ"ז בתמוז, מ"מ באירוסין אין נוהגים להחמיר ואפי' סעודת האירוסין מותר לעשות, ובשעה"צ שם אות כ"ו הביא דסעודת שידוכין הוי מצוה כמו בסעודת אירוסין. אין כוונתו דכל היתר עירכת סעודת אירוסין הוא משום דהוי סעודת מצוה. דהא קודם ר"ח אב לדינא ליכא דין דממעטין בשמחה וכנה"ל ומותר אפי' בסעודות שאינם מן מצוה כלל, אלא הפ' הוא, דמקור ד' הוא מהאלי רבה תקנ"א סק"ה דכ' שם דאפי' המחמירים על עצמם בבשר ויין מ"ז בתמוז מ"מ בסעודת אירוסין לא יחמירו על עצמם כיון דהוי סעודת מצוה. ולזה כיוון השעה"צ שם לרמז דין זה).

(פ) ויעוי' פמ"ג א"א שם סק"ב דמש"כ משנכנס אב ישתמט מלדון עמו היינו כבר מזמן המולד של חדש אב יעוי"ש. אכן המשנ"ב לא העתיקו.

(פא) והא דאין בזה משום 'לא תעוננו' יעוי' הגהות חת"ס על השו"ע תקנ"א דכ' ד"כיון דאתחזק ג' זימנין, דחמשה דברים אירעו בט"ב לית ביה משום לא תעוננו".

(פב) ויעוי' בן איש חי שנה ראשונה דברים אות א' דאי"צ להשתמט אלא רק עד אחר י' באב 'ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה מפני שיש עילוי לשכינה כמש"כ בזה"ק ח"ב דף קצ"ה, וכיון שעלה חדש זה ביום חמשה עשר, לא ירד - דמעלין בקדש'. ע"כ. וכע"ז כ' החת"ס זיע"א בהגהותיו על השו"ע שם ד"כיון שעברו ימי צער, עברו, ומכ"ש אחר ט"ו באב דלא היה יו"ט לישראל כט"ו באב, ואתאי יו"ט ואפסקיה ונסו יגון ואנחה, ויששון ושמחה ושיגו". ובכף החיים תקנ"א סק"ג הביא בשם ה"פה ללב' ח"ב אות ג' דלא לישתמיט אלא עד ט"ו באב.

(פג) והשנה שחל ת"ב בשבת יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(פד) אכן בתרומת הדשן סי' קנ"ב כ' "אסרו חכמים לספר ולכבס כדי למעט בשמחה ולהראות האבילות" עכ"ל.

(פה) דהנה ברמ"א תקנ"א ג' פסק דמותר ליתן לכובס נכרי קודם ר"ח אע"פ שמכבס לאחר ר"ח. ויעוי' עוד בשערי תשובה שם ס"ק ז', דהביא מהמחזיק ברכה בשם הזרע אמת, דאע"פ שמדינא מותר ליתן לכובסת בגדי פשתן ערב ר"ח שתשרה אותם ביום במים, ואחר שנכנס אב תגמור ללבנם עי' מים ואפר ובורית כמנהג אף כשעושה זאת בבית ישראל, מ"מ נכון להיזהר בבית ישראל משום מראית עין, עכ"ד. וה"ה בנידו"ד. - וכ"פ בשו"ת 'מקדש ישראל' סימן פ"ח. ויעוי' שם עוד דביאר דהא איסור כיבוס בימים אלו מב' סיבות: א. שמסיח דעתו מאבילות בשעה שעוסק בכיבוס בגדיו. ב. משום שהיא שמחה לאדם. ובנידו"ד לא מבעי לטעם הראשון, דהכא מותר, כיון דליכא כלל היסח הדעת. שהרי אינו מתעסק בזה כלל, ומצידו נמר פעולתו כבר קודם הלילה, אלא אף לטעם השני הנ"ל דהוא משום שמחה הכא מותר, דהא חזינן בדברי הרמ"א הנ"ל דמותר ליתן בגד לכובס נכרי קודם ר"ח, אע"פ שיודע שיכבסנו לאחר ר"ח וע"כ היינו משום דעיקר השמחה הוא בשעת נתינתו לכובס. ומבואר דעיקר השמחה אינו בשעת מציאות מעשה הכיבוס, אלא רק בשעה שהוא מתעסק בכיבוס ובנידו"ד כיון דמתעסק בכיבוס רק קודם הלילה מותר (ויעיון עוד מג"א תקנ"א ס"ק ט"ו, דאסור ליתן בגדיו לכובס נכרי בתשעת הימים אף אם יאמר לו לכבסם אחר ת"ב. וטעם הדבר יעיון שם פרמ"ג א"א ס"ק י"ב, דהטעם ד'שמחה היא לו כשנתון בגדיו לכובס', ומיהו האלי' רבה שם סק"ח מתיר גם בזה). ומ"מ לכתחילה יש להחמיר לגמור הכיבוס קודם הלילה משום מראית עין, וכ"ד הזרע אמת הנ"ל. ובזמננו שמכבסים במכונת כביסה, בבתים שאין נראה וגשמיה רעש המכונה לבחוץ, ובני הבית יודעים שנתנו הבגדים קודם ר"ח, לכאורה ליכא גם משום מראית העין (יעוי' עוד 'דבבות אפרים' ח"ג סי' שמו"ז עמ' רי"ז דכ' דלכבס בבית במכונה כביסה הוי 'כיבוס בצנעה') ויהיה מותר לכתחילה. ושו"ר ש"פ הגר"ש שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' עמ' קל"ט להתיר 'ללא פקקוץ', יעוי"ש.

(פו) דכיון שהבגדים מתכבסים בתוך ביתו איכא היסח הדעת מהאבילות, כיון שרואה לפניו שהבגדים מתכבסים, וגם משום מראית עין, ויעוי"ש מש"כ בזה.

(פז) ובספר הזכרון 'צהר' אהל אביעזריע עמ' קפ"ה הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א נשאל על הנ"ל (עי' הרה"צ גמליאל רבינוביץ שליט"א) וכ' ד"אין נכון לעשות כן".

(פח) וטעם דבריו יתכן דעצם הידיעה שהביא לביתו חליפה נקיה ומכובסת זה מכניס לו שמחה בלב או"ד משום 'מראית עין'.

(פט) דדמי' להא דאסור ליתן לכובסת נכריה (הגרי"י זצ"ל שם).

(צ) ועדיף במקרה זה לכבס מאשר לקנות בגדים חדשים (שם).

(אא) השנה שחל ט' באב בשבת יעוי' שו"ע תקנ"א - ד' דפסק בסתמא דלשבוע הסמוך לפני ת"ב ליכא דין של 'שבוע שחל בו' אכן הביא בשם 'יש מי שאומר' דיש לשבוע הסמוך לת"ב דין "שבוע שחל בו" (ושם איירי השו"ע לענין כיבוס ותספורת) ובכל מקום שכתב השו"ע 'סתם' ואח"כ 'יש אומרים' הלכה כסתם כדיעוי' כף החיים סי' י"ג סק"ז בשם הרבה פוסקים. וכ"ה ב'אלי' רבא' תקנ"א ס"ק כ"ח דלדינא העיקר הוא כפוסקים שבשנה זו אין 'שבוע שחל בו' ת"ב. (וכן בשו"ת 'ביע אומר' ח"ו יור"ד סי' ה' אות ב' ג' הביא הרבה אחרונים דס"ל כן בדעת השו"ע דהלכה כסתם לגמרי ואי"צ לחשוש כלל לדעת ה"א, וכ"ה באור לציון ח"ג עמ' רכ"ב הע' 1.) ולפי"ז בשנה זו מי שיש לו רק חלוק אחד מותר לו לכבס (אף אם הוא מבני אשכנז) עד ת"ב עצמו.
אכן מאידך יעוי' כף החיים תקנ"א ע"ח וסי' י"ג ז' דהביא דהיכא שהשו"ע סותם ואח"כ כותב 'יש מי שאומר' לחומרא, היינו שהשו"ע חושש לו לכתחילה היכא דאפשר. והנה יעוי' מג"א תקנ"א סוס"ק ל"ה (וכביאור הפרמ"ג א"א סקל"ו ולבושי שרד שם ומצחית השקל שם) דאף לדעת ה"א' שהביא השו"ע זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ' אכן בשר ויין וכדו' שהוא ממנהג, כ"וע מודו שאין לו דין 'שבוע שחל בו ת"ב'. ועפ"י שי מעדות בני אשכנז דנהגו לענין תספורת וכיבוס לחשוש לדעת ה"יש אומרים' הנ"ל להחשיב שבוע זה כ'שבוע שחל בו ת"ב' (דאלי"פ שבני אשכנז נוהגים כהרמ"א להחמיר בתספורת ככר מ"ז בתמוז ובכיבוס מר"ח אב, מ"מ לבני כבד' דברים הוי נפק"מ אף לבני אשכנז כדנגמ' מי שיש לו רק חלוק אחד). ולענין שאר הד' האסורים רק ממנהג, להקל דלא להחשיב לענין זה כ"שבוע שחל בו" (יעוי' ספר 'מבית לוי' עמ'

עט. מותר לכבס הסמרטוט שמנקים בה את הכלים (דדמי לבגדי קטנים שמלפפים בהם, דהתיר הרמ"א בתקנ"א י"ד) (נִטְעֵי גִבְרִיאל' ל"ה - י"ח ע' רי"א ^(צא)).

פ. בגד מלוכלך שאם לא ישרוהו במים או יכבסהו מייד יתקלקל, מותר להשרותו במים או אפי' לכבסו במקום הצורך, ולעשות בו מה שנצרך בכדי למנוע קלקולו (יעוי' שו"ע תקנ"ד כ"ב דמלאכת 'דבר האבד' הותרה אפי' בתשעה באב עצמו וכ"ש בניד"ד). (אכן יעוי' משנ"ב תקמ"א סק"י דלא מקרי 'דבר האבד' כ"א רק כשעיקר הדבר נפסד, אכן כשיש רק מעט קלקול אי"ז בכלל 'דבר האבד'. ויתכן דה"ה הכא).

פא. בדין כיבוס לכבוד שבת, יעוי' להלן בדיני 'שבת פרשת מסעי ושבת חזון'.

ניקוי כתמים והעברת אבק מהבגדים

פב. מותר להעביר כתם מעל הבגדים ע"י שפשוף במטלית לחה וכדומ' (אפי' הוכתם הבגד קודם ר"ח) (שאי"ז בכלל כיבוס האסור בתשעת הימים) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' תכ"א ^(צד)). וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר לנקות כתם במים, דניקוי כתם אי"ז חשוב כיבוס - 'כתבי תלמיד' הובא ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קל"ה וע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א, וכעיי"ז ב'גשר החיים' פכ"א ס"י אות א' לענין העברת כתם בימי אבלות ^(צה)), וי"א דאסור לרוחצו במים (דהוי בכלל כיבוס - הגר"ח קניבסקי שליט"א ששמע כן מהחזו"א זצ"ל או מאביו זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ב. וכ"ד הגרב"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח ^(צי)), ויש הסובר דלרחוץ כתם במים אסור, אבל מותר לשפשף הכתם במטלית רטובה באופן שלא יעשה עיי"ז טופח ע"מ להטפית (הגר"נ קרליץ שליט"א 'קרא עלי מועד' ע' ל"ז בהערה).

פג. מותר להכניס בגד רטוב למכונת ייבוש בתשעת הימים (דזה לא חשיב כיבוס כלל ולא גיהרון) (הגרש"ק שליט"א – ספר 'קובץ הלכות' עמ' קל"ט).

כיבוס בגדי קטנים

פד. י"א דגם בגדי קטנים יש להחמיר (למנהג האשכנזים) שלא לכבסם מר"ח אב (אליה רבא תקנ"א סקל"א). וי"א דלצורך קטנים (אפי' למעלה מגיל חינוך והיינו קודם בר מצוה) יש להחמיר רק משבוע שחל בו ט"ב (חיי אדם' קל"ג י"ח) (הו"ד במשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ב). ולפי"ז השנה שת"ב חל בשבת דנפסק לעיקר כדעה דאין לשבוע הסמוך לתענית דין של 'שבוע שחל בו' (יעוי' משנ"כ בזה לעיל הערה צ"א), לדעת החיי אדם הנ"ל יהי' מותר לכבס לצורך קטנים גם בשבוע הסמוך לפני התענית (אכן יעוי' בהערה צ"א שם דיש המחמירים לכתחילה כשאפשר, לנהוג לענין תספורת וכיבוס כדעת הי"ש אומרים' דגם בשנה זו חשיב השבוע הסמוך לתענית כ'שבוע שחל בו' ולהם יש להחמיר בכיבוס קטנים בשבוע הסמוך לתענית. אמנם יעוי' עוד בדין להלן בסמוך ובהערה שם).

פה. בגדי קטנים (אפי' גיל 8 וכיוצ"ב) שמתלכלכים תדיר ואין להם בגדים אחרים להחליפם, מותר לכבס בגדיהם בצנעה (ולכבס בבית במכונת כביסה הוי 'בצנעה' - 'רבבות אפרים' ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז) אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב ^(צי) ^(צח). וי"א דיש להחמיר שלא לכבס בגדי קטנים אא"כ מלפפים בהם הקטנים (שמוציאים רעי וכו') (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החזו"א זצ"ל ^(צט)).

פו. כשמכבסים בגדי קטנים המותרים בכיבוס, אסור להוסיף לכבס עמהם בגדי גדולים (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - 'זכרון שלמה' הל' חוה"מ הובא ב'נטעי גבריאלי' הלי' בין המצרים ח"א ע' ר"י).

פז. לאחר כיבוס בגדי הקטנים מותר לתלות הכביסה בחוץ ^(פ), אכן כביסה שלא ניכר ששייכת לקטנים כמו מגבות אין לתלות בחוץ (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ח הע' ד').

פח. י"א דקטנים שאין להם בגדים כדי הצורך (דאפי' אם מכבסים אותם בימים אלו עדין אינם מספיקים כדי הצורך לפי שמלכלכים תדיר וכיוצ"ב), מותר לקנות להם בגדים חדשים כדי צרכם (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

^{תי"ז וסי' פסקי תשובות' תקנ"א כ"ג עמ' פ"א). ולפי"ז מי שיש לו חלוק אחד, לכתחילה יש לו להחמיר שלא לכבס בשבוע זה (אכן בדיעבד אם א"א לו להחמיר - יכול לכבס כדעה שנפסקה לעיקר שבשנה זו אין שבוע שחל בו). (ויש לציון דבמשל"ב תקנ"א סק"כ דמשמע דאף בדברים האסורים רק ממנהג לא הכריע להתיר יעוי"ש. מאידך, המשנ"כ שם סס"ק ע"ז הביא לד' המג"א הנ"ל ויל"ע. ויעוי' עוד להלן דין קמ"ב בהערה קע"ז). ויעוי' עוד תשובות 'מנחת ברוך' סי' פ"ב. ולענין מנהג בני ספרד יעוי' לעיל הערה כ"ה.}

(צב) ובספר 'נטעי גבריאלי' ביהמ"צ ח"א עמ' ר"ז כתב דמה שאסרו לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב אפי' למי שאין לו אלא חלוק אחד, היינו דוקא כשהחלוק ראוי ללבישה אלא שהוא מלוכלך בזיעה וכדומ', אבל אם נתלכלך כל כך עד שאין ראוי ללבושו כלל, מותר לכבסו אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב. ומקורו מד' המנהיג (הל' תשעה באב אות י"ז ע' 78) דכתב שם ד"אם נטפפו כליו ואין לו להחליף" מותר לכבס אף בשבוע שחל בו ת"ב. וכמו"כ בפתחי תשובה יו"ד סי' שפ"ט סק"ב הביא משו"ת לחמי תודה (למהר"י בסאן דיע"א), סי' ל' דמה שאסור לאבל לכבס כסותו כל ז', היינו דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף 'לצורך, כגון שהחלוק מלוכלך או משום ערוביאי שרי אפי' בחול תוך ז' ע"י כך, כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג"י יעוי"ש, וסיים שם דמה שלא בא דבר זה מפורש בפוסקים א"ז אלא לרוב פשיטותו שהוא דבר הלמד מדיני רחיצה, עכ"ד הפתחי תשובה (ויעוי' עוד 'ערוך השלחן יר"ד שפ"ו ו'). ובנט"ג שם הוסיף דכן נראה פשוט דלא חייבוהו להצטער דגדול כבוד הבריות שזוהא אפי' ל"ת דלא תסור. וכע"ז כתב בספר 'גשר החיים' (פכ"א סי' י אות א') גבי אבל, דאם בגדו מלוכלך, מותר לו לכבסו במים להסיר הלכלוך (ק"ו מדין רחיצה בס"י שפ"א סעי' א'), ואם קשה לו להסיר הלכלוך מותר לו בכה"ג להחליפו בבגד אחר, ומקורו מהפתחי תשובה בשם לחמי תודה הנ"ל. עכ"ד. (ואם קונה בגד חדש י"א דיש לו להשליכו על הקרקע לפני הלבשיה יעוי' להלן דין צ"ד) - **אמנם** גוף ההיתר הנ"ל צ"ע דבלחמי תודה שם מוכח דהתיר דווקא ע"י שאחר ילבשנו קודם, והפתחי תשובה הנ"ל קיצר בלשונו, וכ"כ המנחת יצחק ח"י סו"ט מ"ד (ויעוי' שם שו"כ לבאר דאף הפתחי תשובה לא נתכוון להשמיט דין זה דבעינן דאחר ילבשנו קודם, אלא רמז לזה בתוך דבריו, יעוי"ש), וכמו"כ ב'קיצור שלחן ערוך' רי"א ח' כשהביא היתר זה הוסיף "אם לבשה אחר". ויל"ע.

(צג) יעוי' להלן הערה קכז משנ"ב בשם ה'מועד לכל חי'.

(צד) וס"ל דה"ה בחול המועד, מותר להסיר כתם מעל גבי בגד שנתלכלך בחג עצמו (ספר היזכרון 'מבקשי תורה' ח"ב ע' תנ"ו (י"ב)).

(צה) ודעת הגר"ש זאנזר זצ"ל דכתם **שיניכר בבגד** מותר לנקותו. - ואם אינו ניכר אסור (ספר 'מבית לוי' 'התשע"ג) ע' שפ"א דין א והערה ג' שם).

(צו) אכן כ' שם דאם הכתם מכוער באופן שא"א לצאת עם הבגד כך מותר.

(צז) דהנה כתב הרמ"א (תקנ"א י"ד) דבגדים שמלפפים בהם הקטנים לגמרי (אפי' הם למעלה מגיל חינוך), ואמנם בלבשו תקנ"א דין י"ד כתב דקטנים מבני ג' וד' שנים כבר אסור לכבס כסותו (ורק פחות מגיל זה שוטטנים מותר, וכמו"כ בחיי להקל", ויעוי' פמ"ג (א"א סקל"ט) דכוונת הרמ"א להקל בכל הקטנים (אפי' הם למעלה מגיל חינוך), ואמנם בלבשו תקנ"א דין י"ד כתב דקטנים מבני ג' וד' שנים כבר אסור לכבס כסותו (ורק פחות מגיל זה שוטטנים מותר, וכמו"כ בחיי אדם (קל"ג י"ח) כתב דנוהגים להתיר לכבס רק ב'שאר בגדי קטנים בני ב' וג' שנים", וכ"ה ב'בן איש חי' הובא בכף החיים ס"ק קע"ט להקל רק בקטנים בני ב' וג' שנים, מ"מ מסתימת המשנ"ב שלא הביא דעת הלבוש והחיי אדם, נראה דפסק לעיקר דינא כסתימת הרמ"א וכהבנת הפמ"ג להקל בכל הקטנים. - ועל כן כשנתלכלכו בגדיהם ואין לו בגדים אחרים להחליף להם, מותר לכבסם אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ואפי' בגיל 8 וכיוצ"ב, וכ"ד הגר"י ש'אלישיב זצ"ל (הלכות תג בחג' ביהמ"צ ע' מ"ח בהערה). וכעיי"ז דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שקטנים שמשחקים והבגדים מתלכלכים מותר לכבס בגדיהם בצנעה (הובא בספר 'דבבות אפרים' ח"ג סי' שמ"ז ע' רי"ז). - ומשנ"כ לכבסם בצנעה, כ"ה במג"א ס"ק ל"ט הובא במשנ"ב ס"ק פ"ג. **ובמג"א שם הביא ג"כ ד"מ"מ לא יכבסו הרבה ביחד' והובא במשנ"ב שם, וטעם האיסור משום 'היסח הדעת' מאבילות שיניכר שעיקר עיסוקו בזה, ועל כן בזמננו שמכבסים במכונת כביסה לא שייך טעם זה, ואדרבה מוטב למלאות את המכונה פעם אחת מאשר להתעסק עמה פעמים רבות** (הלכות תג בחג' ביהמ"צ ע' מ"ט ה"ע' 27).

(צח) ולפי"ז קטנים המלכלכים בגדיהם תדיר אי"צ להכין בגדיהם (כפי המובא להלן) קודם ר"ח. אכן קטנים בגיל מבוגר יותר שכבר אין מלכלכים בגדיהם תדיר, ראוי להם להכין בגדיהם. ויש שעורר דאף כשחל ת"ב בשבת, ראוי לכתחילה שקטן מבן תשע ומעלה (דלדעת כמה פוסקים זהו גיל חינוך של אבילות) יכין בגדים לחוש לדעת האלי' רבא (ברין לעיל בסמוך) וכן לחוש לדעת הי"א בשו"ע תקנ"א ד' דאף בשנה זו יש 'שבוע שחל בו' (הגר"א קלופט שליט"א).

(צט) 'תורת המועדים' על 'שונה הלכות' ע' קל"ז, וכ"ה בהערות הגר"ח שליט"א על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ח שהחזו"א החמיר אפי' בקטן בן שנה, ואמר שאפשר להלבישו הבגד המלוכלך.

(ק) דכיון שיניכר שהם בגדי קטנים ליכא חשש של מראית עין, ורק בכיבוס עצמו כתב המשנ"ב תקנ"א ס"ק פ"ג לכבס בצנעה, דבשעת הכבוס לא ניכר כ"כ דזהו בגד של קטן, משא"כ כשהבגד תלוי ופרוס על החבל ניכר שהוא בגד של קטן (הגר"נ קרליץ שליט"א שם).

פּט. מר"ח אב אסור לגהץ בגדים אפילו חושב ללבוש הבגד רק אחרי ת"ב (רמ"א תקנ"א ג') ^(קא).

פאה נכרית

צ. חפירת פאה בכלל כיבוס וג'יהוץ ואסור לעשות כן בימים אלו (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"א והגריי"י פ'שר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט והגר"ש דבליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' התשע"ז עמ' ע"ה) ^(קב) אבל תסרוקת בלא רחיצה מותר (הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם. ופשוט כן דהא לא גרע מסירוק שער האדם עצמו דמותר כדאיתא במשנ"ב תקנ"א סק"כ).

צא. מותר לקצר פאה בימים אלו (ואי"ז בכלל תספורת האסורה בימים אלו) (ספר 'מבית לוי' עמ' שפ"א הערה ג'). וי"א דדוקא פאה ישנה, אבל חדשה אסור לחתוך ולתקן (הגריי"י פ'שר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ט).

לבישת בגדים חדשים, מכובסים, מגוהצים ובגדי שבת

לבישת בגדים מכובסים

צב. מר"ח אסור ללבוש בגדים מכובסים הן לאיש והן לאשה (רמ"א תקנ"א ג' ולבוש שם דין ד') ^(קב), ויש לאדם תקנה להכין את כל הבגדים והמגבות וכיוצ"ב כפי הכמות הנצרכת לו בתשעת הימים. - וההכנה היא ע"י שילבשם או ישתמש בהם זמן מה קודם ר"ח (דע"י כך כבר אינם חשובים כמכובסים) ^(קב).

צג. בשיעור 'זמן הלבישה' כדי שלא יחשב בגד מכובס, יעוי' הערה ^(קה), והכלל הוא שילבשהו שיעור זמן שיספיק הבגד לספוג זיעה, אכן לבישה לכמה רגעים (מבלי שהזיע) לא מועיל כלל ('הלכות חג בחג' בין המצרים ע' נ"ט בהערה ע"פ שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סו"ס כ"ט ^(ק) ^(קב) ^(קכ)), וכמו"כ כשלובש כמה חולצות יחדיו זו ע"ג זו, לא נחשב שלבש את החולצות העליונות ^(קט) (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שפ"ב הערה ד', והגריי"י פ'שר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"א).

צד. י"א דבשעת הדחק כשנצרך להחליף בגד, יש להתיר ללבוש בגד מכובס אם לפני הלבישה משליכו ע"ג הרצפה (או דורך עליו) עד שלא יהא נראה כמכובס (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ה ^(ק)). ^(קיא) וי"א דאין להתיר בדרך זו (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תע"ט והליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 45, הגריי"י פ'שר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' של"ג, הגרב"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' מ"ח בהערה. והגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' עמ' מ' כתב על היתר זה [אפי' גבי בגדי זיעה] 'זקשה להקל בזה' ויעוי' להלן בסמוך דין היתר זה גבי בגדי זיעה.

צה. י"א דאם התלכלכו כל בגדיו מאד, באופן שיש בלבישתם משום כבוד הבריות שלא לצאת כן, מותר לו ללבוש בגדים מכובסים (דכבוד הבריות דוחה לאיסור לבישת בגדים מכובסים) (הגריי"י פ'שר זצ"ל הליכות אבן ישראל ח"א עמ' של"ב, וכעיי"ז דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דאם נתלכלכו לו הבגדים שהכין לפני ר"ח, במקום ההכרח מותר ללבוש בגדים מכובסים - 'שמעתתא דמשה' עמ' תכ"ב מקיצור הל' בין המצרים) ^(קיב).

לבישת והכנת בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים

צו. אף בגדי זיעה (בגדים הסמוכים לבשר) וגרביים מכובסים אסור ללבוש מר"ח אב ^(קכ), ואפשר להכין אותם קודם ר"ח ובדרך הנ"ל. אכן י"א דבבגדי זיעה אפשר להקל ואין צריך להכנינם ע"י לבישה קודם ר"ח (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שפ"א ובהערה ד' שם, ובשו"ת 'רבבות אפרים' ח"ג סי' ש"מ בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, ו'מועדים וזמנים' ח"ה סי' של"ח ^(קכ)), וי"א דמי שהוא איסטנים יתנם ע"ג קרקע באופן שלא יראו כמכובסים ('מנחת יצחק' ח"י סי' מ"ד ע"פ מש"כ ב'כרם שלמה' יו"ד שכ"ט בשם 'לחם הפנים'. - ושם כתב "שעה אחת", אכן נראה דכוונתו רק לשיעור זמן שע"י כך הבגד לא יהא כמכובס, ואם מספיק להתקמט ולהתלכלך קודם זמן זה ודאי סגי בכך).

	
(קא) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. והשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה כ"ה.	
(קב) אכן יעוי' שו"ת 'רבבות אפרים' ח"ו סי' רצ"א אות ג' בשם הגר"ח פ' שינברג זצ"ל (משו"ת 'דברי חכמים' סי' 464) להתיר, מטעם דאי"ז חשיב כבגד.	
(קג) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. והשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה כ"ה.	
(קד) יעוי' רמ"א יור"ד שפ"ט א' ושו"ך שם סק"ד דהתירו כן גבי אבל, ואע"פ דשם התיר כן הרמ"א רק לאבל לאחר ז', מ"מ יעוי' ישועות יעקב תקנ"א סק"ג ונטה יהודה תקנ"א - י"ב דחומרת תשעת הימים אינה כאבילות תוך ז' אלא כאבילות תוך ל' יום ('הלכות חג בתל' בהימ"צ ע' נ"ח).	
(קה) דבתוס' מועד קטן כ"ד ע"ב ד"ה "ברכת אבלים" כתב "המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואי"ז קרוי בגד מכובס לדידיה". ובלבוש יו"ד סי' שפ"ט הזכיר "שעה או שעתיים", וברמ"א שם כתב "ואם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די בכך", ובשו"ך שם ס"ק ד' כתב דכוונת הרמ"א דסגי ב"זמן מה" ואי"צ שעה שלימה.	
(קו) דז"ל 'רב פעלים' שם "יש להם תקנה, שילבשו קודם שבת זו כתונת המכובס ב' וג' שעות ויפשוטו, ויצניע לשבת זו ללבושה בתוך השבוע בזה היום שירצוהו, ואע"פ שהיא עודנה נקיה, עכ"ז כיון שלבשו אותה קודם שבוע זה, אי"ז חשובה מכובסת חדשה , אך צריך שילבשו אותה מקודם ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקישוי הכיבוס וכנזכר באחרונים ז"ל" עכ"ל. ויש להעיר דב'בן איש חי' שנה ראשונה פ' דברים אות ו' כתב דסגי ב'שיעור שעה אחת", ויתכן דעיקר כוונתו היא דכל אדם לפי מה שהוא לזה סגי בשיעור מועט ולחברו צריך שיעור מרובה ותלוי ג"כ במקום שהוא נמצא וכו'. ועל כן פעם הזכיר שיעור אחד ופעם שיעור אחר, ולעולם עיקר כוונתו דיקבל מקצת זיעה מן הגוף. ויל"ע.	
(קז) וכעיי"ז ד' הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דעיקר השיעור אינו תלוי בזמן מסוים, אלא שישעה עמו עד כדי שתתבטל הנאת הכיבוס (הליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 45).	
(קח) אכן אם הבגד ספג זיעה מיד כשלבשו ג"כ סגי בזה, וכ"ה באור לציון ח"ג עמ' רמ"ח בהערה.	
(קט) והיינו משום שע"פ רוב בחולצות העליונות לא נקלט זיעה כלל ונשארו כבגדים מכובסים ולא משומשים. אכן באדם שהזיע הרבה ונקלט זיעה אף בבגדים העליונים יותר, שפיר מהני וכ"ה באור לציון עמ' רמ"ח.	

(קי) ו'בחוט שני' ר"ה ע' תי"ד כתב דנראה דסגי לשפשף הבגד על הרצפה שיהא ניכר הלכלוך שכבר מרגיש בעצמו שצריך לכבסו שנית, ומ"מ נראה דעדיף להכין בגדים משומשים מללכלך את הבגדים, דבגד שהשתמשו בו כבר, הוא יותר סתירה לכיבוס מאשר ללכלכו, עכ"ד. - ו'ב'מנחת יצחק' ח"ו סי' מ"ד כתב היתר זה גבי בגדי זיעה למי שהוא איסטנים שישליכם ע"ג קרקע כשעה אחת, יעוי' פרטי דין זה להלן בסמוך. **(קיא)** והגר"ו אופיר מלכה שליט"א העיר דיש להשליכו ע"ג קרקע בצד הפנימי של הבגד ולא בצד החיצוני בכדי שהלכלוך לא יראה מבחוץ, דת"ח שיש רבב על בגדו וכו'. - וכשמלכלך בצד הפנימי סגי שכבר מרגיש שאינו לובש בגד מכובס (הליכות מועד בין המצרים).

(קיב) ויתכן דלכה"פ יש לשים ע"ג הרצפה באופן שלא יראו כמכובסים כהנ"ל דין צ"ד.

(קיג) כמבואר בשו"ע תקנ"א סעי' ג' דכלי פשתן מכובסים אסורים בלבישה, ויעוי'ש ביאור הלכה ד"ה וכלי פשתן שהביא מהראשונים דהיינו בגדים הסמוכים לבשר. וכן מבואר ברמ"א תקנ"א א' שהתיר להחליף הכתונת (ושהיא בגד זיעה כדיעוי' מוש"ב שם סק"ו) לכבוד שבת, ומבואר דביום חול אסור, ויעוי'ש במשנ"ב דה"ה שאר בגדי זיעה. וכ"מ בבן איש חי שנה א' פ' דברים אות ו', ובכף החיים תקנ"א צ"א יעורי"ש, וכ"ה ב'ארחות רבינו' ע' קל"ב מהקהילות יעקב זצ"ל, וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח.

(קיד) ובשו"ת 'אבני ישפה' (ח"ג סי' נ"ח ענף ב') כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבגדים הסמוכים לבשר וגרביים, מותר להחליף בתשעת הימים, אם מניעת החלפתם תגרום צער או גירוי עור. וכ"ה ב'הליכות שלמה' ע' ת"כ דאם מניעת החלפתם גורמת קושי מותר להחליפם. ויעוי' 'שמירת שבת כהלכתה' פס"ה הע' ל' דלענין אבילות אמר הגרש"ז זצ"ל דנהוג לקלקל במקצת את קיפוילי הלבנים, ויש שנוהגים לזרוק אותם על הרצפה ורק אח"כ לובשים אותם עכ"ד. אך לשואלים לענין ל' הימים לא הורה לעשות כן (הליכות שלמה עמ' תכ"א הע' 40).

צז. הסובל ברגליו מפטריות וכיוצ"ב מותר לו להחליף לגרביים מכובסות (הגריי פישר הליכות אבן ישראל ח"א עמ' של"ב).

לבישת בגדים חדשים, מגוהצים, ובגדי שבת

צח. אסור ללבוש בגדים חדשים אחרי ר"ח, אפילו בגדים שאינם חשובים (כגון נעליים וגרבים ^(קטז)) (רמ"א תקנ"א ו', ומשנ"ב ס"ק מ"ה) ^(קטז).

צט. אסור ללבוש אחרי ר"ח בגדים מגוהצים (אפילו אם הם בגדים ישנים, משום שהגיהוץ עושה אותם כחדשים), ולכן נהגו לאסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים (דאע"פ שלבשן כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוץ ניכר והוּו כחדשים ^(קצ)) (משנ"ב תקנ"א ס"ק מ"ד) ^(קצ).

ק. בגדי חול מגוהצים או אפילו חדשים, שלבשן זמן מה לפני ר"ח, מותר ללבשן בתשעת הימים אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' ת"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ג ^(קצט)).

קא. עניבה שאינה מיוחדת לשבת, לא נחשבת כ'בגדי שבת' ומותר ללבושה בתשעת הימים (הגר"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ג).

קב. מי שנקרעה לו טליתו, ואין לו אפשרות לתקנה כעת ואין לו טלית אחרת, ואינו יכול להשאל טלית מאחר, מותר לו ללבוש טלית חדשה בשעת התפילה כדי לקיים מצות ציצית ^(קכ) (שאלת יעב"ץ שאלה פ"ב הו"ד ב'פתחי תשובה' תקנ"א ו'). אבל אם יש לו טלית לזמן התפילה, י"א דלא יעשה טלית (קטן) חדשה ^(קכא) (שאלת יעב"ץ שם). וי"א דטלית גדול או טלית קטן מותר ללבוש מכובס או חדש ^(קכב) (שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט).

פנישת שידוכים

קג. אין להמנע כלל וכלל מלהפגש פגישות שידוכין בימים אלו (כמבואר בשו"ע תקנ"א ב' דאפי' בתשעה באב עצמו מותר לארס שלא יקדמנו אחר. והגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל שידך את אחד מצאצאיו ביום תשעה באב עצמו) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' תי"ח הע' 34).

קד. בחור שיש לו פגישה של שדוכין בתשעת הימים, מותר לו ללבוש בגדי שבת (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א זצ"ל - 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ב [תשע"ב], וכ"ד הגריי"י פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שלו וכעני"ב בשבט הלוי' ח"ט סי' קל"א ד', דאם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך בודאי מותר לו) ^(קכג). וכמו"כ מותר לו ללבוש בגד חדש (קהילות יעקב זצ"ל בשם החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"ל ^(קכד)). ואם אין לו בגד אחר מותר לו אפילו לכבס בגד לצורך זה (גדולי בעלי ההוראה בירושלם ^(קכה) - 'הלכות חג בחג' בין המצרים עמ' מ"ז הע' 23).

השתמשות במגבות, סדינים ומצעים מכובסים, ופרישת מפה מכובסת

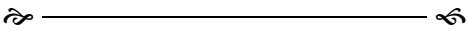
קה. מר"ח אב אסור להשתמש במגבות מכובסות אף לניגוב הידים (רמ"א תקנ"א ג') ^(קכז) על כן יש להכניס קודם ר"ח ^(קכז). ועי' שמנגב בהם פעם אחת לפני תשעת הימים כבר חשיב כמשומשת ומותר להשתמש בה בתשעת הימים (הגריי פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' של"ב וכ"ד הגרב"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח בהערה).

קו. ישיבה או מוסד ציבורי וכיוצ"ב ששכיח שהמגבות שם יטנפו ושוב אינם ראויים לשימוש, וצריך להחליפם בתדירות גבוהה (ואין להם מספיק מגבות להכין לכל תשעת הימים), י"א דמותר לכבסם ולהחליפם במגבות אחרות מכובסות (דהוי דומיא דבגדים שמלפפים בהם הקטנים - יעוי' רמ"א תקנ"א י"ד ומשנ"ב שם). (יעוי' תשובת הגריי"ח זוננפלד זצ"ל - שו"ת 'שלמת חיים' סי' ש"י הוצאת הרב וורנר מכון קרן רא"ם עמ' 100 וכמו"כ יעוי' עוד 'מועד לכל חי' סי' י' דין י"א ^(קכח)). וי"א דכל זה עד שבוע שחל בו ת"ב. אכן בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדינא קשה להקל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

קז. מר"ח אב אסור לפרוש מפה מכובסת על השולחן, וכמו"כ אסור להציע מיטות ושמיכות וכיוצ"ב במצעים מכובסים (שו"ע תקנ"א ג').

לפרוש סדינים ומצעים לאורח והמתארח בבית מלון

קח. המתארח בבית מלון בימים שבין ר"ח אב לתשעה באב, מותר לו להשתמש במצעים מכובסים ^(קכט) (ציץ אליעזר חי"ג סי' ס"א וכ"ה ב'מנחת יצחק' ח"י סו"ס מ"ד גבי אב, וה"ה בימים אלו), [אכן יודיע להנהלת המלון שלא יחליפו המצעים בעבורו בשאר הימים שישהה שם, ואם החליפו מותר להשתמש בהם]. ויש הסובר

(קטו) שאין מברכים עליהם שהחינו, דמ"מ יש בזה קצת שמחה ומר"ח אב 'ממעטין בשמחה' (לבוש תקנ"א ח' וערוך השלחן שם דין י"ח ועיני' עוד אלי' רבא שם סקי"ז).

(קטז) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. והשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(קיז) ובספר 'קרא עלי מועד' (ע' מ"א בהערה) העיר, דלפי טעם זה באופן שיודע בבירור שהבגד שבת שלו אין גיהוץ ניכר, יהא מותר ללבושו. - אכן המנהג הוא לא ללבוש בגדי שבת בכל ענין, והביא שם סמך לדבר, דהמג"א (תקנ"ט סקי' והר"ד במשנ"ב ס"ק ל"ג) כתב דמש"כ הרמ"א דמותר לבעל ברית בתשעה באב ללבוש בגדי שבת, היינו דוקא אם אין גיהוץ ניכר, אבל אם גיהוץ ניכר אסור, כמו שאסור בשבת חזון עכ"ד (ע"פ המחצית השקל), ומבואר דמי שאינו בעל ברית אסור לו ללבוש בגדי שבת אפי' אם אין גיהוץ ניכר, דאע"פ דשם איירי בתשעה באב מ"מ לא מצינו חילוק בין תשעה באב לשאר הימים לענין זה.

(קיח) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. והשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(קיט) וביאר שם הגר"ח שליט"א: דעי"פ דין כל בגד אפי' חדש שלבשו כבר פעם אחת מספיק כדי להתירו, אע"פ שעדיין גיהוץ ניכר, ומה שהחמירו שלא ללבוש בגדי שבת אע"פ שכבר לבשן כמה שבתות זהו רק מנהג וחומרא, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים לאסור בגדי שבת בלבד, אבל שאר בגדים שכבר לבשן קודם ר"ח, מותר אפילו ניכר גיהוץ, וכן דייק בספר 'קרא עלי מועד' שם מסתימת הכף החיים תקנ"א ס"ק צ'.

(קכ) יעויי"ש דאחד מטעמי ההיתר הוא, דהא למי שיש לו רק כתונת אחת הקילו לו לצורך הגוף, כ"ש שמקילים לו לצורך מלבוש הנשמה, וכיון שכל הקורא ק"ש ומתפלל בלי ציצית כאילו מעיד עדות שקר, מוטב שיעשה בגד חדש לקיים המצוה.

(קכא) אע"פ שהולך כל היום בלא ציצית. דמה שאמרו שההולך בלא ציצית הרי הוא כמנודה לשמים, זהו דוקא במזיד אבל כאן הוא אנוס ע"פ תקנת חכמים, וטוב שלא יבטל גזירתם כיון דלא ענשי אעשה, ואי"ז חובת גברא. יעויי"ש.

(קכב) מפני שהוא צורך מצוה, ומצינו כמה דברים שאסורים בימים אלו ומותרים במקום מצוה כמו דמותר לבנות ביהכ"נ, או לעשות בו ציור או כיור אפי' בערב ת"ב משום שהוא צורך מצוה. וכן מצינו שמותר לאשה הלובשת לבנים לכבס וללבוש לבנים כדכתב הרמ"א תקנ"א ג', וכן התירו רחיצה לצורך מצוה דע"כ נדה ורחצת וטובלת. וכן בטלית גדול או קטן כיון שלובשו בעבור מצוה, מותר ללבושו מכובס או חדש. וכ"ש במצוה זו שאם לא ילך עם חדש או מכובס מתבטל ממצות ציצית שהולך כל אותם ימים בלי ציצית - בכה"ג לא גזרו חז"ל כלל (רב פעלים שם).

(קכג) אכן דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלכתחילה יש להימנע מללבוש בגדי שבת, אמנם במקום הצורך כשאין להם בגדי חול נאים כראוי, יש להתיר ללבוש בגדי שבת ובגדים מכובסים כפי הצורך, ובבפגישה ראשונה יש מקום יותר להתיר בזה (הליכות שלמה ע' תי"ח ובדבר הלכה אות ט"ז, ובהע' 33 שם).

(קכד) יעויי"ש שההיתר היה במקרה שהלך להיפגש בפעם הראשונה, ואולי דווקא בזה התיי, דיעוי' לעיל בסמוך דדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דיש מקום להקל יותר בפגישה ראשונה.

(קכה) כנראה ע"פ הרמ"א תקנ"א ג' שמתיר לכבס לצורך מצוה.

(קכו) ולבני ספרד יש לידע דלדעת השו"ע (שם) נוהג איסור זה רק משבוע שחל בו ת"ב. והשנה שת"ב חל בשבת ונדחה לראשון יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(קכז) אכן יעוי' 'מועד לכל חי' סי' י'-ל"א דכתב דהסודרים שנתמלאו אבק, והמטפחות (מגבות) בשביל נטילת ידים שחרית, מותר לכבסם בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' בערב תשעה באב עד חצות.

(קכח) הובא בהערה לעיל בסמוך.

(קכט) דלא אסרו אלא לתענוג, אבל כל שהחלפה באה לשם העברת הזוהמה מותר, ורובא דבני אדם אסטניסים לשכב על סדינים וציפיות ששכב עליהם אדם אחר, וההחלפה אצלם הוא ממש כמשום אצולי טינוף, ויש להתיר זאת אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, עכ"ת ד' (ציץ אליעזר' שם).

דלכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת קודם השימוש ('מנחת יצחק' שם). ויש הסובר דמותר להחליף ולהציע סדינים ומגבות מר"ח עד שבוע שחל בו ^(ק) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שומע ומוסיף' בין המצרים ה'תשע"ז עמ' ס"ה ^(קלא)). קט. מי שבא אליו אורח מותר לפרוש לו מצעים מכובסים ^(קלב) (קלב), וכמו"כ מותר ליתן לו בגדי שינה מכובסים (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד). ויש הסובר דמותר כהנ"ל רק עד שבוע שחל בו ת"ב, והשנה שחל ת"ב בשבת מותר עד התענית (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שומע ומוסיף' שם יעוי' דבריו בהערה לעיל בסמוך).

תפירת בגדים ותיקונם

קי. מר"ח אב אסור לתפור בגדים חדשים (שו"ע תקנ"א ז') ^(קלד), ובכלל איסור זה הוא אפי' תפירת בגדים שאינם חשובים (שאין מברכים עליהם שהחינו) (כדוגמת גרביים וכיוצ"ב) (יעוי' משנ"ב שם סקמ"ו). וכמו"כ אסור ליתן בגד לחייט ישראל לאחר ר"ח בעבור שיתפור לו בגד חדש בין בשכר בין בחינם. אכן נהגו להקל ליתן הבגד לחייט קודם ר"ח והוא תופר הבגד אף לאחר ר"ח ^(קלה) (קלה) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב סקנ"א). אכן לד' הגר"א זיע"א אין להקל בזה. ולמעשה אין להחמיר בזה כ"א בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם לכן ^(קלז) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו). והשנה שחל ט"ב בשבת יעוי' לעיל הערה צ"א. קיא. כשם שאסור ליתן לחייט בגד לתפור לו לאחר ר"ח, ה"ה אסור ליתן לאומן לאחר ר"ח לעשות לו כלים יקרים ('ערוך השלחן' תקנ"א כ'). קיב. חייט ישראל שאין לו מה לאכול, מותר לו לתפור בגד חדש לאחרים (משנ"ב תקנ"א סק"נ מהפתחי תשובה בשם תשו' ר"י ברונא). ובמקרה זה מותר לו לקבל הבגד אף לאחר ר"ח ^(קלת).

קיג. מותר לחייט ישראל לקבל בגד מגוי אף לאחר ר"ח ע"מ לתפור לו בגד חדש אם ידוע ומפורסם שהבגד שייך לגוי (דמאחר שהחייט תופר עבור גוי בודאי אינו שמח מזה). אבל אם לא ידוע ומפורסם שהבגד שייך לגוי, אסור לקבל ממנו בגד לאחר ר"ח (משום מראית עין שיסברו שהוא בגד של ישראל) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב שם סקנ"ב). אכן לדעת הגר"א זיע"א אסור בכל ענין (דומיא דכיבוס). ולמעשה אין להחמיר בזה כ"א בשבוע שחל בו ת"ב ^(קלט) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו).

קיד. מותר לישראל ליתן בגד לחייט גוי אף לאחר ר"ח ע"מ שיתפור לו בגד חדש, כדי שהבגד יהיה מוכן מיד לאחר ת"ב ^(קמ) ואף שהדבר מותר מדינא, מ"מ טוב למעט בזה במקום שאפשר (דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטין ביה לאחר ר"ח) (רמ"א תקנ"א ז' ומשנ"ב סקנ"ג). אכן לדעת הגר"א זיע"א מדינא יש להחמיר בזה (דומיא דכיבוס) ולמעשה אין להחמיר בזה מדינא כ"א רק בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם ^(קמא) (ביאה"ל שם ד"ה ונהגו) ^(קמב). קטו. מותר לתפור בגדים חדשים בימים אלו לצורך נישואין שיהיו לאחר ת"ב למי שאין לו אשה ובנים (שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו) (דמדינא מותר לו אפי' להנשא בימים אלו, אלא שלא נוהגים כן משום דלא מסמנא מילתא) (ואפי' בת"ב עצמו מותר לתפור בגדים חדשים ע"י גוי לצורך נישואין), אבל מי שקיים מצות פריה ורביה אסור (רמ"א תקנ"א ב' ומשנ"ב שם סקי"ד מ"ו).

קטז. נשים הנוהגות שלא לסדר את חוטי השתי שבתחילת מלאכת האריגה (ומנהג זה הוא בין כשאורגת לעצמה ובין כשאורגת לאחרים בין בשכר בין בחינם) - אין להתיר להם (אף כשמוסרים זאת קודם ר"ח אב ודלא כתפירת שאר בגדים דהובא לעיל דנהגו להקל כשמסר לחייט קודם ר"ח דמותר לחייט לתפור אף לאחר ר"ח) ^(קמג) (שו"ע תקנ"א ח' ומשנ"ב שם סקנ"ד וקיצוש"ע קכ"ב י"א).

קיו. כל האיסור הנ"ל הוא על עריכת חוטי שתי או תפירת בגדים, אכן לטוות חוטים בלבד (בכדי לתפור בהן בגדים לאחר ת"ב) מותר (משנ"ב תקנ"א סקנ"ד).

קיח. בגד שנקרע או שהותרו תפירותיו מותר לתופרו בתשעת הימים וה"ה דמותר לתפור טלאי על הבגד או לתפור כפתור שנחסר וכיוצ"ב (מלבד בת"ב עצמו) (דמקור האיסור של תפירת בגדים בתשעת הימים הוא במרדכי תענית סי' תרל"ג ובטור תקנ"א בשם רבינו שב"ט ובהג' מימוניות תעניות פ"ה אות ה', והם איירי להדיא בבגדים חדשים. וכ"ה בתרומת הדרשן סוס"י קנ"ב דהזכיר האיסור גבי בגדים חדשים. וכ"ה בשו"ע תקנ"א - ז' ובדרכי משה סקי"א וברמ"א שם, וא"כ תיקון בגדים שאינם חדשים אינו בכלל האיסור. וכ"ה ב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א סי' י' אות י"ח, וב'בן איש חי' שנה ראשונה פ' דברים דין י' וב'כף החיים' תקנ"א ס"ק ק"ז, וכ"ד

(קל) דס"ל דטעם ההיתר משום דדומה למי שאין לו אלא חלוק אחד דפסק המשנ"ב תקנ"א ס"ק כ"ט דמותר לו לכבס עד שבוע שחל בו ת"ב, ואף הכא אותו אורח אין עמו כלי מיטה וכיוצ"ב אחרים (ואינו מחויב כלל לישן בסדין שהשתמש בו אחר ובפרט דרוב בני דאמן בזמן הזה הם כאיטלינסיים לענין זה) על כן הוי כאין לו אלא חלוק א' - היינו אותם כלי מיטה שהמלון יעמיד ברשותו, וכמו דבאין לו אלא חלוק א' מותר לכבסו ואח"כ ללבושו מכובס ונקי, אף הכא מותר לו להשתמש בכלי מיטה אלו כשהם מכובסים ונקיים. אכן כל היתר זה הוא עד שבוע שחל בו ת"ב והשנה שת"ב חל בשבת דפסקינן לעיקר כדעה שהשבוע הסמוך לתענית לא חשיב כ"שבוע שחל בו ת"ב' יהא מותר ההיתר הנ"ל עד ת"ב (הגר"ש שליט"א שם). (קלא) אכן יעוי"ש מש"כ אופן ההיתר גם לשבוע שחל בו בשעת דחק וצורך גדול מאוד. (קלב) וכ"ה בשו"ת 'דבבות אפרים' ח"ב סי' קנ"ה אות י"ג - וב'ציץ אליעזר' (חי"ג סי' ס"א) ויעו"ד ^(קלג) (קלג) (לרווחא דמילתא כסנין בעלמא) דהבעה"ב שמחליף המצעים בעבור האורח הו"ל כמחליף לדבר מצוה, לקיים מצות הכנסת אורחים, ולדבר מצוה מותר להחליף, כדפסק הרמ"א (תקנ"ג ב') דלצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים, מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, וכמש"כ הדרכי משה ובמשנ"ב שם סק"ל.

(קלג) ובמנחת יצחק (ח"י סוס"י מ"ד) כתב (גבי אבילות וה"ה בימים אלו) דאם האורח מצטער הרבה אם לא יוכל לישון במצעים נקיים, מותר לו להשתמש במצעים המכובסים ולכתחילה יתנם ע"ג קרקע שעה אחת. (קלד) דבירושלמי פסחים פ"ד ה"א איתא דנהגו הנשים להחמיר על עצמן מר"ח אב שלא לעשות השתי בבגד והיינו שלא לסדר ולערוך החוטים שהולכים לאורכו של בגד, משום שבחדש אב פסקה אבן השתיה שהיא מלשון שתי, והיא האבן שממנה הושתת העולם, והיתה מונחת בבית קדשי הקדשים ובחרבן ביהמ"ק נהרסה אבן זו שנא' "כי השתות יהרסון" - מכאן שמכו חז"ל שבחרבן ביהמ"ק נהרסה אבן השתיה (וע"פ הפני משה וקרבן העדה) בירושלמי שם והרמ"א תקנ"א ח' והלבוש שם, וכל תפירת בגדים הוי בכלל מנהג זה, משום דהשתיה הוי תחילת המלאכה (משנ"ב תקנ"א סקמ"ח). טעם נוסף הובא במהרי"ל מהגהת מהר"ק דהמנהג שלא לתקן בגדים חדשים הוא משום דהוי בכלל מיעוט שמחה. ואף בטור (שם) הזכיר דהיינו גמי בכלל מיעוט שמחה. ויעו"ד עוד ב"ח שם.

(קלה) וישיבו לבעלים רק לאחר ת"ב (יעוי' ערוך השלחן תקנ"א סוף דין ט"ו וטעם דבריו נראה דאם יביאם לביתו קודם ת"ב אינ"פ שלא ללבש יגורם לו הדבר שמחה).

(קלו) והנה מפשטות ל' הרמ"א דכ' "וכן אומן ישראל אסור לעשות לאחרים בין בשכר בין בחינם, ונהגו להקל בזה" משמע דהמנהג להקל אפי' באומן התופר בחינם. אמנם בערוך השלחן שם דין כ' כתב דלא נהגו להקל כ"א רק בשכר משום פרנסתו אבל לא בחינם.

(קלז) דטעם חומרת הגר"א היא משום דמדמה זאת לכיבוס, וכל איסור כיבוס קודם שבוע שחל בו ת"ב הוא רק מנהגא, וכיון שנהגו להקל תו אין להחמיר (ביאה"ל שם).

(קלה) כ"מ מהפתחי תשובה שם ומהמשנ"ב שם שהביא היתר זה על ד' הרמ"א דקאי לאחר ר"ח. ועוד דכשמוסר לפני ר"ח בלאו הכי נהגו להקל אף בלא היתר דאין לו מה לאכול כמש"כ הרמ"א שם ובמשנ"ב שם סקנ"א.

(קלט) יעוי' לעיל הערה קל"ז.

(קמ) ואע"פ שגבי כיבוס אסור ליתן לגוי לאחר ר"ח לכבס כמבואר ברמ"א תקנ"א ג', הכא הקילו משום שעדיין אינם שלו ולא נקרא שמו עליו (מג"א תקנ"א סקי"ה ומשנ"ב שם סקנ"ג).

(קמא) יעוי' לעיל הערה קל"ז.

(קמב) ואף לפני שבוע שחל בו ת"ב אף דאין להחמיר מדינא ולבטל לגמרי, מ"מ טוב למעט במקום שאפשר כשאר משא ומתן (רמ"א שם).

(קמג) דמש"כ הרמ"א ס"ז דנהגו להקל בזה וכי' הוא רק גבי תפירת שאר בגדים ולא גבי חוטי השתי, דדין חוטי שתי מקורו מירושלמי וס"ל לרמ"א דאין ללמוד משם לתיקוני בגדים (ביאה"ל שם ס"ז ד"ה ונהגו).

החזו"א זצ"ל - 'טעמא דקרא' עמ' רל"ו, ו'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קכ"ט, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תכ"ב וב'דבר הלכה' שם אות כ"ב)^(קמז). אכן אין לשנות מצב של בגד כגון להאריכו או לקצרו אפי' בבגד ישן (החזו"א זצ"ל שם ושם)^(קמח).

קיט.מותר לתקן בימים אלו ספרים קרועים (מועד לכל חי סי' י' אות י"ח, בן איש חי שנה ראשונה פ' דברים דין י' ואשל אברהם מבוטשאטש מהדו"ת סי' תקנ"א ס"ז).

צחצוח נעלים

קכ. נעלים שנתלכלכו, ו"א דמותר לצחצחם כרגיל (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"ד וע' תי"ח, וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ע' של"ד וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל – 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב עמ' קס"ט). וי"א דמותר להשחיר את הנעלים אם כבר הוסר שחרותם, אך לא להבריקן ('אגרות משה' אור"ח ח"ג סי' פ')^(קמט). וי"א שאסור לצחצח נעלים מר"ח עד ת"ב ('שלמת חיים' סי' רי"ח וכ"כ ספר 'שבילי דוד' אור"ח סי' תקל"ד^(קמט)), ויעוי עוד 'הליכות שלמה' עמ' תכ"ב ובדבר הלכה שם אות כ"ג דדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דנהגו למעט בצחצוח הנעליים דאע"פ שאין איסור ברור בצחצוח זה אפי' אם מבריקן היטב, מ"מ כך נהגו שבימות השבוע ממעטים בצחצוח, אבל לכבוד שבת מצחצח ומבריק כרגיל). ולענין צחצוח לכבוד שבת יעוי' עוד להלן דין קעח.

רחיצה

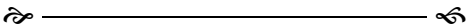
◊ "מראש חדש ואילך אסור לרחוץ כלל עד תשעה באב, שאין לך אבילות גדולה מזו שחרב בית אלקינו" ('תניא רבתי' עמ' נ"ט).

קכא. בימי החול אין לרחוץ את כל גופו אפילו בצוננים. אבל את הפנים (מהמצח עד הסנטר^(קמח)), הידים (עד המרפק. ויעוי' הערה^(קכט)) והרגלים (עד הברך^(קכט)) מותר לרחוץ במים צוננים (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ד)^(קמט) ובלא סבון^(קנא).

קכב. אדם שהזיע הרבה במקומות מסויימים בגופו, יכול לרחוץ את המקומות המלוכלכים במים צוננים (יעוי' סי' תרי"ג א', ובמשנ"ב שם סק"ב, ובשו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב ס"ק י"ט. וכן מצינו לענין אבילות יעוי' שו"ע יור"ד שפ"א ס"א, ובגליון מהרש"א שם, שבמקום צער מותר, וכ"ה ב'אגרות משה' אה"ע ח"ד סי' פ"ד ד' שכתב דמאחר שמכוונים להסיר הזיעה ולא מחמת תענוג, יש להקל. וכ"ה ב'תשובות והנהגות' ח"ב סו"ס ר"ס דאם סובל הרבה מזיעה מותר שאינו לתענוג. וכ"ה ב'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות ב', ויעוי"ש עוד דכתב דבר זה מסור ללב ירא ד' לדעת מתי להקל בזה). ובעת הצורך גם עם סבון (הגר"ש ואזנר זצ"ל 'שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ז אות א'). וי"א דההיתר הוא רק אבר אבר ולא הכל בבת אחת (הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכעיי"ז ב'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות ב' - ב'). ולדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ראוי להתנגב בין רחיצת כל אבר ואבר, ועכ"פ לא יותר ממיעוט הגוף בפעם אחת ('קרא עלי מועד' ע' ל"ב בהערה), אמנם בשאר פוסקים לא נמצא חומרא זו של התנגבות בין כל אבר ואבר. וראוי לכוון בשעה שרוחץ שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (יעוי' משנ"ב תרי"ג סק"א וה"ה הכא, ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה רק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה - 'דברי סופרים' קיצור הלי' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעוי"ש). וי"א דאף מי שמזיע הרבה אין להתיר לרחוץ כל הגוף (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהקדמה לספר נחלת אליהו שכן דעת החזו"א זצ"ל^(קנב), וכ"ד הגר"ב זילבר זצ"ל - 'אז נדברו' ח"י"א ע' קל"א דלא התיר להתרחץ משום זיעה, וכדאי קצת להצטער על שריפת בית אלקינו. יעוי"ש). וי"א דרק מי שמזיע הרבה בכה"ג שנעשה גופו מלוכלך ממש מהזיעה, או שנודף ממנו ריח רע יש להקל לו לשטוף עצמו בתשעת הימים, וכמו"כ מי שמזיע וסובל מאוד מהזיעה (דינו כאיסטנסי)^(קנג) מותר לו לרחוץ (הגר"ז קרליץ שליט"א - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ו, וכעיי"ז דעת להבחל"ח הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תפ"ב^(קנז) והגר"ב צאבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג עמ' רנ"א)^(קנה)קנא)קמז).

◊ מצוה שיוכרז חורבן הבית ויצטער עליו (טור תקנ"ב).

◊ אמר הגרא"ל שטינמן זצ"ל דבזמננו שלא אוכלים בשר ולא שותים יין בתשעת הימים, הרי לא חסר לאף אחד שום דבר, ויש מאכלים אחרים יותר משובחים. וכן אף שאסור להסתפר בשלשת השבועות, כולם רצים להסתפר לפני י"ז בתמוז. וכן מה שאסור לקנות כגדים חדשים וללבוש מכובסים בתשעת הימים לא חסר לאף אחד, שמכינים כגדים מלפני כן. הדבר היחידי! שנשאר קשה הוא איסור רחיצה, שיש מתרחצים כל יום, ויש אפי' פעמיים ביום. ובתשעת הימים נמנעים מזה, והנה אם באנו לדון על עיקר האיסור, היה מקום לומר שכבני ברק שהחום מעיק ויש זיעה רבה אינו כ"כ רחיצה של תענוג,

(קמד) אכן יעוי' לקט יושר לתלמיד תרומת הדשן עמ' 107 דכ' "ואסור ליתן לגוי בגד ישן לתקנו מר"ח אע"פ שאען לו בגדים" וכן באל"י רבא תקנ"א סקט"ז הביא שהב"ח החמיר שלא לתקן אף כלים ישינים. וכן במקור חיים לחזו"י תקנ"א ס"ז הביאו להלכה. ויעוי"ש דהוסיף דאם אין לו להתחליף הבגד הקרוע וגנאי לישב כך בציבור מותר לתקנם אפי' ע"י יהודי ולא ילבש בשביל זה בגדים אחרים מכובסים.

(קמה) אכן יעוי' 'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א אות ה'.

(קמו) ויל"ע במשחות הנוזליות בימינו שהם גם משחירות וגם מבריקות האם מותר להשתמש בהם לדעת הגר"מ זצ"ל.

(קמז) בהל' חוה"מ (סי' תקל"ד) כתב שדינו ככיבוס, ובס"י תקנ"א ה' מציין לדין זה. וביור"ד סי' שפ"ט כתב, ז"ל "ולהשחיר מנעלים כתבתי באר"ח סי' תקל"ד דהיא כמו כיבוס, ואל תשגיח במה שנהגו עכשיו להקל, כי מלפנים נהגו להחמיר, ועכשיו מתערבות חדשים נפרץ להקל כמו כמה ענינים כי זה התחלתם לפרוץ במנהגים ובלבם ידוע את אשר טמון במחשבתם בעו"ה" עכ"ל".

(קמח) הגר"ז קרליץ שליט"א ('קרא עלי מועד' ע' ל' בהערה). אכן גבי דיים דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (דולה ומשקה עמ' ר"ח) דיש דעות בזה ונכון שלא לרוחץ כי אם מקום המגולה שביד.

(קמט) ולבני ספרד יש לידע דלגבי איסור רחיצה הביא השו"ע (שם) דיש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שנמנעים רק משבוע שחל בו ת"ב. ויעוי' כף החיים תקנ"א ס"ק קפ"ו. ובאור לציון ח"ג עמ' רנ"א הביא דמנהג בני ספרד בארץ ישראל כדעה שניה שלא לרחוץ בשבוע שחל בו ת"ב, אבל לפני שבוע זה רוחצים כרגיל (ולפנים היו מבני ספרד שנהגו להחמיר כהרמ"א בער"ש חזון, אכן כיום המנהג פשוט להקל לרחוץ בער"ש חזון במים חמים וסבון כרגיל). עכ"ד. והשנה ש"ת"ב חל בשבת יעוי' לעיל הערה כ"ה.

(קנ) יעוי' ספר 'נטעי גבריאלי' (ח"ב עמ' רי"ז) דכתב דכשם שמותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו ה"ה מותר לרחוץ מקצת גופו ודייק כן מהרמב"ם (אב"ה ד') שרחיצת מקצת גופו דינו כפניו ידיו ורגליו. ושכן מצינו גבי שבת שו"ע סי' שכ"ו ס"א. יעוי"ש.

(קנא) בפשטות היתר רחיצת פניו ידיו ורגליו בחול הוא דוקא בלא סבון, שהרי אפי' ברחיצת מצוה בער"ש לא התירו חפיתת הראש בסבון כדכ' המשנ"ב סקצ"ו וכ"ש בסתם רחיצה בחול. וכ"כ שבט הלוי ח"ז אור"ח סי' ע"ז אות ב', אמנם יש מקום לומר דמדלא הזכיר כאן לאסור בסבון כדכ' בחפיתת הראש בער"ש אי"כ ברחיצת ידיו פניו ורגליו יהא מותר אפי' בסבון. ויל"ע. וכ"ד הגר"ב צאבא שאול זצ"ל דפניו ידיו ורגליו מותר לרוחצם אף בסבון (אור לציון ח"ג עמ' רכ"א).

(קנב) אכן בשו"ת 'דבבות אפרים' ח"ג סי' ש"ג הביא שכ' לו הגר"ח קרלנשטיין זצ"ל "שמעתי מאאמור"ר שליט"א ששמע ממרן החזו"א זצ"ל דבני תורה אשר מצטערים מאד ע"י זיעה וכו' ומפריע להם ללימודם, מותרים להתרחץ בתשעת הימים בחדש אב במים קרים ובלי סבון".

(קנג) כגון שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו או כשיש עליו לכלוך ממש כגון פועל או הבא מן הדרך וכדו' מותר ברחיצה (הגר"ב צאבא שאול זצ"ל שם).

(קנד) וכעיי"ז ב'הליכות שלמה' עמ' תכ"ג ובדבר הלכה כ"ז דמה שמצטער קצת מזיעה אין בזה צד קולא, דזהו תיקון חכמים להצטער בימים אלו על חורבן ביהמ"ק, וכדאי הוא בית אלוקינו וכו'. אכן מי שמצטער ביותר וסבלו רב עקב כך, יש להורות לו היתר לרחוץ בצונן כפי ההכרח, דכולי האי לא תיקנו.

(קנה) וי"א דאף במקרה זה, ההיתר הוא רק בצונן בלא סבון (שהרי אפי' בער"ש חזון נוהגים להתרחץ בלא סבון, וכ"ש שעדיף להחמיר בזה בשאר תשעת הימים) אא"כ אינו יכול להסיר הזיעה או הריח רע ללא סבון (או אם יש סיבה רפואית דצריך סבון). דאז שרי אף עם סבון (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' שם וב'הליכות שלמה' עמ' תכ"ג הע' 62). אכן יעוי' 'שלמי מועד' שם הע' 42 שהגר"א נבנצל שליט"א תמה אמאי אסור בסבון, הא סבון רגיל אינו לתענוג אלא לנקיון או לבריאות. ועכ"פ דעת הגר"ב צאבא שאול זצ"ל דבמקרה הנ"ל רשאי לרחוץ בצונן עם סבון (אור לציון ח"ג עמ' תכ"א).

(קנו) ומי שאינו נקי בגופו, מותר לו לרחוץ ואפי' בחמין (בשעת הצורך) כדי שיהיה נקי (ערוך השולחן תקנ"א ל"ז).

(קמז) רחיצה להורדת זיעה למ"ע מותרת גם בסבון וישתדל לרחוץ בצונן (כיון דאפשר לו) (הגר"ש בדליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' ה'תשע"ז עמ' צ"א). ויעוי' לעיל דין קכ"ב דלדעת הגר"ש ואזנר זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל יש לרחוץ אבר אבר ועכ"פ מקצת הגוף ולא בבת אחת (למעט מהנאת הרחיצה).

אבל לאידך גיסא איזא רווח עצום יש לנמנעים מרחיצה, שיכולים לומר: כן, היה לנו קשה והצטערנו בזה, והתאבלנו על חורבן ביחמ"ק...! כמה יש לייקר **דבר זה**!!! (גליון 'כאיל תערוג' מכ' צדיק כתמר יפרח).

קכג. י"א דמי שמוכרח לרחוץ כל גופו מחמת זיעה וכיוצ"ב, לא יעשה זאת בפהרסיא במקוה וכדומ', אלא בביתו (כדין חולה הצריך לאכול בתשעה באב, דאוכל בצנעה) (יעוי' שו"ת דברי יציב ח"ב סו"ס רל"ז - נטעי גבריאלי' ח"א ע' רנ"ז).

קכד. מותר לרחוץ לרפואה אפי' במים חמים ואפי' בשבוע שחל בו ת"ב (אלי' רבה תקנ"א סקל"ה, וחיי אדם קל"ג י"ט ומשנ"ב תקנ"א סקפ"ח). ולכן אדם חלש שהרופא אמר לו שהוא צריך לרחוץ כל יום במים חמים, או יולדת, או מעוברת שקרובה לעת לידתה (שטוב לה לרחוץ במים חמים) - מותר להם לרחוץ במים חמים (דהוי לרפואה ולא לתענוג) ^(קטז) מלבד בת"ב עצמו דאין להקל בזה (מג"א תקנ"א סק"מ, אלי' רבה שם ושעה"צ שם אות צ"ד).

קכה. מי שיש לו חטטין בראשו, מותר לו לרחוץ ולסוך ראשו לפי הצורך (יעוי' שו"ע סי' תרי"ד א') וכן קטנים שיש להן חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן (משנ"ב תקנ"א סקצ"ג).

קכו. מי שצריך לרחוץ רגליו כל יום עם סבון כדי למנוע פצעים או גירויים, מותר לו לרחוץ אפילו עם סבון לפי הצורך (ע"פ השו"ע תרי"ד א', ומשנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ג, הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ג בהערה). וכמו"כ מי שיש לו פצעי בגרות מותר לו לרחוץ בסבון לצורך ריפוי הפצעים, אבל אסור לו לרחוץ לנוי כשאין כוואב לו (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'חוט שני' יו"ט ע' שמ"ו. - יעוי' עוד לעיל דין הרוחץ לרפואה).

קכז. מותר בימים אלו לטבול לצורך טבילת קרי ואפי' בערב ת"ב (ורק בת"ב עצמו אסור) (מועד לכל חי סי' י' דין כ"ו, בן איש חי שנה א' פ' דברים אות ט"ז וכע"ז בכף החיים תקנ"א ס"ק ק"צ ^(קטז) ויטבול דוקא במים צוננים (תוספות חיים' על החיי אדם קל"ג סקל"ד וכף החיים שם). ואם קשה לו לטבול במים צוננים או שאין שם אלא מים חמים, מותר לטבול אף במים חמים (דאינו מכוון לשם תענוג, רק להעביר רוח הטומאה מעליו) (כף החיים שם). וכמו"כ מותר לטבול טבילת עזרא בימים אלו (החזו"א צ"ל - 'דינים והנהגות' עמ' צ"ט וכע"ז בבן איש חי שם ובכף החיים שם) ומותר לטבול טבילה זו בימים אלו אף למי שאין מקפיד בזה תמיד (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א צ"ל בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ד והגר"ש דבליצקי צ"ל 'שומע ומוסיף' התשע"ז עמ' פ"א ^(קס)).

קכח. מותר לסנדק לטבול בימים אלו (בן איש חי שנה א' פ' דברים סקט"ז וכף החיים תקנ"א ס"ק ק"צ ^(קסב)) ויטבול במים צוננים (שו"ת וברב פעלים' ח"ד סי' כ"ט). קכט. הנוהג כל השנה לטבול קודם שילך לבית הקברות ולאחר שחזור, מותר לו לטבול גם בימים אלו בצונן (שו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט). ויעוי' הערה קס"ב.

קל. י"א דהנוהגים לטבול במקוה בכל יום מותרים לטבול גם בימים אלו, ואפי' בערב ת"ב (דאי"ז רחיצת תענוג אלא טבילת טהרה) (ערוך השלחן תקנ"א ל"ה, וכ"פ הגרש"ז אויערבאך צ"ל 'הליכות שלמה' תכ"ה והגר"ש ואזנר צ"ל 'שבט הלוי' ח"ז אור"ח סי' ע"ז אות ב'). אך לא ישהו בטבילתם אלא יטבלו ויצאו מיד, וגם לא ישטפו כל גופם קודם לכן, אלא פניהם ידיהם ורגליהם בצונן בלבד (הגרש"ז שם דבר הלכה אות כ"ט) ^(קסג).

קלא. מותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה בתשעת הימים (האדמו"ר מצאנז צ"ל והגר"מ פיינשטיין צ"ל - 'נטעי גבריאלי' הל' בין המצרים ח"א ע' רס"ב. וכ"ד יבדלחט"א הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ה'תשע"ב עמ' כ"ד הערה ט' דמותר מלבד ת"ב עצמו).

קלב. קטנים המתלכלכים תדיר, מותר לרוחצם בתשעת הימים (יעוי' שו"ע תקנ"ד ט' ומשנ"ב סקי"ט, ויעוי' מה שנכתב לעיל בדין רחיצה מפני הזיעה, וכ"ה בשו"ת 'קנה בשם' ח"א סו"ס ל"ב). וילדים גדולים אין לרוחצם אא"כ יש צורך בכך, יעוי' הערה ^(קסד). וי"א דאם תמיד רגילים להתרחץ כל יום, יש להקל עד בר מצוה (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ל"ה בשם להבחל"ח הגרי"ש אלישיב צ"ל ^(קסה), וכ"ד הגר"צ אבא שאול צ"ל דילדים פחותים מגיל מצוה מותרים ברחיצה - אור לציון ח"ג עמ' רנ"א).

שטיפת הרצפות

קלג. מדינא מותר לשטוף הרצפות בימים אלו כרגיל בשאר ימות השנה (דאי"ז בכלל איסור כיבוס) ^(קסז) (הגר"א נבנצל שליט"א 'ירושלם במועדיה' עמ' ר', וכ"ד הגרי"ש אלישיב צ"ל ע"י הגר"א צ' ישראלזון שליט"א ובספר 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב סי' ק"ל עמ' קס"ט), וכן נוהגים רבים מבתי ישראל (וכן אמר הגרי"ש אלישיב צ"ל שכן המנהג — שם, וכ"ד הגר"ע יוסף צ"ל דנוהגים לשטוף ולהדיח הרצפה עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים — 'חזון עובדיה' עמ' רמ"ח). וי"א דנוהגים שלא לשטוף הרצפה בתשעת הימים, אא"כ היא מלוכלכת ממש (הגרש"ז אויערבאך צ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תכ"ו. ולהבחל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ד וכ"ד החזו"א צ"ל שלא לשטוף כ"א לכבוד שבת ^(קסח)). וי"א דנוהגים שלא לשטוף ולעשות נקיון בבית באופן יסודי, אבל בצורה קלה מותר. ואם נתלכלך יעשה כפי הצורך (הגר"ש ואזנר צ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' שע"ז ובביתו של הגרי"ש אלישיב צ"ל ניקן את הבית בתשעת הימים רק כפי מה שההכרח הכריח לעשות, בין לצורך חול בין לצורך שבת ^(קסז) ^(קסח)).

(קנח) דעת הגר"ש ואזנר צ"ל דמותר למעוברת לטבול בימים אלו בחדש התשיעי טבילה לסגולה (ספר 'מבית לוי' עמ' שפ"ה). אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א פסק שאין להקל בזה (תורת המועדים' שעל שונה הלכות עמ' קל"ט). יעוי' להלן הערה קס"ב.

(קנט) אלא שבכף החיים שם כ' 'האנשים הרגילים לילך למקוה לצורך טבילת קרי מותר לילך' וכו'. ויל"ע אי כוונתו דוקא אם רגילים בזה כל השנה. ועכ"פ מקורו בבן איש חי הנ"ל וישועות יעקב שהובא במועד לכל חי הנ"ל, ושם לא הזכירו כלל דההיתר רק כשרגיל בזה. ויעוי' בהערה להלן בסמוך.

(קס) אמנם אכן איש חי שם ובכף החיים שם כתבו "מי שדרכו לטבול לאחר ת"ה הרי"ז טובל כדרכו" ומשמע קצת דההיתר רק למי שדרכו בכך. וכ"ה להדיא ב'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט יעריי"ש (אור"ד כוונת הכף החיים "מי שדרכו" דעל כן ירצה גם בתשעת הימים אבל מי שאין דרכו אזי גם בימים אלו מצידו הוא לא ירצה. - אכן לעולם אם ירצה. יכול. ויל"ע).

(קסא) ומשמע בלשונם דההיתר הוא אפי' אם לא מקפיד בכל פעם לטבול. וכן הגרי"ש אלישיב צ"ל הורה לא' שכיבדוהו בסנדקאות בתנאי שיטבול קודם - שמותר לו לטבול בצונן, אפי' אם אינו רגיל לטבול בכל פעם (תורת המועדים' שעל שונה הלכות עמ' קל"ט). אכן יעוי' דב פעלים' (ח"ד סי' כ"ט).

(קסב) ויש הסובר דאין להקל בזה (דלא התירו רק טבילה שיש לה סמך בגמ' או בזוהר) (הגר"ח קניבסקי שליט"א - תורת המועדים' שעל שונה הלכות עמ' קל"ט).

(קסג) דהנה במשנ"ב (תקנ"א ס"ק צ"ג) כתב בשם הלבוש, דקטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם, ובשו"ת קנה בשם ח"א סי' ל"ב כתב דמבואר מד' דרחיצה לתענוג אסור גם בקטנים, אלא שלא ביאר הלבוש אם כוונתו לקטנים שהגיעו לחינוך או אפי' לא הגיעו לחינוך. ויעוי' דהביא ה'לקט יושר' דכתב בשם רבו ה'תרומת הדשן' ד"אפי' תינוק באמצע השבוע אסור לחוץ אם לא לכבוד שבת'.

(קסד) ובספר 'ישא יוסף' (להגר"י אפרתי שליט"א אור"ח ח"ב סי' קכ"ט עמ' קס"ט הביא מהגרי"ש דאפשר להקל באיסור רחיצה עד גיל 11.

(קסה) שהרי גם באבל מותר, יעוי' מו"ק כז. "מכבדין ומרביצין בבית האבל". ובמס' שמחות פ"א "כיבוד הבית... אין בהם משום מלאכה", ויעוי' עוד רש"י על הרי"ף שם ^(י"א). מדפי הרי"ף ד"ה מרביצין) דכ' "שאינו חשיבות כל כך, שכל אדם דרכן לרבוץ ביתם במים" וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' שע"ח סעי' ז' וסי' ש"פ סעי' כ"ב (ירושלם במועדיה' שם).

(קסו) יעוי' 'ארחות רבנו' ח"ב עמ' קל"ג דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א צ"ל לענין שטיפת הרצפה בתשעת הימים וענה לו "שלכבוד שבת יש להקל". ומשמע דבשאר הימים החמיר בזה. וכ"ה בספר ישא יוסף אור"ח ח"ב עמ' קס"ט בהערת הגר"ח ד"החזו"א הורה שלא לשטוף, רק לכבוד שבת'.

(קסז) 'איש על העדה' ע' קע"ו.

קלד.י"א **דיש** **להחמיר** **שלא** **להבריק** **הרצפה** (דאי"ז מחמת נקיות אלא רק להתנאות, ודומה לציור וכיור שאסור מר"ח אב) (שו"ת 'התעוררות תשובה' ח"ג סי' ל' - ספר 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ד).

סידור וצביעת הבית

קלה. מר"ח אב עד ת"ב ממעטין בבנין של שמחה וכגון בנין של ציור וכיור ^(קטט) (שו"ע תקנ"א ב.). כמו"כ כל בנין שאי"צ לדירתו ובונהו רק להרווחה בעלמא בכלל האיסור (משנ"ב שם סקי"ב).

קלו.י"א דאף צביעת הבית וסידורו הוי בכלל 'בנין של ציור וכיור' האסור בימים אלו ^(קט).

קלו.במקום שיש לחשוש להפסד ממון (כגון שאם לא יתקן הכותל, יתקלקל יותר), מותר לבנות גם בנין של שמחה (שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל ההפסד) (משנ"ב תקנ"א סקי"ג שכן ד' הט"ז. - אכן יעוי' שעה"צ אות י"ז דהפמ"ג והיד אפרים מפקפקים ע"ז קצת).

קלח. מותר לבנות, לצייר, לסייד ולצבוע בית הכנסת בימים אלו, אפי' בערב ת"ב (משום דהוי מצוה דרבים) (משנ"ב תקנ"א סקי"ב ושו"ת 'רב פעלים' ח"ד סי' כ"ט בתו"ד).

קלט. י"א דכל בנין לצורך רבים מותר בימים אלו (דכל צורך רבים הוי כלצורך מצוה) ('ערוך השלחן' תקנ"א ד' ^(קעא)).

קמ. יש הסובר דמותר לסייד ולצבוע דירה אם אינו נכנס לתוכה עד לאחר ט' באב ^(קעב) (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל – 'שמעתתא דמשה' עמ' ת"ז ^(קעט)).

קמא. אם שכר נכרי לבנות, לצייר, לסייד ולצבוע ביתו קודם ר"ח בקבלנות, מותר לנכרי להמשיך מלאכתו אפי' בת"ב עצמו (דנכרי אדעתא דנפשיה עביד). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב - תבוא עליו ברכה (משנ"ב שם סקי"ב).

נטילת ציפרניים

קמב. קודם שבוע שחל בו תשעה באב, לכו"ע מותר לקצוץ ציפרניים (ט"ז תקנ"א סקי"ג ואל"י רבא סק"ז וקיצוש"ע קכ"ב ה' וכ"מ בל' המשנ"ב סק"כ ^(קעד), וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל – 'ישא יוסף' ח"ב סי' קכ"ט עמ' קס"ט). ^(קעה) ונחלקו האחרונים אם מותר בשבוע שחל בו תשעה באב (לדעת הט"ז שם אסור, ולדעת המג"א שם סקי"א מותר, והובאו במשנ"ב סק"כ ושעה"צ אות כ"ז ^(קעט)). ולצורך טבילה או לכבוד שבת (כגון שחל ט"ב בשבת) ^(קעי) מותר (משנ"ב שם).

אכילת בשר ושתיית יין

קמג.והגים שלא לאכול בשר, ואפילו בשר עוף, ולא לשתות יין (ואף מיץ ענבים בכלל דין זה ^(קע"ה) מר"ח אב (כולל ר"ח עצמו) בימות החול ^(קע"ט) (אבל בשבת אין רשאי להחמיר בזה כמובא להלן) (שו"ע תקנ"א ט' - י' ומשנ"ב שם ס"ק נ"ח - נ"ט). ועל כן בימות החול בתשעת הימים יברך ברכת המזון בלא כוס (רמ"א שם סעי' י', ומשנ"ב ס"ק ס"ט, ע"א) ולבני יעוי' הערה ^(קס).

קצת על מנהגים

(קסח) ובשו"ת שלמת חיים סי' ר"ח הובא בשם הגאון רבי שמואל סאלנט זצ"ל שאמר דבערב שב"ק חזון לא ירחצו הרצפה כל כך בטוב כמו בפעם אחר. וכתב שם הגרי"ח זוננפלד זצ"ל ד"ראוי למאן דאפשר ליה להחמיר בחומרת האי גאון זצללה"ה'.

(קסט) יעוי' רש"י ב"ק נ"א. ד"ה סייד, ע"מ מ"ז: ד"ה סיידי, ורשב"ם ב"ב נ"ג: ד"ה כיור ד"כיור היינו שעושה ציורים בכותל". ויתכן לומר דדוקא זה אסור משום שגורם שמחה מיוחדת, אבל סתם סידוד פשוט וצביעת בית יהיה מותר. אכן יעוי' להלן בסמוך.

(קע) כ"פ הגר"ש וואנזר זצ"ל (ספר 'מבית לוי' עמ' שע"ו) והגר"י פישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ש"ח) והגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שלמי מועד' עמ' תפ"ח מועלהו לא יבול' ח"א עמ' קצ"ה), ושם הוסיף הגרש"ז זצ"ל דהאיסור הוא אף אם מטרת הסידוד הוא בשביל שיוכל להשכיר הבית ולא בשביל עצמו או להנאתו. ויעוי' עוד בית יוסף תקנ"א דהביא בשם הר"ן תענית ה: ד"כל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרווחה בעלמא" הוא בכלל האיסור. ומבואר דאף סתם סידוד וצביעת הבית הוא לנוי ואסור הוא. - ודעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דדירה שאינו נכנס אליה עד לאחר ט' באב, מותר לסייד ולצבוע אותה (דכל האיסור הוא רק לבנות בנין של שמחה, וכיון שעדיין אין לו שמחה מה מותר) (שמעתתא דמשה' עמ' ת"כ ממועדי ישרון' פרק 5 הערה 154).

(קעא) והנה המשנ"ב שם סקי"ב הזכיר "מצוה דרבים" ויל"ע אם כוונתו דבעינן דווקא **מצוה** של רבים, ולאפוקי **צורך** רבים או דלאו דווקא ורק שבבנין ביהנכ"ס וביהמ"ד איכא גם מצוה דרבים וה"ה יאה מותר כשאיכא רק צורך רבים ויל"ע.

(קעב) דכל האיסור הוא רק לבנות בנין של שמחה, ואצל רוב האנשים אין מרגישים עדין הרבה שמחה במלאכות אלו בזמן שעדין לא נכנסו לדור שם (יעוי"ש ב'מקור השמועות').

(קעג) מ'מועדי ישרון' פרק 5 הערה 154.

(קעד) גכ' שם "ולענין נטילת צפרנים יש דעות בין האחרונים, אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי, וכן לכבוד שבת, כגון שחל תשעה באב בשבת שרי בערב שבת ליטול הצפרנים". ויל"ע אמאי צריך להביא "כגון שחל תשעה באב בשבת", נימא דבכל ערב שבת חזון מותר לכו"ע. - ומוכח דס"ל למשנ"ב דבכל ערב שבת חזון בלא"ה מותר לכו"ע משום דאי"ז "שבוע שחל בו" ואי"צ להיתר מיוחד משום "ערב שבת", ורק בערב שבת של שבת שחל בה ת"ב דאיז השבוע שלפניו חשיב כ"שבוע שחל בו" (לדעת ה"רא בשו"ע תקנ"א - ד' - ומשמע דהמשנ"ב מצדד כדעה זו לכה"פ כאן יעוי' הערה להלן בסמוך) דבזה לדעת הט"ז אסור בשאר ימות השבוע, מ"מ מודה דלכבוד שבת מותר (ואע"פ שבד' הט"ז שם וא"ר שם כ' להדיא דהאיסור הוא רק בשבוע שחל בו ח"ב ומה להאריך בד', מ"מ יש לציין ההוכחה דעת המשנ"ב בדעת הט"ז, מאחר ויש שרצו לדחוק דכוונת הט"ז לאסור כבר מר"ח אב יעוי' הערה להלן בסמוך, ויעוי"ש עוד מש"כ בזה).

אמנם באל"י זוטא תקנ"א ססקט"ז אע"פ שכ' שם דהאיסור הוא רק בשבוע שחל בו, מ"מ סיים שם "וכמדומה **המנהג לאסור מראש חדש**". וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל **שהמנהג בזמננו שאין נוטלים הצפרנים מר"ח**". וס"ל דמש"כ המשנ"ב "כגון שחל ת"ב בשבת" כוונתו אף כגון שחל ת"ב בשבת (ועי' עוד סידור דרך החיים בהנהגת י"ז בתמוז ובין המצרים סק"ד דמבואר בד' דהאיסור נוהג כבר מי"ז בתמוז ורק לכבוד שבת או לצורך טבילת מצוה מותר, יעוי"ש. וכן בסידור יעב"ז (דרי' בין המצרים שער חמישי חרך ד' סק"ג), כ' דלאחר י"ז בתמוז "צפרנים לכבוד שבת מותר ליטול", ומבואר דשלא לכבוד שבת אסור כבר מי"ז בתמוז. וכן ב'מאמר מורדכי' תקנ"א סק"ו הביא לדעת הש"יירי כנסת הגדולה דין נטילת צפרנים הוא כדין תספורת לגמרי, וכן ב'שערי תשובה' שם סקי"ב הביא משרת' איתן האזרח' בשם מהר"ש מלובלין לאסור בימי בין המצרים. והביא בשם מהר"א אשכנזי ז"ל שמהנה בארץ אשכנז שלא ליטול צפרנים בין המצרים (אכן כ' שם הדאיתן האזרחי לא הסכים לזה, וכ' דלא ראינו מנהג זה, והמיקל לא הפסיד יעוי"ש).

(קעה) ג"א שליט"א העיר דב'לבושי שרד' (על המג"א תקנ"א סקי"א) כתב "והט"ז דאוסר בנטילת צפרנים מודה דלכבוד שבת שרי ואף שחל תשעה באב בשבת". הרי שמתחילה התיר לכבוד שבת סתם, ואח"כ הוסיף שההיתר הוא אף בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה. וכע"זו בפרמ"ג א"א סקי"א בדעת הט"ז. ומהא דהוצרכו הלבושי שרד והפרמ"ג לחדש היתר בסתם ערב שבת, מוכח דס"ל בדעת הט"ז דאיסור נטילת הצפרנים הוא כבר מר"ח, דאי"כ ואיסור נטילת הצפרנים הוא רק בשבוע שחל בו ת"ב, אי"כ בין כך ובין כך יהי' מותר בערב שבת. שהרי אין לך ערב שבת שחל בשבוע שחל בו ואמאי הוצרכו להתיר בהם. והוסיף דלפי"ז על כרחך מש"כ הט"ז דהאיסור הוא ב"שבוע שחל בו ת"ב" הוא לאו דווקא, ובאמת לדידן הוא מר"ח. ורק כיון שהט"ז קאי על לשון השו"ע שכתב "שבוע שחל בו" נקיט לשונו. ומש"כ הט"ז אח"כ "שקודם לזה מותר" כוונתו רק שאין לאסור מי"ז בתמוז דע"ז קאי שם וזהו כל ידונו שם יעוי"ש. עכ"ז הג"א שליט"א. **אמנם** המעייין בד' הט"ז יראה דברים ברורים דלהדיא אוסר רק בשבוע שחל בו ת"ב ולא קודם לכן, ולא נראה כלל ד"לאו דווקא דיבר", וכן הביאו האחרונים להדיא כן בשיטתו, יעוי' אלי' רבא תקנ"א סק"ז, ומאמר מורדכי שם סק"ו ובאר היטב שם סקי"ז וערוך השלחן שם ל"ב. וכ"מ בד' המשנ"ב יעוי' הערה לעיל בסמוך, ומה שהעיר מלשון ה'לבושי שרד' והפרמ"ג, י"ל דאין כוונתם כלל לחדש היתר על סתם ערב שבת בדעת הט"ז, דזה בלא"ה מותר אלא כוונתם להתיר לכבוד שבת אע"פ ששבת זו היא שבת שחל ת"ב להיות בתוכה. ודו"ק.

(קעו) ויעוי' שו"ת מהר"ם חלאווה (רכינו משה חלאווה ז"ל מבית מדרשו של הרשב"א) (תשובה ער"ה - ה') דהשואל שם שאל מהו ליטול צפרנים בשבוע שחל בו ט' באב וענה לו "אין ספק בעיני שהוא מותר, שאין לנו איסור זה בשבוע שחל בו להיות ט' באב בתוכה, ולא ליום ט' באב אלא לדברים שמנו חכמים והזכירום בפירוש, אבל להוסיף עליהם וללמוד מאבל אין לנו" יעוי"ש מש"כ בזה, וכן יעוי' 'ערוך השלחן' תקנ"א ל"ב, דלאחר שהביא מוח' הט"ז והמג"א הנ"ל סיים בזה"ל "ואנחנו נוהגים להקל, כי גם לענין נטילת ידיים טוב יותר כשיטלו הצפרנים".

(קעז) והנה אע"פ שהמשנ"ב איירי בשנה שחל ט"ב בשבת מ"מ כתב דההיתר לכו"ע הוא רק "לכבוד שבת" ומשמע דבשאר ימות השבוע לא מוכרע דודאי אי"ז חשיב כ'שבוע שחל בו ת"ב'. אכן יעוי' מג"א תקנ"א סוס"ק ל"ה (וכביאר הפרמ"ג בו א"א סקל"ו ולבושי שרד שם ומחזית השקל שם) דאף לדעת ה"רא שהביא השו"ע (תקנ"א ד') דהשבוע האחרון שלפני התענית מיקרי 'שבוע שחל בו ת"ב', זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ' אכן בשר ויין וכדו' שהוא ממנהג, כו"ע מודים שאין לו דין 'שבוע שחל בו ת"ב'. ובמשנ"ב תקנ"א סס"ק ע"ז הביא ד' המג"א אלו. ויל"ע. [ועי' עוד בספר 'פסקי תשובות' (תקנ"א כ"ג ע"פ פ"א) דכתב ע"פ השערי תשובה ריש סי' תקנ"א דכמו"כ כלל דבר שיש פלוגתא הפוסקים אם ניתן להקל גם בשבוע שחל בו ט"ב, בשנה כזו מצריפים דעות הראשונים הסוברים שאין בו כלל שבוע שחל בו ומקילים (יעוי' עוד לעיל הכרה כ"ה ותשובות 'מנחת ברוך' סי' פ"ב)].

קמדר מותר לשתות משקאות חריפים שאין בהם תערובת של יין, כגון בירה, ויסקי, ליקר (יעו"ר מ"א תקנ"א י"א - הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"ח, ו'הלכות חג בחג' ע' ע"ז).

קמה. המנהג לאסור אפילו תבשיל של בשר. אבל מאכל שרק נתבשל בקדירה בשרית, פשיטא דמותר (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג) ועי' הערה ^(קסא).

קמו.תבשיל או מיני מאפה שעירבבו בתוכם יין (או מיץ ענבים) [ואינו ניכר בעין]: אם אין נרגש טעם היין כתבשיל או במיני המאפה (אע"פ שמשפרים הטעם), מותר לאכלם גם בימים אלו (ויתכן דלכתחילה אין לערבם כתבשיל או בעיסה בתשעת הימים ^(קסב)), ואם נרגש טעם היין בהם אין לאכלם בתשעת הימים (אליה רבה תקנ"א סקכ"ב ובאר היטב שם סקכ"ט ^(קסג)), וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' ע' ע"ט בהערה, והגר"ש ואזנר זצ"ל - 'שו"ת 'שבט הלוי' ח"ט סי' קל"ב, ושם כתב דבקטן שלא הגיע לגדר המתאבל על ירושלם יש להקל ^(קסד), אכן אם יש יין ממש בתבשיל נכון להחמיר. עכ"ד).

קמז.מי שהוא חולה קצת, מותר לו לאכול בשר בימים אלו (רמ"א תקנ"א ט', ומשנ"ב ס"ק ס"א). ומי שהוא חלש, מותר לו לאכול בשר עוף (ערוך השלחן תקנ"א כ"ו).

קמח. מי שאי אפשר לו לאכול מאכלי חלב ^(קסה) מותר לו לאכול בשר עוף וכ"ש שמותר לו לאכול תבשיל של בשר (משנ"ב שם ס"ק ס"ד ושעה"צ שם אות ס"ט).

קמט. מעוברת או מניקה, אם קשה עליהם מאכלי חלב מותר להם לאכול בשר עוף, ואם אין בשר עוף מותר להם בשר בהמה (דבמקום חשש בריאות הגוף לא גזרו) (ערוך השלחן תקנ"א כ"ו).

קנ. אשה מינקת שהחלב שלה נעשה רע כשאינה אוכלת בשר, יש להקל לה לאכול אף בשר בהמה (משנ"ב תקנ"א סקס"ד).

קנא. גם קטן שאינו יודע להתאבל על ירושלם אסור בבשר ויין אם הוא בריא (דרק ביין של הבדלה הקילו משום שהוא מצוה) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע' ^(קסז)). אכן קטן הצריך לאכול בשר מפני חלישותו מותר ('ערוך השלחן' תקנ"א כ"ו), וי"א דלקטני קטנים (כבני שנתיים ושלש) יש להקל באכילת בשר ^(קסז).

קנב.י"א שאפשר (לצורך בריאות) להקל לקטן שלא הגיע לחינוך אבילות לאכול בשר עוף או תבשיל של בשר בהמה (אבל שלא לצורך בריאות אסור) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א (יעו"ר מג"א תקנ"א סקכ"ח), וכע"ז בספר 'אז נדברו' ח"ז סו"ס ס"א, דבעת הצורך אפשר להאכיל לקטן פחות מבן ט' בשר עוף בלא שום פקפוק) ^(קסה).

קנג.מי ששכח ובירך על יין או על בשר בתשעת הימים, יטעם כל שהוא כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה (ד'במשהו אין משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג") (הגר"ש ואזנר זצ"ל - 'שבט הלוי' ח"ט סי' קל"א, וא' וח"י סי' פ"א אות ט' וספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שפ"ט).

קנד.מותר לקנות בשר (או עופות) בתשעת הימים ע"מ לאוכלם לאחר תשעה באב ^(קס"ט) ('אגרות משה' או"ח ח"ד סי' קי"ב אות ג').

מיעוט במשא ומתן

קנה.מר"ח אב עד ת"ב ממעטים במשא ומתן (שו"ע תקנ"א ב'). י"א דהיינו דוקא במשא ומתן של שמחה שבזה לא יעסוק כלל ^(ק) וכגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכיוצ"ב, אבל סתם משא ומתן אי"צ למעט כלל. וי"א דצריך למעט בכל משא ומתן. ויעסוק בזה רק כדי פרנסתו. ולמעשה: בזמננו נהגו להקל בכל משא ומתן (משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו), אכן במשא ומתן של שמחה ^(קכא) טוב להחמיר (משנ"ב שם סקי"א ושעה"צ שם אות י"ג). וי"א

קטנים

(קעה) יעו"ר משנ"ב (תקנ"א ס"ק ס"ו) דכתב שקיבלו אבותינו לאסור כל מיני יין. וכ"ה ב'שמועות משה' עמ' תכ"ד מהגר"מ פינשטיין זצ"ל (מ'מועדי ישרון פרק 5 הערה ס"ז). וכ"ה ב'הלכות חג בחג' ע' ע"ו.

(קעט) וטעם המניעה מבשר ויין כתב המהרי"ל (מנהגים הל' ח"ב) דהוא משום דאין שמחה אלא בבשר (דכתיב ונחת שלמים ואכלת שם ושמחת וכו') וביין כתוב 'המשמח אלוקים ואנשים'. ומשנכנס אב ממועטין בשמחה. ובכ"י סי' תקנ"א הביא מהכלבו בשם הר' אשר שטעם הנמנעים מבשר ויין מ"ז בתמוז הוא מפני שבו בטל התמיד וניסוך היין. וכע"ז ב'ארחות חיים' הל' תשעה באב אות ד'. - ולטעמים אלו רק מאכילת בשר בהמה יש להמנע מ"מ כתב הבית יוסף בשם המרדכי דנהגו איסור אף בבשר עוף. ויעו"ר עוד בטור תקנ"ב שכתב טעם איסור אכילת בשר בסעודה המפסקת "כדי להרבות אבל, דמצוה שיזכר חרבן הבית ויצטער עליו". ומטעם זה אוסר גם עוף בסעודה המפסקת, ויתכן דהיינו טעם מנהגינו שאוסרים בשר עוף מר"ח.

(קפ) בשו"ע תקנ"א ט' הביא דיש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין רק משבוע שחל בו ת"ב. ויש שנהגו כן כבר מר"ח אב. ויש שהוסיפו לעשות כן כבר מ"ז בתמוז. ולמעשה מנהג בני ספרד שלא לאכול בשר מאחרי ר"ח אב (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ח' אות רל"ב, וכן בבן איש חי שנה א' פ' דברים אות ט"ו כ' שכ"ה מנהג בנדר. וכ"ה באור לציון ח"ג עמ' רמ"ב). אכן בר"ח עצמו אוכלים בשר לכבוד ר"ח (החיד"א זיע"א שם אות רל"ג ומועד לכל חי סי' י' דין ז' ובן איש חי שם וכף החיים תקנ"א קכ"ו וכ"ה בספר 'פרי אדמה' ח"ד דף ח' בשם 'שלחן מלכים' שכתב "ואנו בירושלם ת"ו לענין בשר הקלו ולא נהגו איסור ביום ר"ח, ומאי דקבלו עליהו קבלו" יעו"ש וכ"ה באור לציון שם). אכן גבי שתית יין יעו"ר כף החיים שם ואור לציון שם והמנהגים חלוקים דיש שהקילו בזה אף בשבוע שחל בו (כ"ה בפרי אדמה שם בשם השלחן מלכים שנהגו לשתות יין דלא קבלו ע"ע אלא בשר ולא יין יעו"ש) ויש שהחמירו בזה, וכל אחד יעשה כמנהגו וליכא בזה משום לא תתגודדו. עכ"ד. ומנהג קהילות תימן הוא דאפי' בשבוע שחל בו ת"ב אין נמנעין אפי' מאכילת בשר בהמה ומשתית יין וזולת בסעודה המפסקת כדינא דתלמודא (ואז נוהגים להחמיר להמנע אפי' מאכילת בשר עוף) (שו"ע המקוצר להגר"י רצאבי שליט"א או"ח ח"ג סי' ק"ז דין ח').

(קפא) אם נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים בתבשיל כנגד הבשר ודאי מותר לאכול התבשיל, ואם אין שישים כנגד הבשר אפשר שמותר לקפילא (טבח) ישראל לטעום מהתבשיל, ואם אין בו טעם בשר מותר לאוכלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ג ושעה"צ אות ס"ח).

(קפב) דיעו"ר שיע"ת (תקנ"א ט' ד"ה יש נוהגים) דכ' דמי שאי"צ לזה לא יעשה כן, דלמא אתי לאמשושי וישכח וישתה, ואע"פ דהשע"ת איירי ביש טעם יין בתבשיל, מ"מ לכאורה אותו חשש איכא גם כשאין מורגש טעם היין בתבשיל.

(קפג) וביארו הטעם דכיון שנוהגים להחמיר בתבשיל בשר ה"ה בתבשיל שיש בו טעם יין. - אכן יעו"ר שיע"ת על השו"ע תקנ"א ס"ט דכתב לחלף בין תבשיל בשר לתבשיל של טעם יין, ומ"מ סיים שם ד"אין להתיר רק במקום מיחוש קצת".

(קפד) דאע"פ דמחמירין להם בנתינת בשר ויין כדכ' המשנ"ב (תקנ"א ס"ק ע'), מ"מ בזה יש להקל דאיכא תרתי לקולא, גם קטן וגם תערובת.

(קפה) ולאו דוקא מאכלי חלב אלא הכוונה למאכלים שאינם בשריים.

(קפו) דפסק כדגול מרבבה ואליה רבא, ודלא כמג"א (סיק' ל"א) וחיי אדם (קל"ג ט"ז) דס"ל דתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלם מותר ליתן לו בשר ויין.

(קפז) יעו"ר שו"ת דברי יציב (ח"ב סי' רל"ו) דכתב להתיר בזה ואחד מטעמיו (באות ד' שם) הוא, דלתינוק איכא דין חולה קצת, וברמ"א (סעי' ט') היקל בחולה קצת (דכפ"י המשנ"ב שם ס"ק ס"א), ובודאי תינוק בן כמה שנים לא גרע מחולה קצת, וכן דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (הובא בספר 'קרא עלי מועד' ע' ג'ד הע' י"א) דלקטני קטנים (בני שנתיים ושלש) אין איסור כלל באכילת בשר, [ויעו"ר עוד במש"כ בשבט הלוי' ח"ו סו"ס ע"ב דכשיש צורך באמת אפשר להקל גם בילדים גדולים יותר יעו"ש]]. ויעו"ר עוד ב'דברי יציב' שם דלאחר כל מה שהאריך לבאר צדדי קולא הסיק "דהמיקל ליתן אפי' לקטנים [אפי' שהגיעו לחינוך] בשר בהמה יש לו על מה לסמוך, דמיד דצער ועינוי לקטן ליכא חינוך, וכ"ש קטן שאינו יודע כלל מהחורבן כתינוקות קטנים (דלמג"א ס"ק ל"א ולחיי אדם קל"ג ט"ז מותר), וכ"ש בשר עוף יש להקל, ופוק חזי מאי עמא דבר", וב'מקור חיים' (תקנ"א סעי' י') מבואר דיש להקל לקטן פחות מגיל 9, וכתב שם שיתן לו מה שנותר משבת. וב'מטה יהודה' (לרבי יהודה עייאש זיע"א בעל שו"ת 'בית יהודה', תקנ"ד ס"ק א') כתב דקטן שלא הגיע לחינוך אין נוהג בו אבילות כלל, יעו"י"ש מש"כ בזה.

(קפח) יעו"ר בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רל"ו הובא בהערה לעיל בסמוך.

(קפט) דאע"פ שפסק הרמ"א (תקנ"א ט) דמר"ח מצניעים הסכין של שחיטה, ואין שוחטין עד עשירי באב (ויעו"י"ש במשנ"ב ס"ק ס' פריטים לקולא בדין זה) מחשש שמא יבוא לאכול הבשר (כ"ה בספר המנהגי ע' 78 ס"ק י"ח ובלבוש תקנ"א י"א כ' דהוא "כדי לכזור החורבן ולהרבות אבל"), או מחשש מראית עין, מ"מ בזמננו שקונים בשר כמה ימים קודם אכילתו ומקפיאים אותו, על כל לא שייך איסור מראית עין, ומותר לקנות בשר אפי' אם אין לו צורך לקנותו דווקא בימים אלו. עכת"ד האגר"מ. ויעו"ר עוד 'ערוך השלחן' תקנ"א - כ"ה, דבעיר גדולה אין מצניעין יעו"י"ש.

(קצ) ושלכך נתכונן השו"ע במש"כ דממעטין במשא ומתן והיינו של שמחה (שעה"צ אות ט').

(קצא) במשא ומתן של שמחה פליגי האחרונים אם נהגו להקל דמהמג"א תקנ"א ס"ק"ז משמע דיש להמנע וכן העתיק החיי אדם קל"ג י'. מאידך מהט"ז שם סק"א ואל' רבה סק"ב משמע דגם בזה המנהג להקל שמא לא יוכל להכין אח"כ (שעה"צ שם אות י"א).

דעל כן טוב להמנע מלקנות בימים אלו מכונית, מכונת כביסה וייבוש, רהיטים וכיוצ"ב שאף הם בכלל 'משא ומתן של שמחה' (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד והגר"צ אבא שאול זצ"ל אור לציון ח"ג עמ' ר"מ).^(קצב). וכן טוב להמנע מלקנות לעצמו בגדים יקרים ('ערוך השלחן' תקנ"א - ג').

קנו. כשיש סבל מהחום, מותר לרכוש ולתקן מזגן גם לאחר ר"ח אב (דקרב הדבר לגדר של חולה ^(קצב)) (הגר"א נבנצל שליט"א - 'ירושלם במועדיה' עמ' ר"ה). וי"א דנוהגים להחמיר בזה אלא א"כ למי שסובל מאוד והוא בגדר חולה (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' ש"פ והערה כ"ד) (ויעור' הערה קצ"ב). קנו. דבר האבד מותר לקנות בכל מקרה, ולפיכך אם נפתח 'יריד' שבו יכול לקנות כעת בזול, מותר לו אף 'משא ומתן של שמחה' (משנ"ב שם סק"א ושעה"צ שם אות י"ב). (ומסתמא בכלל היתר זה הוא ג"כ לקנות בגד בזול כשאינו צריך תיקון שצריך לברך עליו שהחיינו בשעת הקני' (ע"מ ללובשו לאחר ת"ב), דיקנה ויברך. יעור' לעיל דין י"ז וההערה כ"ב).

קנח. מי שאין לו אשה ובנים (שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה) ועומד להנשא מיד לאחר ת"ב, מותר לו לקנות בגדים וחפצים הנצרכים לצורך נישואין אם חושב שלא יספיק לקנותם לאחר ת"ב (יעור' רמ"א תקנ"א ב' דמותר משא ומתן לצורך מצוה, ומשנ"ב שם סק"ד מ"ו. וכ"ה ביעב"ץ בסידורו שער שישי אשנב א' סקכ"ג דמותר לעשות כל צרכי חופה אפי' ע"י ישראל אם א"א ע"י גוי, כדי שיהא הכל מוכן ומתוקן לסעודה אחר ת"ב).

קנט. מותר לשכור דירה בימים אלו (ואי"ז בכלל 'משא ומתן של שמחה' וגם ע"פ רוב אם ימנע מלשכור איכא בזה הפסד רב והוי בכלל היתר ד'דבר האבד') ('לבושי מרדכי' אור"ח סוס"י ק"א).

קניית בגדים ודברים חדשים

קס. מר"ח אב אסור לקנות בגדים חדשים (אפילו בגדים שאינם חשובים לברך עליהם שהחיינו כגון מנעלים חדשים או גרבים) אפילו אם כוונתו ללובשם רק לאחר תשעה באב (רמ"א תקנ"א ס"ז ומשנ"ב סקמ"ה וסקמ"ט). וכן אסור לקנות שאר כלי בית ותשמיש החביב (סידור 'בית יעקב' להיעב"ץ שער שישי אשנב א' אות כ' וכע"ז ב'ערוך השלחן' תקנ"א כ'). ויש הסובר דאפילו לקנות כלים ישנים החביבים עליו אסור (סידור היעב"ץ שם והובא ג"כ בשערי תשובה תקנ"א סק"י) ומ"מ אם נקרקעו בגדיו ואין לו בגדים אחרים, מותר (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י הגר"צ ישראלזון שליט"א, וכ"ד הגר"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"א דכ' שם דאם נקרקעו נעליו ואין לו נעליים אחרות רשאי לקנות חדשים בימים אלו).

קסא. מי שאין לו נעלי גומי לט' באב, מותר לקנותם בתשעת הימים וללובשם בט' באב (כף החיים תקנ"א ס"ק צ"ו צ"ז, וכ"ה ב'אגרות משה' אור"ח ח"ג אות פ'). וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' ש"פ).

קסב. מי שנזדמן לו לקנות תפילין חדשות בימים אלו, מותר לו לקנותם (כיון דזהו רק למצוה) אכן לקנות טלית אסור (אע"פ שלובשים אותה רק למצוה, כיון שהוי 'בגד') (אגרות משה אור"ח ח"ג סי' פ'). (אכן יעור' שו"ת רב פעלים ח"ד סי' כ"ט הובא לעיל דין קב ובהערה קכ"ב שם).

קסג. מותר לקנות ספרים חדשים אם הם נצרכים ללמוד בהם בתשעת הימים (הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' נ', וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ^(קצב) - 'שלמי מועד' ע' תפ"ז ו'הליכות שלמה' עמ' תט"ז הע' 26).

קסד. מותר בימים אלו ליתן מתנות לכל צורך שיהי' (מלבד בתשעה באב עצמו) (כן מבואר במג"א תקנ"ד סקכ"א ^(קצב), וכ"מ ב'מקור חיים' תקנ"א - י' ^(קצב)), ולפיכך מותר ליתן מתנות לנער בר מצוה בתשעת הימים (מלבד בתשעה באב עצמו) (וכן הורו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ^(קצב)—'הליכות שלמה' עמ' תט"ז ובדבר הלכה אות י"א והע' 26 והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] עמ' שע"ז. והגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' ל"ו גבי מתנות בר מצוה). וי"א דרך מתנות בר מצוה נוהגים ליתן גם בימים אלו, אכן שאר מתנות לידידים וקרובים וכיוצ"ב (אע"פ שמותר מדינא) המנהג להימנע מליתן בתשעת הימים ^(קצב) ('הליכות שלמה' שם ב'דבר הלכה'). וי"א דאין ליתן מתנה חשובה שיש בה שמחה [וגם בג' שבועות כדאי להחמיר אע"פ שמותר ^(ר)] (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל 'מסורת משה' עמ' קע"ב).

קידוש לבנה בחדש אב

קסה. נוהגים שלא לקדש הלבנה קודם תשעה באב (דנחשב לדידן קבלת פני שכינה, ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה, והאידינא אסורים בשמחה ^(רא)) (רמ"א תקנ"א ח', ותכו"ב ב', ומשנ"ב שם סק"ח), אכן לדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות קנ"ט) מקדשים קודם תשעה באב ^(ב). ומותר לרקוד ולשיר 'טובים מאורות' וכו'.

		
		

(קצב) ובעיקר דבריהם צ"ב, דבהגדרת "משא ומתן של שמחה" הוזכר בפוסקים ב' דוגמאות: לקנות כלי כסף או צרכי חופה (יעור' משנ"ב תקנ"א סק"א), והנה המאפיין של קניית צרכי חופה הוא שאי"ז קניה לצורך תשמיש רגיל של אדם אלא קניה לצרכי שמחה. וביותר כלי כסף, אין בהם צורך אמיתי אלא הם ליופי וכיוצ"ב. וא"כ מניין שקניית דברים שיש בהם צורך לשימוש רגיל שלא לצורך שמחה דוקא כמזגן ומכונת יבוש וכביסה וכיוצ"ב הם בכלל איסור זה, ויל"ע. (ומה דמצינו דאסור לקנות מנעלים חדשים אע"פ שאין מברכים עליהם שהחיינו כמבואר ברמ"א תקנ"א ד' - זהו רק מדין כיבוס יעור"ש במשנ"ב סקמ"ט). ושו"ר ב'ערוך השלחן' תקנ"א - ג' דכתב "ומה הוא משא ומתן של שמחה כמו לקנות בגדים להתחן או להכלה או לעצמו בגדים יקרים לקנות ולתפור" - ומבואר דס"ל דאף קניית דברים שיש בהם צורך לשימוש רגיל ושלא לצורך "שמחה" כיון שהם יקרים וחשובים ולאחר שאדם קנאם- שמח הוא בהם - הוי בכלל "משא ומתן של שמחה" וה"ה מכונית, מכונת כביסה וייבוש וכיוצ"ב.

(קצב) כמו דמצינו לענין אמירה לעכו"ם בשבת דאיתא בשו"ע רע"ו ה' שהכל חולים אצל צינה ומותר לומר לו להדליק מדורה. וכ' בשו"ת 'מנחת יצחק' ח"ג סי' כ"ג דה"ה לענין מאוורר. וכ"כ ב'שמירת שבת כהלכתה' פ"ג סל"ד לענין מזגן. אמנם באגר"מ יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ב' ס"ל דאין להתיר פתיחת מזגן ע"י עכו"ם בשבת, ואין לדמות חום לצינה. מ"מ נראה דבתשעת הימים בודאי יש להקל (ירושלם במועדיה' שם).

(קצד) יש מקום לומר דאפי' ספרים המשמחים אותו מותר לו לקנותם כשנצרך ללימודו כעת, משום דהוי צורך מצוה (יעור' שו"ת רב פעלים ח"ד סי' כ"ט - יעור' לעיל דין □ קב והערה קכ"ב), וכמו"כ יתכן דחשיב 'דבר האבד' בשבילו דצריך זאת ללימודו כעת, ויעור' שו"ע תקמ"ה ח' ומשנ"ב שם סקמ"ז. ויל"ע.

(קצה) דכתב שם דבתשעה באב אסור לשלוח דורון לחבירו דזהו בכלל 'שאילת שלו' (והר"ד במשנ"ב שם ס"ק מ"א), ומבואר דזהו איסור רק בתשעה באב. אכן בשאר תשעת הימים, דליכא איסור ד'שאילת שלו' ליכא איסור אף בשליחת דורון.

(קצו) דכ' שם ז"ל "מנהג פשוט שנוסעין מבית לבית בתשעה ימים **ולקבל דרונות כנהוג** ולעשות סעודות החינוך" עכ"ל.

(קצז) וכ"מ קצת בשערי תשובה תקנ"א ז' דהביא בשם סידור היעב"ץ (שער שישי אשנב א' אות כ"ב) דאם נתנו לו מתנה בתשעת הימים שמברך עליה הטוב והמטיב, יברך מיד עכ"ד ומשמע קצת דמותר ליתן מתנה באלו הימים.

(קצח) ע"פ המג"א הנ"ל.

(קצט) יתכן דמתנה זה יסודו משום האי דינא דמשכנס אב ממעטין בשמחה, ובכלל זה למעט במתנות הגורמים לשמחה.

(ר) יתכן דמקורו ע"פ מהר"ל (מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"א הוצאת מכון ירושלם) דכתב דמה דאין מברכים שהחיינו מ"ז בתמוז הטעם הוא **"כדי למעט שמחה"**, ומבואר דדעתו דכבר מ"ז בתמוז יש למעט בשמחה. ואע"פ שלא נפסק כן לדינא, כדיעוי' שעה"צ תקנ"א אות מ"ח, מ"מ לתכתיילה סובר הגר"מ זצ"ל דיש להחמיר בזה. ויל"ע.

(רא) ל' המהיר"ל מנהגים הל' ת"ב עמ' רמ"ד הוצאת מכון ירושלם.

(רב) אכן בדברי הגר"א בביתארו על הש"ע סי' תכ"ו קצת משמע דמסכים לדינא עם הרמ"א. ויל"ע.

(הג"ר עובדיה הראיה זצ"ל - שו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' ל"ח אות ד' ^(ה) וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - ספר 'קידוש לבנה' עמ' קל"א הע' ד' וכ"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קי"ג). וי"א דביקידוש לבנה שבתשעת הימים אין מזמרים 'טובים מאורות' וכ"ש שאין יוצאים במחול וריקוד (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הליכות שלמה תפילה עמ' קפ"ו הע' 22 ושלמי מועד עמ' תפ"ז) וי"א דיאמרו 'טובים מאורות' אבל לא יזמרו וכ"ש שלא יעשו מחול (הגר"א נבנצל שליט"א 'ירושלם במועדיה' עמ' רל"ב) ^(ד). ויעו"י עוד להלן דין □קמד לענין קידוש הלבנה במוצאי ת"ב.

אכילת בשר ושתיית יין בסעודת מצוה

קסו.בסעודת מצוה כגון מילה, פדיון הבן, וסיום מסכת ^(ה), אם הסעודה נעשית מר"ח אב עד שבוע שחל בו, מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל מי ששייך לסעודה והיינו כל מי שהיה הולך לסעודה זו גם אם היתה מתקיימת בזמן אחר, הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו. וכמו"כ נשים השייכות לסעודה זו, במקום שדרך להזמינם לסעודה מותר להן לאכול בשר ולשתות יין, וכן אשת בעל הסעודה ובניו ^(ו) מותרים לאכול בשר ולשתות יין אף בסעודת סיום מסכת (רמ"א תקנ"א י' ומשנ"ב ס"ק ע"ה), ויעו"י הערה ^(ז).

קסז.בסעודות מצוה הנ"ל מותר לשתות אפי' את כוס היין של ברהמ"ז (דלא גרע מיין שבתוך הסעודה שהותר) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ב).

קסח. מי שבא לאחת מסעודות הנ"ל שלא מחמת קורבה או אהבת רעים, כ"א רק לאכול בשר ולשתות יין, עבירה היא בידו ^(ח) (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ו), וכן מי ששולחין לו לביתו אפי' הוא אחד מן הקרובים או אוהבים של בעל הסעודה (שהי' מותר לו לבוא לסעודה לאכילת בשר ושתיית יין וכהנ"ל), אפ"ה אסור לו לאכול (יחיי אדם' קל"ג ט"ז ומשנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ה).

קסט. בסיום מסכת, אם לא נזדמן לו הסיום בדרך לימודו, לא ימהר או יאחר את סיום המסכת בשביל לסיימה דווקא בימים אלו ^(ט) וכמו"כ אם בשאר הימים לא היה עושה סעודת סיום, אפשר שלא יעשנה גם בימים אלו (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג).

קע. בסיום מסכת שנזדמן לו בדרך לימודו מותר לאכול בשר ולשתות יין לכל המשתתפים אף לאותן שלא למדו את המסכת, אם הם היו באים גם בזמן אחר משום רעות (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ג), אכן י"א דדווקא המחזיקים בממונם ביד הלומדים והגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם הם מותרים לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (אע"פ שלא למדו עמהם) אפי' אם הם רבים, אבל לזמן אחרים (לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו) מלבד אלה מפני האהבה והכבוד או לאיזה תועלת שיהיה, ודאי איסור גמור (סידור היעב"ץ שער שישי אשנב ב' ס"ק י"ד והר"ד בביה"ל תקנ"א י' ד"ה וסיום), ואם אותם הבאים מסייעים לעשות את הסעודה, בודאי מותר להם לאכול בשר ולשתות יין בסעודה זו (ביה"ל שם). (אכן פשוט שכל ההגבלות הנ"ל בהזמנת האנשים לסעודה, הוא באנשים הבאים לאכול בשר ולשתות יין, אמנם כשבאים להשתתף בסעודה בלא אכילת בשר ושתיית יין - יכול לזמן כמה אנשים שירצה. - יעו"י מג"א תקנ"א ס"ק ל"ו ואל"י זוטא שם סקט"ו).

קעא. אם הסעודת מצוה נעשית בשבוע שחל בו תשעה באב: מותר לאכול בשר ולשתות יין רק לבעלי המצוה ^(י) והקרובים שלו (הפסולים לעדות) וכמו"כ מותר להוסיף עוד מנין מצומצם של עשרה איש (משום רעות) והשאר אוכלים מאכלי חלב (רמ"א תקנ"א י', ט"ז שם ס"ק י"ב ומשנ"ב ס"ק ע"ז. - אכן מהמג"א ס"ק ל"ה משמע דמותר רק מנין מצומצם של עשרה איש כולל הקרובים - שעה"צ שם אות פ"ד). אמנם השנה שת"ב חל בשבת אין לשבוע הסמוך לת"ב דין 'שבוע שחל בו' (לענין זה) ^(י"א) (מג"א תקנ"א סקל"ה וכביאור הפמ"ג בדבריו א"א סקל"ו ולבושי שרד שם ומחצית השקל שם, ויעו"י משנ"ב שם סס"ק ע"ז אכן יעו"י לעיל דין קמ"ב והערה קע"ז).

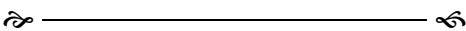
קעב. מותר לעשות כל הנ"ל אפי' בערב תשעה באב קודם חצות (רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק ע"ח) ויעו"י הערה ^(י"ב).

שבת פרשת מסעי ושבת חזון

(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים הן בשבת פרשת מסעי והן בשבת חזון אא"כ צויין אחרת במפורש, דינים השייכים רק לפרשת מסעי או רק לשבת חזון יעו"י להלן)

דין לבישת בגדי שבת וזמן הלבישה

קעג.אף המחמירים בשבת פרשת חזון שלא ללבוש בגדי שבת (יעו"י להלן בסמוך) מ"מ בשבת פרשת מסעי (ב' באב) מקילים ללבוש בגדי שבת כהרגלם (שעה"צ תקנ"א אות מ"ו). ובשבת חזון דעת הרמ"א (תקנ"א א') דאסור ללבוש בגדי שבת כ"א הכתונת בלבד ^(י"ג) ^(י"ד). וכתונת היינו הבגד הסמוך לגוף

(רג) וכתב שם דהוי מצוה, דמכין דצריך לברך אותה בשמחה, ודאי צריכים לעשות דבר המביא לידי שמחה לכבוד השכינה דאף שאנו שרויים באבילות, אין אנו צריכים להראות אבילות כלפי השכינה שבאנו להקביל פניה כדרך היוצאים להקביל פני המלך, ואנו מצפים ומייחלים להחזיר עטרת השכינה ליושנה, ולאפרוק אותה מגלותא, ולא גרע מבעל ברית ואבי הבן שלובשים בגדי שבת משום כבוד מצות המילה. ואדרבה כאן הוא מכ"ש, דכבוד השכינה עדיף טפי מכבוד המילה.

(רד) והגר"י טשנזר שליט"א בספרו 'שערי נחמה' עמ' ס"ד כ' דלמעשה יש לתפוס השיטה הממוצעת, לשיר 'טובים מאורות' אבל לא לצאת במחול.

(רה) ואמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאלו שעברו על המסכת בכדי לסיימה ולא הבינו את כל מה שלמדו, לא מקרי סעודת מצוה ('שלמי מועד' ע' תפ"ז).

(רו) הוא מד' המשנ"ב שם שמקורו מהחיי אדם קל"ג ט"ז. ויעו"י ש דכנראה כוונתו דאשת בעל הסעודה ובניו מותרים אפי' אם אין דרך לזמנם בסעודה זו (כגון סעודת סיום מסכת) (ורק בשאר נשים היתיר הוא רק בסעודה שדרך לזמנם כגון סעודת מילה ופדיון הבן) דאל"כ מה חידוש יש בהם יתר ממש"כ כבר בשאר נשים (גי"א שליט"א).

(רי) אמנם דעת הלבוש (תקנ"א י' וכן העתיק החיי אדם כלל קל"ג ט"ו) דמר"ח אב עד תשעה באב לוקחים רק מנין מצומצם לסעודת מצוה, ויש לוקחים עשרה מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. אכן בדרך חיים משמע דיכול לנהוג להקל כדעת הרמ"א הנ"ל דמר"ח עד שבוע שחל בו תשעה באב מותר לזמן לסעודה זו כל השייכים לסעודה ואפי' כמה מנינים (משנ"ב תקנ"א ס"ק ע"ז).

(רז) ובל' המהרי"ל מנהגים הל' ת"ב "מצוה הבאה בעבירה".

(רט) וב'ערוך השלחן' (תקנ"א כ"ח) כתב "ואנחנו לא נהגנו בסיום, ואפי' כשאירע סיום בימים אלו, אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי".

(רי) והסנדק והקואטר הם ג"כ בכלל "בעלי המצוה" (פמ"ג הו"ד בשעה"צ שם אות פ"ה).

(ריא) דאף לדעת ה"א שהביא השו"ע תקנ"א ד' דהשבוע האחרון שלפני התענית מקרי 'שבוע שחל בו ת"ב', זהו דוקא לענין תספורת וכיבוס דאסורים מדינא דגמ', אבל לענין בשר ויין וכדו' שהוא ממנה, כו"ע מודו שאין לו דין 'שבוע שחל בו ת"ב' (מגי"א שם).

(ריב) ובשעה"צ שם אות פ"ט הביא בשם הבגדי ישע דלכתחילה בודאי ימהר לעשות הסעודה קודם חצות, מ"מ אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיחוש [ומותר], ובלבד שלא יהיה יותר מעשרה אנשים. ואפשר דמותר לאחר חצות דווקא לאלו הלומדים בעצמם, עכ"ד. ובלבד שלא יהיה זה בסעודה המפסקת (רמ"א שם).

(ריג) ואין בזה משום אבילות בפרהסיא בשבת במה שאינו משנה בגדיו, שהבריות אומרים שמא אין לו בגדים אחרים, ואפי' אם ידוע שיש לו, אין נראה כ"כ אבילות דלפעמים אין אדם מקפיד על עצמו כ"כ לטרוח בשינוי בגדיו. אבל אין לו עני בישראל שאין לו כתונת לכן בכל שבת והכל מדקדקין עליו לשנותו, והיה נראה בו אבילות אם אינו משנהו (לבוש תקנ"א ט"ז).

(ריד) וצ"ע דבס"י תקנ"א סעיף א' הרמ"א אסר ללבוש בגדי שבת בשבת מלבד הכתונת, ואילו שם בס"ג כ' הרמ"א ד"לכבוד שבת לובשים בגדי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות". ובפמ"ג שם משב"ז סק"ד עמד בזה ויעו"י"ש שתייך דבסעי' ג' כתב הרמ"א עיקר הדין דמותר להחליף כל הבגדים לכבוד שבת, ובסעי' א' כתב ה'מנהג' שהוא להחליף רק הכתונת. וב'מטה יהודה' שם סקי"ב תי' דבסעי' א' איירי בשבת חזון, דאסור כל הבגדים מלבד הכתונת, אכן בסעי' ג' איירי בשבת שלפני שבת חזון כגון כשחל ר"ח אב ביום שישי דע"ז כתב הרמ"א דמותר בשבת שלמחרת ללבוש כל בגדי שבת. ויעו"י עוד שעה"צ תקנ"א אות מ"ו דהביא כן להלכה מהיד אפרים דאף המחמירים בשבת חזון שלא ללבוש בגדי שבת כד' הרמ"א מ"מ בשבת שלפני שבת חזון מקילים ללבוש בגדי שבת כהרגלם.

^(רסו) וה"ה שאר הבגדים שסמוכים לגוף שלובש מפני הזיעה כגרביים וכדו' (יעו' משנ"ב שם סק"ו). ^(רס"ז) ודעת הגר"א זיע"א (וכן כתב בסידור היעב"ץ שער ישיש אשנב א' סק"י שכן היה מנהג אביו החכם צבי זיע"א) שצריך ללבוש כל בגדי שבת (ואפי' בשבת שחל בה תשעה באב) ^(ר"ח), וכן המנהג בארץ ישראל ^(ר"ח). ויש שמשנים בגד אחד ^(ר"ט) (משנ"ב שם).

קעד. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, י"א שמחצות היום בער"ש יכול ללבוש את בגדי השבת (הגר"ש אלישיב זצ"ל בתשובתו למח"ס 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה, וכ"מ ב'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ג מהקהילות יעקב זצ"ל) וי"א דמותר ללובשם אחרי הרחיצה בשעה שלובשם בכל ער"ש, ואפילו סמוך לחצות היום (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [התשע"ג] ע' תי"ט ובהערה ו' שם וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר ללבוש בזמן שרגיל בכל שבוע ואי"צ להמתין עד סמוך לשבת ממש - 'הליכות שלמה' ע' תמ"ב ארחות הלכה 40 וכ"ד הגראי"ל שטינמן זצ"ל - גליין 'פרי חיים' שד"מ, ויעו' הערה ^(ר"ב)). וי"א שילבש בגדי שבת רק מזמן פלג המנחה, ובשעת הצורך יכול להקל ללבוש מזמן מנחה קטנה (ע"פ שו"ע תרס"ו א' - הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(רכ"א)). ובשנה שחל ערב שבת חזון בח' באב (דלכתחילה צריך לרוחץ קודם חצות כדיעו' ביאה"ל תקנ"א ט"ז ד"ה 'בחפיפת'), אם רוחץ קודם חצות י"א שמותר ללבוש לבנים מכובסים לכבוד שבת מיד אחרי הרחיצה (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה בהערה).

כיבוס בגדי שבת

קעה. מי שאין לו כתונת (היינו בגד זיעה הסמוך לבשר) לשבת, יש להקל לכבס לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סקל"ב). וכמו"כ למנהגינו דמחליפים את כל הבגדים לבגדי שבת, מותר לכבס גם את שאר הבגדים של שבת כשאין לו בגד אחר לשבת (הגר"ש דבליצקי זצ"ל וכה"ה ב'הלכות חג בחג' ע' מ"ד סוף הערה 19).

קעו.אף מי שיש לו בגדי חול נקיים, מ"מ אם אין לו בגדים נקיים המיוחדים לשבת מותר לו לכבסם (הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(רכ"ב)).

לבישת בגדים חדשים בשבת

קעז. מי שאין לו כתונת כלל לשבת כ"א כתונת חדשה, מותר לו ללבוש כתונת חדשה בשבת (ביה"ל תקנ"א ס"ו ד"ה כלים ^(רכ"ג), וביאור ה'אגרות משה' או"ח ח"ג - סי' פ' בדבריו). וכל ההיתר הוא בדווקא כתונת (בגד זיעה), אבל ללבוש בגדים חדשים אחרים אסור בכל מקרה (יעו' מג"א תקנ"א סק"ו ^(רכ"ד), וכ"מ ב'אגרות משה' שם. וב'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ד הביא מהקהילות יעקב זצ"ל דאף להגר"א דמותר בשבת ללבוש כל בגדי שבת, מ"מ בגדים חדשים לא מצינו שיתירו, ואסור גם לדעה זו [נמשמע דאפילו כתונת ס"ל לאסור]) ^(רכ"ה).

צחצוח נעליים לכבוד שבת

קעח. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בשבתות אלו, מותר להם לצחצח ואף להבריק נעליהם לכבוד שבת [אף לדעת המחמירים בזה בשאר ימות החול של תשעת הימים, יעו' לעיל דין ק"כ] (וכ"ש לצחצח ולהשחיר הנעלים כשהוסר שחרותם) ('אגרות משה' או"ח ח"ג סי' פ').

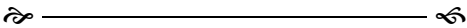
פרישת מפה, והחלפת מגבות, סדינים, מצעות ובגדי שינה לכבוד שבת

קעט. מותר לפרוש מפה מכובסת על השלחן לכבוד שבת (רמ"א תקנ"א ג', ומשנ"ב ס"ק ל"ג). וכן מותר להחליף מגבות לכבוד שבת (יעו' שו"ע תקנ"א ג' דמשמע דדין אחד לתרווייהו וכ"ה בט"ז שם ס"ק ד' ובערוך השלחן שם י"ב). אבל להחליף סדינים נהגו איסור (משנ"ב שם). ומי שדרכו להחליף בגדי שינה כל שבת, מותר לו לעשות כן אף בשבתות אלו (הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' מ"ד).

קפ. י"א דהתירו להשתמש במגבת מכובסת רק בשבת, אבל בער"ש אף שרוחץ לכבוד שבת יש להשתמש דוקא במגבת משומשת (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'קרא עלי מועד' עמ' מ"ו, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל. ובשנת ה'תשע"ח ר"ח מנחם אב כמה שעות לפני הסתלקותו עזר לו נכדו חביבו הרה"ג ר' יעקב שמואל וינוגרד שליט"א לרוחץ לכבוד שבת, וכשהגיש לו מגבת מכובסת, השליכה ארצה והרים ידו לאי הסכמה באמרו 'לא הכנת !').

השתמשות בכלים חדשים בשבת

קפא. י"א דמי שקנה קודם ר"ח אב כלים חדשים שיש בהם ריבוי שמחה ומברכים עליהם 'שהחיינו' ^(רס"ו) (וכגון סט צלחות וסכ"ס חדשים), אין לו להשתמש בהם שימוש ראשוני לאחר ר"ח ואף לא בשבת (כל זמן שעדין יכול לברך עליהם 'שהחיינו' - והיינו כל זמן שקיימת השמחה מהשימוש הראשוני ^(רס"ז)) (דמר"ח אב

^(רסו) כ"מ במג"א תקנ"א סק"ד שכ' על כתונת "שאינו לבוש רק מפני הזיעה" וכע"ז במשנ"ב שם סק"ו. ויעו' עוד רדב"ז ח"ב סי' תרצ"ג.

^(רסז) ואף לד' הרמ"א הנ"ל, חתן העומד להנשא בשבוע שאחרי שבת חזון (לאחר ת"ב), מותר לו ללבוש בגדי שבת, אך לא בגדים חדשים. וכמו"כ מותר לאבי החתן והכלה ללבוש בגד עליון של שבת לכבוד חתן וכלה. ואם חל ת"ב בשבת, לחתן מותר ללבוש בגדי שבת אבל לאבי החתן אין להתיר ללבוש שום בגד של שבת (רמ"א תקנ"א א' ומשנ"ב סק"ח ט"י).

^(ריז) ובסידור היעב"ץ ביאר טעם מנהג זה שהרי אמרו (תענית כ"ט:) דבשבת זו מעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה, ואם לשלחנו כך לכבוד קונו במקום כבודו (היינו בבית הכנסת ששכינתו שרויה שם) על אחת כמה וכמה, ולמדנו לשינוי בגדים מן התורה. עכ"ד.

^(ריח) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (דיני ט"ב ביום א' ע' י"ח, פ"ו).

^(ריט) וכן נהג הקהילות יעקב זצ"ל שבגד אחד לא החליף - וכמדומה שהיה משאיר את הטלית קטן [ארחות רבינו ח"ב ע' קל"ג].

^(רכ) ודעת הגר"י פ"י שר זצ"ל דאף מי שבכל ער"ש מתלבש ומתרחץ ממש סמוך לשבת, מותר לו בער"ש חזון לרוחץ ולטבול וללבוש בגדי שבת מכובסים מהבוקר (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שני"א).

^(רכא) ובספר 'נטעי גבריאל' (ח"א ע' ע"ה הע' י"א) הביא סמך לדעת הגר"ש שליט"א מהגמ' במועד קטן כ"ז א' דאיתא שם דזקיפת המיטות באבל, מער"ש מן המנחה ולמעלה, ומשמע דכבוד שבת מתחיל רק אחר מנחה קטנה.

^(רכב) ומקורו, דבמחבר (סי' ש"ב) כתב דא' מתנאי היתר קיפול בגדים בשבת הוא, שאין לו בגד אחר להחליף, וכתב שם השעה"צ (אות י"ז) דאם יש לו בגד חול להחליף לא מיקרי "יש לו להחליף" יעו"ש, וה"ה הכא.

^(רכג) בעיקר ד' הבה"ל שהתיר ללבוש כתונת חדשה וציין מקורו מהפמ"ג (א"א סק"ב) הק' ע"ז הגר"ש דבליצקי זצ"ל (בספרו ת"ב שחל ביום א' ע' י"ט בהערה) דכוונת הפמ"ג שם להתיר רק ללבוש לשבת כתונת **מכובסת** דעל כן מציין שם הפמ"ג "עיין סעי' א'" כשכוונתו להרמ"א שהתיר ללבוש רק כתונת מכובסת, וכתב שם הפמ"ג דנהגו להתיר רק כמש"כ הרמ"א בכתונת **מכובסת**, אכן "כתונת חדשה" לא הזכיר כלל, וכה"ק בספר 'הלכות חג בחג' ע' ס' בהערה, יעו"ש מש"כ בזה.

^(רכד) דעל מש"כ הרמ"א דחתן מותר ללבוש בגדי שבת בשבת חזון (אפי' לדעת האוסרים ללבוש בגדי שבת), כ' המג"א דבגדים חדשים אסור (וה"ד במשנ"ב סק"ט), וכמו"כ בעל ברית בת"ב שכתב הרמ"א (תקנ"ט ח') דמותר לו ללבוש בגדי שבת, הביא המשנ"ב שם (ס"ק ל"ג מהמג"א והדה"ח) דמ"מ בגדים חדשים אסור, וא"כ ה"ה בשאר כל אדם אף להמתירים בגדי שבת. וכ"מ במשנ"ב תקנ"א סקמ"ה.

^(רכה) אמנם יעו' כף החיים תקנ"א ס"ק פ"ט דלנוהגים ללבוש כל בגדי שבת, ה"ה דמותר ללבוש בשבת כל שאר בגדים חדשים כל שאינם חשובים לברך עליהם שהחיינו.

^(רכו) דלקנותם לאחר ר"ח ודאי יש להנעם משום האי דינא דמ'מעטין במשא ומתן של שמחה' (יעו' לעיל דין ק"ב), אלא הרבותא דאפי' אם כבר קנה אותם קודם ר"ח, אסור לו להשתמש בהם לאחר ר"ח ואף לא בשבת חזון.

^(רכז) ויל"ע אם בכלים אלו מהני אם קודם ר"ח אב יאכלו בהם פעם אחת, או"ד אכתי יש שמחה גדולה בשימוש הקבוע שלאחר מכן. ויל"ע.

'ממעטין בשמחה'), אכן כלים חדשים שאין מברכים עליהם 'שהחיינו' (כדוגמת הקונה צלחות לבד או כוסות לבד וכיוצ"ב), (אע"פ שי"א דאין לקנות לאחר ר"ח מדין 'ממעטין בשמחה' יעוי' לעיל דין ק"ס, מ"מ אם כבר קנאם קודם ר"ח), אפשר להשתמש בהם לאחר ר"ח אב (ריכז).

הכנת בגדים ומגבות בשבת

קפב. בשבת בבוקר אפשר ללבוש בגדים מכובסים אחרים כדי שיהיו לו משומשים לאחר־י שבת (בן איש חי שנה ראשונה פ' דברים אות ו' ^(ריכז) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' ע' תע"ט). וי"א דגם אח"כ כשהולך לנות בצהרים יכול להחליף שוב לאחר שקם (ויותר לא מחליף) ואי"ז נחשב כהכנה לצורך חול (שלא ניכר כן) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' ע' נ"ט הערה 41). ויש שהתירו להחליף בגדים בשבת לאחר כמה שעות שלבש הבגדים הקודמים (הגר"ש ואזנר זצ"ל ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' תט"ז וע' שפ"א בהערה. ויעוי' עוד 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"ל שהתיר יותר מהנ"ל גבי בגדי זיעה יעוי"ש). ומ"מ לא יאמר שלובשם עבור ימי חול (יעוי' משנ"ב סי' ר"צ סק"ד, ו'ערוך השלחן' סי' ר"צ ס"א). וכן במגבות כיון שרגילות להשתמש בכמה מגבות במשך השבת, יכול להשתמש בכמה מגבות באופן שלא ניכר שעושה לצורך חול (הגרב"צ אבא שאול זצ"ל 'אור לציון' ח"ג עמ' רמ"ח בהערות).

נטילת ציפרניים בער"ש

קפג. לכו"ע מותר ליטול הציפרניים קודם שבוע שחל בו ת"ב (יעוי' לעיל דין קמ"ב). ואף כשחל ת"ב בשבת ^(יג) מותר בערב שבת ליטול הציפורניים לכבוד שבת (משנ"ב תקנ"א סק"כ).

אכילת בשר ושתיית יין בשבת

קפד. בשבת (אפי' כשחל בט' באב, ואפי' בסעודה המפסקת) מותר לאכול בשר ולשתות יין ולהעלות על שלחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו, ואסור לו למנוע מעצמו זה (דאע"פ שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ אם נמנע משום אבל - עבירה היא) (שו"ע תקנ"ב י' ומשנ"ב שם סקכ"ג, ותקנ"א סקנ"ט).

ערב שבת פרשת מסעי

(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים רק בערב שבת פרשת מסעי ולא בערב שבת חזון)

הלכות נוספות השייכות לערב שבת זו יעוי' לעיל דיני 'שבת פרשת מסעי ושבת חזון'

קפה. כשחל ר"ח בער"ש יש מקומות שע"פ צוואת רבינו יהודה החסיד אין נוטלין ציפרניים בר"ח אפי' חל בער"ש (משנ"ב סי' ר"ס סק"ז) והנוהגים איסור בזה, יכולים ליטלם ביום ה' (דבמקרה זה אין לחוש למה שכתבו האחרונים שלא ליטול ביום ה') (יעוי' 'שערי תשובה' סי' רנ"א סק"ד בשם 'מחזיק ברכה' סי' ר"ס).

קפו. כשחל ר"ח אב בער"ש (פרשת מסעי) כל הרוחץ תמיד בער"ש לכבוד שבת, יכול לרוחוץ כל גופו בחמין (משנ"ב תקנ"א סקפ"ט) ^(ילא). וי"א שהותר גם בסבון (החזו"א זצ"ל ע"י הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'קרא עלי מועד' ע' כ"ג, הגרי"י פישר זצ"ל הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"א, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' עמ' תכ"ד, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' ט"ז).

קפז. מותר לכתחילה לטבול במים חמים למי שנוהג כן בכל ערב שבת (וכדעת המשנ"ב לענין רחיצה) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' ט"ז).

שבת פרשת מסעי

(יש ליתן לב שהדינים להלן נוהגים רק בשבת פרשת מסעי ולא בשבת פ' חזון בשנה זו)

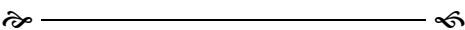
הלכות נוספות השייכות בשבת זו, יעוי' לעיל דיני 'שבת פרשת מסעי ושבת חזון'

קפח. בסעודה שלישית שנמשכת לתוך הלילה, י"א דמיד כשהתפללו הקהל ערבית במוצ"ש, נאסר אף הוא בבשר ויין אף שהוא באמצע סעודתו (מג"א תקנ"א ס"ק כ"ו, הו"ד במשנ"ב שם סקנ"ו ושעה"צ אות נ"ו). אכן שאר האחרונים כתבו דאפילו במקרה זה מותר לו להמשיך לאכול בשר ולשתות יין (דכיון שאומר "רצה" בברהמ"ז, על כן אצלו עדיין שבת) (משנ"ב שם), (אמנם כשתענית ת"ב חל במוצש"ק אסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה).

קפט. אם מברך ברהמ"ז של סעודה שלישית על הכוס, מותר לו לשתות הכוס אף לאחר השקיעה (מלבד כשתענית תשעה באב חל במוצש"ק, דאסור לאכול ולשתות כלל לאחר השקיעה). אך אם כבר הגיע זמן צאה"כ: אם נזהר תמיד לברך על כוס, מותר לו לשתות הכוס גם לאחר צאה"כ, אבל אם לפעמים מברך בלא כוס, אסור לו לשתות הכוס (משנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט, ושעה"צ אות ע"ה, ומשנ"ב רצ"ט ס"ק י"ד). ואם הציבור שבביהכנ"ס שבו רגיל להתפלל כבר התפללו מעריב יעוי' הערה ^(יג).

הבדלה

קצ. במוצש"ק כשמבדילים על הכוס מדינא מותר למבדיל עצמו לשתות היין (דבזה לא קבלו עלייהו לאסור, והוי כשאר סעודות מצוה המותרים) (וכפ"פ השו"ע תקנ"א י' וכנ" בני ספרד ^(יג)). אכן דעת הרמ"א (שם) דנוהגים להחמיר שלא לשתות בעצמו את יין ההבדלה אלא ליתנו לתינוק שהגיע לחינוך (מצות הבדלה - גיל

(ריכז) דהנה האלי' רבא תקנ"א ס"ק י"ז הביא בשם מלבושי יו"ט דמי שקנה בבין המצרים בגד חדש שמברכים עליו שהחיינו, אסור לו ללבושו בשבת, כיון ד"במלבוש איכא שמחה טפי". והמג"א (שם סקכ"א) פליג עלי' וס"ל דמותר ללבושו בשבת ולברך אז שהחיינו. ובשעה"צ שם אות מ"ח הביא לד' האלי' רבא, ותמה עליו "באמת איני יודע טעם הא"ר דבגמרא לא נזכר כ"א משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא קודם" עכ"ד. ומבואר דלאחר שנכנס אב אף השעה"צ מסכים לד' הא"ר דאסור ללבוש אפי' בשבת, משום דאיכא ריבוי שמחה טפי ('שמחה' בדרגה שמברכים עלי' שהחיינו) אע"פ שכבר קנאה קודם לכן - א"כ ה"ה בכללים חדשים שיש בהם ריבוי שמחה ומברכים עליהם שהחיינו, אף אם קנו אותם קודם ר"ח אב אסור להשתמש בהם שימוש ראשוני אף לא בשבת חזון משום ד"איכא שמחה טפי". - אכן בכלים שאין מברכים עליהם שהחיינו מצינו שאסור קנייתם (יעוי' לעיל דין, קב"ה ק"ס) אבל לא מצינו בהם איסור השתמשות כשכבר קנאם קודם ר"ח.ח.הגר"א קלופט שליט"א). (ויל"ע בד' דלכאו' כמו דמצינו דאין ללבוש בגדים חדשים אע"פ שאינם חשובים וכדוגמת נעלים וגרבים (ממבואר ברמ"א תקנ"א ו' ומשנ"ב סקמ"ה) משום דאכתי יש בה קצת שמחה (יעוי' לעיל דין צ"ח והערה קט"ו) וממעטין בשמחה (אע"פ שאי"ז שמחה שמברכים עלי' שהחיינו) נימא ה"ה בהשתמשות בכלים מסוג אלו תהא אסורה מדין 'ממעטין בשמחה' (אע"פ שאינה שמחה בדרגה שמברכים עלי' שהחיינו).

(ריכט) וכן' שם דבשבת לא ילבש בגד מכוסב שעה אחת ויפשטנו כדי ללבושו לאחר השבת דא"כ נמצא מכין בשבת לצורך חול עכ"ד (אכן כשעושה כן בבוקר כיון דלא ניכר שלצורך חול עושה כן, לא חשיב כמכין לחול).

(רל) דאז י"א להשבוע שלפני התענית חשיב כ'שבוע שחל בו ת"ב'.

(רלא) וטעם הד' לאו משום דאיכא גם ר"ח וגם ערב שבת יחדיו, אלא כמש"כ הב"ח ז"ל "דדוקא בערב שבת חזון דחל לפעמים בערב תשעה באב ראוי להחמיר מחצות ואילך כמו ערב תשעה באב דעלמא ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ערב שבת חזון, אבל בערב שבת שהוא ראש חדש שאינו שבת של חזון לא ראיתי לאסור כלל ובפרט הרגיל לרוחוץ בכל ערב שבת כשאפשר לו, ונמנע עתה, עוון יש בידו". עכ"ל. והו"ד בט"ז (שם סקט"ו) וסיים שם "וכל מי שרגיל כל השנה להיות נזהר שלא למנוע שום פעם מלרוחוץ בערב שבת זה יוכל לסמוך ע"ז אפי' בערב שבת שחל בו ראש חדש, ובלבד בשבת חזון יש לנהוג איסור בכל גווני בערב שבת' והם מקור ד' המשנ"ב הנ"ל.

(רלב) אם הציבור התפללו מעריב, לדעת המג"א הנ"ל המובא בדין קפ"ח יהא אסור לו לשתות הכוס, אפילו אם תמיד נזהר לברך על הכוס (שכבר נאסר בבשר ויין) אבל לדעת שאר אחרונים שם מותר (אם הוא נזהר תמיד לברך ברכה"ז על הכוס, וכנ"ל) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל, וטעמו משום דבמשנ"ב תקנ"א ס"ק ס"ט ושעה"צ אות ע"ה ומשנ"ב שם סקע"ב משמע שדין השתיה של כוס ברהמ"ז שלאחר הסעודה מיתלא תליא בדין שתיית יין בתוך הסעודה, ועל כן להניי אחרונים הנ"ל דמותר לשתות יין בתוך סעודתו אפילו אם הציבור התפללו מעריב, ה"ה יהא מותר לו לשתות הכוס שלאחר ברהמ"ז אפילו אם הציבור כבר התפללו מעריב).

(רלג) וכנ"ה בלקט יושר' לתלמיד התרומת הדשן עמ' 107 דאע"פ שלאחר ר"ח אב ה"ה מזמן על היין, ונותן את הכוס לקטן לשתות (או לאשתו) מ"מ כוס של הבדלה "שתה בעצמו", וכן כל הבחורים יעוי"ש.

7-6 יעוי' הערה ^(רלד) ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלם (גיל 10-9 בערך יעוי' הערה ^(רלה)) וישתה רוב הכוס (רמ"א תקנ"א שם ומשנ"ב סק"ע) ^(רלט). וצריך ליתן לקטן ששומע את ההבדלה לשם הבדלה, ולא לקטן שכבר שמע הבדלה מאחר ^(רלט). וכמו"כ שיהא קטן כזה שמבין שהמבדיל מוציאו יד"ח בברכתו ^(רלה), וצריך לומר לקטן שישמע את הברכה ^(רלט) ויכוון לצאת יד"ח. ואם אין תינוק, ישתה המבדיל בעצמו (רמ"א שם), ואי"צ לילך לחפש קטן שישתה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א, וכן נהג החזו"א זצ"ל - ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ה).

החלפת בגדי שבת

קצא. במוצאי שבת אין לובשים את בגדי השבת, ופושטים אותם מיד לאחר ההבדלה ^(רמ) (הגרמ"מ קארפ שליט"א - 'הלכות חג בחג' ע' ס"ד [הוצאת תשס"א]) והגר"נ קרליץ שליט"א - 'חוט שני' שבת ח"א פ"ג בסופו ולהבחל"ח הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' פי"ד סכ"ח ^(רמא). וכן נהג החזו"א זצ"ל להוריד בגדי שבת מיד במוצ"ש - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' מ"ה, ונסתפק שם הגר"ח אם החליף כל בגדיו או רק המעיל העליון). וי"א דבמוצש"ק אי"צ להחליף בגדי שבת (דהאיסור הוא רק ללבוש, אבל מאחר שכבר לבוש הוא משבת, אי"צ להחליפם) ('אשל אברהם' מבוטשאטש תנינא סי' תקנ"א, והגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א ובספר 'ישא יוסף' אור"ח ח"ב עמ' קס"ח, וכעיי"ז דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' שצ"ד וע' תי"ט בהערה, דאין נוהגין לפושטם במוצ"ש מיד לאחר הבדלה). וי"א דאף היוצא מביתו במוצש"ק למקום אחר והוריד שם חליפת ומגבעת השבת, מותר לו לחזור וללבושם כדי לחזור עימם לביתו (דזהו המשך של לבישת שבת, ואי"ז נחשב לבישה חדשה של בגדי שבת), אכן אם כשנשתהה בכיתו כבר הוריד חליפת ומגבעת השבת, שוב לא יחזור ללובשם (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א ^(רמב)).

ערב שבת ושבת חזון

(יש ליתן לב שהדינים בסמוך נוהגים רק בשבת חזון ולא בשבת פרשת מסעי)

הלכות נוספות השייכות לשבת זו יעוי' לעיל דיני 'שבת פרשת מסעי ושבת חזון'

נטילת צפרניים בערב שבת

קצב. אף כשחל ת"ב בשבת מותר ליטול הציפרניים בער"ש (משנ"ב תקנ"א סק"ב).

רחיצה וטבילה בער"ש

קצג.השנה בער"ש חזון שחל בח' באב, יש להיזהר לכתחילה לחפוף ראשו בחמין קודם חצות, ובדיעבד גם אחר חצות מותר (ביאה"ל תקנ"א טז ד"ה בחפית).

קצד. בערב שבת חזון מותר לחפוף הראש במים חמים בלי סבון, ולרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים בלי סבון למי שרגיל לעשות דברים אלו בכל ערב שבת ^(רמב). ומ"מ לרחוץ כל גופו, אסור אפילו בצונן, אפילו אם רגיל לעשות כן בכל ערב שבת (רמ"א תקנ"א ט"ז ומשנ"ב ס"ק צ"ה, צ"ו, צ"ז). ^{(רמד) (רמח)} ולבני ספרד יעוי' לעיל הערה קמ"ט.

קצה. הנוהג לטבול כל ער"ש, ולא מבטלה אפילו מפני טירדת עסקיו או צינה, מותר לטבול גם בערב שבת זו (משנ"ב תקנ"א ס"ק צ"ה). ולא יטבול כ"א כשיעור טבילה שטובל כל ער"ש (של"ה הק' הובא באלי' רבא תקנ"א סקל"ז ובכף החיים שם סקר"ב). ודוקא במים שאינם חמים (שעה"צ אות צ"ח). וי"א דפשוט דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כ"א רק מים חמים, מותר לו לטבול במים חמים, אם אינו מבטלה בשום פעם (תוספות חיים' על החיי אדם כלל קל"ג סקל"ז, ובכף החיים שם).

(רלד) יעוי' משנ"ב (ריש סי' רס"ט) שכתב גבי מצות קידוש דגיל חינוך כבן 6-7, כל חד לפום חורפיה, וכ"כ גבי קטן שחייב אביו לחנכו בק"ש (סי' ע' סק"ז), וכמו"כ בשעה"צ (תקנ"א אות צ"א) כתב שקטן פחות מבן שש שנים לא הגיע לגיל חינוך. - אמנם גבי חינוך במצות סוכה כתב השו"ע (תר"מ ב') ובמשנ"ב שם (ס"ק ד') ובשעה"צ שם (אות ג') דגיל חינוך הוא מבן חמש או שש כל אחד לפי חריפותו (וכ"כ הפמ"ג רס"ט א"ט סק"א). ובפמ"ג פתיחה כוללת (אור"ח ח"ב אות י') כתב שגיל חינוך מתחיל מחמש שנים שלימות או שש שנים שלימות כל חד לפום חורפיה.

(רלה) יעוי' בקיצור השל"ה שכתב "קטנים שהמה בני עשרה שנים ומכ"ש אותם נערים הלומדים היטב ויש להם דעת להתאבל על חורבן ירושלם, אין מאכילים להם רק לחם ומים כדי להתאבל עם הציבור" הובא

בספר 'קרא עלי מועד' ע' ז' הערה ב'. וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א דהגיל הוא 10-9 בערך (גליון 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א). - **אמנם** ב'ארחות רבינו' (ח"ב ע' קל"ה) הביא שהקהילות יעקב זצ"ל אמר שאפשר ליתן לילד עד

גיל 13 לשתות כוס הבדלה, ושכן נוהגים. ולכאוי' דלא כמשנ"ב הנ"ל, ויעוי' ספר 'קרא עלי מועד' ע' ג"ב ששאל על כך את הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לו "בזמננו גם בן י"ג אינו יודע להתאבל". - **עוד יל"ע**

דבשעה"צ תקנ"א אות צ"א מבואר דגיל חינוך דאבילות מתחיל בגיל 6 שנים ודלא כהנ"ל. וצ"ב דא"כ האיק יתקיים דין זה של קטן שהגיע לגיל חינוך ולא הגיע לגיל שמתאבל על ירושלם. (ויחכן דיש ליישב דלעולם תינוק

בן 6 לא הגיע להתאבל על ירושלם. ועל כן נותנים לו יין של הבדלה (כמש"כ המשנ"ב בסק"ע) ומ"מ כיון שהגיע לחינוך לשאר מצות התורה על כן יש לחנכו גם בדיני אבולת וכדכ' המשנ"ב שם דיין שאינו של מצוה אסור לקטן או שאינו יודע להתאבל (ולכאוי' הטעם משום חינוך, ויעוי'

ערך השלחן שם דין ל"ח דכ' דבאבילות על חרבן בית המקדש יש חינוך ליראת ד' שכשישאל הקטן על מה זה יבארו לו ענין חרבן ביהמ"ק). וזהו כוונת השעה"צ לענין תספורת דמבן 6 שהגיע לחינוך אסור בתספורת דכיון דשייך בחינוך בשאר מצוות ה"ה שיש לחנכו לאבילות אע"פ

שאינו יודע להתאבל על ירושלם).

(רלו) והחזו"א זצ"ל היה מבדיל וטועם מעט ורק אח"כ נתן לקטן לשתות אם היה שם קטן (ארחות רבנו' ח"ב עמ' קל"ה). וכ"כ הגרא"ל שטינמן זצ"ל (גליון 'כאיל תערוג' 162). אכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא היה טועם מכוס של הבדלה כלום כשהיה קטן שישתה (איש על העדה' בשם הג"ר יוסף שוב שליט"א).

(רלז) הוראת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (חכו ממתיקים' עמ' שני"ב ששמע מהרה"ג רבי מ"מ הייזלר שליט"א).

(רלח) יעוי' 'ארחות רבינו' (ח"ב עמ' קל"ה מה'קהילות יעקב' זצ"ל).

(רלט) הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י הגרא"צ ישראלזון שליט"א.

(רמ) דכל מה שהותר הוא רק לצורך שבת, ואין האיסור רק במעשה הלבישה עצמה כ"א במה שלבוש בגדי שבת, כדמצינו גבי מילה במשנ"ב תקנ"ט ס"ק ל"ד דלאחר המילה צריך לפשוט בגדי השבת, וה"ה בשבת (הלכות חג בחג' שם).

(רמא) ויעוי"ש בהערה 88 שהביאו בשמו דמ"מ הדבר תלוי במנהג ויש שנהגו שלא להחליף הבגדים במוצ"ש כגון קהילות החסידים. ובספר 'ישא יוסף' להגר"י אפרתי שליט"א אור"ח ח"ב עמ' קס"ח הביא ששמע מהגר"ש אויערבאך זצ"ל שאביו זצ"ל לא הי' מודדז להחליף בגדי השבת במוצ"ש.

(רמב) וכעיי"ז בספר 'איש על העדה' ע' קע"ו הע' ז' מעדותו של הג"ר יוסף שוב שליט"א.

(רמג) אכן דעת החזו"א זצ"ל דמה שמותר לרחוץ יכול לרחוץ עם סבון (הגר"ח קניבסקי שליט"א - תורת המועדים שעל שונה הלכות תקנ"א סקע"ב עמ' קל"ח).

(רמד) ובערוך השלחן תקנ"א ל"ו כ' ז"ל "ודע שבדורנו התחילו ללזל ברחיצה בחמין בערב שבת חזון ומרגלא בפומיהו שמי שרוחץ כל ערב שבת רשאי גם בשבת זו. ואינו כן שהרי רבנו הרמ"א לא התיר רק חפירת הראש, ותמיד היו המרחצאות נעולים בערב שבת חזון. וזה לא כבר התחילו לזלזל **ועתידים ליתן את הדיון**".

(רמה) יעוי' שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"ג שכו' ששמע מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשנת תשל"ח כשחל ערב שבת חזון בח' באב שמוותר להתרחץ אפי' בחמין למי שרגיל כן בכל ערב שבת ואינו מבטלו אם לא מחמת אונס.

(רמו) ודעת הגרי"י פירש זצ"ל דמותר לרחוץ ולטבול בער"ש חזון כבר מהבוקר אף מי שרגיל לרחוץ בכל ער"ש סמוך לשבת. והגרי"י זצ"ל עצמו נהג בער"ש חזון ללכת לבית המרחץ לטבילת ער"ש בשעות המוקדמות של הבוקר כדרכו בכל שבוע (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שנ"א ובהערה 10 שם) ויעוי"ש (עמ' שי"ג) עוד שהתיר להתרחץ (רחיצה המותרת בער"ש חזון) כבר מיום חמישי, אבל לא מיום רביעי (דמצינו שההכנות שעושים ביום חמישי

חשיבי נ"כ לכבוד שבת, יעוי' מנתי תענית פ"ד מ"ז ודבת שחל ת"ב להיות בחותה אסור מלספר ומלכנס. ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. ויעוי' עוד שו"ע תקנ"א ד')

קצו. הגרים רחוק מביהכ"נ ויצטרכו לצאת מביתם בליל תשעה באב קודם חשיכה יכינו את ספר הקינות ונעלי ת"ב בביהכ"נ כבר בערב שבת (דיני ט"ב ביום א' להגר"ש דבליצקי זצ"ל ע' כ"א).

קצו. יזהר בער"ש להוציא מבגדי החול (שילבש במוצאי התענית) את כל דברי המוקצה (לאלו המקפידים להוציא את השבת לענין מלאכה כדעת ר"ת - יעוי' להלן. - הגר"ש דבליצקי זצ"ל, 'דיני ט"ב ביום א').

◇ בשבת חוזן נהגו בהרבה קהילות לשורר 'לכה דודי' בניגון עצוב, דומה לניגון קינת 'אלי ציון ועריה'. אכן מנהג אשכנזים פרושים בארץ ישראל שאין משנים הניגון משאר שבתות השנה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' פ"ה).

א. בת"ב שחל בשבת נוהגים לאסור דברים שבצנעה, כגון ת"ה ^(רמ"ב), מלבד ל"ט דיש לסמוך להקל. ויש מקילין גם בבא מן הדרך, והכל לפי מה שהוא אדם ^(רמ"א) (רמ"א תקנ"ד י"ט, ומשנ"ב שם סק"מ ושעה"צ אות מ"ו, ו'שונה הלכות') [ולדעת השו"ע (שם) מותרים אפי' בת"ה וכן נוהגים בני ספרד].

ב. לפי המנהג הנ"ל לאסור בשבת זו דברים שבצנעה, אסור ג"כ לרחוץ ידיים בחמין בשבת זו (משנ"ב שם סק"ט) ^(רמ"ב) אכן אין להחמיר כלל ברחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן וכהרגלו תמיד (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' עמ' ל"א).

ג. בעל קרי מותר לטבול בשבת זו במקוה שיש בו מים קרים (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'דיני ט"ב ביום א' ע' כ"ח - ל', וכעיי"ז ב'הלכות חג בחג' ע' קמ"ה ובסוף הערה 53 שם והביא שם דכן שמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל. ויעוי' ביאה"ל סי' שכ"ו ח' סד"ה אדם מותר לענין טבילה זו בכל שבת, וכן יעוי' ב'הלכות חג בחג' שם, וב'דיני ט"ב ביום א' שם).

תלמוד תורה

ד. בשבת זו אע"פ שחל בתשעה באב, מותר ללמוד קודם חצות היום (משנ"ב תקנ"ג סק"ט). אכן לאחר חצות היום נחלקו הפוסקים ^(ט), והכרעת המשנ"ב (שם ס"ק י') דיש לסמוך על דעת המקילים ^(רמ"א) ^(רמ"ב).

ה. אף לדעת האוסרים הנ"ל שלא ללמוד בשבת זו לאחר חצות היום כ"א רק בדברים המותרים בת"ב, י"א דזהו דווקא בלימוד ביחיד, אבל הלומדים בקביעות בציבור וכגון שיעור בדף היומי וכיוצ"ב, מותר לכתחילה לקיימו אף לאחר חצות היום (דאל"כ הו"ל אבילות בפרהסיא) ^(רמ"ב) (האדמו"ר מצאנו זצ"ל – 'דברי יציב' אור"ח ח"ב סי' רמ"א אות א, ב וכ"פ הגרש"ק שליט"א - ספר 'קובץ הלכות' בין המצרים עמ' רס"ג, מטעם דת" דרבים חמיר טפי, דבכה"ג ודאי אין להחמיר).

דינים נוספים בשבת שחל בה תשעה באב

- י"א שבשבת זו לא יטייל בכל יום השבת ('ברכי יוסף' תקנ"ג סק"ד הו"ד בשערי תשובה שם סק"ב).
- מותר לעשות קידוש ולחתן ולשיר לו כמו בכל עליה לתורה (דאל"כ הוי אבילות בפרהסיא) (הגר"ג קרליץ שליט"א - גליון 'נשיח בחוקין' 77. ויעוי' במהרי"ל מנהגים הל' ת"ב בדשבת ו' באב עשה שבת חתן לבנו "וכל הקהל הלכו אצלו ושמחו עמו אחר הסעודה ביין ופרות כמנהג בכל ליל שבת דקודם שבת הנישואין").
- אין אומרים במנחה בשבת זו "צדקתך" (רמ"א תקנ"ב י"ב, שו"ע תקנ"ט א).

סעודה שלישית

- בתשעה באב שחל בשבת (וכמו"כ בערב תשעה באב שחל בשבת), בסעודה המפסקת (סעודה שלישית) ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה ^(רמ"ב) (רוקח סי' שי"ב ושבלי הלקט סי' רס"ו הו"ד במג"א תקנ"ב סק"ד ובמשנ"ב שם סקכ"ג), ועל כן לא ישב בסעודת חברים (מג"א שם) (אכן מותר לאכול עם בני ביתו ואף לברך בזימון). וי"א דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומיודעיו ומונע בשבת זו, הוי אבילות בפרהסיא ('בכור שור' הו"ד במשנ"ב שם).
- מותר לאכול ולשתות יותר מן הרגיל בסעודה שלישית גם אם כוונתו בזה כדי להקל על הצום, אבל לא יאמר שע"מ כן הוא אוכל (יעוי' משנ"ב סי' ר"צ סק"ד - 'שמירת שבת כהלכתה' הנדמ"ח כ"ח פ"ה).

(רמז) ויעוי' שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' ה' ס"ק ס"ז) דכתב דלדעה זו יש לנהוג בשבת אף באיסור נגיעה (ויתכן דכוונתו דה"ה בשאר הרחקות כהושטה מיד ליד וכו'). - והגר"ש דבליצקי זצ"ל הורה דאף לדעה זו דאסור בשבת בת"ה מ"מ מותרים בשאר ההרחקות (דכיון שיש מתירים עצם המעשה לא גזרינן שמא יבוא וכו'), אכן לאנשים צעירים יש להחמיר בחו"נ וכ"ש שלא ישנו במיטה א' (דיני ט"ב ביום א' ע' כ"ו והערה ל"ה). **(רימח)** ובכף חיים תקנ"ד פ"ט כתב דאם יש לחוש לשז"ל ח"ו ודאי יש להתיר משום דחומרא דאתי לידי קולא הוא ויסמוך על דעת השו"ע. **(רמט)** יתכן דאף הנוהג להקל להתרחץ בכל שבת בצונן, בשבת זו לכו"ע אסור לו משום דהוי דבר שבצנעא ויל"ע. ויעוי' להלן הערה רנ"ט. **(רג)** לדעת הרמ"א תקנ"ג ב' נהגו שלא ללמוד כ"א בדברים המותרים בלימוד בת"ב. והט"ז מפקפק מאוד על מניעת הלימוד בשבת, ומסיים: דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו (משנ"ב שם סק"י). **(רנא)** וכן נהג הגרי"י פישר זצ"ל ללמוד אחר חצות גם בדברים האסורים בת"ב (הליכות אבן ישראל ח"א ע' שע"ג) וכן בישיבת חפץ חיים בראדיו היה המנהג ללמוד בערב תשעה באב כל היום כבכל יום אחר, כמו כן בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון למדו בישיבה בלי הפסק (חפץ חיים חייו ופעלו ח"ג ע' תתמ"ח). **(רינב)** וי"א דראוי להחמיר מחצות היום ללמוד רק בדברים המותרים בלימוד בתשעה באב (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א', וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ע"א וכתב שכמדומה שכן שמע מהחזו"א זצ"ל. אכן זהו דוקא אם לא ימעת מפני זה בלימודו (יעוי' ביאה"ל שם סוד"ה ולכן). ובמדרש רבה פ' תזריע **"רבי ורבי יוסי ברבי יהודה היו יושבים ועוסקין במגילת קינות בערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשיכה מן המנחה ולמעלה"**.

(רגג) וכעין מש"כ הבכור שור גבי מי שרגיל לאכול סעודה שלישית עם חבריו ומיודעיו, דאם לא יעשה כן בשבת זו, הוי אבילות בפרהסיא. הביאו המשנ"ב סי' תקנ"ב סקכ"ג. ויעוי' ב'דברי יציב' שם דכ' דאפשר דגם הרמ"א (סוס"ק תקנ"ג) שכ' שלא לומר פרקי אבות בשבת זו לאחר חצות היינו דוקא ליחיד, דייעוי' ספר 'דברי אבות' להגה"ק מבוטשאטש בהקדמה שהיו מנהגים שונים אם לומר פרקי אבות ברבים יחד או כל אחד בפני עצמו יעוי"ש, ונראה שהרמ"א קאי להמנהג שאין אומרים פרקי אבות כל שבת ברבים, ובזה כתב שלא לומר בשבת זו כיון דלא הוי אבילות בפרהסיא. ועוד דלדעת האוסרים ק' האיך קוראים קריאת התורה במנחה של שבת (קושית הט"ז תקנ"ג סק"ב) אכן להנ"ל אתי שפיר דבקריאת התורה כו"ע מודו דמותר דאל"כ הוי אבילות דפרהסיא (יעוי' 'דברי יציב' שם). **(רינד)** יעוי"ש במג"א ובמשנ"ב שכ' דין זה גבי שבת חזון בשנה שחל ת"ב בשבת או ביום ראשון. - וצ"ב האיך מותר להיות בצער בשבת. וגדול אחד שליט"א פי' ד'**דאבון נפש' אין הכוונה להיות בצער, כ"א רק עיקרו שלא יהיה בשמחה והיינו להיות ברצינות**, וזהו כוונת המג"א במה שהוסיף "שלא יהיה בשמחה" עכ"ד. ויל"ע דבמקו"א מצינו דהוי לשון צער, יעוי' ויקרא כ"ו ט"ז "והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עיניים ומדיבות נפש" ושם בתרגום אונקלוס "ומפחן נפש". ויעוי' עוד שם ברש"י "וידאבו הנפשות של משפחתו במותו", וכמו"כ בשבת קכ"ז ע"ב כתב רש"י על "בפחי נפש" - "בדאבון נפש", וכמו"כ בפייטן בתפילת מוסף של יוה"כ בסדר העבודה "הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו", ובקינה הראשונה ביום ת"ב (קניה ו') "שפתי משוררי דביר דממו להדאיבנ"י וכמו"כ ברשב"ם ב"ב ע"ט ע"ד הגמ' שם "שתדאיב נשמתו" - (ועיי"ש דהוי ל' צער) פי' "כמו דאבון נפש". וכמו"כ בבאר היטב תקנ"ב ס"ק י"א כשהביא את המג"א כתב **"ישב בדאגת נפש"**.

יא. י"א שמותר לשיר זמירות שבת בסעודה המפסקת אפילו אם אינו רגיל לשיר בשאר שבתות השנה (כשם שמותר לאכול אז בשר) ('אגרות משה' או"ח ח"ד סי' קי"ב) וי"א דלא ישיר אפילו אם רגיל לשיר (דהא צריך לישב בדאבון נפש כמש"כ המשנ"ב סקכ"ג) אלא יאמרם בדרך אמירה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' ל"ד).

יב. הגומר סעודתו ועדיין לא הגיע זמן שקיעת החמה, אע"פ שגמר בדעתו שלא לאכול עוד מ"מ מותר לו לאכול ולשתות (אם לא קיבל על עצמו התענית אפי' במחשבה), ובשנה זו אי"צ כלל להתנות ע"ז בשעת הסעודה (שעה"צ תקנ"ג אות ז).

יג. צריך לגמור סעודתו קודם השקיעה (רמ"א תקנ"ב י', ומשנ"ב סקכ"ד), ונכון להודיע זה להמון העם שלא יטעו שהוא כשאר השבתות (משנ"ב שם).

יד. יזהר ליטול מים אחרונים קודם שקיעת החמה (ספר 'תשעה באב שחל ביום א' י^ה). אם לא נטל ידיו למים אחרונים לפני שקיעת החמה, מותר לו ליטלם לאחמ"כ ואפילו לאחר צאה"כ (דלא גרע מהאוכל בת"ב דנוטל ידיו למים אחרונים כמובא בשו"ת 'רבבות אפרים' או"ח ח"א סי' שפ"ד בשם הגאון רבי עובדיה הדאיה זצ"ל והגר"ב זילבר זצ"ל - שם).

טו. יזהר לכוון בראוי בברכהמ"ז בברכה השלישית על מלכות בית דוד ובנין ציון וירושלם (יסושה"ע).

♦ ♦ ♦ ♦

טז. אין להביא לביהכ"נ או להכין מבעוד יום את הקינות או מגילת איכה וכיוצ"ב, אא"כ דעתו ללמוד ולהשתמש בהם מבעוד יום. (י^ט) וכן אין להכין בבין השמשות של מוצ"ש לצורך מוצ"ש (יעוי' ביאה"ל תק"ג א ד"ה ביו"ט, וה"ה הכא (י^ט) - 'קרא עלי מועד' ע' ס"ד).

אחר שקיעת החמה

יז. משקיעת החמה ואילך נאסר באכילה שתיה ורחיצה (שו"ע תקנ"ג ב' ומשנ"ב סק"ג ושו"ע תקנ"ד א' ומשנ"ב שם סק"א ו'חיי אדם' קל"ו א').

יח. משקיעת החמה אסור לכו"ע מדינא בתלמוד תורה בדברים האסורים ללמוד בת"ב (שו"ע תקנ"ד א' ומשנ"ב שם ס"ק א' - הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'דיני ט"ב ביום א'').

יט. אף לאחר שקיעת החמה עד צאת הכוכבים מותר לישב על כסא, ואסור לישב על הקרקע או על כסא נמוך (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' מ"ב, 'שמירת שבת כהלכתה' פס"ב הע' פ"ח, וכמו"כ יעוי' שדי חמד ח"ח אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב' אות י"ח). וכמו"כ אין חולצין נעלים (יעוי' רמ"א תקנ"ג ב' (י^ט)), וכ"ד הגר"א זיע"א בביאורו (י^ט), 'חיי אדם' קל"ו א, משנ"ב שם סק"ו וקיצע"ע קכ"ה א' ו'שדי חמד' שם) ואין פושטין בגדי שבת קודם צאת השבת ('שדי חמד' שם, וכן נהגו החזו"א זצ"ל והקה"י זצ"ל שלא פשטו בגדי השבת קודם - 'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קל"ז וע' קמ"ד (י^ט) (י^ט)), וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (י^ט) ויעוי' להלן בסמוך מתי לפשוט). וי"א דיש לחלוץ את הנעליים תיכף אחר השקיעה (י^ט) (י^ט) (י^ט), ורק אחר צאה"כ ילבש את הנעליים המיוחדות לת"ב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' בין המצרים עמ' קפג בהערה. וכ"ד הג"ר אלעזר משה הורוויץ זיע"א גאב"ד פינסק בספרו 'אהל משה' ח"ב סי' ע"ב (י^ט)).

מוצש"ק פרשת חזון

כ. י"א דהדרך הנכונה היא לקבוע להתפלל מעריב בשעה מאוחרת יותר מכל מוצ"ש (וכהיום המנהג בכו"כ מקומות לקבוע תפילת מעריב כשעה לאחר שקיעת החמה) וכל אחד ישאר בביתו ובשעת צאה"כ יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" בלא שם ומלכות, ויפשוט בגדי השבת ויחלוץ נעלי העזר,

ⴌ ————— ⴎ

(רנה) להגר"צ כהן שליט"א.

(רנו) ויעוי' עוד 'שערי תשובה' תרצ"ג גבי הבאת המגילה לביהכנ"ס בשבת מבעו"י כשחל פורים במוצש"ק וה"ה הכא. - אכן יעוי' 'ערוך השלח' תרצ"ג ג' דמ"מ נזהרים שלא לבוא לידי זה. יעוי'ש.

(רנז) וי"א דמותר להכין בבין השמשות עצמו ע"מ להשתמש בבין השמשות עצמו (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שמירת שבת כהלכתה' פכ"ח הע' ק"ט, וכן הביא בספר 'קרא עלי מועד' שם שכן משמע מגדיל הרעק"א סי' כ"א ושהסכים לזה הגר"ח קניבסקי שליט"א).

(רנח) הנה הרמ"א כ' שם דאם הוא שבת חולצים הנעלים לאחר ברכו. ויעוי' 'שלמת חיים' (להגר"ח זוננפלד זצ"ל תשובה פ"ד) דהבין בדעת הרמ"א דקודם 'ברכו' אין חולצין אף שהוא כבר בין השמשות (וביאר שם דכנראה מעיקרא כך קיבלו תענית ת"כ כשחל בשבת שעכ"פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו 'ברכו' אינם חולצים מחמת קדושת תוספת שבת משום דהוי דבר שבפרהסיא, שם אבלים אינם מודקדים לחלוץ תיכף בספק חשיכה במוצ"ש), וכ"ה דעת הקה"י זצ"ל (ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ו, קל"ו, קמ"ד), 'ושבט הלוי' (ח"ז סי' ע"ז אות א') בדעת הרמ"א, וכ"נ שהבין החזו"א זצ"ל בדעתו (ארחות רבינו' שם). וכמו"כ יעוי' ספר 'הלכות חג בחג' ע' קפ"ד בהערה, דכתב דנראה מרוב האחרונים שהבינו דברי הרמ"א דאפי' בבין השמשות לא יחלוץ קודם ברכו, וכמש"כ הגר"א והחיי אדם, שהרי במוצ"ש מאחרין להתפלל אף בודאי לילה, כמש"כ השו"ע בסי' רצ"ג, ובב"ח ובאחרונים ובמשנ"ב שם סק"א כתבו שכן מנהג כל ישראל (ומוכח שם במשנ"ב להדיא דמיירי אף בת"ב שחל במוצ"ש יעוי'ש), (ועכ"פ קשה לומר שדווקא במוצאי שבת זו צריך להקדים התפילה באופן שע"ז יוקדם העינוי לתוך השבת), ומ"מ כתב הרמ"א דקודם 'ברכו' לא יחלצו המנעלים. וכמו"כ יעוי' בשדי חמד ח"ו ע' תע"ו שהביא מהאחרונים דהרמ"א מיירי אף בודאי לילה כשמאחרין להתפלל ואעפ"כ כתב הרמ"א דעד 'ברכו' צריך להשאר במנעליו. עכ"ד הל' חג בחג שם.

(רנט) דעל מש"כ הרמ"א דכשחל ת"ב במוצ"ש חולצים המנעלים לאחר 'ברכו', כתב הגר"א בביאור טעמו: "דאסור שום סימן אבילות בשבת, ואף במה שפוסק מלאכול מבעו"י הקשו בעירובין מא. [אין מתענה בשבת] ואמרו לפי שאוכל ושותה כל היום [לא חשיב עינוי במה שאינו אוכל] משא"כ חליצת הנעליים". עכ"ד. פירוש, דמה שאמרו פוסק מבעו"י זהו רק באכילה, אבל עינוי - שבזה שהולך עתה יחף ניכר העינוי - אין בו דין של הפסקה מבעו"י ואי"צ להפסיק בו קודם השקיעה כבאכילה. ולמדנו מדבריו שבביהשמ"ש לא יחלוץ מנעליו, דאסור להראות אבילות בשבת ואף ביחיד (דהרי כל דין של אוכל ומפסיק מבעו"י הוא אף ביחיד). אא"כ אמר ברכו (או החזן ע"י אמירת 'המבדיל') שבזה כבר פוסק אצלו שבת - 'הלכות חג בחג' בין המצרים (ע' ק"פ הע' 2). והוסיף שם, דמדברי הגר"א זיע"א נראה שאסור להראות שום עינוי בשבת, דאינו דין של פרהסיא או צניעא (שהרי כל סוגיית הגמ' שהביא לאו בהכי תליא, רק אם מותר להתענות בשבת), וכבר ביאר היטב המנ"ח סוף מצוה שלי"ג דעינוי לחוד ואבילות לחוד, ובאבילות אמרו דברים שבצינעא נוהג, אבל בעינוי אף בצינעא אסור, וכל מידי דעינוי לרחיצה בצונן ו'חליצת מנעל' אינו נוהג כלל, ורק בדיני אבילות אמרו שנוהג בצינעא יעוי'ש (הל' חג בחג שם).

(רס) ושם הביא שהגר"ח קניבסקי שליט"א סיפר לו שאביו הקה"י זצ"ל אמר לו שאצל החזו"א זצ"ל נהגו שכל המתפללים באו עם בגדי שבת, ולאחר ברכו הסירו רק נעליהם ונשארו בבגדי שבת. ורק החזו"א זצ"ל נכנס לחדרו שהיה סמוך לביהמ"ד והחליף הבגד העליון של שבת.

(רסא) אכן יעוי' 'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות א'.

(רסב) לשבת בבגדי שבת ובמנעלים עד כ-30 דקות אחר השקיעה, ואז החליפם בבגדי חול ובמנעלי בד, וכן הורה בישיבת קול תורה ('הליכות שלמה' ע' תמ"ג ובארחות הלכה 44 שם, ויעוי' שמירת שבת כהלכתה הנדמ"ח ע' תנ"ו הערה קפ"ט). ויעוי' להלן הערה רס"ז.

(רסג) ובטעם הדבר ביאר הגר"ש אלישיב זצ"ל דבמרדכי פ"ג דמו"ק מבואר דהא דחליצת המנעל חשיב אבילות בפרהסיא בשבת הוא משום שיבואו אנשים אצלו ויראוהו שחלצן, אבל בזמן בין השמשות כשהוא בביתו ואינו זמן כלל שיבואו אנשים לא חשוב אבילות בפרהסיא אם חולצן בביתו קודם השקיעה. ומהרמ"א שכתב דחולצים רק לאחר 'ברכו', אין ראיא, דיל' שהתפללו ערבית מבעו"י ולכן רק ע"י 'ברכו' הותר לחולצן (והוסיף בהלכות חג בחג' שם דיעוי' 'וסף אומץ' למהר"י יוספא זיע"א שיש משמעות לזה, וכ"כ ב'פקודת אלעזר' [לר' אלעזר בן טובין] לסי' תקנ"ג), (אמנם ברמ"א רצ"ט - י' מוכח שהיו מתפללים לאחר צאת הכוכבים דכתב שהמנהג להדליק נרות מייד שאמרו הכל ברכו), ואמרו הגר"י"ש: "דלכו"ע אין איסור בזה כשעושה כן בביתו בצינעא קודם ביהשמ"ש. עכ"ד.

(רסד) ולענין משנ"כ לעיל בדעת הגר"א דאסור שום 'עינוי' בשבת, יעוי' 'הלכות חג בחג' (ע' קפ"ד בהערה) דהביא מספר 'אהל משה' (שם). דדעתו דעל 'עינוי לשעה' אין להקפיד, ובפרט בצינעא.

(רסה) והגר"ש אלישיב זצ"ל אחר שחלץ מנעליו בשקיעת החמה הלך לשכב במיטה - 'איש על העדה' ח"ב ע' קע"ח שכך שמע מנכחו הרה"ג רבי ארי' (בן הרב רבי משה) אלישיב שליט"א. (אכן יעוי' הערה לעיל, ואפשר דס"ל דיותר טוב לחלוץ באופן שלא יראה כאבילות או שחשש שמא יבואו אליו אנשים).

(רסו) ויעוי'ש דביאר דנהי דאסור שום סימן אבילות בשבת, מ"מ איסור נעילת הסנדל ביוה"כ ובת"ב אינו משום אבילות, כ"א משום 'עינוי', ולא קפדינן על 'עינוי' קצת לשעה בשבת. (ויעוי' עוד ב'הל' חג בחג' שם דציין להג"י ד שאול יוד"ס ת' דכתב דיכול לחלוץ קודם ברכו אע"ג דקדושת השבת עליה, דהרואה לא ידע אולי כבר הבדיל בתפילה. וכן ציין לדעת קדושים' וכתב דאין חשש כשחולץ בצינעא אף קודם ברכו. וספרים אלו לע"ע אינם ת"י).

וילבש בגדי חול וינעל מנעלי ת"ב (ריס⁽¹⁾) **ואח"כ יבוא לביהכנ"ס** (ריס⁽²⁾) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל בספריו 'זה השולחן' ח"ב - בהערות לאו"ח סי' תקנ"ט, וב'דיני ט"ב ביום א', וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל שזהו המנהג הפשוט – 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שע"ד ריס⁽³⁾) וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים [חשס"א] ע' קפ"ב). **ויש נוהגין לבוא להתפלל מעריב עם בגדי שבת ומנעלי עור** (אפילו כשקבעו להתפלל מעריב זמן מה לאחר צאה"כ) ומיד **לאחר ברכו** (שבתחילת התפילה) **חולצים מנעלי העור** (מלבד הש"ץ שאומר ברוך המבדיל וכו' וחולץ מנעליו קודם ברכו - רמ"א תקנ"ג ב' ומשנ"ב סק"ז) (כן נהג הקה"י זצ"ל, וכן נהגו המתפללים אצל החזו"א זצ"ל - 'אורחות רבינו' ח"ב ע' קל"ו, קל"ז,קמ"ד, והביא שם שהקה"י זצ"ל אמר שכן יש לנהוג שכן מבואר בשו"ע תקנ"ג ב'. וכן נהגו גדולי ירושלם, הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, הגר"ז בהר"ן זצ"ל, הגרא"י קוק זצ"ל, והגר"ר יעקב משה חרל"פ זצ"ל שבאו למעריב מלוכשים בבגדי שבת - הובאו ב'דיני ט"ב ביום א' 'להגר"ש דבליצקי זצ"ל ע' פ"ז. וב'שרי חמד' ח"ו אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב' אות י"ח כתב שנהג בעצמו שלא לעשות שום שינוי בפשיטת בגדי שבת וכיוצא עד שתחשך ויתפלל מעריב ואח"כ חלץ מנעליו ושינה בגדיו וכו' יעו"ש).

כא. י"א דגם הנוהגים כל השנה להחמיר בזמן צאת השבת כר"ת, מ"מ לא ינהגו כן במוצש"ק זו לענין חליצת המנעלים ולבישת בגדי יום חול, אלא מיד בצה"כ הנהוג במקומם יאמרו 'ברוך המבדיל בין קדש לחול' ויחלצו נעלי העור ויחליפו בגדי השבת (והיינו למנהג הראשון דלעיל, ולמנהג השני דלעיל יחלצו לאחר ברכו וכהנ"ל). (משום שבארץ ישראל המנהג הוא כשיטת הגאונים וכמש"כ ה'ברכי יוסף' או"ח סי' רס"א, ופשוט שהנוהגים כר"ת הוא רק משום 'חומרא' באיסור שבת ויו"ט ולא לקולא) ('הלכות חג בחג' בין המצרים עמ' קפ"ב, 'מועדים וזמנים' ח"ז סי' רנ"ו, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תמ"ג, והגר"ח קניבסקי שליט"א - ספר 'שמחת המועדים' עמ' תס"ט. והגר"ש דבליצקי זצ"ל 'דיני ט"ב ביום א'). וי"א דמי שמחמיר על עצמו בכל מוצאי שבת כדעת ר"ת, מותר לו לילך עם הנעלים עד זמן ר"ת (כיון שאצלו תוספת שבת היא עד שעה זו) (הגר"נ קרליץ שליט"א - 'חוט שני' ח"ב עמ' שכ"ז, — וכן נהגו הגרי"ז זצ"ל והגר"א קוטלר זצ"ל שהמתינו לזמן ר"ת כדי להוריד הנעלים - ספר 'שמחת המועדים' עמ' תס"ט, ויעו"י שם עוד שכן אמר לו הגר"מ ברנסדורפר זצ"ל שכן צריך לעשות).

כב. הנוהגים כמנהג השני דלעיל (שמסירים בהנעלים לאחר ברכו), יזהרו לזכור להניח כבר בער"ש את נעלי ת"ב בביהכ"נ, כי איסור גמור לחזור מביהכנ"ס בנעלי עור (הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם).

כג. כשחולץ מנעליו לא יגע בהם בידיו (דיהיה צריך ליטול ידי), ובדיעבד אם נגע, יטול ידיו במקום שנגע בהם (משנ"ב תרי"ד סק"ד). ואם הוא כבר עומד בביהכנ"ס לאחר ברכו ואין לו שם מים מצויים (ואם יחזר אחרי מים יתכן שיפסיד תפילה בציבור, או שלא יוכל להתחיל תפילה בציבור כדיעו"י ביאה"ל ריש סי' ק"ט) ינקא ידיו בכל מילי דמנקי (משנ"ב תקנ"ג סק"ו ושעה"צ אות ט"ו כפי ביאור הגר"ש דבליצקי זצ"ל, וספר 'קרא עלי מועד' ע' מ"ח וכתב שם שהסכים לו הגר"נ קרליץ שליט"א וכעיי"ז ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קפ"א בהערה).

כד. חולץ נעל שמאל תחילה ואח"כ נעל ימין (שו"ע סי' ב' סעי' ה).

◊ כתב ביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי פ"ב) **"אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהכ"נ, יקבל על עצמו התענית ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזו הלשון "הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותה"מ כפי שציווני חכמינו ז"ל, והריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה שציווני יוצרי ובוראי ...** רי⁽¹⁾**" ואני מקבל עלי חמשה עינויים אלה להתאבל ולקנות על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן, ויאמר נוסח זה בשברון לב מאוד".**

כה. במוצש"ק מותר לפנות הכלים מהשלחן שאכלו עליו בשבת לאחר אמירת ברוך המבדיל וכו' (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שע"ד), אכן אין להדיח ולשפשף הכלים ('מקור חיים' סו"ס תקנ"ד, וכמו"כ יעו"י רמ"א תקנ"ד כ"ב).

הבדלה, ברכת הנר וברכת הבשמים במוצאי שבת (ליל התענית)

כו. אין מבדילין על הכוס במוצ"ש זו (אלא מבדילים על הכוס במוצאי התענית) (שו"ע תקנ"ו) רי⁽²⁾. אבל מבדילין בתפילה באמירת "אתה חוננתנו", ואם שכח אי"צ לחזור. ונשים שאינן מתפללות מעריב צריך להזהירן שלא יעשו מלאכה עד שיאמרו "ברוך המבדיל בין קדש לחול" (משנ"ב שם סק"ב).

כז. במוצאי שבת זו אין מברכים על הבשמים רי⁽²⁾ (שו"ע תקנ"ו).

כח. מברכין על האש ברכת "בורא מאורי האש" קודם שקוראין איכה (משום שבאיכה כתיב "במחשכים הושיבני" דעל כן אין מדליקין נרות בליל ת"ב כמבואר בשו"ע תקנ"ט ג', ולכן מברכים ברכה זו קודם שקראו תיבות אלו. וטעם נוסף: דמאחר שרוצה ליהנות מאור הנר בשעה שיקרא איכה, על כן יש לברך קודם שיהנה), ואם שכח לברך קודם איכה, יברך אח"כ בלילה (דעדיין החיוב עליו) (שו"ע תקנ"ו א', ומשנ"ב סק"א) (ויעו"י עוד בדין להלן בסמוך) אכן אם לא בירך בלילה זה שוב אינו מברך (יעו"י פרמ"ג תקנ"ו משב"ז סק"א ומשנ"ב שם).

כט. גם במוצש"ק זו מצוה מן המובחר לברך על אבוקה (ואין לשנות בזה מכל השנה) ('אשל אברהם' מבוטשאטש מהדו"ת סי' תקנ"ו).

נשים בברכת הנר במוצש"ק

ל. נחלקו הפוסקים אם נשים חייבות בברכת הנר (יעו"י ביאה"ל סי' רצ"ו ח ד"ה לא יבדילו שנסתפק בזה, והכריע דאינן חייבות. ונחלקו בדעת הביאה"ל האם יכולות לברך אע"פ שאינם חייבות רי⁽²⁾). ועל כן יש אומרים דהרוצה לצאת מספק זה, נכון הדבר שבליל ת"ב לא יברך האיש על הנר בביהכנ"ס, אלא יברך בביתו

(ריסז) ולדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לאחר חצי שעה מהשקיעה יפשוט בגדי שבת ויחלוץ המנעלים (הובא בהליכות שלמה ע' תמ"ב. ושם בהערה 42 מובא שהגרש"ז הורה ג"כ לחלוץ דק' 25 לאחר השקיעה. ובשם הגר"א נבנצאל שליט"א שהעיד שהורה לו 20 דק' לאחר השקיעה).

(ריסח) וכתב ב'נטעי גבריאל' (פצ"ד דין ה' ובהערה י"ד שם) **שכן ראה למעשה מנהג רוב גדולים בין בארץ בין בחו"ל וכן עמא דבר.** וכ"ה ב'הלכות חג בחג' **שזהו המנהג הנפוץ והמרווח כיום כדי שלא ישבו לקינות ואיכה בבגדי שבת.**

(ריסט) משו"ת 'מים שאל'.

(ריע) היא מצוה מדבריי נביאים (יעו"י משנ"ב תקמ"ט א'), ומקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל (שנאמר ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ז' י"א). ואמרו (שם ל"ב ז') "שאל אביך ויגיד וזקניך ויאמרו לך") ומצוות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל (שנאמר 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל') (שבת כג. 'שערי תשובה' - לרבינו יונה ג' ד', וסידור 'אור השנים' עמ' ג' ועמ' תר"ז).

(ריעא) והא דאין מבדילין במוצ"ש ונותנים לקטן לתשות כמו במוצ"ש חזון, כ' המשנ"ב תקנ"ט סק"ל דכיון דלפי קביעות השנים שלנו יוצא ת"ב במוצ"ש פעם בג' או ד' שנים חשוב כמו 'דבר קבוע', ועל כן חיישנן שהקטן יתרגל אף כשיגדיל להבדיל ולשתות בת"ב שחל במוצ"ש יעווי"ש.

(ריעב) ובטעם הדי' כתב הט"ז שם סק"א משום דבבשמים יש תענוג (והיינו דבתשעה באב צריך האדם למעט מתענוג כדכ' הרמ"א תקנ"ה - ב'). וכ"מ בביאור הגר"א שם יעווי"ש. ולפי"ז אי"ז דוקא במוצ"ש אלא ה"ה אין להריח בבשמים בכל ת"ב. אכן במג"א שם סק"א כ' דטעם דאין מברכים על הבשמים דאע"ג דמותר להריח ביום התענית, מ"מ "כיון דהבשמים באין במוצ"ש לתענוג להשיב נפש יתירה אין נכון לעשות כן בתשעה באב" ומשמע דזהו דין רק במוצ"ש (שניה"צ שם סק"א).

יויציא גם את אשתו (הגרש״ז אויערבאך זצ״ל - 'שמירת שבת כהלכתה' ח״ב עמ׳ רפ״ג הע׳ צ״ח). ויעוי׳ הערה ^(רש״י). אמנם דעת כמה פוסקים דהנשים חייבות בברכת הנר, ועל כן גם במוציא ת״ב מברכות לעצמן בביתן ^(רמב״ם).

♦ ♦ ❖ ♦ ♦

לא. הנוהגים לזמר קודם מעריב במוצש״ק את המזמור ״אלוקים יחנונו״ (תהילים ס״ז) ^(רש״י), בת״ב שחל במוצש״ק אין מזמרינ (דאז אין זמן חנינה אי נמי לפי שאינו מסדר היום) (רמ״א תקנ״ט ב׳ ומשנ״ב שם סק״ח ומשנ״ב רצ״ג סק״א).

דין חולה קצת, יולדת, מעוברת, מינקת ומי שיש לו מיחוש בשנה זו שתשעה באב נדחה ^(רע״ז)

לב. בשנה זו שת״ב נדחה, מי שיש לו חולי קצת או מעוברת שיש לה מיחוש קצת ^(רש״י), מותרים לאכול ואינם צריכים להשלים תעניתם (ביאה״ל תקנ״ט ט׳ ד״ה ״ואינו׳ מרעק״א תקנ״ט ט׳ בשם ה׳שבות יעקב׳ ח״ג סי׳ ל״ז). וכן יולדת בתוך ל׳ יום יש להקל שלא תתענה (כ״ה בד׳ ה׳שבות יעקב׳ שם, וכ״ה במג״א תקנ״ד סק״ט ^(רש״ט)). ויש מקילין אף למינקת שיש לה מיחוש קצת שלא תתענה (שו״ת ״דברי מלכיאל׳ ח״ג סי׳ כ״ו בתו״ד, וכ״ה הוראת הגרש״ז אויערבאך זצ״ל דדין ״מינקת׳ הוא כדין ״מעוברת׳ – ׳הליכות שלמה׳ עמ׳ תנא׳ ב׳דבר הלכה׳ אות ד׳).

לג. כל הנ״ל המותרים לאכול בת״ב נדחה, י״א דיש להם להתענות עד לאחר חצות היום, להתפלל מנחה ולאכול ^(רס׳) (׳הלכות חג בחג׳ עמ׳ קכ״ד). וי״א דאם יכולות בקלות להתענות עד חצות יתענו ויתפללו מנחה כהנ״ל, ואם יש להם איזה חולשה או קשה להם לא יתענו (הגרי״ש אלישיב זצ״ל – ׳הלכות חג בחג׳ שם בהערה ^(רפא׳), ויעוי׳ עוד ׳הליכות שלמה׳ להגרש״ז אויערבאך זצ״ל עמ׳ תנא׳ ב׳דבר הלכה׳ שם אות ב׳, ד׳, דמעוברת ומינקת אם תהי׳ הרגשתם טובה יצימו עד הבוקר ואם לאו תאכלנה ותשתנה אף בלילה) ^(רפב׳).

חולה, מעוברת, יולדת וכו׳ האוכלים בת״ב דינם גבי הבדלה

לד. חולה (אפי׳ קצת) האוכל בט״ב, קודם שיאכל יעשה הבדלה (יעוי׳ שו״ת ״בעי חי״י ל׳בעל הכנסת הגדולה׳ אור״ח ח״ב סי׳ ע״א הובא ב׳ברכי יוסף׳ תקנ״ו סק״ב והו״ד ב׳שערי תשובה׳ ריש סי׳ תקנ״ו, ״מועד לכל חי׳ י׳ - מ״ט, וכ״ה ב׳שרי חמד׳ ח״ד מערכת בין המצרים אות ה׳, וב״כף החיים׳ תקנ״ו סק״ט, וכן הורה הגרי״ש אלישיב זצ״ל במכתבו להגר״ח קניבסקי שליט״א - ״קובץ תשובות׳ אור״ח סי׳ נ״ז אות א׳. וכ״ד הגרש״ז אויערבאך זצ״ל - ׳הליכות שלמה׳ עמ׳ תנ״ג). וכן אשה המותרת באכילה בת״ב (חולה אפי׳ קצת, יולדת או מעוברת) צריכה להבדיל קודם שתאכל ^{רפג׳}.

לה. מינקת או יולדת וכיוצ״ב שא״א לה או שקשה לה לעשות הבדלה בעצמה וכיוצ״ב, י״א דיכולה לאכול בלא הבדלה כלל (וחשמע הבדלה במוציא התענית מבעלה) ^(רס״ה) (הגר״ש ואזנר זצ״ל – ׳שבט הלוי׳ ח״ז סי׳ ע״ז אות ד׳).

לו. חולה העושה הבדלה בט״ב, יכול להוציא את שאר בני ביתו המתענים ^(רס״ה) (״ברכי יוסף׳ תקנ״ו סק״ג, ״מועד לכל חי׳ י׳ - מ״ט, ר״כף החיים׳ שם סק״ט).

❧ ————— ❧

(רעג) ש׳בלוח ארץ ישראל׳ כתב דלפי המ״ב לא יברכו הנשים בעצמן מאורי האש׳, וכן משמע ב׳שבט הלוי׳ סי׳ ע״ז אות ב׳ בדעת הביאה״ל, והיינו דלא רק שאין מחוייבות אלא גם אינם יכולות. וכן למד הגרש״ז אויערבאך זצ״ל בדעת הביאה״ל יעוי׳ ״שמירת שבת כהלכתה׳ ח״ב עמ׳ רפ״ג הע׳ צ״ח. מאידך ב״קצות השלחן׳ סי׳ צ״ו דין ו׳ ב״בדי השלחן׳ סק״ב כ׳ בדעת הביאה״ל ד״מ״מ פשוט דבעצמן יכולות לברך״. וכ״מ ב״ציץ אליעזר׳ ח״י ד״ סי׳ מ״ג דכתב דאף המשנ״ב מודה שנשים יכולות לברך בעצמן אפי׳ אם אינם חייבות בזה, יעוי״ש. וכ״ה ב׳הלכות חג בתג׳ ימים נוראים עמ׳ תע״א בהערה דכל ספק הביאה״ל הוא רק לגבי החיוב וכדמשמע מלשונו, ולפיכך למאי דמסיק המשנ״ב שם דלכו״ע רשאיות לברך על הבדלה ולהמשיך חיוב על עצמן, פשיטא דה״ה לברכת הנר (וקי״ו הוא, דשם יש לה הנאה, משא״כ ברכת הבדלה שאינה אלא ברכת השבח) עכ״ד. וכע״ז כתב הגר״ב זילבר זצ״ל בא״ז נדברו׳ ח״י סי׳ כ״ז.

(רעד) והגר״ד ספטימוס שליט״א העיר בספרו ״קרא עלי מועד׳ עמ׳ ס״ו (מהדוות ה׳תשע״ב) דמי שמברך בביתו להוציא אשתו, לכא״ו עדיף לברך קודם שהולך לבית הכנסת אם אפשר, דלכתחילה צריך לברך על האור קודם איכה כמבואר במשנ״ב תקנ״ו סק״א עכ״ד (אכן הנוהג להתמיר בזאת השבת כדעת ר״ת ע״פ רוב א״א לו לנהוג כן, דבלי ת״ב רוב הבתי כנסיות מתפללים קודם זמן ר״ת, והוא אינו מדליק הנר עדין בשעה זו).

(רעה) כ״ה ב׳ברכי יוסף׳ ריש סי׳ תרצ״ג דהאשה מברכת ברכת הנר לעצמה יעוי״ש וכ״מ ב״ערך השלחן׳ ס״ס רצ״ו וב״שלחן גבוה׳ תרצ״ג סק״ד וב״מועד לכל חי׳ להגר״ח פלאגי זיע״א סי׳ י׳ אות מ״ו, וב״כף החיים׳ רצ״ו סקנ״ח. וכ״ה ב״אגרות משה׳ חו״מ סי׳ מ״ז אות ב׳, וכן הורה הגרש״ז אויערבאך זצ״ל - ״שמירת שבת כהלכתה׳ (שם) דנשים צריכות לברך בלילה על הנר, וכ״ד הגרי״ש אלישיב זצ״ל - והביא דבריטב״א פסחים נ״ד מוכח דנשים מברכות ברכת הנר - ויכולות הנשים לסמוך ע״ז למעשה (׳הלכות חג בחג׳ בין המצרים עמ׳ קפ״ח בהערה, ועי״ הגר״ח קניבסקי שליט״א בספר ״קרא עלי מועד׳ עמ׳ ס״ז הוצאת ה׳תשע״ב), וכן הורה בהלכות חג בחג שם מדנפשיה דהנשים אם אין להן מי שיוציאן יכולות לברך לעצמן, וכן הורה הגר״ש ואזנר זצ״ל דחייבת בברכת הנר ועכ״פ דאין לשנות מנהג ישראל שכולם שומעים ומברכים ברכת הנר בבית הכנסת קודם קריאת איכה, והנשים אם מברכות - יברכו לעצמן בבית. עכ״ד (ויש לצרף לכל זה דעת הפוסקים (יעוי׳ לעיל בהערה) הסוברים דגם לדעת הביאה״ל אע״פ שנשים לא חייבות בברכת הנר מ״מ רשאיות לברך).

(רעו) וכתב שם במשנ״ב ״ומה טוב ויפה המנהג הזה, כדי ללוות שבת שנקראת כלה מלכתא בשירות ותשבחות וכדאיתא במדרש, ועוד כי עי״ז נתאחר המעריב ונתווסף מחול על הקודש, וגם כדי שלא יבואו לדבר בדברים בטלים״.

(רעז) אין לסמוך על ההלכות למעשה, ובכל מקרה יש לעשות שאלת חכם !!!

(רעה) ומי שיש לה כמה פעמים כאבי ראש או כאבי בטן חשיב ודאי כ״מיחוש קצת׳ ואין לה להחמיר אלא תבדיל ותאכל ותשתה מבלי לדקדק על שיעורים, ורק תמנע מתפנוקים (הגרש״ז אויערבאך זצ״ל - ׳הליכות שלמה׳ עמ׳ תנא׳ ב״דבר הלכה׳ שם אות ג׳ ויעוי״ש עוד מש״כ גבי נשי דידן להקל).

(רעט) וכן מורה ב׳שבט הלוי׳ ח״ו סי׳ ע׳ אות ד׳.

(רפ) משום דמקור ד׳ הביאה״ל הנ״ל הוא מרעק״א בשם ה׳שבות יעקב׳ (שם) ויעוי״ש ב׳שבות יעקב׳ דמבואר להדיא מלשון השואל שם ומלשון התשובה דההיתר הוא שלאחר ההתענה עד חצות והתפלל מנחה לא יצטרך להשלים תעניתו, וכן רעק״א שם והביאה״ל הביאו השבות יעקב על ד״ה ״ואינו משלים״.

(רפא) ויתכן דיש מקו׳ לדייק מל׳ רעק״א והביאה״ל שם שכשהביאו ד׳ השבות יעקב כתבו ״וכן בחולי קצת ומעוברת שיש מיחוש קצת **מותרים לאכול**״ ומשמע קצת דמותרים לגמרי כבר בליל התענית, דאם כוונתם מותרים רק כ״בעל ברית׳ לאחר חצות, הול״ל ״ואינו משלים תעניתו (דקאי על בעל ברית) וכן בחולי קצת ומעוברת שיש מיחוש״ דאזי שפיר יובן דדינם כ״בעל ברית׳ ומשמע קצת דכוונתם להתיר לגמרי ויל״ע.

(רפב) ויש להוסיף לציון דגבי חולה שאין בו סכנה שפטור מלצום בג׳ התעניות שגזרו דרבנן, כתב הגר״מ שטרנבוך שליט״א בספרו ״מועדים וזמנים׳ (ח״ה סוסי״ ש״לב וסוסי״ של״ה) דשמע מהגר״י זללה״ה בשם אביו הגר״ח זיע״א שאין הפי׳ שהוא אנוס ולכן הוא פטור, אלא הפי׳ הוא דמיעקרא חז״ל לא גזרו עליו מצות צום כלל, ועל כן ליכא חיוב צום אף לא לשעות (ולפי״ז אם צם לא קיים בזה מצוה כלל), ולד׳ סנדק בת״ב שנדחה וכיוצ״ב חייבים לצום עכ״פ שעות להשתתף עם הציבור כיון שהם בריאים, והיו בכלל הגזירה, משא״כ חולה ליכא עליו מצות צום כלל וכלל ואי״צ להתענות אף לא תענית שעות. ויעוי׳ כע״ז בשו״ת ״אבני נזר׳ אור״ח סי׳ תקמ״מ דכתב (גבי חולה ממש) דבמקום חולי לא גזרו רבנן ועל כן לא להתענות כלל אלא לאכול בבוקר מייד יעוי״ש. ויל״ע לדעתם האם אמרין כן גם במי שיש לו מיחוש וחולי קצת בת״ב שנדחה. ויעוי׳ דברי מלכיאל ח״ג סי׳ כ״ו דדין ת״ב נדחה כדין שאר תעניות ציבור.

(רפג) יעוי׳ שו״ע רצ״ו - ח׳ דהביא בסתמא דנשים חייבות בהבדלה, והוסיף ״ויש מי שחולק׳ (וברמ״א שם כ׳ דעל כן לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים). ומאחר דהשו״ע כתב בסתם שנשים חייבות בהבדלה, והדעה הב׳ כתב בשם ״ויש מי שחולק׳ קי״יל הלכה כסתם והכי נקטינן. וכע״ז בברכי יוסף רצ״ו ס״ק ו׳, ז׳, בדעת השו״ע ועל כן כ׳ שם דאשה יכולה להבדיל לעצמה, יעוי״ש. וכן הפר״ח רצ״ו (ח״צ) סק״ה, והיעיב״ץ (לשון לימודים סי׳ קה״ג עמ׳ ע׳ עי״ב) (הו״ד בשעה״צ שם אות ל״ד) פסקו כדעה הראשונה. וכ״פ בשו״ע הגר״ז רצ״ו ס״ק י״ט, ובערוך השלחן שם דין ה׳, וכ״פ ב״בן איש חי׳ שנה ב׳ פ׳ ויצא אות כ״ב. ויעוי׳ עוד משנ״ב שם סקל״ו מה׳ברכי יוסף׳. - ויעוי׳ משנ״ב שם סקל״ה דנוקט להלכה כדעת הב״ח דאפי׳ למ״ד דפטורות מ״מ יכולות להמשיך על עצמן חיוב ולהבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב שפטורות ומ״מ מברכות ושכ״ד המג״א דהעיקר כד׳ הב״ח הנ״ל. ויעוי׳ עוד שם בס״ק ל״ו ובשעה״צ אות ל״ד. הרי דמבואר היטב במשנ״ב דנשים יכולות להבדיל לעצמן. וכ״ה בא״ז נדברו׳ ח״ו סי׳ נ״א אות ד׳ יעוי״ש. וכן הורה הגר״ש אלישיב זצ״ל דיולדות ומעוברות שאינן צמות צריכות להבדיל קודם שיאכלו ושכן המנהג בירושלם (׳הלכות חג בחג׳ עמ׳ קצ״ב בהערה), וכ״ד הגר״ש ואזנר זצ״ל - ׳שבט הלוי׳ סי׳ ע״ז אות ד׳ (וכשא״ל לא לעשות הבדלה או קשה לה וכיוצ״ב יעוי׳ בדין הסמוך להלן). וכ״ד הגרש״ז אויערבאך זצ״ל - הליכות שלמה׳ עמ׳ תנ״ג.

(רפד) דכש״א לא לה לעשות הבדלה או בשעת הצורך יכולה לסמוך שאי״צ הבדלה כלל, משום ספק ספיקא, דשמא אשה פטורה מהבדלה כל השנה, ואת״ל דחייבת, תסמוך על דעת הרמב״ן ותלמידיו (ה״ה הרשב״א הרא״ה ותלמידם הריטב״א סוכה נ״ד הו״ד ברא״ש תענית פ״ד סי׳ מ, ובטור ובית יוסף תקנ״ו), דסוברים דלאחר שבת שחל בו ט׳ באב אין הבדלה כלל אף לא במוציא התענית ^(שבט הלוי׳ שם).

לו. לכתחילה חולה לא יבדיל על היין אם אינו נצרך לו, כ"א על חמר מדינה ^(רפא) (יכף החיים' תקנ"ו סק"ט, והגר"ש ואזנר זצ"ל - 'שבט הלוי' ח"ז סי' ע"ז אות ה', הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' עמ' תנ"ג, וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל דיעשה הבדלה על קפה שחור או בירה לבנה - שו"ת 'אבן ישראל' ח"ט סי' מ"ה, ויעו"ר עוד כעיי"ז ב'אמת ליעקב' סי' תקנ"ו הערה 525). ויעו"ר הערה לענין 'חמר מדינה' בזמננו ^(רפא). ואם אי אפשר לו להבדיל על חמר מדינה, או המחמיר על עצמו שאין בזמננו חמר מדינה ^(רפא), יבדיל עכ"פ על מיץ ענבים (דיעו"ר שו"ע תקנ"ב ב' ומשנ"ב שם סק"ז דמיץ ענבים אינו חשוב ולית בי' משום שמחה, ואסור בסעודה מפסקת רק משום מנהגא, על כן בט' באב טפי עדיפא לעשות עליו הבדלה, וכ"פ הגרי"ש אלישיב זצ"ל - ספר הזכרון 'דרור יקרא' עמ' תש"ס, ויעו"ר עוד מש"כ הגרי"ש זצ"ל בתשובתו להגר"ח קניבסקי שליט"א המופיע ב'קובץ תשובות' אור"ח ח"א סוס"י נ"ז וכו"ה ב'הלכות חג בחג' עמ' קצ"ג). ואם גם זה אי אפשר, יבדיל על יין ^(רפא) ('שבט הלוי' שם, הגרי"י פישר זצ"ל שם, 'הלכות חג בחג' שם, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' תנ"ג 'דבר הלכה' אות ט"ו). וי"א דלכתחילה יכול להבדיל על יין (יעו"ר 'פניני רבינו הגרי"ז' עמ' תקכ"ב).

לח. אדם בריא יכול לעשות הבדלה בת"ב בעבור חולה או אשה מעוברת וכיוצ"ב המותרים באכילה בת"ב, והחולה או האשה ישתו הכוס, והבריא יוצא בזה יד"ח הבדלה (הגר"ש ואזנר זצ"ל 'שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ט, והגרי"י פישר זצ"ל – 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שע"ו רצ"א).

לט. חולה, או מעוברת וכיוצ"ב המבדילים בתשעה באב לא יאמרו הפסוקים של לפני ברכות ההבדלה "הנה קל ישועתי" וגו', אלא יתחילו בברכות עצמם (יעו"ר 'פתחי תשובה' יור"ד סי' שע"ו סק"ב שכ' כן לענין אבל, דאין לו לומר פסוקי שמחה של קודם הברכות אלא יתחיל באמירת הברכות עצמם, וה"ה הכא, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' עמ' תנ"ג 'דבר הלכה' אות י"ד, וכו"ה ב'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שע"ו).

קטן האוכל בת"ב

מ. בשנה שת"ב חל בשבת או בראשון, קטן האוכל בת"ב אין לו להבדיל (דלא שייך חינוך ע"ז כי כשהוא יגדיל הרי לא יבדיל בתענית ^(רא"י)) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - שו"ת 'רבבות אפרים' אור"ח ח"ג סי' שע"א וכן הורה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - ספר זכרון 'קובץ לתורה והוראה' הובא ב'שמעתתא דמשה' ע' פ"ד, וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שע"ו ובסוף הערה 13 שם, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' עמ' תנ"ג ב'דבר הלכה' שם אות י"ג דכן המנהג. וכ"פ הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' עמ' נ"א, וכ"ה ב'ארוחת רבינו' ח"ב עמ' קמ"ה בשם ה'קהילות יעקב' זצ"ל [נושם כתב דמ"מ יתפלל הקטן ויבדיל בתפילה קודם שיאכל], וי"א דיבדיל קודם שיאכל (יעו"ר שו"ת מהרי"ל דיסקין 'קונטרס אחרון' סי' ה' אות ע"ב דנוטה דקטן יעשה הבדלה קודם שיאכל יעו"י"ש. וכו"ה בשו"ת 'דברי יציב' אור"ח ח"ב סי' רמ"ג סק"ד, וכ"ד הגרי"ק זצ"ל - 'אמת ליעקב' סי' תקנ"ו הערה 525 וכן הורה הגר"נ קרליץ שליט"א דקטן שהגיע לגיל חינוך של הבדלה צריך להבדיל קודם שיאכל - גליון נשיח בחוקיק' 77 וכ"ד הגרב"צ אבא שאול זצ"ל – 'אור לציון' ח"ג עמ' רס"ב).

הלכות תשעה באב

כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, וכדאי הוא בית אלוקינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה
(שו"ע תקנ"ד כ"ה ומשנ"ב סקנ"א).

◊ **"בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בחיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי"** (וקבעו הצום בתשיעי משום דאתחלתא דפורעניתא עדיפא) (שו"ע תקנ"ח ס"א ומשנ"ב שם סק"א).

(רפא) כדוגמת מש"כ ה'מטה משה' סי' תש"ל דהצם בעשירי ישמע הבדלה מאחרים לביל העשירי (ב'רכי יוסף' שם).
(רפא) וכשמבדיל על חמר מדינה מברך שהכל וברכת המבדיל וכו'.
(רפא) דעת החזו"א ד"אין היום בארץ ישראל בירה או שכר חמר מדינה כי אין ההמונים שותים זה במקום יין, ואמר שאולי מיץ תפוזים הוא חמר מדינה, אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים" (מתו"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א במכתבו להגר"ש אלישיב זצ"ל המופיע בקובץ תשובות' אור"ח סוס"י נ"ז וכו"ה בארוחת רבינו ח"א עמ' קכ"ח). - מאידך דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ תשובות שם) דהמנהג הוא (בכל השנה) "במי שקשה עליו או אסור מבחינה רפואית בשתיית יין, מבדיל על שכר (בירה) או שאר משקאות שהן חמר מדינה". - ודעת הגרי"ש זצ"ל דגם מיץ תפוזים טבעי חשיב חמר מדינה (אפי' אם הוסיף לו מים ובתנאי שניכר טעמו) (ספר הזכרון דרור יקרא עמ' שנ"ח - שנ"ט). וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ש"חמר מדינה" נקרא כל משקה חשוב שאין עיקר שתייתו כדי להרוות הצמאון אלא לשתי חשובה, והדרך לכבד בו אורחים וכדומ' כשאינם חפצים ביין ואע"פ שאינו משכר כלל וכגון "בירה" (ובירה לבנה עדיפא טפי משום דמשכר, אבל גם בירה שחורה מהני ולכן מי שקשה לו שתיית בירה לבנה, יבדיל על שחורה). וכן מיץ תפוזים טבעי או מיץ אשכוליות טבעי, וכמו"כ מותר להבדיל על קפה (ואף ה"י ראוי להיות עדיף טפי מבירה, כי הוא ממש חמר מדינה אלא שקשה לשתות ממנו כשהוא חם כמלוא לוגמיו בבת אחת, ואילו כשהוא פושר בטלה חשיבותו ולא הוי חמר מדינה. ולכן למעשה עדיף שלא להבדיל עליו. - אכן קפה שחור ממוסס שמכבדים בו בשמחות, בזה אפי' אם פנה מעט רתיחתו כל שעדיין הדרך לכבד בו, לא אבדה חשיבותו וכשר להבדלה). אבל על שאר משקאות קלים אין להבדיל כלל, אף אם אין שותים מהם בדרך כלל אלא בשבתות או בשמני שמחה, כי סו"ס אינם אלא מים בעלמא, ותוספת הטעם וכו', אינה גורמת להם שם של משקה חשוב כמו בקפה ('הליכות שלמה' עמ' תנ"ג בדבר הלכה' אות ט"ז), וכע"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל גבי המשקאות הקלים (יעו"ר דרור יקרא שם). ועל כן ע"מ סודה' א"א לעשות הבדלה אף לא בשעת דחק גדול (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - אג"מ אור"ח ח"ב סי' ע"ה) - (וכנראה כוונתו "מי סודה" היינו לכל סוגי המשקאות המוגזים), וטעמו, דאע"פ ששותים אותו גם בסעודות חשובות, אבל הוא רק כשתיית מים לצמאון ולהתקרר בימים החמים, וחשיבות המשקה הוא כשאין השתיה מחמת צמאון, אלא שותים אותו בשביל כבוד הסעודה והאורחים. וכ"ד הגרי"ח זוננפלד זצ"ל - 'שלמת חיים' הנדפמ"ח סי' ר"ס דמי גזוז לא חשיב חמר מדינה. וכן נהג הגרי"י פישר זצ"ל בזמן שהרבנית ע"ה חלתה. הכינו כוס קפה שחור ולאחר שנצטנן מעט שהי' אפשר לשתות ממנו מלא לוגמיו (משנ"ב רצ"ו סק"ב כ"ג) הבדיל הגרי"י זצ"ל עליו, והרבנית ע"ה שתתה הכוס (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שע"ו). וכן לדעתו בירה לבנה חשיב שפיר חמר מדינה שו"ת 'אבן ישראל' ח"ט סי' מ"ה). וכ"ד הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל שאפשר להבדיל לכתחילה על תה וקפה (אכן אמר לבעל מחה"ס שמחת המועדים עמ' תס"ז), וכן בציץ אליעזר ח"ח סי' ט"ז כ' דבשעת הדחק אפשר להבדיל על קפה שחור, וגם על קפה עם חלב דזהו כיום 'חמר מדינה'. וכן הביא שהאדרת" זצ"ל בקונטרסו "עובר אורח" הנדפס בסו"ס 'ארוחת חיים' ספינקא סי' רצ"ז כתב "שמעתי בשם גאונים רבים מדור שלפנינו ז"ל שהורו להבדיל על כוס תה מתוק או קפה מתוק, ואחד מגאוני הדור זצ"ל קיים כל ימיו כוס של ברכה בכוס קפה. ונראה מדעתם דחמר מדינה נקרא כל שהוא עשוי לכיבוד לאורחים וכיוצ"ב וכמו שהוא גם תה וקפה משא"כ חלב" עכ"ל האדרת" זצ"ל. (אכן יעו"ר 'ערון השלחן הר"ד להלן דס"ל דהת' א"י חמר מדינה, והמתירים התירוהו משום "משקה"). ועל כן מסיים הציץ אליעזר שם ד"על כן אין שום ספק בדבר, שאפשר בלב בטוח להסתמך על ההוראה הזאת מבלי כל חשש לשמא יש בזה (מבדיל על הקפה) משום ברכה לבטלה". וכן בתשובות והנהגות ח"ד סי' ע"ז הביא ששמע מגיסו הגר"י משולם דוד סאלאבייץ'ק שליט"א שהעיד שאביו הגרי"ז זצ"ל לעת הצורך צוה להבדיל על תה או קפה (בתשובות והנהגות' ח"א שם כ' דהגרי"ז התיר להבדיל על תה מתוק בשעת הדחק) וכן בספר שמחת המועדים עמ' תס"ז הביא עדות הגר"מ סאלאבייץ'ק זצ"ל דהגר"י סלנטר זיע"א נהג להבדיל על תה, ויעו"רש דהביא ג"כ דהגר"א דסלר זצ"ל סיפר להגר"י סגל ממנסטטר זצ"ל שהוא ראה שהגר"ר חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל עשה הבדלה על תה (ובירך ברכת מאורי האש על אור של חשמל, ובירך בורא נפשות אחרי ששתה הכוס) (מפי נכדו). וכן ב'תשובות והנהגות' ח"א סי' ר"ס הביא ששמע שהגר"ר חיים עוזר זצ"ל התיר להבדיל על תה מתוק.
אמנם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב דשמע מהג"ד דוד בהר"ן זצ"ל שהוא מפקפק בעשיית הבדלה על קפה, דאף דכולם כתבו דנקרא 'חמר מדינה', מ"מ מהלשון 'חמר' משמע דבר שעומד במקום יין, וכגון שכר דעשוי כן לכבד בו במקום יין משא"כ קפה (הליכות שלמה עמ' תנ"ד הערה 25).
ולענין חלב כתב המשנ"ב סי' רצ"ו סק"ט ובסי' ע"ב ס"ק כ"ה מהשערי תשובה בשם הברכי יוסף דאין להבדיל ע"ז (דאינו חמר מדינה משום שאין גרילין לשתותו למשקה) (אמנם יעו"ר ערוך השלחן סי' ע"ב - י"ד דכתב 'דאינו לגדולים שעשו הבדלה על חלב או על תה מתוק אע"ז דודאי לא שייך לקרות חמר מדינה. ויעו"רש שהתיר זאת 'בשעת דחק גדול' דאז מהני להבדיל על דבר ששם "משקה" עליו אע"פ שאינו חמר מדינה. וכע"ז באגר"מ אור"ח ח"ב סי' ע"ה דהתיר חלב או תה רק 'בדוחק גדול' אם אין לו יין ושום משקה אחר יעו"רש).

(רפא) וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל דלא יבדיל על חמר מדינה אלא על מיץ ענבים, ואם א"א יבדיל דווקא על יין (ומיץ ענבים עדיפא טפי משום המבואר בשו"ע תקנ"ב ב' ומשנ"ב שם סק"ז ה"ל) (דיני ט"ב ביום א' התשיע"ב עמ' נ"ג).

(רפט) ואם מבדיל על מיץ ענבים או יין י"א דשותה רק כמלוא לוגמיו (כ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל - דיני ט"ב שחל ביום א' עמ' נ"ה תוצאת התשיע"ב). אכן הגר"ש אויערבאך זצ"ל אמר דלמעשה המנהג הוא לא כן, אלא עושים הבדלה כרגיל עם השיעור הנכון וכדי שיהא גם ברכה אחרונה כהלכה (שמחת המועדים עמ' תס"ח).

(רצ) וכן נהג הגרי"י פישר זצ"ל בעצמו כשהרבנית ע"ה חלתה הוא ה'י מבדיל על כוס קפה שחור שנצטנן והרבנית שתתה הכוס, והנוכחים בבית יצאו ג"כ יד"ח מהבדלה זו (הליכות אבן ישראל שם).

(רצא) ויעו"ר עוד ב'רבבות אפרים' שם שכתב לצורך להקל ע"פ שיטת הראשונים דקטנים פטורים לגמרי מהבדלה וכמו"כ השיטה שהובאה בשע"ת תקנ"ו דלא תקנו הבדלה רק למי שלא התפלל אבל מי שמתפלל יצא מהבדלה בתפילה ואי"צ להבדיל על הכוס.

◇ "המקונן על חורבן הבית מכפרים עוונותיו, וזוכה לאריכות ימים, ובניו לא ימותו בחייו, יראה זרע יאריך ימים" (מועד לכל חי סי' י' סעיף ס"ו בשם ספר קמורת).

◇ איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ' השלו') "אמר רבי יהושע בן לוי, אמר להם הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם".

◇ "תיקון לפגם הראות לבכות על אדם כשר ועל עוונותיו ועל חורבן בית המקדש, פלגי מים ירדו עיניו, וזכה יזכה לחזות בנועם ד' ולבקר בחיכלו" (פלא יועץ ערך ראייה).

◇ הגר"י סלנטר זצ"ל אמר: יש את האפשרות להתעלות ברוחניות בט' באב לא פחות ממה שאדם מסוגל להתעלות ביום הכיפורים וא"כ יש לנצל בראוי ימים אלו לעבודת ד' ע"י שנלמד ונבין ענין האבילות על ירושלם וכיצד היה מבטם של חכמינו ז"ל על אבילות זו ('שפתי חיים' ח"ג ע' רצ"ד).

◇ "כל שנוהג ביום זה דרך מצוה מלומדה ואינו מעורר את ליבו להתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה" (המאיר תענית ל').

◇ "הנביא ישעיה (כ"ט) זועק 'ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה', הרי לא דיבר הנביא על ביטול המצוות לגמרי ח"ו, כי אם על המצוות עצמן שקיומן הוא בדרך מלומדה, אבל עכ"פ שייכים אנחנו להמצוות כולם ומקיימים אותם, אם בתורה – הרי עוסקים אנו בתורה ושוקדים עליה, וואם כי ודאי דתורתנו שלנו רחוקה מרחוק מורה ממערב לא רק מתורת התנאים והאמוראים, שאין לנו אפי' השגה בעסק תלמודי של אבוי שגם דברים קלים נחשבו לו למבטלים ממשנתו כמו שאמר (בעירובין ס"ה א') שאם שלחתו אמו לשליחת קטנה, כבר לא היה יכול ללמוד, אלא רחוקים אנו גם מתורתו של השאגת אריה שאמר שאם גלות גרמה לו לרנע אחד של הפסק מחשבה ממחשבת התורה, הרי ודאי שכבר אי אפשר להמשיך בזה וצריך להפסיק גלות – עכ"פ יש לנו שייכות מועטת לתורה ולומדים קצת, זה בכה זה בכה! וכן הוא בשאר המצוות וביראת ה', במעשים טובים ומידות טובות, שאע"פ שהוא בדרך מלומדה עכ"פ הרי יש איזו שייכות להמצוה. אבל יש מצוות שנדמה שבטלו מאיתנו לגמרי ח"ו, ואין לנו שום שייכות אליהם, אחת מהן זוהי מצות האבילות על בית ה' ועל עם ה' שנפלו בהרב, שנשכחה מאיתנו לגמרי, וגם בדרך מלומדה לא מקיימים, ואולי בתשעה באב כשמקנינים חקינות מרגישים משהו מלומדה, אבל נראה לחלן שאין זה מספיק בשביל אבילות על ביהמ"ק ועם ה', וא"כ אין לנו שום הרגשה באבילות על ביהמ"ק. ואם כל מצוה שקיומה הוא מלומדה, בא ע"ז ח"ו העונש הנורא של ואבדה בינת חכמיו ובינת נבונותו תסתתר, כמה נורא הדבר כשנתבטלה המצוה לגמרי ח"ו. ואם בכל מצוה שבטלה, חמור הדבר מאוד, הרי שעל ביטול מצות אבילות אמרו חכמינו ז"ל (תענית ל' ב') מדברי קבלה, כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה שנאמר שמהו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו איתנה משוש כל המתאבלים עליה, וא"כ מלבד חומר ביטול מצוה יש בזו משום אינו רואה בשמחתה ח"ו. ובגמטין נ"ז א' אמרו על חורבן טור מלכא א"ל אבוי לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא איענוש, א"ל משום דלא יאובול על ירושלם, ומייתי למקרא הנ"ל שישו איתנה משוש כל המתאבלים עליה. נורא, שעיר גדולה כטור מלכא שהיו בה שישים ריבוא עיירות ובכל אחת מהן היו כיוצאי מצרים ובשלושה מהן כפלים כיוצאי מצרים – עשרות אלפי מליונים, שהיו "צדיקים כולי האי" לקו בעונש איום כזה של החורבן, על שלא התאבלו על ירושלם שחרבה קודם להם (אע"פ שהיו להם טענות על אנשי ירושלם שהצירו להם הרבה כדאיתא במדרש יעוי' מהרש"א כאן) ואם עד כדי כך מניע חומר ביטול מצות האבילות על ירושלם, איך יתכן שאצלנו נשתכחה ונתבטלה המצוה הזו לגמרי ח"ו. אמנם הדבר פשוט, אין אדם מתאבל אלא אם מרגיש גודל האבירה וההפסד, ולהרגיש זאת יכול רק מי שהיה לו איזה דבר טוב וחביב במהותו ובטובותו, ואח"כ אבד ממנו הדבר ההוא, שאז יודע הוא להעריך נכונה את החסרון וההעדר, ומתוך כך בא להתאבל עליו, אבל אנחנו הרי לא יודעים מהי ירושלם, כי נולדנו בגלות ולא ראינו את ירושלם בתפארתה, לא ראינו את בית המקדש על מכונו, לא ראינו את הסנהדרין במקומה, לא ראינו את הנביאים והחכמים, ואין אנו רואים כי אם מעט תורה ומעט מצוות, וא"כ בין ברוחניות בין בגשמיות אין לנו השגה כמה שהיה בזמן הבית, ואם איננו יודעים מה חסרנו איך נבוא להתאבל על ירושלם. ומאחר שלא ראינו, עלינו להתבונן על מה שהיה לעם ישראל בארץ ישראל ובירושלם, ומאידך מה שהסיר עתה, כדי להרגיש האבילות ולקיימה לבח"פ בדרך מלומדה ככל המצוות" (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – יחב משבא ח"ב ע' ק"ח).

◇ גם מאלה היקרים הקשורים יותר לתורה ולמצוות מלדברים גשמיים, יש שאינם מטריחים עצמם להפש במקראות ולהתבונן בדברי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל, לדעת מה באמת אבדנו מחמת חורבן בית מקדשנו... אנחנו בני ישראל, אם אין אנו לומדים ומתבוננים בעניני ביהמ"ק, וירושלם עיה"ק, וארצנו הק', אשר עיני ד' אליקנו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, אין אנו יודעים מה שאבדנו. וא"כ, איך נתאבל על אבדה כאשר לא מודעת לנו גודל ערכה וחשיבותה, אמנם חז"ל ברור ידברו – כל שאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה. רחמנא לצלן.

ונוסף על החובה להתאבל על החורבן, חובה עלינו גם לחזור בתשובה על עוונותינו ועוונות אבותינו שגרמו את החורבן והגלות, וז"ל הרמב"ם בהל' תענית (פ"ה), יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב לחיטיב, שנאמר (ויקרא כ"ז מ') והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם וגו'. עכ"ל. והרמב"ם הולך ומונה שם צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז, וט' באב, ומה שאירע בהם, ע"ש. והרי אמרו בירושלמי יומא (פ"א ה"א) כל דור שאינו נבנה (המקדש) בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו. רח"ל. גם ענין זה, לפשפש כמעשינו וכו' בד' צומות הנ"ל, נחלש מאוד בדור האחרון. ד' ירחם.

והאמת הוא שהרוצה לקרב את עצמו לקיים חובות הימים האלה, העצה הטובה ביותר היא ללמוד את הלכות ט"ב וד' צומות, עם מקורותיהן במשנה ובגמ' סוף מס' תענית, והרא"ש והר"ן והרמב"ם וטור עם בית יוסף והשו"ע. וכן כתב הגה"ק ר' ישראל זיע"א מסאלאנט (אור ישראל סי' ז'), וז"ל ירגיל האדם את עצמו בלמוד פוסקים, ובהגיע לדין השייך לו ילמוד ממקורו (פ' הגמרא והמפרשים ז"ל), ויעמיק היטב, לפי כוחות תבונתו, ודבר זה עושה קנין בנפשו לשמרה, כמעט יותר מהתבוננות היראה, אכן גם מהתבוננות היראה אל יחדל, ואם אין תורה אין יראה, ואם אין יראה אין תורה (אבות ג' כ"א). עכ"ל. וב"כ מרן בעל חזון איש זצ"ל (עניני אמונה ובטחון פ"ג סי' ז'), עמל התורה מנחיל אהבה נפרות ומסירות נפש לקיום פרטי המצוה של הלכה זו שהוא עמל בה. ומוסרי כליותיו ייסורוהו לדעת כי לכך נוצר. ע"כ. עוד שם (סי' ט') "והעיקר שברפואת תחלואי הנפש האלו, הוא העיון בהלכה, הדק היטב, בכל פרטי סעיפיה, עד שישירשו בקרבו אהבת הדין במוחלט" (הגר"ש ברעווידה זצ"ל בהקדמה לספרו 'יבנה המקדש').

החייבים והפטורים בתענית

מא. קטנים עד י"ג שנה ויום א' (וקטנה עד בת י"ב שנה ויום א') אינם חייבים להתענות אפילו בתענית שעות (משנ"ב תק"נ ס"ק ה') ומ"מ אם יש להם דעת להתאבל ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכלים פשוטים כדי קיום הגוף כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב שם).

◇ סיפר הגרמ"ד סאלאווייציק שליט"א שפעם ח'פני מנחם' מגורר זצ"ל לפני הגיעו לגיל בר מצוה הסתפק אם לצום בת"ב או לא, ואמר לו אביו ה"אמרי אמת" זצ"ל שישאל להגר"ו זצ"ל, ושאלו, ואמר לו שילדים אינם צריכים להחמיר. – ובט' באב בבוקר נשמעה דפיקה על דלתו של האדמו"ר מגורר זצ"ל וח'פני מנחם' זצ"ל פתח את הדלת, וראה את הגר"ו זצ"ל עומד שם. ושאלו "האם כבר אכלת?" ואמר לו שכבר אכל. אבל הגר"ו זצ"ל ציוה להכין לו ביצה, ולאכלו בפניו..." (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"ב עמ' ל"ג).

• ✧ •

מב. אף הצריך לאכול בתשעה באב (כגון חולה וכיוצ"ב) לא יענג עצמו בבשר ויין ושאר מאכל ומשתה אלא רק כפי מה שצריך (יעוי' שו"ע תקנ"ד ה' ומשנ"ב תקנ"ג ס"ק ה', ובמטה אפרים סי' תר"ב - כ"ב, ויעוי' עוד באשל אברהם מבוטשאטש תנינא סי' תרפ"ו).

• ✧ •

◇ "חמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבבות מישראל ונפלו כולם ביד העכו"ם ונחרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביחמ"ק, ובו ביום הרש טורנוסרופוס הרשע את החיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר 'ציון שדה תחרש'" (תענית כו. משנ"ב סי' תקמ"ט סק"ב).

ליל תשעה באב

מג. מסירין את הפרוכת מארון הקדש (ע"ש הכתוב 'ביצע אמרתו' - בזע פורפירא דיליה) (רמ"א תקנ"ט ב' יעוי' עוד משנ"ב תקנ"ה סק"א). ויש הנוהגים אף להוריד המפות שעל הבימה (ולמחרת קוראים בתורה על הבימה בלא מפה) (דהטעם משום בזע פורפירא דיליה שייך גם על מפות הבימה) ^(רצ"ב) (כן הנהיג הגר"ש דבליצקי זצ"ל במניינו - 'זורח השמש' ע' פ"ו).

מד. אי"צ לשנות מקומו בת"ב (רמ"א תקנ"ט ס"ד) ^(רצ"ב).

ישיבה על הקרקע

מה. ישב על הארץ (שו"ע תקנ"ט ג') (וע"פ הקבלה יניח בגד שאינו לבוש בו להפסיק בינו לבין הקרקע - 'שערי תשובה' תקנ"ט). וכשיושב על עץ וכיוצ"ב שאינו גבוה טפח הוי כיושב ע"ג קרקע (כ"פ החיים' שם סק"מ).

מו. מי שקשה לו לישב על הארץ, יכול לישב על ספסל (או כסא) נמוך (משנ"ב תקנ"ט סק"א). ואי"צ לדקדק שיהא בשיעור פחות מג' טפחים לארץ, אלא העיקר שיהיה ניכר שהוא קטן וסמוך לארץ (החזו"א זצ"ל והקה"י זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ח, וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' [תשס"א] ע' קע"ג בהערה, וכ"ד הגר"ש אויערבאך זצ"ל דהעיקר שיהיה נמוך - 'הליכות שלמה' ע' תל"ו הערה 25).

מז. בשעה שיושבים על הארץ (וה"ה על מקום נמוך וכיוצ"ב וכהנ"ל) אי"צ לקום מפני רבו, זקן וחכם (יעוי' רמ"א יו"ד שמ"ו א' ולבוש שם גבי אבל, וכ"פ בשבות יעקב סי' כ"ו לענין תשעה באב - הובא בחג' רעק"א יו"ד שם ובאו"ח סי' תקנ"ט ^(רצ"ב)) וי"א דחייב לקום (ברכי יוסף בשם 'בית יהודה' הו"ד בשערי תשובה סי' תקנ"ד, ושם הביא דבמחזיק ברכה כתב שהמנהג פשוט בארץ ישראל ובחוץ לארץ שבתשעה באב קמים בפני רבם ות"ח כבשאר ימים, אלא שאין ראייה מהמנהג שיהיו בתורת חיוב).

מח. הנוסעים בת"ב עד חצות היום במכונית, במונית או באוטובוס מותר להם לשבת בכסאות אף שהם גבוהים יותר מג' טפחים (הגר"נ קרליץ שליט"א 'חוט שני' שבת א' עמ' שכ"ד). וי"א דבנסיעה באוטובוס אם אין המקום דחוק וכדו', ויש אפשרות לעמוד, ראוי לדקדק בכך. ומ"מ אי"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד (הגר"ש אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' עמ' תל"ו ובדבר הלכה אות ד').

מעריב, איכה וקניות

מט. בליל ת"ב בביהכנ"ס מדליקים רק נר אחד (או נורת חשמל אחת) לכמה אנשים, באופן שע"י הדחק יוכלו לומר לאורו קניות ואיכה (שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם) (שו"ע תקנ"ט ג' ומשנ"ב ס"ק י"ד ט"ו). וי"א דראוי לנהוג למעט בתאורה מן הרגיל גם בבית (שתהא ניכרת קצת אבילות היום) (הגר"ש אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תע"ד הע' 21), אכן אי"ז מעיקר המנהג ^(רצ"ב).

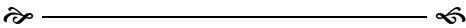
נ. מתפללין בנחת ודרך ככי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◇ "בברכת ולירושלם, את צמח וכו' אין צורך להאריך כי צריך להוריד דמעה מאין הפוגות על בנין ירושלם וחזרת קרן דוד כי הוא תכלית שלימות אנשי, ואם אין לנו ירושלם ומלכות בית דוד למה לנו חיים ... ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקניה על חורבן ירושלם, יום ולילה לא יחשו והם אבלי ציון, איך נחשה אנו ולא נכבה על חילול השם שנתחרב בחורבן ירושלם ואבדו מלכות בית דוד, ולכן אין צריך להאריך בזה ומוי אשר לו רק נשמת ישראל הלא לבכו נשבר בקרבו בזכרו חורבן ירושלם וזכרון מלכות בית דוד אשר נפסק בעוה"ר" (יערות דבש' ח"א דרשה א', נדפס בעלי שור ח"א סוף שער ב').

נא. אחרי מעריב קוראים מגילת איכה ואומרים קניות (שו"ע ורמ"א תקנ"ט ב').

נב. נחלקו הפוסקים אם מברכים על קריאת מגילת איכה "אקב"ו על מקרא מגילה" (יעוי' רמ"א ת"צ סעי' ט' ומשנ"ב שם ס"ק י"ט ושעה"צ אות י"ד), והכרעת המשנ"ב (שם): דהנוהג לברך עכ"פ כשכתובים על קלף אין למחות בידו [ולמעשה, מנהג האשכנזים הפרושים בארץ ישראל לברך על המגילה ^(רצ"ב) כשכתובה בקלף ^(רצ"ב)], אכן מנהג בני אשכנז החסידים ובני ספרד שלא לברך כלל (כמש"כ הבית יוסף סי' תקנ"ט ^(רצ"ב)].

נג. אין מברכים על הקריאה ברכת "שהחיינו" ^(רצ"ב).

^(רצב) וכתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל שכן ראה בנעוריו בבתי כנסת ישינים שנהגו כן [זורח השמש' שם יעווי"ש מש"כ עוד בזה].

^(רצג) דהישיבה בקרקע עצמה הוא השנוי (לבוש תקנ"ט א').

^(רצד) ויעוי' שו"ת תשובה מאהבה ג' תי"ב גבי אבל דכתב דעכ"פ יעשה הידור.

^(רצה) דעיקר המנהג של מיעוט נרות נתבאר ברא"ש סוף תענית דהוא ע"פ המדרש איכה, אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם כשהוא אבל - מכבה הפנסים, אף אני עושה כן, - והיינו רק במקדש מעט שהוא בית ה', ומ"מ מטעם "במחשכים הושיבנו" יש נוהגים שלא להרבות האורה אפי' בבית, אלא מעט כפי הצורך (הלכות חג בחג' "בין המצרים" [מהדורות תשס"א] ע' קצ"ח).

^(רצו) כשקוראים אותה בלילה, אכן כשקוראים שוב למחרת ביום אין מברכים. יעוי' להלן בדיני 'יום תי"ב'.

^(רצז) וכן נהגו במנין של החזו"א זצ"ל והקה"י זצ"ל לקרוא איכה במגילת קלף ולברך על מקרא מגילה.

^(רצה) דכתב שם "והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר".

נד. י"א דבשעת הקינות ואמירת איכה (אע"פ שאין איסור לעמוד, מ"מ) מצוה דוקא לישב על הארץ, ולא לעמוד (מועדים וזמנים' ח"ד סי' שמ"א ע' קצ"א ^(ש)).
נה. י"א דאף הנשים שבביהכ"נ צריכות לשמוע קריאת איכה (הלכות חג בחג' ע' קצ"ח וכע"ז בספר 'תוספות ירושלם' ע' י"ח ^(שא)). וי"א דנשים לא נוהגות או לומר איכה ^(ש) (ספר "הליכות ביתה" כ"ה י"ט) ויעזי' הערה ^(ש).
נו. גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין, אומר איכה וקינות (יחי אדם' קל"ה כ' ומשנ"ב תקנ"ט סק"ה).
◊ קורא המגילה בכביה וביללה (מסכת סופרים פ"ח ה"ד הובא בטור תקנ"ט).
◊ "יתחיל לקרות מגילת איכה עם הציבור בכביה גדולה מאוד, גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הכבי, והעיקר להכניס בליבו צער ואנינות על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל עם קדוש במיתות משונות, ובייחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו יתברך שמו ויתעלה שהיה אז בין העמים, ובייחוד בין אותם החיילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז לחיכל ה' ובית קדשי הקדשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מיני שחוק והיתול ואמרו איח אלוקיםם ... ובזוראי אם יכין אדם את ליבו אל אנינות גדול ולהצטער עצמו מאוד בעת קריאת הפסוקים המעוררים על חילול שמו הגדול ית"ש, ועל השבר הגדול של עם קדוש, כי גדול כיום שברם במיתות אכזריות משונות, ממילא עיניו יורידו כנחל דמעה מאין הפוגות מראש המגילה ועד סופה" (יסוד ושורש העבודה).
נז. בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבל (שו"ע תקנ"ט ה').
◊ "ולא גלגל קב"ה והביא פרס ומדי לעולם, אלא בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו העכו"ם את ביהמ"ק" (תנא דבי אליהו רבא ספ"ב).
◊ סיפר רבי שלמה בלוך זצ"ל שהיה ה'חפץ חיים' דורש בליל ת"ב בציבור, והיה מפרש את כל המגילה איך היא קינה על הגוף. והיה מקדים בדברי הגר"א זיע"א על הפסוק (ויחזקאל ל"ב ט"ז) "קינה היא וקוננוה". 'קינה' – היא על העבר החורבן, 'קוננוה' – על הגוף בעת יציאת הנשמה. ופירש "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם", דהיינו הגוף שמקודם היה לה האפשרות ללמוד כל התורה כולה ולקיים כל המצוות, ועכשיו "ישבה בדד", פטורה מכל המצוות. וכה המשיך לפרש: "טומאתה בשוליה", למה? באשר "לא זכרה אחריתה". (הנהגות ה'חפץ חיים' עמ' קפ"ו מ'הצדק רבי שלמה' עמ' לא).
◊ בבית הגר"ש אלישיב זצ"ל לא חל שום שינוי בסדריו הק' בליל ת"ב, בשעה הקבועה שתיים וחצי בלילה, הקיץ הגר"ש משנתו למרות ישישותו המופלגת, למרות היותו חלש מחמת צומו. – הגר"ש זצ"ל נהג לומר את הקינות מתחילתן ועד סופן, מילה במילה, והשקיע בכך עיון ועמל כפי שהשקיע בכל סוגיא מסוגיות הש"ס. וכשצריך לדקדק בכל מילה מהקינות ולהבינן עד לעומק הכאב והשבר, הזמן המוקצב לכך מסוף תפילת שחרית ועד חצות היום – לא הספיק. לאמירת הקינות ייחד הגר"ש את ה'סדר ראשון' שלו – היה קם ממיטתו כבכל לילה, התיישב על כסא נמוך ג' טפחים מן הקרקע פתח את ספר הקינות ואמר מילה במילה בריכוז מוחלט, כל הגה וכל מילה כמונה מעות... בלחש... אנחות שקטות בקעו מפיו עם כל תיבה ותיבה, אללי לי... אללי לי... במשך שלש שעות ומחצה, היה שקוע כולו באמירת הקינות כפי שהיה שקוע בלימודו כל לילה... לאחר תפילת שחרית המשיך באמירת הקינות מהמקום שהפסיק בלילה עד חצות היום... (גדולה שימושה ע' רי"ח).
נט. אחר הקינות ואיכה אין אומרים 'ויהי נועם' (כשחל במוצ"ש) ^(ש), אלא אומר סדר קדושה ומתחיל מ'ואתה קדוש' ^(ש) (שו"ע שם סעיף ב').
נט. אין אומרים 'ויתן לך' (רמ"א שם).
• ✧ •
◊ בליל ת"ב אומרים בתיקון חצות רק את 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון לאה' ^(ש) (כף החיים סי' א' ס"ק י"ד בשם הברכ"י והבן איש חי) ^(ש).
◊ בליל תשעה באב זהו הזמן להתאונן על החורבן, וקרוב לודאי דאף מי שאינו נוהג כל השנה לומר תיקון חצות, מ"מ בלילה זה יאמר תיקון חצות בכבי ותחנונים ולהתאונן מרה על החורבן שבעונותינו הרבים עדיין לא נבנה ועל עם ד' שנפלו בחרב (הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ו).
ס. יש לאדם להצטער בענין משכבו, שאם רגיל לשכב על שני כרים, ישכב עתה על אחד (רמ"א תקנ"ה ס"ב), ויש נוהגים לשכב על הארץ (שו"ע שם, וכן נהג החת"ס – 'מנהגי החת"ס' פ"ב אות ד' ^(ש)). ואדם חלוש אי"צ להחמיר בזה אלא ישן על המיטה (משנ"ב סק"ו) וימעט אדם מכבודו והנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר (רמ"א שם).
סא. יש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם (זכר למה שנאמר 'ויקח מאבני המקום' ראה יעקב את החרבן ואמר מה נורא וגו') (וכן נהג הקה"י זצ"ל שישן ע"ג מזרן וזכר על הקרקע ושם אבן תחת המזרן למראשותיו, ובשנה אחת שם אבן קטנה תחת הכר שישן עליו - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ח) והכל לפי מה שהוא אדם (רמ"א תקנ"ה ב' וקיצע"ש קכ"ד א').
✧ ————— ✧
(רצט) יעזי' שו"ע תקנ"א י"ז, ופשוט דבתשעה באב בכל גווי א"א לומר "שהחינו", כ"א רק לעתיד לבוא כשיהפוך תשעה באב למועד בב"א (הלכות חג בחג' ע' קצ"ח בהערה).
(ש) דאמירת הקינות ואיכה היא משום מצות אבילות, וקיום אבילות הוא בדווקא כשיושב על הארץ. דקא אז מיקרי מתאבל, יעזי' ש' שהוכיח כן מהא דנפסק בשו"ע י"ד שפ"ז שבשעת ביקור המנחמים בעינן שהאבל יישב דוקא ע"ג קרקע (ובשעת שינה ואכילה אי"צ) יעזי' ש'.
(שא) ע"פ מסכת סופרים פ"ח ה"ד (הובא בטור תקנ"ט) דכתב שם דמתרגמים המגילה "לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים", ובכל בו הלכות תשעה באב "ומקוננים שם עד רביעי הלילה, האנשים בביה"כ שלהם, והנשים בביה"כ שלהם", וכן ביום מקוננים אנשים לבד, ונשים לבד עד קרוב לשליש היום" ע"כ.
(שב) דהא המג"א רפ"ב ס"ק ו' כתב דמהמסכת סופרים ה"ל משמע דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה בכל שבת, ומ"מ במשנ"ב ס"ק י"ב הביא דאין נוהגות הנשים להזהר בזה – וה"ה בקריאת או שמיעת איכה. ויעזי' עוד ב'ערוך השולחן' רפ"ב י"א דכתב דאין כוונת המסכת סופרים דהוי חזיון גמור, אלא רק דומיא דתינוקות, שהרי אשה פטורה מתלמוד תורה, ועוד שאין לך זמן גרמא יותר מזו... אלא כוונתו על דרך המוסר שבזמן שהיו מתרגמים, שנכון לתרגם לפנייהם ולפני התינוקות להשריש בליבן יראת ה' ואהבתו יתברך, והביא שכ"כ הפרישה. עכ"ז. וכע"ז כתב החיד"א זיע"א עמ"ס סופרים דכוונת המ"ס "חייבות" היינו מנהג טוב, וכע"ז במטה יהודה רפ"ב ס"ק ז' לשון המסכת סופרים "חייבות" הוא רק לזהירות בעלמא, והביא ראיה לזה מדסיים במסכת סופרים "וכן חייבות בק"ש ובתפילה", והרי שינוי בברכות כ: דנשים פטורות מק"ש, אלא ודאי שאי"ז אלא דרך זריזות שיהא להן שכר טוב, יעזי' ש'.
(שב) וב'תשובות והנהגות' (ח"ב סי' ר"ג) כתב דנשים שמבינות איכה או שאפשר לתרגם להם עכ"פ את עיקר הדברים, ראוי להן לשבת על הארץ ולהתאבל באמירת איכה (ולא מדיו אמירת איכה, שהרי פטורות מחיוב הציבור. אלא מדיו חיובם באבילות), ומקיימות בזה מצות אבילות, וראוי לעוררם לקיים מצות היום ולהתאבל באמירת איכה, ומ"מ אם טרודה כ"כ בגידול בניה שאין באפשרותה לכוון דעתה בקריאה פטורה (דמאחר שפטורה מדיו קריאת המגילה, ומחוייבת רק מדיו האבילות, על כן אם לא מבינה או לא יכולה לכוון דעתה פטורה מאמירה בעלמא). עכ"ז.
(שד) לפי שעיקרו נתיידי על הקמת המשכן ועתה נחרב (משנ"ב שם סק"ו).
(שה) ולא יאמר 'זבא לציון גואל' שאין גאולה בלילה, ולא 'זאני זאת בריתי' שנראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד דאסור בדברי תורה ולא שייך לומר 'ולא ימוש מפיק' (טור ה"ד במשנ"ב שם סק"ו).
(שו) כתב הבן איש חי (וישאל שנה א') ע"פ דברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף נ"ח ע"ב) לישב בתחילת תקון רחל אצל הפתח סמוך למזוזה, וטוב שיהי' הפתח של החדר שאומר בו פתוח, אם אין שם קרירות, וקודם שיאמר יפרוש מטפחת או בגד אחד קל על הקרקע כדי שיעור מושבו, דאין לישב על הקרקע ממש.
(שז) ובשנת השמיטה, בליל ת"ב אומרים רק את הפיוטים של 'תיקון רחל' ולא את 'תיקון רחל' עצמו (דבכל שנת השמיטה אין אומרים כלל בלילות 'תיקון רחל'. וכמו"כ 'תיקון לאה' אין אומרים בת"ב עצמו דאקרי 'מועד') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).
(שח) וכן הגר"י פישר זצ"ל נהג בליל ת"ב לישן ע"ג מזרן על הארץ ובכל כר. ובביתו נהגו בזה רק האנשים, אך הנשים לא שינו מקום שיתנן (הליכות אבן ישראל עמ' שס"ג הערה 7).

סב. נכון שלא לפשוט הטלית קטן בלילה, לאפוקי נפשיה מפלוגתא (דהפושט בלילה את הטלית קטן מעליו, נחלקו הפוסקים אם כשלובשה בבוקר צריך לברך עליה [משנב תקנ"ה סק"ב]) (וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תל"ח הע' 32).

סג. בת"ב אסור בתשה"מ (שו"ע תקנ"ד א'), ובלילה אפשר דאסור אף בנגיעה כנדה, וביום יש להקל (משנב סקל"ז). ויעוי' שעה"צ (שם אות מ"ד) דבמקושטות יש להחמיר אף ביום. וי"א דנכון להחמיר בלילה שלא להושיט אחד לשני בידים (כף החיים תקנ"ד סקפ"ה מה'בן איש חי' פ' דברים אות כ"ג). ויש מתירין (הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' בשם להבחל"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכ"ה בתשובות והנהגות ח"ג סו"ס קע"ח).

סד. קורא קריאת שמע שעל המיטה כדרכו (משום שהוא פסוקי דרחמי דרך בקשה) ('הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ו (ש"ט). וכ"ה ביסושה"ע שער התשיעי פי"ב דכתב 'ויקרא ק"ש שעל המיטה').

מדיני ועיני היום

סה. יזכור לכוון לקיים מצות עשה מדברי נביאים שצוו על התענית ומניעה מרחיצה, נעילת הסנדל וכו' (יעוי' משנב תקמ"ט א') (ש"י).

סו. יש לאדם להזהר מאוד שלא יבוא ביום הצום לכלל כעס (ש"י) ועל כן כל מה שצריך לדבר עם הבריות יהא בנחת ביותר (משנב תבקס"ח סק"ג).

סז. ימנע בדיבור בת"ב בכל מה שאפשר ('חיי אדם' קל"ה סי"ז. ואולי רמז לדבר בברכות ו': "איגרא דבי טמיא [בית האבל] שתיקתא").

✪ כתב ביסושה"ע: "ראוי לעורר את האדם מאוד מאוד שיזהר מאוד מחיסח הדעת מאבילות ח"ו כל היום, ויתבונן האדם גודל העונש על זה ר"ל מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הק' שהיובח והגית בה יומם ולילה אך בעבור שהלימוד משמח את הלב ויסיח דעתו מהאבילות, על כן אסרו חז"ל הלימוד בת"ב, ומזה תבין גודל העונש למי שמסיח דעתו מהאבילות ביום חמר הזה אפילו רגע אחת. לכן יזהר האדם בזה מאוד מאוד דאף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים המותרים בעת הליכתו מביתו לביהכ"נ או מביהכ"נ לביתו וכיוצ"ב, ואף בשעה שיחיה בבית הכסא לא יסיח דעתו מאבילות, כ"א יחשוב אז גודל שברם של ישראל שהיה להם בשעת החורבן, השפיכות דמים ושאר דברים הרעים כנזכר בגמ' פ' הנוקין וכיוצ"ב. ויצטער בליבו הרבה על זה, והעיצה לכך שיזהר מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת. ובודאי מי שנזהר מלהסיח דעתו מהאבילות כל המעת לעת יזכה לראות בנחמת ציון כמו שאמר הכתוב שישו אתה משרש כל המתאבלים עליה".

✪ נהגו רבים בירושלם לילך ביום תשעה באב במלבושים ישנים ובלתי מהודרים לעוגמת נפש (וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תל"ד הע' 21).

אמירת שלו' ומזל טוב

סח. יוצאין מביהכ"נ בלי אמירת שלו' זה לזה והולכין לבתיהם כאבלים ונזופים (לבוש תקנ"ט ב').

סט. בכל ת"ב אין לומר שלו' ולא צפרא טבא (ולא לילה טוב). וההדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלו', משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש, ולעם הארץ טוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלו', שלא יהא לו איבה עבור זה עליו (שו"ע תקנ"ד כ' ומשנב שם).

ע. מותר לומר 'מזל טוב' בת"ב לבעל שמחה (ואי"ז בכלל שאילת שלו' האסורה בת"ב) (כדיעוי' ב'עזר מקודש' אבה"ז סי' כ"א סעיף ו' דנהוג לומר ליולדת אחרי מילה 'מזל טוב' שאי"ז בחינת סגנון 'שאילת שלו' אלא הוא רק בקשת תפילה שיהיה למזל טוב, 'יעוי"ש מש"כ בזה. וכן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת 'שלמת חיים' הנדפמ"ח סי' ר"ה עמ' 176, התיר זאת לענין אבל. וכן הורה הגרי"י פישר זצ"ל - הליכות אבן ישראל ח"א עמ' שס"ו, וכ"ה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל וכן נהג בעצמו הן בת"ב והן לאבלים בתוך שבעה - הליכות שלמה עמ' תל"ז הערה 30. וכ"ה בשו"ת אז נדברו ח"ג סו"ס ו' וכ"ד הגר"נ קרליץ שליט"א – 'חוט שני' ח"ב עמ' שכ"ז שאי"ז שאילת שלו' אלא ברכה, אלא שכתב שם דלכתחילה יאחל מזל טוב בזמן אחר מלבד ברית מילה שחל בת"ב דאומרים בשעת הברית - 'יעוי"ש בהערה).

נתינת יד בת"ב

עא. יש הנמנעים מללחוץ יד בת"ב משום דס"ל דהוי בכלל "שאילת שלו'" (יעוי' שו"ת שרידי אש יור"ד סי' קי"ב שכ' שהרבנים החרדים באשכנז לא נהגו ליתן יד לאבלים ולברכם כמנהג שאר אנשים שם ושאף הוא לא נהג כן). וי"א דלחיצת יד מותרת בת"ב (ואי"ז בכלל האיסור ד"שאילת שלו'') (שו"ת הר צבי יור"ד ח"ג סי' ר"צ גבי המנהג באנגלי' שמאחלים לאבלים ר"ל חיים ארוכים, ונותנים להם יד, דכ' דאי"ז בכלל איסור של שאילת שלו' כ"א רק ברכה מהמנחם לאבל עכ"ד. וה"ה בת"ב. וכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא נמנע מלהחזיר יד לאבי הבן שביקש ברכה בברית שנערכה בת"ב, וכעי"ז בשו"ת 'ישיכל עבדי' ח"ו סי' כ"ה שכן המנהג במצרים שהמנחמים נותנים ידם לאבל ואומרים לו נתונם מן השמים. הגר"י אפרתי שליט"א - שו"ת ישא יוסף אור"ח סי' קי"ז).

עישון והרחת בשמים

עב. אסור לעשן בתשעה באב, ובכנסת הגדולה החמיר בזה מאוד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לגדותו, ומי שדחוק לו שמורגל בזה ביותר יש להקל רק אחר חצות בצנעה בתוך ביתו (משנב תקנ"ה סק"ח), ויעוי' הערה (שי"ב).

(שט) וכתב שם דשו"ר כיסוד דבריו בזרע אמת ח"ג ס' ס"א.	
(שי) וכמו"כ כיוון לקיים בזה ג"כ מצות עשה לשמוע לדברי חז"ל [שנאמר ע"פ התורה אשר יודוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים ז' י"א), ונאמר (שם לב' ז') "שאל אביך ויגדך וצניך ויאמרו לך"] ומצות לא תעשה שלא להמרות פי חז"ל [שנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יציו לך ימין ושמאל"] (שבת כג. - רבינו יונה שערי תשובה ג' ד' וסידור 'אור השנים' ע' ג' ויל' תרי"ז).	
(שיא) וכן כתב ר"ת בס' הישר שביום התענית צריך לזהר מן הכעס מפני שהמרה גוברת אז (אלף המגן תקפ"א סק"ג).	
(שיב) בספר 'הלכות חג בחג' (ע' קס"ח בהערה) הביא דדעת רוב הפוסקים מוחלטת ש'עישון' אינו בכלל ה' עינויים, ו'עיני' כזה לא נאסר, והטעם שהחמירו בזה הוא רק משום 'היסח הדעת מהאבילות', וכתב שם דהפוסקים איירי רק ב'עישון טיטון' שהוא התעסקות גדולה, ופונה מכל עסקי העולם בכדי לשאוף ולשאוב מהצינור הנתון במים, והיא הנאה גדולה למתעסקים בה שמכריחים מעצמם כל דאגות העוה"ז, אבל עישון סיגריות שבזמנינו שאינו אלא לפי שעה להסיר הרוגז וליישב דעתו, ואדרבה יכול לעשן וללמוד עם ספר דברים המותרים ודברי קינות יחד עם הסיגריה, או שיחשוב בלימוד בנקל בלא התאמצות יתירה לשאוף העשן, לא שייך בזה לכאז' טעם היסח הדעת מהאבילות, והביא ראייה ממש"כ הכף החיים (תקנ"ד ד') להתיר לשאוף טבק טבעי דרך הנחיריים, ורק אסור לערב בטבק ריח טוב (וטבק שלנו אם הוא ריחני שמעריכים בו ריח אסור, ואם הוא טבעי מותר), ואמאי מותר להריח טבק טבעי, ומאי שנא מעישון שנאסר, אלא על כרחך דכל הקפידא היתה על עיסוק בעישון 'טיטון' שיש בו התעסקות יתירה ולא בסתם הרחת טבק, וה"ה בעישון סיגריות שהוא דרך עראי ואינה התעסקות יתירה שמכחה מסיח דעת מן האבילות. - ועל כן מסיק שם דאם מתכוון לעשן סיגריה בשביל תענוג אסור (דבט"ז צריך למנע בתענוג בכל מה דאפשר וכמו דנאסר להריח בשמים), אכן אם מתכוון לעשן רק ליישב דעתו ושרעפיו שלא ירגז ויכעס מחמת הצום מותר. והביא שם סידור היעב"ץ דכתב שאביו התכם צבי הסכים לכנסת הגדולה להחמיר בעישון, ואפי' ענש למי שעבר ע"ז, ומ"מ כ' היעב"ץ דיש להתיר במקום צורך, כגון שעושה לעכל המזון לנקות עצמו, ועשה מעשה בעצמו ועישן בליל ת"ב בצנעה הואיל ולא כיוון לתענוג, ולא יהא חמור מרחיצה וסיכה כשאינו מכוון לתענוג. עכת"ד. - ויעוי' עוד 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב, וח"א ע' שצ"ז שהחזו"א זצ"ל התיר לאחד שהיה קשה לו להמנע מעישון (ואל"פ דשם איירי לאחר חצות יעיו"ש דמשמע דהתיר לא היה מטעם זה).	

עג. י"א דאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג (כ"מ בט"ז תקנ"ו סק"א וכ"מ בביאור הגר"א - שעה"צ שם אות א'). וי"א דרק כאשר חל במוצ"ש אסור (שיג) (מג"א שם סק"א הו"ד בשעה"צ שם, ויעו"י בזה עוד בבאר היטב תקנ"א סקל"ט).

בליעת רוק

עד. מותר לבלוע הרוק בתשעה באב (משנ"ב תקס"ז סק"ג מהמג"א (שי"י)).

רחיצה וסיכה

עה. רחיצה בת"ב אסורה בין בצונן ובין בחמין, ואפילו הושטת אצבע במים אסורה (שו"ע תקנ"ד ס"ז) (שי"י). ומ"מ אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, מותר לו לרחוץ מקום המטונף, ויזהר שירחץ רק המקום המטונף. ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ כל מקום בפנ"ע, מותר לו להיכנס למים לרחוץ כל גופו בפעם אחת להעביר הלכלוך, אך יכוון שאי"ז להנאת רחיצה כ"א רק בשביל להעביר הלכלוך (שו"ע תרי"ג א' ומשנ"ב ס"ק א' - ואי"צ כוונה מיוחדת שאינו להנאת הרחיצה, ורק העיקר שיכוין להעביר הזוהמא ולא יכוין להנאת רחיצה - "דברי סופרים" קיצור הל' אבילות פל"ב ס"ז בהערה יעו"י ש').

עו. סיכה של תענוג אסורה בת"ב ואפילו אבר אחד (שו"ע תקנ"ד ס"ז ומשנ"ב סקכ"ט).

עז. נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצת גם ידיה, מותר (משנ"ב תקנ"ד סק"ט) וה"ה כשמדיחה כלים אפילו דממילא רוחצת את ידיה, מותר (ש"י). ויעו"י להלן בדיני 'מלאכה בת"ב' מתי מותר לבשל ולהדיח כלים.

רחיצת הידים

עח. המטיל מים או עשה צרכיו (ולא קינח ושפשף, נחלקו הפוסקים אם מותר לו לרחוץ ידיו, ועל כן) לכתחילה נכון לקנח ולשפשף או לגעת בבשרו במקום המכוסה, דאז לכו"ע מותר לו ליטול ידיו (עד סוף קשרי אצבעותיו) אפילו אינו הולך להתפלל באותו זמן (משנ"ב תרי"ג סק"ד ו'ערוך השלחן' שם ג'). וי"א דאם נוהג בכל השנה ליטול ידיו ג"פ כשיוצא מבית הכסא מותר לו לעשות כן אף בת"ב, אבל יטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו ('מטה אפרים' תרי"ג ס"ה, והגר"ח קניבסקי שליט"א בשם להבחל"ח החזו"א זצ"ל - 'מעשה איש' ח"ה ע' כ"א, שו"ת מנחת יצחק ח"י מ"ה, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' תל"ב).

עט. מותר לרחוץ ידיו לתפילה עד סוף קשרי אצבעותיו (אפי' לא עשה צרכיו ולא נגע במקומות המכוסים (שי"י) (משנ"ב תקנ"ד סקכ"א).

נעילת הסנדל

פ. בת"ב אסור כל היום בנעילת מנעל של עור עד צאה"כ. אבל מנעל העשוי משאר מינים שאינם של עור כדוגמת בגד, עץ וכיוצ"ב מותר (שו"ע תקנ"ד א', ט"ז, ומשנ"ב שם סק"א-ל'). ואם הוא מנעל מעץ מחופה עור אסור (שו"ע שם סעי' ט"ז).

פא. מי שאפשר לו נכון להחמיר שלא לילך במנעל שאינו מרגיש בו כלל שהוא יחף (ולאו כלל עינוי הוא) (שי"י) ומ"מ אין למחות ביד המקילין (משנ"ב תרי"ד סק"ה). ואם רוצה לילך לבית הכסא יעו"י הערה (שי"י).

פב. י"א דמנעלים העשויים מחומרים סינטטים אף שנראים כעשויים מעור, מותר לנעלם ואין לחוש משום מראית עין (דכיון דכבר נתפשט שביהכ"פ ובת"ב הולכים במנעלים כאלו, אין כאן משום מראית עין דכו"ע יודעים שהולכים במנעלים כאלו) (הגרי"י פ"ישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' עמ' קי"ב).

פג. המהלך בדרך רחוקה מותר בנעילת הסנדל (דטורה גדול הוא לילך דרך רחוקה יחף) וכשיגיע לעיר יחלוץ נעליו (שו"ע תקנ"ד י"ז, מג"א שם סק"ז ומשנ"ב שם סקל"ב). אכן ההולך לשדה או לבית הקברות סמוך לעיר, י"א דאסור לו לנעול מנעליו (מג"א תקנ"ד סק"ז הו"ד במשנ"ב שם). וי"א דכל שיצא מן העיר אף שאיננו בדרך רחוקה נועל מנעליו (אלי' רבה שם סק"ד הובא בשעה"צ אות מ').

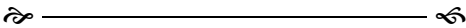
פד. כל ההיתר הנ"ל הוא דוקא כשמהלך ברגליו, אכן כשיושב על עגלה או רוכב (או הנוסע במכונית וכיוצ"ב) צריך לחלוץ אפי' בדרך רחוקה (מג"א שם ומשנ"ב שם).

פה. אם יורד גשם בת"ב, מותר לו לנעול מנעליו (אפי' בתוך העיר) (ש"י) ('ערוך השלחן' תקנ"ד ט"ז). וכן בכל מקום שיש טיט ורפש מותר לו לנעול מנעליו (מג"א תקנ"ד סק"ז ומשנ"ב שם סקל"ב).

פו. במקום שדרים בין הגויים לא יחלוץ מנעליו, כ"א רק ברחוב היהודים (משום שהעכו"ם מלעיגים עלינו) וטוב שאז יתן עפר במנעלים (רמ"א תקנ"ד י"ז ומשנ"ב שם סקל"ג).

פז. במקום שאף ברחוב היהודים עוברים הרבה גויים, י"א דמותר לילך במנעלים של עור גם ברחוב היהודים (מג"א תקנ"ד סק"ח). וי"א דברחוב היהודים צריך להחמיר אף באופן זה (אלי' רבה סקט"ו) ואף המיקל לנעול מנעליו כשהולך ברחוב שמצוי שם גויים, מ"מ תיכף כשבא לביתו, מחוייב לחלוץ אותם (משנ"ב שם סקל"ה).

פח. מותר לעמוד על כרים וכסתות (או ספה) של עור (שאי"ז הנאת דרך נעילה ולא אסור אלא רק כשהוא מנעילו ברגליו). ומ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה (רמ"א תרי"ד ב' ומשנ"ב שם סק"ט). אכן הפר"ח הסכים לדעת הרדב"ז (ח"א סי' שע"ז המובא במג"א תרי"ד סק"ד) דאין כאן בית מיחוש כלל (משנ"ב שם).

(שיג) כיון דהבשמים באים במוצ"ש לתענוג להשיב נפש יתירה ע"כ אין נכון לעשות כן בת"ב (מג"א שם).

(שיד) דאף דקיימא לן דהושתה משקין שאינן ראויין לשתי' פטור אבל אסור, הכא שאני כיון שאין כוונתו כלל לשתי', וכן הביא דין זה בבאר היטב (סק"ח) בשם 'האגודה' (פ"ח דיומא) ובשם הספר חסידים.

(שטו) וכלה תוך ל' יום אחר נישואי' מותרת לרחוץ פני' וכן לסוך כדי שלא תתגנה על בעלה (משנ"ב ס"ק כ"ט).

(שטז) יעו"י פרמ"ג (תקנ"ד א"א סק"א) דמה שהתירו לרחוץ בשר הוא דווקא בצונן דלאו רחיצה של תענוג היא. - אמנם בכף החיים (שם דין מ"ו) כתב דמסתמיות דברי הפוסקים משמע דמותר אפי' בחמין כיון דאינו מכיון לרחיצת ידיו כ"א לרחוץ אותו דבר, וסיים שם ד"מ"מ נראה דאם אותו דבר אי"צ לרוחצו בחמין יש להיזהר לרוחצו בצונן".

(שיז) דרק ביוהכ"פ משום 'חומר יוהכ"פ' מחמירין דאין ליטול ידיו לתפילה בלבד, אלא א"כ עשה צרכיו כמבואר בשו"ע תרי"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ה, משא"כ בת"ב מותר ליטול הידים לתפילה בלבד אף כשלא עשה צרכיו כמבואר במשנ"ב תקנ"ד סקכ"א.

(שיח) וכן היה נוהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל דנעליו היו דקים מאוד וקושי ההילוך בהם היה ניכר (איש על העדה' עמ' רי"ג).

(ש"י) אם רוצה לילך לבית הכסא וידוע שילכלך שם רגליו במקום מטונף לא יחמיר על עצמו כהנ"ל, אלא ילבש אפי' נעל שאין מרגיש בה כלל שהוא יחף, ומדינא מותר אף לנעול מנעלי עור לצורך זה, (אך עדיף לנעול

נעל שאינו מרגיש בה שהוא יחף (דהוא רק חומרא) מלנעול נעל מעור (דהוא אסור מדינא)). ואם הולך במנעלי עור, יחליף נעל ימין בנעל שמאל ושל שמאל בימין ותיכף כשיוצא משם צריך להסירם (משנ"ב תרי"ד ס"ק ה' י"ג).

(שכ) ואע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאיסטנסי, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל ('ערוך השלחן' שם).

פס. תשעה באב אסור ללמוד בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות, (משום שנאמר פיקודי ה' ישרים משמחי לב), ואפילו ע"י הרהור אסור (דאף בהרהור איכא שמחה ^(שכ"א)) (שו"ע תקנ"ד א' ג', ומשנ"ב ס"ק ה') ^(שכ"ב).

צ. מותר ללמוד באיוב, ובדברים הרעים שבירמיה (וצריך לדלג על פסוקי הנחמה שם ^(שכ"ג)), מדרש איכה, פרק אלו מגלחין, אגדת החרבן שבמס' גיטין בפרק הניזקין, ובמס' סנהדרין בפרק חלק ^(שכ"ד), ולקרות בחרבן הנזכר ביוסיפון (שו"ע תקנ"ד א-ב, ומשנ"ב שם סק"ג). וירושלמי סוף מסכת תענית (דמייירי בחורבן) (קיצושו"ע קכ"ד ה' ^(שכ"ה)) וכן מותר ללמוד סוף מסכת תענית שכתוב שם הלכות תשעה באב (הגר"ח קניבסקי שליט"א - ב'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח) והלכות ת"ב (לקט יושר ע' ק"י) והלכות תענית (כתבי תלמיד' הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'תורת המועדים' שם) והלכות אבילות (חתם סופר יו"ד סי' שמ"ו) ובדברים הרעים שבשאר נביאים ('ערוך השלחן' תקנ"ד ה' ^(שכ"ו)), וכמו"כ מותר לקרות בספרים שנתחברו על קורות עם ישראל בזמני הגזירות שבכל דור ודור ('הליכות שלמה' ע' ת"מ הע' 36 ^(שכ"ז)).

צא. גם בדברים המותרים ללמוד בת"ב, מ"מ אסור לישא וליתן בהם בהלכה, דדוקא ללמוד בפשוטן של דברים מותר, אבל לא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור (מטעם שיהיה לו שמחה אחר שנתיישב לו). וכמו"כ אסור ללמוד דרוש או קושיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו (מג"א ס"ק ה' וט"ז סוס"ק ק"ב הר"ד במשנ"ב סק"ד ה'), (ואין הכוונה שילמוד רק מקופיא ובשטחיות, אלא ילמד בהבנה, ואסרו רק להעמיק בדברי תורה יותר מזה - הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ת"ל בדבר הלכה אות א') ^(שכ"ח). אכן י"א דמותר ללמוד בדברים הרעים בעיון (כן מטו בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, דכיון דהתירו ללמוד דברים הרעים כשלומד שלא בעיון לא מיקרי לימוד כלל. וכ"ד החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב. ומתיר החזו"א זצ"ל גם ללמוד בחברותא - הגר"ח קניבסקי שליט"א בהערותיו על ספר 'קרא עלי מועד' ע' ע"א).

צב. אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (משנ"ב שם).

תהילים

צג. האומרים תהילים בקביעות בכל יום, נוהגים לומר תהילים בת"ב במנחה (כיון שהוא דרך בקשה) (מג"א תקנ"ד ס"ק ו' ומשנ"ב שם ס"ק ז'). וי"א דאין לומר תהילים כלל ביום זה (שעה"צ שם אות ח'). ובפוזנא נהגו לומר למחרת תשעה באב את התהילים של תשעה באב ואת התהילים של אותו היום, וכן נכון (משנ"ב שם). ומי שאינו רגיל לומר תהילים בכל יום, ורוצה לומר בתשעה באב יעוּי הערה ^(שכ"ט) ^(ש"ל).

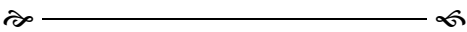
מוסר

צד. במאירי (מו"ק כא.) כתב ז"ל "ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל בספרים המעוררים ליבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן ומכאן יראה שנהגו הכל בכך". עכ"ל. וכן הביא ב'שדי חמד' (ח"ד מערכת אבילות אות כ"ה) דאע"ג שאבל אסור בדברי תורה מ"מ מותר ללמוד ספרי יראה ובספרי מוסר המעוררים לב האדם לשוב אל אבינו שבשמים, יעוויי"ש. ומשמע דאף אם מובא שם מאמרי חז"ל הקשורים לזה, מותר ^(שלא), אכן י"א דהמנהג שלא ללמוד בספרי מוסר כ"א רק בספרי מוסר שאין בהם פסוקים ומאמרי חז"ל ^(שלב).

צה. מותר לקרוא סיפורי צדיקים (שאי"ז תורה) (הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכן נוהג הוא בעצמו - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח. והחזו"א זצ"ל נהג לעיין ב'סדר הדורות' ו'שם הגדולים' מהחיד"א זיע"א - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב).

לימוד מקצועות וקריאת עיתונים

צו. אסור ללמוד מקצועות שונים בת"ב (כחשבון מתמטיקה וכיוצ"ב) וכל שכן שאסור לקרוא עיתונים וכיוצ"ב (כדי שלא יסח דעתו מהאבילות), וכל שכן אם יש לו עונג בקריאתם, ודאי אסור ('ערוך השלחן' יו"ד שפ"ד ט' ויעוּי עוד ביה"ל תקנ"ט י' ^(ש"ל)).

(שכא) "שהרי הטעם שאסור ללמוד הוא משום שמחה דכתיב פקודי ד' ישרים משמחי לב, א"כ עיקר השמחה הוי בהרהור, שאם לימוד ולא יבין, מה שמחה יש" (האגרו"ס תתמ"ז).

(שכב) נשאל הגרי"ז אויערבאך זצ"ל אדם שהתעורר מאוחר ואיחר סוף זמן ק"ש (שאם יקרא ק"ש הרי"ז לקרא בתורה) מה יהא הדין בת"ב שאסור בת"ת, והשיב שאעפ"כ יקרא ("חכו ממתקים" עמ' שנה, מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

(שכג) וכן צריך לדלג על הדברים הרעים של עמון ומואב ושאר אומות (ערוך השלחן תקנ"ד - ה').

(שכד) שהוא החל מדף צו. "מאי בלאדן בן בלאדן וכו'" עד צו: "אמר לי רב נחמן לרבי יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפתלי" (כעמ' גמרא]. ומדף קד. "איכה ישבה בדד וכו'" עד קד: "מי מנאן" (כעמ' גמרא]. ומדף קה.

"מדוע שובבה העם הזה וכו'" עד הנקודתיים שם (ארבעה הדיוסות) (כתצי עמ' גמ').

(שכה) ובישיבת ראדין היו לומדים ירושלמי תענית בתשעה באב ('הנהגות החפץ חיים' עמ' קפז מהצדיק רבי שלמה עמ' לא).

(שכו) והש"ס הזכיר רק ירימה משום דבירמיה יש הרבה דברים רעים, אכן ה"ה דברים הרעים שבשאר נביאים ('ערוך השלחן שם).

(שכז) כן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמלבד הדברים הרעים הנ"ל היה מעיין גם בספרים אלו אודות זמני הגזירות עד חורבן יהדות אירופה בשנות ת"ש - תש"ה (שם).

(שכח) אם עלה לו דבר חידוש בתורה, דעת הגר"ש ואנזר זצ"ל דמותר לרשום לזכרון בראשי פרקים שלא ישכח (אמנם יעוּי שיע'ת סו"ס תקנ"ד) (ספר 'מבית לוי' ע' ת"ג בהערה).

(שכט) הנהגה בד' המג"א ובמשנ"ב הנ"ל משמע דקמייירי במי שנוהג לומר תהילים כסדר בקביעות בכל יום את התהילים השייך לאותו יום, דבזה התיר המג"א לומר תהילים אף בתשעה באב בשעת המנחה. - אכן מי שאינו אומר תהילים בקביעות כל יום, ורק בתשעה באב רוצה לומר, לא הוזכר במג"א ובמשנ"ב היתר להדיא (ושמא אף בזה אמרי' דמותר משעת מנחה כיון דהוי דרך בקשה). [וב"ששלמ מועד"י (ע' תפ"ט) הביא דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמי שאינו רגיל בזה בכל יום לא יאמר כלל בתשעה באב דעכ"פ הוי קצת כח"ת האסור בתשעה באב]. אמנם יעוּי פרמ"ג (א"א תפס"ד סק"א) דכתב דאבל אע"פ שאסור בדברי תורה, מ"מ תהילים שרי בדרך תחינה. ולכאו' לדבריו ה"ה בתשעה באב יהא מותר בתהילים דרך תחינה כל היום (ואין משמעות בפרימ"ג דדוקא מי שרגיל בזה בשאר הימים), [אמנם בפרימ"ג תקנ"ד (א"א סק"ו) לא הזכיר היתר זה, ורק כתב דאם בטלו תהילים של תשעה באב יאמרו למחרת ככל השנה, ויל"ע]. וכמו"כ החזו"א זצ"ל התיר לילבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א לומר תהילים בתשעה באב (ארחות רבינו ח"ב ע' קמ"ב) (ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"ב) (הערך בהערה) הביא להוכיח מלשון הריטב"א בשלהי תענית בשם הרמב"ן דתהילים מותר, דז"ל הריטב"א שם "ומה שאסרו לקרוא בתורה ומשנה ותלמוד היינו בבא לקרוא דרך מקרא ומשנה ותלמוד, ואין סדר היום בכלל, שהיו קורין בתורה ומפטירין וקורין ק"ש, ומעתה אין להימנע מלקרוא פרשת את קרבני ואיזהו מקומן וקורא כדרכו ואינו חושש" - הרי דעיקר האיסור הוא רק בדרך לימוד ושינון ולא בדרך תפילה. ע"כ.

(של) ולגבי יארצייט שחל בת"ב, הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר לומר פרקי התהילים שרגילים לומר תמיד ('חכו ממתקים' מרשימות הגר"א אליאך זצ"ל).

(שלא) וכ"ד הגריי"ז פושר זצ"ל ע"פ המאירי הנ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דמותר, הואיל ואין הכוונה ללימוד אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות שזהו חובת היום בתענית ('הל חג בחג' בי"ן המצרים" ע' קמ"ח בהערה), וכן נהג הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (גליין כאיל תערוג 162). אכן כל זה דוקא כשלומד מוסר לעורר לתשובה ומידות וכיוצ"ב, אבל ללמוד רק מדרשי חז"ל ואגדות אסור, כמבואר ברמ"א תקנ"ג ב' דאסור ללמוד אפילו פרקי אבות ('הל חג בחג שם).

(שלב) הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' קנ"ח. וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל דאסור, דכוונת המאירי הנ"ל לספרי מוסר שאין בהם פסוקי ומאמרי חז"ל. וכ"ד הגרי"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג ע' רנ"ז.

(שלג) ואף לאחר חצות היום אם קובע עצמו לכך אסור, וכמבואר במשנ"ב (תקנ"ד ס"ק מ"ט) ושעה"צ (אות נ"ג). ויל"ע אם מותר לאחר חצות לעיין בדרך עראי בלא שקובע עצמו לכך, אם דמי להיתר לישא וליתן לאחר חצות בדרך עראי (שהובא במג"א ובמשנ"ב שם), ולהיתר שחיטה והכנת סעודה לאחר חצות (שהובא בשי"ע תקנ"ט י').

צו. י"א שבט"ב יש חיוב מצות תלמוד תורה בכל רגע ורגע כבכל השנה כולה ואיסור גמור על ביטולה, אלא שצריך ללמוד בדברים המותרים ללמוד ביום זה (הגר"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א, וכ"מ בשדי חמד מערכת בין המצרים ח"ו סי' ב' אות י"ב וכ"מ במועד לכל חי סי' י' ס"ק כ"א וכ"ה בדברי יציב או"ח ח"ב סי' ר"מ וכע"ז דעת הגר"י פischer זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שס"ד). וי"א שאין חיוב מצות ת"ת בתשעה באב, ורק שהתירו ללמוד בדברים הרעים ^(שליד). ולכו"ע כל אדם מחוייב שלא יסיח דעתו מהאבילות, ויתאונן ויתאבל על החורבן שזהו חובת היום (יעוי' לבוש תקנ"ט י' והובא בביה"ל סו"ס תקנ"ט "שיהא יושב ושוים באבילות של ירושלם, להתעסק ולהתאונן בנהי וקניות, ולא בדברים אחרים המשמחים, ומסיחים מן האבילות" עכ"ל ^(שלה)).

✧ כתב ה"מאמר מרדכי" (תקנ"ג סק"ב והו"ד בביאח"ל שם ד"ה ולכן) ”אי לאו דמיסתפינא מחבורתא הוה אמינא דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להתיר [ללמוד תורה], דבעונותינו הרבים נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין, ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דטפי הוה עדיף להו ללמוד ... כלום אסרו אלא כדי שיהיו יושבין בענייני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרין ודואגים על חרבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין, ומסיחין דעתן מן האבילות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול, אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים, פשיטא דאין לנו בה להקל, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול”. עכ"ל.

✧ "כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואינו מתאבל על ירושלם, אינו רואה בשמחתה, שנאמר (ישעיהו ס"ז י') 'שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה' מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה" (תענית 6:).

✧ "חיוב כל איש לשום אל ליבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, ולכן אותם אנשים החולכים בטיול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר" (משנ"ב תקנ"ט סק"א).

שחוק וקלות ראש

צח. אסור לשחוק ולהקל ראש ובפרט בת"ב, ואין לעשות שום דבר שמביא לידי כך ועל כן כתב ה'כל בו' שאין לילך ולטייל בשוק שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול (שו"ע תקנ"ד כ"א).

מלאכה בתשעה באב

צט. בליל ת"ב וביום ת"ב עד חצות נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט. אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נר או קשירה וכדו' מותר. ולאחר חצות מותר כל הנ"ל. ומ"מ אף אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, וכמו"כ לא יקבע עצמו למלאכה באופן שתגרום לו היסח הדעת מהאבילות (שו"ע ורמ"א תקנ"ד כ"ב ומשנ"ב סקמ"ט ושעה"צ אות נ"ג).

ק. כל הקובע עצמו לעשות מלאכה בת"ב (באופן שמסיח דעתו מהאבילות) ואפילו אחר חצות (ואפילו במקום שנוהגים לעשות מלאכה) אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שו"ע שם סכ"ד ומשנ"ב שם).

קא. כלים שצריכים להם כעת כגון לצורך אכילת ילדים, מותר להדיחם במשך כל היום (הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ג ע' רס"ו והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב ביום א' ע' נ' בהערה) אכן כלים שאי"צ להם עתה, אין להדיחם עד לאחר חצות היום ^(שלי) (אכן מותר כל היום להזרים מים על הכלים שבכיוור, דזה אינו מלאכה כלל ^(שלי)) וי"א דראוי לירא שמים להחמיר שלא לרחוץ הכלים שאי"צ להם כל היום ^(שלה).

קב. נוהגים שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות (שו"ע תקנ"ט י').

קג. אין מנקים או שוטפים את הבית אף לא לאחר חצות היום (הגר"י פischer זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ד והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] ע' תט"ו ובהערה שם ^(שליט)).

קד. בחורי ישיבה הנוסעים לבתיהם במוצאי תשעה באב, או הנוסעים מבתיהם למקומות נופש, לא יתעסקו ביום תשעה באב, אף לא אחר חצות היום, באריזת חפציהם וארגון נסיעתם באופן שמסיחים דעתם מהאבילות (יעוי' משנ"ב תקנ"ד סקמ"ט דאע"פ שאין איסור מלאכה לאחר חצות היום, מ"מ לא ימשוך בעסקי משא ומתן כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. ובשעה"צ שם אות נ"ג כ' דה"ה שלא יקבע עצמו למלאכה עד שיסיח דעתו מן האבילות - יעוי' 'הליכות שלמה' מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל ע' תמ"ד סוף הע' 45).

יום תשעה באב

קה. בשחרית משכימין קצת לביהכנ"ס, ואם ע"י זה יגמרו לומר קניות זמן הרבה קודם חצות, טוב שלא להשכים כ"כ (משנ"ב סי' תקנ"ט ס"ק ט"ז).

(שליד) מטה יהודה למרה"י עייאש יו"ד סי' שפ"ד ד' [לענין אבילות]. ועפ"ד פסקו הכף החיים תקנ"ד סק"י וערך השלחן (להג"ד יצחק טייב זצ"ל) תקנ"ד סק"א לענין ת"ב, וכ"ד ה'ערוך השלחן' יו"ד סי' ת' ס"ו, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' תל"ט. וכ"נ מלשון הטור תקנ"ט דכתב דאין אומרים בת"ב 'זאני זאת ברית' - **"שהכל בטלים בו"**. וברש"י מועד קטן כא. ד"ה ואסור, ובשבלי הלקט הל' שמחות סי' כ"ו בשם תשובת הגאונים גבי אבל דפטור לגמרי מתלמוד תורה יעוי"ש וה"ה גבי תשעה באב. ובספר 'הלכות חג בחג' (ע' קנ"א) הביא המחזור ויטרי (רס"ו ע' 227) דכתב "ישב לקניות לעגן לב הציבור וזכרון אבל, שבו עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלמודם... **הרי תורה בטילה**... ומאי יקל ראשו לעסוק בדברים בטלים, אלא לעיין במילי דעיגונא דברי כיבושים ומורך לב... להכניע מתורה" עכ"ל, ומבואר דאין חיוב מצות ת"ת בת"ב. וכתב שם לבאר דמה שעוסקים בדברים הרעים בתשעה באב אינו מדין תלמוד תורה (שאינו מחוייב בה), כ"א מדין קניות והתעסקות בעניני החורבן דזהו מחובת היום וכמ"כ בכלבו דלומדים בפירוש איכה ובדברים הרעים כדי להזכיר החורבן, ואיכא חיוב שלא יסיח דעתו מן האבילות, והביא שם דכן מבואר בכל הראשונים זיע"א שמנהגם היה דבבוקר אחר שגמרו הקניות ישבו הקהל בביהכ"נ וקראו באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ויש מהם שקראו אף איכה, ומשמע דזה מחובת היום להתעסק בעניני החורבן כמו הקניות, עכת"ד.

(שלה) ובמשנ"ב (תקנ"ט ס"ק מא') "... **שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות**", וכע"ז בשו"ע תקנ"ט ה', ויעוי' עוד משנ"ב תקנ"ד ס"ק מ"ט, וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"א, יעוי' הערה קודמת.

(שלו) יעוי' רמ"א תקנ"ד כ"ב דלא נהגו באיסור מלאכה כ"א עד חצות. ויעוי' עוד שו"ע תקנ"ט י' דנוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות. וא"כ לאחר חצות מדינא מותר לרחוץ כלים. וכ"מ ב'יוסף אומץ' למרה"י יוזפא תתפ"ג דלאחר חצות מותר להדיח כלי האכילה יעוי"ש.

ח' אות רל"ז דכ' שם ז"ל "כל מה שאסרו רז"ל בט' באב הוא עד הלילה, ואין להקל אחר חצות בשום דבר, רק שמקילין לנשים לסדר הבית קצת, וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה" עכ"ל.

(שלו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם.

(שלה) יעוי' חיי אדם קל"ה ט"ו דכ' ד'ראוי לכל ירא שמים להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה כל היום", וכ"ה בקיצושו"ע קכ"ד ט"ו וכע"ז ב'ערוך השלחן' תקנ"ט ט' גבי כיבוד הבית יעוי"ש.

(שלט) ושו"ר ב'ערוך השלחן' (תקנ"ט ט') שכתב "אין מציעין המיטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו" עכ"ל.

קו. נוטל ידיו בשחרית ג"פ רק עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע תקנ"ד י' ומשנ"ב תרי"ג סק"ג), ויעו'י הערה ^(שם). ולא יברך ענט"י אחר הנטילה, כ"א רק אחר שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואז יברך ענט"י משום תפילה (משנ"ב תקנ"ד סקכ"א).

קז. י"א הדנהוג תמיד ליטול ד' פעמים כל יד (כדעת הגר"א ^(שםא)), יכול ליטול ד' פעמים אף עתה (החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קל"ט וע' ר"ז).

קח. כשידיו עדין לחות קצת (שאינו טופח ע"מ להטפוח) יכול להעבירן על עיניו, ועל פניו ידיו ורגליו בדרך העברה ולא לרחוץ להדיא. ואם יש לו לפלוף על העינים ודרכו לרחצם במים, רוחצם במים. ואם אין לפלוף, אסור לקנח פניו במים (אא"כ הוא איסטנים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים) (שו"ע תקנ"ד י"א ומשנ"ב שם סככ"ב).

קט. אין לשטוף פיו בבוקר של ת"ב (שו"ע תקס"ז ס"ג) ומי שיש לו צער גדול יש להתיר לו אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבואו המים לתוך גרונו (משנ"ב שם סקי"א).

טלית ותפילין בשחרית

קי. נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית (ע"פ המדרש 'ביצע אמרתו' - בזע פורפירא דיליה - זה הטלית) וכמו"כ שלא להניח תפילין (ע"פ המדרש 'השליך משמים תפארת ישראל' - זה תפילין) כ"א לובשים טלית קטן תחת הבגדים בלא ברכה (שו"ע תקנ"ה א' ומשנ"ב שם סק"א), ויכניס הציצית עצמה (של הטלית קטן) מתחת הבגדים באופן שלא יראהו כלל מבחוץ (הגר"ש דבליצקי זצ"ל ^(שםב), וכ"ה ב'הלכות חג בחג' בין המצרים ע' קנ"ז ^(שםג)). ואף בקריאת שמע וברוך שאמר לא יאחז הציצית (כן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'איש על העדה' ע' ק"פ, וכ"ד יבלחט"א הגר"ש דבליצקי זצ"ל (במכתבו שם) וכ"ה ב'רכבות אפרים' שם, וכן הביא בספר 'מבית לוי' ע' ת"ז דכן המנהג ^(שםד)).

קיא.אם פשט את הטלית קטן בלילה, י"א דצריך לברך עליה בבוקר (משנ"ב תקנ"ה סק"ב).

סדר התפילה

קיב.יכול לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" וכן נוהגים (אע"פ שאסור בנעילת הסנדל) ^(שםה) (משנ"ב תקנ"ד ס"ק ל"א ושעה"צ אות ל"ט). וי"א דאין לברך ברכה זו עד שילבש מנעלים בלילה (הגר"א זיע"א - 'מעשה רב' אות ט' ^(שםו), וכ"ד האריז"ל ועוד כמה האחרונים הו"ד ב'כף החיים' תקנ"ד ע"ח, וכן נהג החזו"א זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' ק"מ). גם הלוכש מנעלי בד בת"ב, לא יברך 'שעשה לי כל צרכי' לדעה זו (יעו'י ספר 'קשר גודל' להחיד"א זיע"א (המופיע בספר 'עבודת קדש' לחיד"א) סי' ה' אות י"ט).

קיג.מתפללין בנחת ודרך כבי כאבלים (רמ"א תקנ"ט ס"א).

◊ "אומריין פסוקי דזמרה בעצבון כאבלים, יושבין לארץ וקורין קריאת שמע בברכותיה. וקולם בל ישמע, אלא כאוב מאריץ קול נמוך" (היעב"ץ בסידורו דיני ת"ב דלת א' הלון ב' אות ו').

קיד.אומרים מזמור לתודה (משנ"ב תקנ"ט סק"כ).

קטו.השליח ציבור כשמתפלל בקול רם אומר 'עננו' גם בתפילת שחרית ^(שםז) (לאחר ברכת גואל ישראל לפני ברכת רפאינו ^(שםח)) (שו"ע תקס"ו א'). אכן היחיד אינו אומר 'עננו' בשחרית (רמ"א תקס"ה ס"ג) [ולדעת השו"ע שם גם היחיד אומר 'עננו' בכל ג' התפילות של הצום].

קטז.לענין אמירת 'נחם' וכו' בתפילת שחרית יעו'י להלן דין קכ"ט ובהערה שם.

קריאת התורה

◊ בשעת שמיעת הפרשה מחבעל קורא ובקריאת ההפטרה ישים בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם (יפוסה"ע).

קיז.בתשעה באב ביום בקריאת התורה, דעת הטור (סי' תקנ"ט) דהעולה לתורה קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת, וכתב שם הבית יוסף דכן נהגו העולם. ובדרכי משה כתב שם : אין מנהג זה במקומינו ואין מברכין דיין האמת כלל. - ולמעשה : י"א דטוב שהעולה לתורה קודם שמברך ברכת התורה [קודם שיאמר 'ברכו את ה' המבורך' ^(שםט)] יאמר ברכה זו בלא שם ומלכות (מג"א תקנ"ט ס"ק ה', א"ר שם ס"ק ט"ו וכ"ה בקיצוש"ע קכ"ד ג' [ושם כתב שיאמרו בלחש] ^(ש"י)), וי"א דלא יאמרו כלל אף בלא שם ומלכות (כף החיים תקנ"ט ל"ז ^(שיא)).

(שם) בארחות רבינו ח"ב ע' ר"ז וע' קל"ט הביא דהגר"ח קניבסקי שליט"א שאל את החזו"א זצ"ל: הנוטל ידיו שחרית וכן היוצא מביהכ"ס ביוהכ"פ האם צריך לצמצם בנטילת ידים עד קשרי אצבעותיו, ואמר לו החזו"א "שאינו צריך לצמצם בדיוק ואפשר קצת יותר כי א"ז רחיצה של תענוג" (השאלה היתה על יוהכ"פ וכ"ש בתשעה באב דלא צריך לדקדק - שם, וכ"ה ב'דינים והנהגות' ממון החזו"א עמ' ק) עכ"ד. וכ"ה בספר 'דינים והנהגות' ממון החזו"א זצ"ל עמ' ק' [בנטילת ידים דת"ב ויוהכ"פ אינו מדקדק לצמצם הנטילה שיעגיעו המים רק עד סוף קשרי אצבעותיו אלא נוטל ברווח קצת". וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאי"צ לצמצם בדיוק דאפילו נרטב מעט מהיד ללא כוונה לית לן בה (באר ישראל' ימים נוראים ע' פ"ח גבי יוהכ"פ). אמנם יעו"י מג"א ריש סי' תרי"ג ולבושי שרד שם, ויל"ע.

(שמא) מעשה רב אות ה' הו"ד במשנ"ב סי' ד' סק"י.

(שמב) במכתבו לבעל שו"ת 'דבבות אפרים' ח"א סי' שפ"ג, והביא שם (הגר"ש שליט"א) דכן הוא במרדכי הלכות ת"ב סי' תרל"ז ממסכת תענית דלובש ט"ק לפי שאינו נראה לעולם.

(שמג) דעיקר הקפידא הוא על הציציות עצמם שבהם מינכר קיום המצוה (וזוהו כוונת השו"ע שם) ושכן שמע מגדול אחד זצ"ל.

(שמד) אכן בספר 'קרא עלי מועד' הביא ששמע מהגר"ח קניבסקי שליט"א דמסתבר שמותר לאחוז הציצית בקריאת שמע של שחרית.

(שמה) דכיון שיש לו צד היתר לנעול כגון במקום סכנת עקרב וכיוצ"ב, הרי בידו וברשותו לנעול, על כן יכול לברך כמו בשאר הימים (שבלי הלקט רס"ט, ובבית יוסף תרי"ג בשם הר"ן ובטור שם ובלבוש תרי"ד ד'), וטעם נוסף כתב הבית יוסף בשם הרא"ש והר"ן [מפני שעל מנהגו של עולם הוא מברך כשם שהוא מברך הנותן לשכוי בינה אע"פ שלא שמע קול תרגולא".

(שמו) והנה במעשה רב (אות ט') הביא ג"כ דלא יברך ברכת 'המעביר שינה', ויאמר אותה בלילה לאחר שרוחץ פניו. וכ"כ החזו"א זצ"ל [ארחות רבינו ח"ב ע' ק"מ]. ורבים נוהגים כדעת הגר"א הג"ל לענין ברכת "שעשה לי כל צרכי", ואין נוהגים כד' לענין ברכת המעביר שינה, ויל"ע בטעם הדבר.

(שמו) אבל בתפילת לחש של שליח ציבור לא יאמר 'עננו' בשומע תפילה (דאז דינו כשאר יחידים) (ביאר"ל תקס"ה ג' ד"ה כשהוא).

(שמוח) ואם שכח לומר שם 'עננו' וכבר התחיל בברכת 'רפאינו': אם נזכר קודם שחתם והזכיר שם ד' בחתימת הברכה (אפילו אם כבר אמר 'ברוך אתה' אך עדיין לא אמר 'השם') חוזר ואומר 'עננו' עם חתימה, ואח"כ חוזר ואומר ברכת 'רפאינו' (מתחילתה). אכן אם נזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה השם' יאמר 'עננו' רק בברכת שומע תפילה (כדין היחידים) (ואם לאחר שחתם חזר ואמר 'עננו' - נמצא שבידך ברכה לבטלה, דבהכרח לאחר 'עננו' יצטרך לומר שוב פעם את ברכת

'רפאינו כדי שיהיו ברכות על הסדר) (שו"ע קי"ט ד' ומשנ"ב שם סקט"ז, ר"ז).

(שמט) כף החיים תקנ"ט ל"ז, בביאור דיעה זו.

(שנ) וכן המנהג במנין הגר"ש דבליצקי זצ"ל ומזכירים לכל עולה לומר כן לפני הברכה (יזרח השמש' ע' פ"ה).

(שנא) וכן נהג הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (מסורת משה ע קע"ה).

ק"ח.כהיום נתפשט המנהג בקהילות ישראל לחזור ולקרוא שוב מגילת איכה ביום בציבור בלא ברכה. וברוב המקומות נוהגים לקוראה לאחר סיום כל התפילה. ויש שנוהגים לקוראה לאחר קריאת התורה מיד לאחר הכנסת ס"ת לארון קדש לפני אמירת הקניות, יעוי' הערה (שנב).

ק"ט.המתפלל ביחיד, טוב שיקרא מגילת איכה גם ביום (משנ"ב תקנ"ט ס"ק ב').

קכ. מאריכים בקניות עד מעט קודם חצות (רמ"א תקנ"ט ס"ג).

◊ קורא הקניות בבכיה וביללה כמו שמתו מוטל לפניו ר"ל (לבוש תקנ"ט ס"ד) ועיקר אמירת הקניות היא הבכיה כי זה שורש ועיקר בקניות (יטושה"ע).

◊ בקינה "זכור ה' מה היה לנו" (איכה ה') בפסוק "שרים בידם נתלו פני זקנים" וגו' ראוי לאדם לבכות בכי עצום על צערם של הזקנים שהם הסנהדרין החסידים הגדולים, שהיה להם אז בעת החורבן, כמבואר בגמ' הק' ובמדרשים. ובפסוק "בחורים טחון נשאו" ראוי לאדם לצייר במחשבתו כאלו היו הם בניו ממשי, ורואה בעיניו שנתנו על כתפיהם רחים כבדים לנושאים, ובדואי יעורר לבו לבכי עצום מאד. ובפסוק "נפלה עטרת ראשינו", וכיוון האדם אל השכינה הקדושה שהיא עתה עמנו בגלות, וראוי לבכות על זה בכי רב ועצום מאוד. ובפסוק "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו" ראוי ג"כ לבכות בכי רב ועצום על זה, שבמקום שהיתה שם השראת השכינה הקדושה, ירוצו עתה במקום זה שועלים, ובדואי ראוי לבכות בזה עד שלא ישאר לאדם עוד כח לבכות (יסוד ושורש העבודה).

◊ ביסוד ושורש העבודה (שער הכולל פ"ב) מביא מהזוה"ק את הדרגות בעולמות העליונים שיש לצדיקים שזוכים לגן עדן (7 מדורים) וכל הגבוה יותר, יש בו תענוגים והנאה גדולה יותר. דרגה א' – צדיקים הגרים שנתגייירו. דרגה ב' – אלו שסבלו יסורין ומחלות כדי לתקן עצמם ומ"מ הודו ושבחו לקב"ה כל יום ולעולם לא בטלו תפילתם. דרגה ג' – אלו שסבלו מחלות ויסורין ומכאובין ביותר. ותינוקות של בית רבן שלא השלימו ימיחם ואלו האבלים על חורבן בית המקדש ומורידים דמעות. ויעווי"ש דאלו האבלים על ציון וירושלם נמצאים בדרגה יותר גבוהה מאותו היכל שנמצאים בו ההרוגים ע"י אומות העולם.

◊ השל"ה הק' (שבועות דף ל' ע"א) הביא מכתב הר"ש אלקבץ זיע"א דשם מביא דברים ששמע מהמשנה המדברת בפי מרן הבית יוסף זיע"א ז"ל "אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא הייתם נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיהם בזוכרם כי בסבתכם אני מושלכת בעפר" ובהמשך מביא שכתב הג"ל "וגם בשמענו צרת השכינה בעונותינו וקולה כחולה המתחננת אלינו...".

◊ עוד יש להתאבל על עם ד' שנפלו בחרב, שזה מנוראות החורבן, שרבבות רבבות כחני ד', פרחי כהונה, תינוקות על זרועות אמן, כולם שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין להם קוברי; ומאז החורבן, נשפך דמן של ישראל במליונים דורי דורות עד השואה האחרונה. ועל כולנה על כבוד אבינו מלכנו, שכל הבריאה כולה לכבודו בראה יצרה ועשאה, ואיה כבודו כאשר קרן עמו ישראל מושפלת עד עפר, וכבוד ד' בתורתו איננה, ומלכותו נסתרת. לפלא הוא שאין אנחנו מרגישים את האבלות על החורבן הגדול הזה (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – זהב משבא ח"ב ע' ק"ח).

◊ כתב בסדר היום (סדר ת"ב) "וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו ביום מועד שמובטחים אנו שיחפץ אבלנו לששון ולשמחה כדכתיב (ישעיה ס"א ג') לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר" (ויעוי' עוד ערוך השלח' תקנ"ג ב').

קכא. אחר הקניות אומרים אשרי ואין אומרים למנצח יענך, ואומרים ובא לציון. ואין אומרים פיטום הקטורת (רמ"א תקנ"ט ד' ויעוי' משנ"ב סק"ו). ולא שיר של יום (לבוש [ס"ו] והגר"א זיע"א [מעשה רב אות ר']).

◊ **ביום התענית ע"י הברכות בערבית** (24 כולל ברכת המפיל) **ובשחרית** (44) **ובמנחה** (22 כולל ברכות המלית והתפילין) **מגיעים בס"ה ל-90 ברכות, וחסר 10 ברכות שמהוייב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע** (מ"ו, ג) (ולנוהגים כהגר"א שאין מברכים 'שעשה לי כל צרכי' ויש שלא מברכים אף ברכת 'המעביר שינה', חסר עוד שני ברכות ומגיעים ס"ה ל-88 ברכות, ואם אין מברך 'על מצות תפילין' חסר עוד ברכה, ס"ה 87 ברכות, ואם נוהג לברך על מקרא מגילה מתווסף ברכה אחת) **ומשלימים ע"י ברכת "אשר יצר", או ע"י שיכוון לשמוע ברכות התורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן** (ויעוי' מג"א מ"ו סק"ה, ושו"ע רפ"ד ג, רעק"א שם ומשנ"ב שם סק"ה) **ובשעת הדחק אפשר דיכול להוסיף למנין את ברכות חזרת הש"ץ ע"י שיכוון לשמוע ויענה אמן** (ויעוי' משנ"ב סי' מ"ו סק"ד) (ע"פ נוטרי ברכה).

הליכה לבית הקברות

קכב. מיד כשיוצאים מביהכ"נ, הולכים לבית הקברות של ישראל (כדי שיבקשו עלינו רחמים) [ואם אין קברים של ישראל לילך שם, הולכים אפי' על קברי עכו"ם (יעוי' הערה (שנב)), לומר שאנו חשובים כמתים] (תוס' תענית טז, רמ"א תקנ"ט י' ומשנ"ב סקמ"א ויעוי' עוד שו"ע תקע"ט - ג') (שנב), ולא יכנס לתוך ד' אמותיו של הקבר (דיש לחוש שידבקו בו החיצונים (שנב)), ונכון לילך לשם יחידי או עם עוד אחד (ולא בכנופיא גדולה, כדי שלא יפסיקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות, וכשהולך בכנופיא היו טיול, וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתם מהאבילות) (של"ה הק' הובא במשנ"ב שם).

קכג. יש הסוברים דגם בתשעה באב, ההולך לבית הקברות ורואה קברי ישראל מברך "אשר יצר אתכם" וכו') (כדפסק השו"ע רכ"ד י"ב) (שנב) (אע"פ שאין אומרים צידוק הדין בתשעה באב) (כן נהג הקהילות יעקב זצ"ל בשנים שהלך לבית הקברות בתשעה באב ואמר שהמברך לא הפסיד - 'ארחות רבינו' ח"ב ע' קמ"א (שנב) (שנח).

(שנב) הנה הטור תקנ"ט הביא 'מסכת סופרים' ד"ש קורין ספר קניות בערב ויש שמאחרין עד הבוקר לאחר קריאת ס"ת, אכן לא הוזכר דעה לקרוא גם בלילה וגם ביום, ובטור קודם לכן כתב דקוראים 'איכה' בלילה, וכן נקטו השו"ע ורמ"א לקרוא 'איכה' בלילה, ולא הזכירו כלל מנהג אמירת איכה שוב למחרת ביום. ובשל"ה הק' תענית פרק נר מצוה אות א' עמש"כ במסכת סופרים הנ"ל דיש הסוברים לקרוא איכה רק ביום כתב הש"ח ז"ל "אני אומר ירא שמים יוצא ידי שניהם... ואע"ג דאין הציבור עושים כן ואין קורין אלא בלילה מכל מקום ראוי ליחיד לעשות כן וסימנך אבל יחיד עשי לך". והביאו הא"ל רבא תקנ"ט סק"ד "וירא שמים יקרא גם ביום", וכן הביאו במשנ"ב שם סק"ב "טוב שיחיד יקרא איכה גם ביום" - אכן לא הוזכר כלל קריאתה ביום בציבור. אכן ב'ערוך השלח' תקנ"ט ב' כתב "היחיד יאמר איכה גם ביום ואצלנו קורא הקורא כל האיכות ביום לאחר הקניות והתפילה" ע"כ. וכן פשט המנהג בקהילות ישראל, וכ"ה ב'לוח ארץ ישראל'. - **וברוב המקומות** נוהגים לקרוא מגילת איכה לאחר גמר כל התפילה וכמש"כ הערוך השלחן הנ"ל וכ"ה ב'לוח ארץ ישראל. אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הנהיג במניניו לקרוא איכה ביום מיד לאחר הכנסת ס"ת לפני הקניות (ואומרים קדיש יתום לאחר איכה ואח"כ הקניות) וביאר טעמו (זוהר השמש' ע' פ"ו) דכיון דיסוד מנהג זה הוא בשל"ה הנ"ל שטעמו הוא לחוש לדעה השניה במסכת סופרים הנ"ל דס"ל דקוראים 'איכה' רק ביום, על כן כל זמן שהיה זה מנהג של 'יחידי' אי אפשר היה להם לקרוא באמצע סדר התפילה, ולפיכך קראו רק לאחר סיום כל התפילה. אמנם עתה שיחידיים אלו הנהיגו לקרוא המגילה בציבור וכל המנין משתתף בקריאה זו לחוש לדעה הנ"ל, מעתה ראוי לקיים בדיוק כפי הדעה הנ"ל במסכת סופרים ששם כתוב להדיא לדעה זו לקרוא לאחר קריאת התורה. ועוד דאם כבר קוראים, ודאי צריך להקדים קניות של איכה שנאמרו ברוח הקדש ובנבואה לקניות אחרות, עכ"ד.

(שנג) אך אם יש שם צלמים לא כדאי לילך לשם, ובכל אופן בקברי עכו"ם לא מתקברים רק עומדים מרוחק (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - מסורת משה ע' קע"ו).

(שנד) וכן החזו"א זצ"ל היה הולך לבית הקברות בת"ב שחרית אחרי הקניות (דינים והנהגות' ממנו החזו"א עמ' ק).

(שנה) בדכתיבי הארז"ל כתב דאין לילך על הקברות אלא לצורך לוויית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי מתדבקים בו החיצוניים (הובא במג"א שם ס"ק ט"ו), וניצל מזה ע"י שלא נכנס לד' אמותיו של הקבר. ויעוי' עוד 'מנחת אלעזר' ח"א סי' ס"ח.

(שנו) ואם רואה קברי עכו"ם אומר 'בושה אמכם' וכו'.

◇ ״וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגמר להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב, כמו שנאמר ״והתוודו את עונם ואת עון אבותם וגו״. ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותן הימים ולפשפש כמעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שכתוב באנשי ניונה ״וירא ד' את מעשיהם״, ואמרו חז"ל: ״את שקם ואת תעניתם״ לא נאמר, אלא ״את מעשיהם״, ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי ימים אלו הם מוצות עשה מדרברי הנביאים להתענות בהם״ (משנ"ב סי' תקמ"ט סק"א).

אגרא דתעניתא צדקתא

◇ ״וצריך אדם ביום התענית ליתן מממונו לצדקה, כדי שיקיים מצוה בגופו ובממונו כדתניא ״אבהת את ד' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך״. ואמרו חכמים אגרא דתעניתא צדקתא. ויש מפרשין שיתן מה שלא אכל היום לעני לערב, שאם לא עשה כן נראה כמו שלא התענה לשם שמים״ (שבולי הלקט' שכולת ר"ב).

קכד. מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית, ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב (משנ"ב תקס"ו סקי"ד).

◇ ״נהגו עם ישראל בכל המקומות להרבות צדקה לעניים ולתלמודי חכמים ביום תשעה באב, והוא סגולה נפלאה לכפר עוונות, וגם לקרב הגאולה, ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו״ (מועיד לכל חי' סי' י' דין ס"ח).

מנחה

קכה. מותר לרחוץ ידיו לתפילת המנחה (עד סוף קשרי אצבעותיו) דהוי כמקבל פני שכינה וכטבילת מצוה שהתירו (משנ"ב תקנ"ד סכ"א).

קכו. במנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם (שו"ע תקנ"ה א') (ומוציאים הציציות של הטלית קטן לחוץ) (ומחצות היום מותר להניח טלית ותפילין, וכן נהג הגר"א זיע"א - חיי אדם' קל"ה י"ח ^(שנ"ט)), ויזהר שלא לקרוא אז עימם פרשיות קריאת שמע ולא פרשת קדש (משום דעתה הוא רק 'כקורא בתורה' ות"ת אסור כל היום) (משנ"ב שם סק"ה) ^(שס) (שס).

◇ ״א"א הגאון ציוה לשמש להכריז במנחה [בשחל] ט' באב [ביום א', שלא ישבחו העם מהלבדיל״ (מקור חיים' תקנ"ז).

קכז. יש להניח תפילין קודם תחילת אמירת אשרי (שלא יהא הפסק כ"כ בין אשרי לקדיש) (יעו' פמ"ג סי' נ"ה משב"ז סק"ג, ובסימן רפ"ד ד' ומשנ"ב סקט"ו ומשנ"ב תקפ"ד סקי"ב דאין להפסיק בין אשרי לקדיש).

קכח. נוהגים להשלים במנחה אמירת השיר של יום שלא אמרו בשחרית (קיצור שו"ע' קכ"ד י"ט, וכן המנהג - הגר"ש דבליצקי זצ"ל ולהבחל"ח הגר"מ פיינשטיין זצ"ל - 'מסורת משה' ע' קע"ד ^(שסב)). ויש האומרים גם 'אין כאלוקינו' וכו' ו'פיטום הקטורת' (דבקיש"ע שם כתב 'אומרים שיר של יום ושאר הדברים שחיסרו בשחרית' וכ"ה בסידור העיב"ץ (שער השלכת חלון ד' למנחה סק"א) זל"ש ״ונוהגין להשלים אז מה שאסרו לומר בשחר כגון תהילים שירים ומזמורים״ וכ"ה ב'הליכות אבן ישראל' ח"א עמ' שס"ט).

קכט. בתפילת המנחה אומרים 'נחם' וכו' בבונה ירושלם, ו'עננו' בשומע תפילה (שו"ע ורמ"א תקנ"ז) ו'הש"ץ כשחזור על התפילה בקול רם אומרו בין 'גואל ישראל' ל'רפאינו' ו'לקהילות בני ספרד יעו' הערה ^(שס)). ואם שכח לומר 'נחם' וכו' בבונה ירושלם יאמר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה, ואי"צ לחתום ברוך מנחם ציון, אלא חותם בותחזינה עיינינו עד סוף הברכה (משנ"ב שם סק"ב), ואם לא אמרו כלל אינו חוזר ^(שסד) (שו"ע שם).

קל. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' ^(שסה). אכן יעו' משנ"ב תקס"ח סק"ג. (ועו' 'שבט הלוי' ח"ח סי' קל"א מש"כ לבאר בזה).

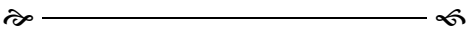
קלא. גם האומרים 'שלו' רב' במנחה כל יום, מ"מ בתענית יאמרו שים שלו' (יעו' רמ"א קכ"ז ב' ומשנ"ב סקי"ב). ומ"מ אם אמר שלו' רב יוצא (משנ"ב שם סקי"ג).

קלב. מדינא אי"צ לחלוץ התפילין עד צאת הכוכבים, אך האריז"ל היה נזהר לחלוץ אחרי שקיעת החמה (משנ"ב סי' ל' סקט"ו).

◇ ״בשעה שמכניסים אדם לדין אומרים לו... ציפית לישועה״ (שבת לא.), וכתב האריז"ל ״בתיבות 'כי לישועתך קיוונו כל היום' (שבשמו"ע) יכוון לצפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום הדין כששואלין אותו ציפית לישועה״. ״לכן יכוון מקורות ליבו עד מאוד בזה הלשון: אני מוחכה ומצפה בכל יום לישועת השכינה הקדושה שתצא מהגלות, ותגאל אותנו גם כן בביאת משיחך ותצמיח קרן דוד״ (יסוד ושורש העבודה, ה, ד).

◇ איתא בתנא דבי אליהו רבא (פל"א) ״מעיד אני עלי שמים וארץ, שהקב"ה יושב ומצפה לחן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שישובו בתשובה, כדי שוגאל אותם ויבנה להם ביהמ"ק שלא יחרב לעולם״.

◇ יהא אדם רגיל להתפלל בכל יום ״יחי רצון מלפניך הקב"ה שיראנו בשמחתה של ירושלם ונחמותיה אמן״ (סוף מסכת דרך ארץ רבה). וכתב הרמב"ם (מלכים י"א א') כל מי (שאינו מאמין במלך המשיח או) שאינו מוחכה לביאת מלך המשיח, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו". ועל כן יש

(שנז) אמנם יעו' בארחות רבינו שם, שהקהילות יעקב שאל את החזו"א אם לברך ברכה זו בתשעה באב, ולא השיב לו.

(שנה) וכתב ב'אגרות משה' (אורח חיים סי' ל"ז אות י') שהברכה היא תיכף כשרואין את הקברים, שהוא לפעמים גם קודם הכניסה. ועוד כתב דמסתבר דאין די בזה שרואים המצבות מרחוק שזה הוא רק הבנה בליבו מתוך מה שרואה, דשם איכא קבר. ואף שהוא ידיעה ברורה, מ"מ לא נתקן ברכה אלא על הראי'. ועל כן צריך לברך רק כשרואה הקרקע שמכסה הקבר. וכן מברכין על ראיית אותן המצבות הנמוכות שהם ממש על מקום הקבורה, עכ"ד.

(שנט) אכן במעשה רב אות ר' כתב ״ותיכף אחר קינות אפי' קודם חצות מניח תפילין״ עכ"ל.

(שס) אכן דעת המקור חיים (ריש סי' תקנ"ה) דיקרא ד' פרשיות עם התפילין, וכ"ה בריטב"א בשם הרמב"ן. וכן נהג הגר"ש אלישיב זצ"ל (הלכות חג בחג' ביהמ"צ ע' ר"ב בהערה). כמו"כ בכף החיים (תקנ"ה ז') כתב דאפשר כיון שהם מסדר היום וגם אינו קורא משום תלמוד תורה אלא משום שכתבו בהם מצות תפילין אין קפידא. וכמו"כ יעו' עוד 'שבט הלוי' ח"ט סי' קל"ג אות ב'.

(שסא) יש הסובר דבתשעה באב צריך להקדים להתפלל מנחה גדולה כדי להקדים קיום מצות תפילין ממתי שאפשר להניחם משום זריזין מקדימין למצוות (הגר"י' פישר זצ"ל 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שס"ט).

(שסב) אכן במעשה רב (אותר') משמע דהגר"א זיע"א לא היה אומר שיר של יום כלל.

(שסג) מסתימת השו"ע (בסי' תקנ"ז) משמע דדעתו שיאמרו 'נחם' וכו' בכל הג' תפילות של ת"ב (משנ"ב תקנ"ז סק"א).

(שסד) דבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירים אותו (משנ"ב שם סק"ד).

(שסה) ואפי' לא באופן שיטנה ויאמר ביום תענית ציבור זה (ביאה"ל תקס"ה א' ד"ה בין יחיד וכן נהג הגר"ש אלישיב זצ"ל 'איש על העד' ע' קפ"ב בשם הגרצ"מ לוין שליט"א).

להקפיד להתפלל לכה"פ האי תפילה קצרה הנ"ל, ויכוון בברכת את צמח דוד עבדך בתיבות 'וילשועתך קיוונו כל היום' שהנני מצפה לביאת משיח צדקנו במהרה אכ"ר.

◊ **"וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל, לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה"** (ש"ה הק' – סוף מסכת תענית, ויעוי' עוד תוס' שבת [קיה: ד"ה רובם] דמי שאין לו אכילה במעיים הרי הוא נקי וטהור במלאכי השרת, ויעוי' בראשית רבה פס"ב אות ב').

מוצאי התענית

קלג. במוצאי ת"ב אי"צ לומר "אתה חוננתנו" בשמו"ע, כיון שכבר אמרה במעריב של מוצ"ש, ואפי' אם שכח לומר "אתה חוננתנו" במעריב של מוצ"ש, מ"מ אי"צ לאמרה במעריב במוצאי הצום (שכבר חלף שעתא, וסגי במה שיבדיל עתה על הכוס) (שערי תשובה תקנ"ו ומשנ"ב שם סק"ג).

◊ "המצוות הזמניות כולן, לא רק כדי לקיימן בשעתן נאמרו, כי אם שע"י שנאמרה המצוה לקיימה בשעתה, צריך לנומעה בנפש ולקחת ממנה את לקחה לחיות עימה כל השנה כולה, (כגון מצות זכירת יציאת מצרים, שאמנם היא מידי יום, אבל מצות סיפור באריכות הרי היא פעם אחת בשנה כליל פסה, שאז מאריכין בסיפור לכל פרטיו ונוטעין בלב את יסודי האמונה וההשגחה, ואחרי שהתעוררו וקיבלו את הדברים, אז באמת די בזכירה מועטת ליצ"מ של פעמיים בכל יום ערב ובוקר, כדי להדש את זכרון האמונה וההשגחה שזכינו לספר באריכות לבנינו. וכן הוא בכל מצוות ה'מועדים וזמנים' כסוכות וכדו', שלא לשעתן בלבד נאמרו אלא להתעורר מהם לכל השנה כולה). וכמו"כ צריך שיהיה במצות האכילות על ירושלם, דאם כי תקנו לנו בכל השנה כמה הלכות בתורת זכר להורבן, אבל יום תשעה באב הוא הזמן של בכה תבכה בלילה, שאז עלינו להתבונן במגילת איכה במה שאירע ולהרגיש כל פרטי מאורעות החורבן וגודלו, וגודל החטא שבעבורו חרב, ואח"כ כבר לקיים בכל השנה כולה את ההלכות הקבועות לזכר להורבן, ואע"פ שלכאורה הם דברים מועטים כדאיתא בב"ב דף ס' שלא הניחו חכמי ישראל לנהוג זכר להורבן במנהגים נוספים על מה שקבעו, מ"מ א"צ לריבוי מועשים, כי אם דהעיקר הוא דבשעת קיום ההלכות הקבועות יש להיזכר בחורבן, ובשזוכים לשמחת חתן וכלה, בשעה ששמים האפר מקלה בראש החתן ובששוכרים את הכוס מתחת להופת, ח"ו שיהא זה כאחד מטקסי החופה, אלא יש לראות ולשמוע, בנתינת האפר ובשבירת הכוס, את שבר עם ישראל וירושלם על חורבנן, ולכל הפחות אנחה אמיתית תצא מן הלב ע"י שנזכור באותו הרגע את פרטי המאורעות שהתבוננו בהם בת"ב" (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – 'זהב משבא' ח"ב ע' ק"א).

קלד. גם המחמירים בזמן מוצ"ש ויו"ט כדעת ר"ת מ"מ אינם צריכים להחמיר כן בתעניות ואפילו בתשעה באב משום שהם רק מדרבנן ודי אם יתענו עד זמן צאה"כ לשיטת הגאונים וכחצי שעה אחר השקיעה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב שחל ביום א' ע' ע"ט, וכע"ז ב'שבט הלוי' ח"ו סי' ע"ב דאפשר להקל לצורך ^(שסו)).

קלה. יש הנוהגים במוצאי התענית לאחר מעריב ^(שסח) ליטול ידיהם נטילה גמורה ג' פעמים לסירוגין (לוח ארץ ישראל' וכע"ז ב'מורה אצבע' להחיד"א זיע"א אות רל"ט (הו"ד להלן) ^(שסט) וכ"נ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' תפילה ע' רמ"ט הערה 88 והגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' שע"א. ומנהג הגר"ש דבליצקי זצ"ל ליטול ידיים ולנועל מנעלים קודם מעריב).

קלו. הנוהגים כהגר"א ולא בירכו 'שעשה לי כל צרכי' בבוקר, מברכים ברכה זו בלילה, תיכף כשנועל מנעליו ('מעשה רב' ט' וכ"נ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' עמ' תל"ד סוף הערה 19).

הבדלה

קלז. בשנה זו, במוצאי הצום מבדיל על הכוס ואינו מברך על הבשמים ^(שס) ולא על הנר (אפילו לא בירך עליו במוצש"ק ^(שטו)), ומותר לשתות את היין בעצמו ואי"צ ליתן לקטן לשתות (שו"ע תקנ"ו א' ומשנ"ב סק"ג). ונהגו שלא לומר הפסוקים 'הנה קל ישועתי' וכו' (כ"מ במטה אפרים תרכ"ד ה' ובקיצש"ע קל"ג כ"ח וכ"ה ב'שמירת שבת כהלכתה' פס"ב סמ"ד).

אשה שבעלה מתעכב במוצאי הצום יכולה לעשות לעצמה הבדלה ותשתה הכוס (הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' ע' תכ"ו, וב'שבט הלוי' ח"ד סי' נ"ד אות ז' לענין מוצאי יוהכ"פ וה"ה במוצאי ת"ב, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'דיני ט"ב שחל ביום א' ע' ע"ט). ושתייית מים בלבד מותרת גם בלי הבדלה (הגר"ש ואזנר זצ"ל שם וב'שבט הלוי' ח"ח סי' קכ"ט אות ג' והגר"ש דבליצקי זצ"ל שם). ואם אינה יכולה להבדיל לעצמה ולא מספיק לה שתייית מים י"א דיכולה להקל ולאכול ולשתות כפי הצורך ולשמוע אח"כ הבדלה ^(שסז) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל שם והגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר מבית לוי עמ' תכ"ג הערה י"ב).

קלח. מי שבדעתו לאכול פת תקף אחרי ההבדלה, צריך ליהזר שלא להביא הפת לשלחן קודם ההבדלה. ואם הביא, יכסנו במפה וכיוצ"ב (דהוי ביזוי לפת שמקדים לה דבר אחר) (שו"ע רצ"ט ט' ומשנ"ב שם ס"ק ל' ל"א).

דינים הנוהגים באכילה שאחרי ההבדלה שע"י

קלט. יש להזהר באכילה במוצאי התענית כי עקב הבהילות המצויה בעת הזאת עלולים להכשל בלא שימת לב בברכות לבטלה ח"ו.

(שסו) וכן ב'שבט הלוי' ח"י סי' פ"א אות ו' כתב דמוצאי ת"ב אפשר להקדים התפילה זמן מה לאחר בין השמשות כדעת הגאונים, דאין להחמיר לענין צאת הכוכבים מאוחר לענין תענית (חוץ מיוהכ"פ ושבת) (אכן סיים שם דיש מחמירים גם בזה).

(שסז) וכן ב'אור לציון' ח'ג עמ' רע"ג כ' דסיום הצום הוא כ-25-27 דקות לאחר השקיעה. - וכ"ה ב'הליכות אבן ישראל' (להגרי"י פישר זצ"ל ח"א עמ' שע"א) דסיום זמן הצום בת"ב הוא 26 דקות אחר השקיעה.

(שסח) ומה שאין נוטלים ידיים קודם תפילת מעריב אמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דסומכין בדיעבד על מה שנוטלים בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימים להתפלל ערבית מבעוד יום לכן מקפידים לא ליטול ידיים אלא לאחר מעריב (והליכות שלמה' תפילה ע' ר"ח הערה 52).

(שסט) ושם הוסיף דירחוץ גם פניו.

(שע) דנפש יתירה היא במוצש"ק דוקא (משנ"ב שם סק"ה).

(שעא) דאין מברכין על הנר אלא במוצ"ש בזמן שנברא (משנ"ב שם).

(שעב) דלגבי אשה איכא ספק ספיקא לפוטרה לגמרי מהבדלה, ספק פטורה כדעה שניה בסי' רצ"ו ח', וספק דכו"ע פטורים מהבדלה במוצאי ת"ב כדעת הרבה ראשונים (הגר"ש שליט"א שם).

(שעג) ד' ההלכות דלהלן נכתבו ע"פ גליון 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א ועל אחריות הכותב בלבד.

קמ. המבדיל על היין ובדעתו אח"כ לשתות שאר משקין אין מברך עליהם 'שהכל' ו'בורא נפשות' כי יין פוטר כל מיני משקין מברכה ראשונה ואחרונה (שו"ע קע"ד ס"ב). וכל זה כשהיו המשקין לפניו על השלחן בשעה שבירך על היין. ויש מקילין אפי' לא היו לפניו, ורק שהי' דעתו עליהם (משנ"ב שם ס"ק ג'). ודעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל ד'מין ענבים' אינו פוטר שאר משקין.

קמא. אלו היוצאים יד"ח בהבדלה ואין שותים מהיין צריכים לברך על שאר משקין (משנ"ב קע"ד ס"ק ג'), ואם טעמו מעט מהיין (פחות משיעור מלא לוגמיו) הוי ספק אם סגי בזה לפטור שאר משקים, ולפיכך יבקש ממי שלא טעם מהיין כלל שיברך על שאר משקין ויציאוהו, או שיאכל מעט סוכר ויפטור את המשקים (ביאה"ל שם).

קמב. יזהר לברך 'מעין שלוש' על היין לפני שנוטל ידיו לפת (משנ"ב ס' קע"ד סקט"ו), ואם לא בירך קודם הסעודה, שוב לא יברך ברכה אחרונה, ונכון שיכוון לפטור בברכה זו את היין של הבדלה (משנ"ב שם סק"ז ושעה"צ אות כ"ט).

קמג.אם שותה יין בתוך סעודתו (ולא בירך מעין שלוש על יין ההבדלה), לא יברך על היין ברכה ראשונה (משום ספק ברכות להקל) אא"כ כיוון בהדיא בעת ברכת ההבדלה שאינו רוצה לפטור את היין שבתוך הסעודה (יעו"י שו"ע קע"ד ד' ומשנ"ב רצ"ט סקכ"ו).

קידוש לבנה

קמד. דעת הרמ"א (תכ"ו ב') דאין לקדש הלבנה במוצאי ט"ב דאין שרויים בשמחה, אלא יברכו בימים שאחריה. אמנם במשנ"ב (שם סק"א) הביא דעת האחרונים דמקדשין אפילו במוצאי ט"ב [אלא שצריך לטעום קודם. אא"כ יפסיד מלקדש בציבור דאז יכול לקדש עימם אף שלא טעם משום 'ברוב עם' וכו'] (שעה"צ שם סק"ט).

קמה. המקדשים את הלבנה במוצאי ט"ב יזהרו לנעול מנעלים קודם לכן דאין לקדש בלי מנעלים (משנ"ב תכ"ו סק"א).

✧ כתב החיד"א זיע"א (עבודת הקודש, מורה באצבע אות רל"ט) "אחר תפילת ערבית והוא לילה ירחין כל ידיו ופניו, וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה, שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העליונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים" עכ"ל.

דיני אבילות אחר גמר התענית

קמו.לענין אותם שנהגו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל אותו שבוע שחל בו ט"ב עד שבת נחמו יעו"י משנ"ב (תקנ"א סקל"ו) משי"כ בזה.

קמז.במוצאי תשעה באב בשנה זו (היינו ליל שני) אסור באכילת בשר ושתית יין (מפני אבילות של יום) (רמ"א תקנ"ח), אבל שאר הדברים ככיסוס, תספורת, רחיצה, לכישת בגדים מכובסים וחדשים ושמיעת כלי זמר וניגונים מותרים (תשו' מהרש"ל סי' צ"ב ^(שע"י) ומשנ"ב תקנ"ח סק"ד [לענין תספורת] וכ"ה ב'הליכות שלמה' עמ' תמ"ט בשם הגר"ש אויערבאך זצ"ל דאין לנו איסור אלא בשר ויין אבל רחיצה תספורת וכיסוס מותרים ^(שע"י), וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' ש"פ, וכן הורה הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' עמ' תכ"ו ו'שבט הלוי' ח"ו סי' ע' אות ט'). וכן מותרים בתשעה"מ (כ"מ בתשו' מהרש"ל שם ^(שע"י)). וכמו"כ מותר לברך ברכת שהחיינו (דעת תורה סי' תקנ"ח סעי' א', ובשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קמ"ח בשם א"א מבוטשאטש שראה כן בעיניו מהגה"צ אבד"ק בארדיטשוב שבירך וכ"פ בשבט הלוי ח"ו סי' ע' אות י'). וביום שני בבוקר מותר גם בבשר ויין (רמ"א שם). וי"א דבלייל מוצאי התענית לא ישמע כלי זמר וניגונים (דלא גרע מבשר ויין, דחמירי טפי שהרי אסורים כל בין המצרים) (כ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל הו"ד ב'הליכות חג בחג' עמ' רי"ז ובהערה 9 שם וכ"פ שם מדנפשיה).

קמח. מותר לאכול תבשיל של בשר מיד לאחר גמר התענית (מאמר מרדכי תקנ"ח סק"א הו"ד בביאה"ל שם ד"ה שלא).

קמט. מי שדרכו תמיד לברך על כוס יין בברכה זו, מותר לו לברך כן אף בליל עשירי (מאמר מרדכי שם הו"ד בביאה"ל שם).

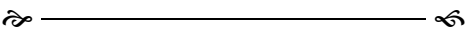
קנ. יולדת מותרת בבשר ויין כבר במוצאי ת"ב (בכל שנה, וכ"ש בת"ב נדחה) (שערי תשובה תקנ"ח ב').

קנא.בסעודת מצוה הנעשית במוצאי ט' באב (אפילו כשאינו נדחה) מותר לכל המזומנים לאכול בשר (אפילו מי שאינו קרוב של בעל השמחה) ^(שע"י).

✧ יעו"י סנהדרין צז: (כפשוט לשון הגמ' שם) דהמחכים לביאת המשיח יקבלו שכר על עצם ההמתנה כנאמר "אשרי כל חובי לו" יעו"י ש.

✧ כתב באגרא דכלה ^(שע"י) (פרשת מטות על הפטרת כה אמר ד') דאחר תשעה באב כבר מתנוצצין ניצוצי הרחמים והתשובה.

✧ איתא בפסיקתא רבתי (פרשה ל"ה ב') "גילי מאוד בת ציון ... הנה מלכך יבוא לך" (וזכירה ט"ט) אמר להם הקב"ה צדיקי עולם ... שחכיתם לתורתי ולא חכיתם למלוכותי, שבועה היא לפני, שכל שהיכה למלוכותי, אני בעצמי מעיר בו לטובה, שנאמר (צפני' ג' ח') "לכן חכו לי נאום ד' ליום קומי לעד" (לעד נדרש כמו להעיד) - באבלים שנצטערו עימי על ביתי החרב ועל חיבלי השמם". וכן יעו"י סנהדרין צז: (כפשוט לשון הגמ' שם) דהמחכים לביאת המשיח יקבלו שכר על עצם ההמתנה כנאמר "אשרי כל חובי לו" יעו"י ש. וכן כתב החפ"ן חיים בספרו 'צפית לישועה' (פרק א') "ובאריכות הגלות נתגדל ונתרבה זכותן של ישראל מדור דור הן מהזכויות בעצמם שנתווספו מכל דור, והן מושכר ההמתנה שישאל מחכין ומצפין לביאתו של משיח זה זמן ארוך, ועומדין באמונתן ובציפייתן לישועה, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין (שם) שכשם שאנו מחכים כן הקב"ה מחכה לגאלנו, כמו שנאמר 'לכן יחכה ד' להנצנכם' וגו', ומאחר שהוא מחכה ואנו מחכין למה לא בא? להגדיל שכר, ולכן לא מיהר הקב"ה את הקץ".

(שע"י) זל"ש "היכא שחל ט"ב בשבת ונדחה דשרי אחר התענית הכל, שהרי כבר עבר אף העשירי, וכן מצאתי להדיא שאפילו במוצאי התענית שרי מיד לאכול בשר ולשתות יין אלא שהקארו (ב"י תקנ"ח) כתב שנ"ל לאסור למי שכבר נהג שלא לאכול בשר במוצאי ט"ב, דאי"ז משום חומרא דר' יוחנן דבו נשרף ההיכל, דאפי' מי שאוכל בשר ביום העשירי נמנע במוצאי ט"ב משום חומרא דתענית ואיבולו של יום ושייך לבין המצרים ע"כ. וכתב מילתא בלא טעמא, ומ"מ נראו דבריו לפי שמצאתי בספר חסידים שכ' שיעקר תענית מעלייתא היינו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין לא בכניסת התענית ולא במוצאי התענית, א"כ כ"ש בתענית זה שכבר היה ראוי להפסיק מבעוד יום, שראוי למנוע מבשר ויין שלאחר תענית". עכ"ל.

(שעה) ומש"כ הגרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל ב'לוח ארץ ישראל' דנוהגים איסור בדברים אלו, אין יסוד לדבריו, ואין לנו אלא איסור בשר ויין המפורש בשו"ע ותו לא (הגר"ש זצ"ל שם דבר הלכה כ"כ וכו' הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"א ע' ש"פ ובהערה 24 שם).

(שע"י) וכ"מ מסתימת הפו' שהזכירו דטוב להמנע בליל עשירי (יעו"י מג"א תקנ"ח ס"ס סק"ג ובמשנ"ב סק"ב) ולא הזכירו דין זה בליל מוצאי תענית ת"ב שנדחה. וכן מורה הגר"ש ק שליט"א (ספר קובץ הלכות בין המצרים עמ' רס"ט).

(שע"י) דליל מוצאי ת"ב קל מהימים שמר"ח אב, דבימים שמר"ח אב יש קצת אבילות מדינא דגמ' שממעטין בשמחה ומשא ומתן, משא"כ בליל מוצאי ת"ב שמותר מדינא הכל (ורק 'מנהג' הוא להחמיר באכילת בשר ויין תספורת ורחיצה וכו' עד למחרת בחצות) (משנ"ב שם).

(שעה) להגאון רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל.

ט"ו באב

קנב.בליל ט"ו באב יזהר להוסיף בתורה כמו שאמרו רז"ל (החיד"א זיע"א - מורה באצבע סי' ח' אות רמ"ב).

◊ איתא בגמ' (תענית לא. וב"ב קכ"א): **מט"ו באב ואילך** [שהלילות מתארכים והימים מתקצרים (רשב"ם ב"ב קכ"א)] **המוסיף לעסוק בתורה בלילה, יוסיף חיים על חייו** (שעט), **ודלא מוסיף לעסוק בתורה בלילה, יאספ** [תקברוהו אימו, וחייו ימות קודם זמנו ר"ל] (רש"י תענית שם ורשב"ם ב"ב שם. וב'ערוך' ערך תבר א' כתב ז"ל "מן ט"ו באב כל המוסיף במשנתו לשנות, מוסיף מן הלילה ליום ששונה גם בלילה, יוסיף לו הקב"ה אויך ימים ועושר וכבוד, ודלא מוסיף אלא ישן כל הלילה - יאספ, כלומר מתרשל ואינו מבקש חיים, שהתורה כתוב בה "כי הוא חייך ואורך ימיו").

◊ **אבותינו סיפרו לנו זאת לפנינו בישראל כי בליל ט"ו באב היו ספסלי בית המדרש כ"ב מלאים עד שמי שאיחר לבוא כמעט לא מצא מקום לשבת** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'אני לדודי' ע' ח).

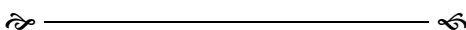
◊ **"יום ט"ו באב ירבה קצת שמחה כי יש עילוי שכינה כמו"ש בזהר"** (ח"ב דף קלח) (החיד"א זיע"א - מורה באצבע אות רמ"ב).

◊ **יקירי ירושלם נהגו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוה"כ** (דיעו"ן בהקדמת "כסא מלך" לתיקו"ג, שהלימוד בזה בחדש אלול מטהר הגוף ומקדש הנשמה אפילו בגירסא בעלמא באין מבין פירוש אמריו וסגולתו לקרב קץ הגאולה ב"ב. וכ"ה באור צדיקים (סי' ל"ו ס"ב) דכתב "אשרי מי שישלים ספר התיקונים בימים אלו") [נשעי גבריא' בין המצרים ח"ב פצ"ח סט"ו ע' תקס"ו] (וכן בספר הק' 'המדת ימים' (ח"ג פ"א הוצאת מכון המדת ימים) כתב "האנשים הנגשים אל ד' קורין מידי יום ביום מוד התקונים האלה באיזרא עד יום הכפורים ולא יעדרו דבר, ואף למי שאינו יודע ואינו מבין מה שקורא אפילו הכי הלשון של הזהר מסוגל לנשמה ובפרט באיזרא והיא מכפרת עון ומתקן את הנפש ומכרית כל המשטנים ומקטרגים מעליו").

◊ **אם רוצים להצליח בימי אלול צריך להתחיל עכ"פ במרבית הדברים שחושבים להגיע אליהם בחדש אלול כבר מיום ט"ו באב להתרגל בקדושה, וכמובן שהעבודה רק ע"י מחשבות ורעיונות מבלי שינוי ושיפור מעשים אי אפשר עכ"פ לגבינו כמעט והוא כמאן דליתא דמיוא** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'אני לדודי' ע' ח).

◊ **"...חדש אלול אז מתגברות הטוהרות והאגות הגשמיות יותר מכל הקיץ, ולמעשה יותר מכל השנה כולה, וזה מעשה בעל דבר המשתדל ומתנכל לאדם העובר לבטל אותו עד כמה שביכולתו מתורה ועבודה בימים יקרים אלו, שהן המה הימים המובהרים מכל השנה כולה ותמצית כל השנה. ודבר זה רואים כחוש ממש איך שהתגברות באופן משונה דווקא בחדש זה, ועל פי רוב בעיה"ר בשנה שעברה ובשנה זאת קרו טוהרות משונות כאלו, אשר אם מתבוננים בהם רואים שיש כאן יד מכוונת לכתחילה לבטל מתורה ועבודה בימים אלו, ולפי"ז צריך לחשוב ולתכנן מה העיצה ומה יש לעשות נגד זה לימים הבאים ולשנים הבאות, כי קרוב הדבר להיאמר שעיקר הצלחת האדם בתורה ועבודה בכל ימי חייו, וכן לעתיד לבוא, תלוי בימי רצון אלו, ימים שאפשר להתעדרן על הקב"ה, ימי דודי לי ואני לדודי, ואסון גדול הוא אם מפסידים אותם ע"י ריבוי הטרדות, וקרוב הדבר שצריך כל השנה לתכנן איך לא להפסיד אותם ומה יש לעשות, וצריך לתכנן עיצות ומערכות איך להצליח בהם, ואע"ן ואומר כי עבודת הסרת ומניעת הטרדות מתחלקת לכמה פריטים. החלק הראשון: טרדות צפויות. - כשיודעים מקודם שיש דברים אשר מוכרחים לעשות בתקופה זאת כגון סיוד בית, תיקוני גג, הוספות בנייה וכו', לעשות כל המאמצים להקדימם לפני הימים הקדושים הללו, או לאחרם לאחר תקופת ההגים. - כמו"כ מועדי תשלומים כגון פרעון חובות, התחייבות בתשלומים וכו' או הדפסת ספרים, קביעת זמנים ובידוריו דין תורה וכו' לתכנן מראש שלא יהיו בימים אלו אפי' אם עי"ז יצטרך לשלם יותר, וכן כל מה שאפשר לתכנן להקדים או לאחר. - החלק השני: טרדות בלתי צפויות, כגון קלקולים פתאומיים הדורשים תיקון וטיפול מיידי וכיוצ"ב, לזה אין שום עיצה (וא"כ להתעלם מהם, דבר שלא ניתן תמיד לעשות) כ"א רק עיצה אחת: לאחוז בכל עוז בד' התנא הק' (אבות ג' - ו) שהבטחנו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", ובמידה שיתגבר יותר לאחוז בעול תורה, באותה מידה יסורו ממנו כל הטרדות בס"ד. (וכן כתב מהר"ח מוואליץ בכתר ראש את ע"א שבמידה שאדם בקומו בבוקר יקבל ע"ע עול תורה חזק, באותה מידה יסורו ממנו עול דרך ארץ ושאר טרדות). - החלק השלישי: הטרדות דכבר עדו עליה לפני שעשה העיצה של קבלת עול תורה, ובהם מוכרח בעל כורחו למפל. - יבקש רחמים מאת בעל הרחמים שיוכל מהר לגומרם לטובה, וישתדל מאוד בכל עשייתם להעלותם למדרגות קדושה, היינו לכוון בהם כוונת "בכל דרכיך דעהו" ואז ישתבצו במערכת הימים הללו ג"כ בתור פריטים מקודשים שלא יפגמו כ"ז בכל המשך מערכת הקדושה, (ואין להשתמש בזה כ"א רק גבי טרדות דכבר עדו עליה, אבל לא להביא עליו טרדות בידיו ע"מ לשבצם במערכת הקדושה ע"י העלאתם לבחינת בכל דרכיך דעהו) ועכ"פ אם רבו הטרדות אל יפול ואל יתייאש, כי הדבר ידוע ומפורסם בכו"כ ספרים כי עיקר מלחמת הבעל דבר הוא בימים קדושים אלו, וגם זה חצי נחמה שבו בחר הבעל דבר ולא לאיש ההמוני שאצלו הכל הולך למישרים כמו תמיד, ויתחזק מאוד בד' אלוקיו לשמור על כל רגע פנוי לנצלו לתורה ועבודה ותשובה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - ספר 'אני לדודי' עמ' ל"ט - מ"א).**

"כי נחם ד' ציון, נחם כל חורבותיה, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד', שישון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה" (ישעיה נ"א ג).

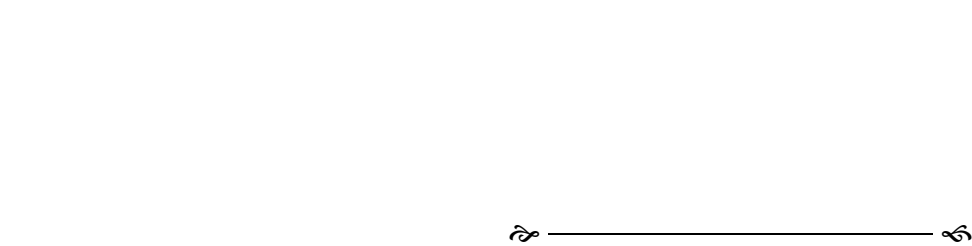

ועד סופו, וכל זה בדברים יתרים, אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע ליצנות ושבועות ונדרים ומחלוקת וקללות ובפרט בבית הכנסת ובשבת וביו"ט על אלו צריך לירד לשאול למטה הרבה מאוד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב". ושם כתב "מה לי להאריך בזה העוון (לשה"ר) החמור מכל העבירות, שפ"ג כל עמל אדם לפיהו אמרו חז"ל שכל מצוותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו, וה'מוות' אינו מ'קוה', והכל יבוא במשפט על כל דיבור, ולא נאבד אפילו דיבור קל, כי חטא הלשון עולה על כולם כמשאחז"ל ולשה"ר כנגד כולם". ושם כתב "אוי למי שממית עצמו בשביל דיבור אחד, ומה יתרון לבעל הלשון וכו'". עכ"ל שפ"ד. – והחפץ חיים זיע"א כתב (שמירת הלשון ח"ב פכ"ז) זל"ש: "מי שפיו פתוח תמיד, ואינו מקפיד על עצמו, אפילו אם ילמד כל ששה סדרי משנה וכל הש"ס כמה פעמים, כשיבוא למעלה, לא ימצא אפילו גמרא אחת שתגן עליו!!!!" עכ"ל. וכעיו"ז ברבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' ר"ט) שפ"ה שפ"ו. וברמב"ם (תשובה ג' ו') כתב דבעלי לשון הרע אין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדים ר"ל, יעו"ש. שפ"ז

ובתולדותיו של הגאון רבי יצחק בלעזר זצ"ל (המופיע בתחילת הספר "כוכבי אור") מובא שרבי חיים ברלין זצ"ל סיפר שהיה מיודד מאוד עם רבי יצחק עוד בהיותם בחו"ל, שרבי חיים היה רבה של מוסקבה ורבי יצחק רבה של פטרבורג וכשעלו שניהם לארץ ישראל וחיו בירושלם המשיכו בקשר הטוב ביניהם. וכשרבי יצחק זצ"ל חלה את חליו האחרון, ציוה שלא יספידוה לאחר פטירתו, ולפני לווייתו דנו גדולי ירושלם אם לשמוע לצואתו שלא להספידו, ואב"ד דירושלם רבי שמואל מסלנט זצ"ל הכריע שלא להספידו ורק רבי חיים ברלין התיר לעצמו להספידו רק בבחינת "לבכותו" מבלי להזכיר שבחו.

ומספר ר' חיים: שכשנפטר רבי יצחק ביום י"א חדש אב ו'יהי בליל שבת קדש שלאחריו סמוך לאור הבוקר בא המנוח אצלי בחלום ואמר לי יישד כח על שלא הגדת עלי שבת, ושאלתי ממנו מה נעשה בדינו בעולם ההוא ואמר לי: שדין של מעלה חמור מאוד שאי אפשר לשום אדם בעולם הזה לשער כלל, וביחוד מקפידים מאוד על דיבורים האסורים שנדברו שלא כהוגן!!!!" "ואמנם על תלמידי חכמים יש הרבה מליצי יושר אולם מקפידים מאוד על חטא הלשון!!!!" (ומשמע מדבריו דלתלמידי

כי ד' יתברך נתן לו לאדם חלק החיים כפי צרכו לתורתו ועולמו, כמו שכתב ה"חובת הלבבות", והוא הסב את החלק לדברים בטלים, [לבד מה שמגובל בהם בודאי לשה"ר וריכלות ואונאת דברים ושאר דיוברים אסורים]. – אכן להיפך מי שנדבה רוחו לשמור כח הדיבור שלו, איש כזה בודאי לא ילך לשום חבורת אנשים, כי שם אי אפשר שלא יכשל בדיבורים אסורים שיידבר בעצמו, או עכ"פ בשמיעת לשה"ר וריכלות וליצנות ושאר דיבורים אסורים, או כשמזדמן עם אדם אחד שלא לדבר על אודות שום אדם, איש כזה בודאי יתווספו לו כמה עשרות שעות בשבוע, שיהיו פנויות לו ללימוד התורה ולקיום המצוות. וזהו שאמר הכותב: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל מי חיי הבלך וגו'", כי הוא חלקך בחיים; ואשה אשר אהבת הוא רמז על התורה [ומה שאמר: אשר אהבת, שאין אדם לומד תורה אלא במקום שליבו חפץ]. וזההרי לנו הכתוב, שלא יחסר יום אחד מן התורה, כי הוא חלקו בחיים. ואמר 'הבלך' לרמזו, מי שמתבונן בעצמו לשמור כל הימים אשר הוא חי על האדמה, שלא ילך ממנו יום אחד לריק, מי שמבין בדעתו ושכלו שהעולם הוא עולם של הבל, ולא נשלח לפה רק לעשות שלוחתיה דמריה עלמא להשיג חלקו בתורה וקיום המצוות. כדי לאור באור החיים לעתיד לבוא. ע"ז האיש נוכל לקוות בו שישמור ימיו, שלא ילך ממנו יום אחד לאיבוד. כלל הדברים: כמו העשירים הגדולים, שיש להם השטרות הגדולים על כמה אלפים (הנקרא סעריעס), שומרים בתכלית השמירה על כל שטר ושטר שלא יאבד ממנו, כי כל אחד ממנו הוא החלק מעושרו, כן צריך ממש האיש הנלבב לשמור את ימיו ושעותיו, כי כל יום הוא חלקו בחיים. והנה ידוע מאמר החכם: אין אבידה כאבידת הזמן, כי כשיאבד לאדם דינר מכיסו, יכול לקוות שימצאנו, או שיזמין לו ד' יתברך דינר אחר תחתיו אבל אם תעלה לו שעה בתוהו, לא ימצאנה עד עולמי עד, וירגיש דבר זה כשיבוא לחשבון לעתיד לבוא, ועירכו לפניו במה הוציא את ימיו ושעותיו, כמו שכתוב: 'אוכיחך ואערכה לעיניך'; ואמרו חז"ל: שמאירין לו כל מעשין בפניו, אז ינהם בעצמו על הנהגתו, אבל מי יוכל להועיל לו אז. ואשרי מי שיתבונן בכל זה בעודו בחייו". עכ"ל.

ובספר קב הישר כ"ג כתב ז"ל "והנה זה מבואר בדברי רבינו האר"ז ז"ל שמדבריו של אדם ניכר שורש נשמתו למעלה, אם הוא רגיל בקללות או בדברי ריבות, אזי תדע שנשמתו היא מסטרא אחרא משרוש נחש וצפע ואינו מגזע קדושים כי אם מערב רב, ואף שיש לו אב ואם צנועים וחסידים מכל מקום לגלול נשמתו מערב רב. וכיוצא בו מי שיש לו פה מדבר דברים בטלים ודברי נבלה ח"ו... על כן אני מזכיר בקצרה, שצריך אדם לדעת כי פה שהוא גדול ומסויג מלהוציא דבה וקללות ואין מוציא לשון הרע, ואין עוסק בדברי ליצנות, האי פומא אקרי פומא קדישא דהקדוש ברוך הוא משתבח בגוי', ומכל שכן מי שעוסק בתורה ובתפלה בשריין ותשבחין הקדוש ברוך הוא נטיל האי דבורא ואתעביד כתר על רישא באופן אם מתפלל בכוונה".

ובספר הק' 'חמדת ימים' (ח"ב הנדפס"ח עמ' רמ"ב) כתב ז"ל "ואנכי נהגתי במשך ימי השובב"ם להתבודד בחדרי ולמעט בשיחת חולין כל האפשר, כי שומר הברית הוא מדת השתיקה, כאשר ידעת שברית הלשון מכוון נגד ברית המעור ובהמשך הלשון ברית המעור נשמר מאיליו, וזה סוד נצור לשונך מר"ע כמו שביאר החסיד בשער הקדושה באורך, והחברה במקום בני אדם שוחה עמוקה פי זרות".

ומן הראוי להעתיק כאן מות"ז הגי"ש דבליצקי זצ"ל במכתבו המובא בס' 'שומע ומוסיף' (שפוב"ס ט"ו בשבט ה'תשע"ח עמ' ס"ט): "הנה בנוגע לשמירת הדיבור, לא מבעיא מדיוברים אסורים אלא אף מדברים בטלים ההורסים כל עבודת ד', אין הכוונה להיות מנותק ח"ו מהמשפחה ומהאנשים בחוץ, דהרי חז"ל אמרו לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, וכמו כן לעולה דרך כזאת להביא האדם לידי תכונות ומדות רעות של אנוכיות וקמצנות וכו', כי יחשוש מלדבר דבריו אולי הם דברים בטלים וממילא יפסיק כל התעניינות בזולת וכו' והרי זה כבר דבר מצוי ... שיכול אדם להתפלל על יד חבריו ימים ושנים מבלי לדעת אפי' מה שמו ומה מנצח פרנסתו ואולי צריך לעזרה ... ואם יצדיק דרכו זאת על ידי שיחפה אותה במעטה שאינו מדבר דברים בטלים, הרי לאן יגיע, ואם כן צריך אדם עובד ד' לשום דרכיו בכל הנהגותיו וגם בענין זה שהוא אמנם דבר קשה ולא קל לכל יטה מדרך הישרה, אבל כשאדם מוסר נפשו, ד' ית"ש בודאי עוזר לו. וראשית כל לגבי משפחתו ובפרט אשתו והילדים אשר בבית, הנה בודאי זכורה הגמרא בתענית מהנהגו תרי גברי שזכו לעוה"ב ע"י שהיו גברי ידיחי וכל מי שהיה בצער הם היו מבדחים אותו ע"י דיבורם. וזה נוגע גם בעיקר לאשה בבית כי כל מה שהבעל מדבר איתה, וכמובן דיבורים נקיים מכל חשש איסור, ורצוי גם שלא מבני אדם אחרים (כמו שיה מובא באות א' במרגניתא טבא לר' יוחנן מוואלין זיע"א, וכן כתבו הרבה גדולים זצ"ל בתהנותיהם) כל זה הוא בכלל לבדח מצב רוחה. ולא רק שהם לא דברים בטלים אלא עוד יקבל ע"ז שכן כדיבורי מצוה וכמו הגבירי הנ"ל בגמרא, ולכן רצוי בכל פעם שמתחיל לדבר אל אשתו לכוון שממיקם מצות ואהבת לרעך כמוך, ומצות והלכת בדרכיו מה הוא וכו' ואז אדרבה יתפכו הדיבורים לדיבורי מצוה ממש. אך כמובן שהכלל, ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו' נשאר גם בתוקף, ועל כן צריכים משקל עד איפה ומתי לא. וזה שייך בעיקר גם לגבי הילדים שהם לא ירגישו התנתקות מהאב. ורק רצוי להכניס מה שיותר ויותר שיחות ודיבורים מענייני תורה ומצוות והשגחת השי"ת ויראת ד' ית"ש וכו', וכל זה לעשות בחכמה רבה. ולהיות שברקב הבית ההנהגה היא כנ"ל, הרי זה בגדר צדיקים במה שהם מוכרחים להקל במקום אחד, באותו דבר צריכים להתחזק מאד במקום אחר. ולכן בחוץ לא בקרב המשפחה צריך להזהר ביתר שאת מדברים בטלים, אבל גם כן כמו שכתבתי לעיל שהדבר לא יגרום ניתוק מקרב כל הציבור וכו'. ואין ניתן לקיים כל זה, ראשית כל להרבות בדברי תורה ויראה ועבודת ד' (ממון מבלי דברי גנאי על אחרים שמתנהגים בעבודת ד' אחרת). ועל ידי זה יוכל להיות מעורב בין הבריות ובכלל לא ירגישו שהוא נזהר מדב"ט, ובשאר דברים עד כמה שניתן לקצר אם לא לצורך או להשיב מפני הכבוד וכו', ודברים שאפשר להביעים ע"י נענוע הראש ובת צחוק במקום דיבור גם כן הוא רוח (והיתה הנהגת הצדיק המפורסם ר' בנימין בהג"ר ר' צבי מיכל שפירא זצ"ל שכל מי שנכנס לביתו בבתי מחסה מקבלו בסבר פנים יפות ודורש ממנו שמיד יאמר איזה דבר תורה יהיה מה שיהיה, וכל זה בכדי לא להמשך ח"ו בדברים בטלים. והיו יודעים אלה שרצו להכנס אליו שצריכים להכין משנה מקודם") עכ"ד.

ומן העניין להביא כאן ד' החפץ חיים' (שמירת הלשון חלק א' שער התבונה פרק ג') דכתב "אם הוא איש שיש לו עצבות בטבע, וירא להתאמץ במדה זו של שתיקה, כי מוכרח הוא לדבר בענייני העולם מצד בריאות גופא. על כל פנים ירגיל את עצמו שלא לדבר אודות אנשים יהיה מי שיהיה, (לבד מאותן שיצאו מן הכלל לכפור בה', והמפלענים על דברי חז"ל, שאותם מצוה לנגות וכמו שכתבנו בספר חפץ חיים בכלל ח' סעי' ה'), ואם לפעמים יהיה מוכרח לדבר אודות מי, יהיה בתכלית הקיצור, ולא יאריך את דיבורו בה כדי שלא יבוא לידי איסור. וכזה שמעתי על הגאון ר' רפאל מהמבורג זצ"ל שארבע שנים קודם פטירתו סילק מעל עצמו עול הרבנות, וכשהיו אנשים נכנסים אצלו בקשם שלא ידברו בביתו אודות שום איש. וכזה שמעתי על גדול הדור אחר שהיה זהיר מאוד שלא ישמע על פיו שום שם איש, והכל מטעם הנ"ל". עכ"ד.

וכן יעו"י רבינו יונה שע"ת ד' – י"ט דהגדיר את חטא לשון הרע כאחד "מן העברות החמורות".

שפ"ד וכעיו"ז ב"קיצור ראשית חכמה" (שער הקדושה פי"ע על פ"ו הלשון בלוטניק) "ועל כל דיבור ודיבור הוא נידון מביית דין העליון" ושם (בריש הפרק ע"פ"ה) כתב ז"ל "משמע מתוך ספר הזוהר פ' תזריע (דף מז:) כי כל מעשה שאינו הגון, נעשה ממנו הבל להלביש הנשמה, ולקלעו בכף הקלע... וכ"ש כשהיה הבל היוצא מפיו לבטל ולשקר ויציג"ב. שהולך למקום הבל הרע הזה שהוא רעות רוח, ונמצא עשוי ממנו לבוש להלביש רוחו לקלעו מתוך כף הקלע - הכלל העולה כי כפי שהאדם בונה בעוה"ז, שם תעלה נשמתו אחר מיתתו, שאם יעסוק בהבל התורה והתפילה יעלה ויתקשר בהיכל הקדוש שהיא השכינה, ואם יעסוק בדברים בטלים, יתקשר בקליפה ובהיכל שאינו קדוש, ונפשו תקלע בתוך כף הקלע, אם לא שישוב בתשובה שלמה וחזקה לבטל כל אותם הרקיעים והארצות שבנה בצד הקליפה". עכ"ל.

שפ"ה דכתב שם "אין התורה מוגינה על בעלי לשה"ר". אמנם יש לציין דזהו דווקא כשלא עושה תשובה דאזי אין בכח תורתו להגן על חטא לשונו. אכן אם בא לעשות תשובה - כה"ז ודאי תורתו מכפרת אף על חטא הלשון וכמש"כ רבינו יונה שם א' - ל"ה ז"ל "העיקר העשירי להיטיב פעליו בדבר אשר זדה עליו ... אם חטא בלשון הרע יעסוק בתורה ... וכן אמרו רז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים - בו הם מתרצים" (וייעוי' כעיו"ז שפ"ג

בשע"ת א' - מ"ז גבי עשיית חסד - וי"ל ה"ה גבי תורה כהנ"ל.

שפ"ו ור"ח ויטאל כתב ב"שער הקדושה", שבעת שמספר לשה"ר על חברו, נענש מידה כנגד מידה שמספרים עליו לשה"ר (הובא בחפץ חיים שמירת הלשון ח"ב ספ"ד), ובמקו"א הביא החפץ חיים (שם פט"ז ובהקדמה לספר חפץ חיים, ובשמירת הלשון פ"ב) שכשאדם מדבר לשה"ר מעורר הוא את המקטרג הגדול על כלל ישראל, וע"י שח"ו מקטרג, גורם בזה מוות וחרב וקטלא בעולם רח"ל. ע"כ. וכמו שכתב הרמב"ם על חטא לשון הרע (דעות פ"ז) ז"ל:

"עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל ולכן נסמך לו, 'לא תעמוד עד דם רעך'", עכ"ל. ולפ"ז יתכן שאדם יושב בביתו ומדבר לשה"ר ח"ו, וברחוב בסמוך נפטר ילד צעיר רח"ל בכח הלשה"ר שלו. וביאר שם החפץ חיים דזהו מה שאמרו חז"ל "כל המספר לשה"ר מגדיל עוונותיו עד לשמים" - דכל הנזקים החמורים מכח דיבוריו נזקפים לחובתו, ויתכן שכשתצא נשמתו מגופו לאחר פטירתו יראה שרשום לחשובנו בין היתר 'אשמת רצח'!!!! פלוני אלמוני, מכח דברי לשה"ר שלו.
שפ"ו

מאיךד יעו"י סנהדרין ק. דארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, וחד מינייהו כת מספרי לשון הרע. ושם ביד רמ"ה כתב ז"ל "אע"פ שיש בידם תורה ומעשים טובים ויש להם חלק לעולם הבא, אינם מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא מהירה" עכ"ל.

וכע"ז כתב הגר"ח מוואלאז'ין זיע"א בנפש החיים (שער א' פ"ג) ז"ל "ברא הוא יתברך את האדם, והשליטו על רבי רבוון כחות ועולמות אין מספר, ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם, על פי כל פרטי תנועות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו וכל סדרי הנהגותיו הן לטוב או להפך ח"ו. כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים, הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, ומוסיף בהם קדושה ואור... ובהפוך ח"ו על ידי מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים, הוא מהרס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, לאין ערך ושיעור, כמו שנאמר 'מהרסיך ומחריביך ממך יצאו' או מחשיך או מקטיף אורם וקדושתם ח"ו ומוסיף כח לעומת זה במדורות הטומאה ר"ל. – זהו 'ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים' וגו' – 'כי בצלם אלקים עשה' וגו', שכמו שהוא יתברך שמו, הוא האלקים בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל עניניו בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאלו הוא גם כן הבעל כח שלהם כביכול".

ושם בפ"ד כתב הגר"ח זיע"א עוד "וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו כי מה אני, ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם **יבין וידע ויקבע במחשבות לבו, שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע לא אתאבידו ח"ו**, ומה רבו מעשיו ומאוד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים. – וקרוב לשמע שגם זה בכלל כוונתם ז"ל באבות 'דע מה למעלה ממך' רוצה לומר, אם כי אינך רואה בעיניך העניינים הנוראים הנעשים ממעשיך, אבל תדע נאמנה, כי כל מה שנעשה למעלה בעולמות העליונים גבוהי גבוהים, הכל 'ממך' הוא, על פי מעשיך לאן נוטים, על פיהם יצאו ויבואו".

והרבנית קניבסקי ע"ה סיפרה מעשה שאירע בירושלם בשנים האחרונות, אשה נפטרה ר"ל וקברוה, כאשר חזר הקברן מהחברא קדישא לביתו, שם לב שנאבד לו ארנק עם מסמכים חשובים מאוד וכסף רב, והיתה לו הרגשה שהארנק נפל מכיסו לתוך הקבר, ובא לשאול את הגרי"ש אלישיב זצ"ל אם מותר לו לפתוח את הקבר, ומאחר ובאותו יום נקברה והארנק הכיל דברים חשובים, קיבל היתר לפתוח את הקבר. – כשהגיעו לפתוח הקבר עוד באותו יום שנקברה נחרדו למראה עיניהם: שלשה נחשים ענקיים עמדו מסביב לגופה ומצצו את דמה, החופרים הזדעזעו למראה עיניהם, והחליטו לברר אודות אשה זו. – לאחר בירור נודע להם שאשה זו היתה "בעלת לשון הרע" גדולה !!! – "דע מאין באת ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון"!!!. (באר שבע – ספר מבן משפחה של הרבנית קניבסקי ע"ה – עמ' קמ"ט) ^{ד ה ז ו ח}.

וכתב ה'חפץ חיים' – ('זכור למדים' פ"ט): זל"ש "באמת מאומת בכמה מקומות בחז"ל שנשמתו של אדם מעידה בו בעת הדין, והיינו כי כל מעשיו של אדם וכן דיבוריו, הכל נקבע בנשמתו בתוך זכרונו, יש לך אדם שבנשמתו קבועים כל שיתא סדרי משנה, וכל הש"ס, ויש לך אדם שקיבץ בחייו בתוך זכרונו כל ההבלים

ממקורביו, הרה"ח רבי משה אייזנבאך זצ"ל, ששמע זאת מעדי שמיעה ששמעו זאת מפורש מפיו בהזדמנות מסויימת. אך גם קודם לכן עברה עובדה מעניינת זו במשך שנים רבות מפה לאוזן על ידי יודעי דבר. אירע פעם בעיצומו של שיעור חומש שמסר הדיין מפאפא בבית מדרשו, כשעמד על קושיית המפרשים כיצד מתיישבת עדות התורה על ראובן שרצה להציל את יוסף: "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" (ו,כ). בעוד שבאותו פסוק נאמר בתחילתו שראובן הוא זה שייצג להשליכו אל הבור שיש בו נחשים ועקרבים? והרי מי שנפל לבור של נחשים ועקרבים, אמרו בגמרא בסוף יבמות, שמעידים עליו שמת ומתירים לאשתו להינשא? ויישב הדיין מפאפא את הקושיא כך: הרי השבטים אמרו: "לכו ונהרגוהו ונשכלהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו" (ס,כ). הרי שהיו מצויים שם כמה בורות. והנה ראובן הלך לבדוק ומצא בור אחד שהיה ריק מנחשים ועקרבים, ואמר אל אחיו בלשון הזה: "השליכו אותו אל הבור הזה", דווקא אל הבור הזה, אך בלי שיאמר להם את טעמו מדוע הוא חפץ דווקא בבור זה. והשבטים שלא ידעו שבסתר לבו רוצה הוא להציל את יוסף, לא דקדקו בלשונו והשליכו אותו אל בור אחר, כמו שנאמר: "ויקחהו וישליכו אתו הברה" – בור אחר שהזדמן להם, ולא לבור שסימן עליו ראובן, ולכן היו בו נחשים ועקרבים. נמצא, שראובן הוא אמנם זה שהציע להשליכו אל הבור, כמו שנאמר: "ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה", ועדין אין זו סתירה לעדות התורה שכוונתו הייתה "למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו", שהרי הוא אמר להם במפורש להשליכו לבור מסוים ששם בדק שאין נחשים ועקרבים, והאחים הם שהשליכו אותו לבור אחר מסוכן. כשסיים הדיין מפאפא את דבריו, ראה אחד התלמידים החשובים כיצד הדיין מבט לכוון פתח בית המדרש ומחוררים פניו. הוא הסתכל בעקבותיו וראה איש גדול וגבוה, בעל מראה נורא, כשהוא מנענע לרבו בראשו ומייד נעלם. לאחר השעור שאל את הדיין מי הוא האיש שבא לכאן בעיצומו של השיעור. השתומם הדיין ושאלו בפליאה: "וכי ראיתם אותו?", וסירב בתחילה להשיב לשאלתו, אך לאחר הפצרות מרובות נעתר לבקשת תלמידו לגלות שהיה זה ראובן בן יעקב בכבודו ובעצמו שבא מן השמים להודות ולהחזיק לו טובה על שלימד עליו זכות!

ודומה לזה כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית בספרו 'טעם ודעת' (פרשת וישלח) שם מביא ביאור שכתב זקנו הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל בשם הרמ"א, ללמד זכות על ראובן שביבלל יצועי אביו, ובסוף הדברים הוא כותב כך: "ראובן נשק לרמ"א בחלום על שהיפך בזכותו, וכן מובא בספר 'חידושי הגרשוני', להגאון רבי גרשון אשכנזי זצ"ל ממיץ בשם הרמ"א שדמות דיוקנו של ראובן נתגלתה לו והחזיקה לו טובה על שלמד עליו זכות" (ראווצרותים אמלא' שם).

^ד ובחפץ חיים שמה"ל (פ"ט) הביא ה'תנא דבי אליהו' (פ"ה) דכתב "כשם שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד, כמו"כ יורדים מלאכים מפי הגבורה ונוטלים אותם הרשעים ומשליכים אותם לתוך עומקה של גהינום, באותה שעה משיבה גהינום ואומרת לפני הקב"ה: אין לי יכולת לפרוע להם די כפי עונש שלהם, ואין כל העולם כולו יכול ליתן להם די פורענותם, והלא בעל לשה"ר הזה חטא מן הארץ עד לרקיע, אלא שגר חציך מלמעלה תחילה ואח"כ יקבל ממנו גחלי רתמים מלמטה", וכע"ז איתא בערך דין טו, וסיים שם החפץ חיים: "וכמה צריך האיש הנלכד להתחזק ולעמוד על עצמו מעון המר הזה, בהתבוננו בזה העונש הנורא אשר בית האסורים הגדול שהוא הגיהנום אין בו די, עד שיסייעוהו ג"כ מלמעלה".

עוד הביא שם מספר ה'חרדים' (פ"ב) **שבעל לשון הרע אחר מיתתו מתגלגל בדומם באבני השדה, ולפעמים יתגלגל בכלב**, וכתב שם "ודע שאמרו המקובלים שאע"פ שכשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו הראשון, מ"מ כשמתגלגל בצורת חיה או עוף, הרי יודע בגלגולו הראשון, ומיצר ומצטער אך ירי משמים מצורת אדם לצורת בהמה, לכן כל איש יחיד ויהיה ירא ורך הלבב בעוודי בחיים חיותו, בעוד הרשות בידו, ויידע את אלוקיו, אז יכפר עוונותיו וישוב חרון אפו ממנו, ובצאת נשמתו ינוח וישקוט ויסתופך בצלו בגן עדן כי חנון ורחום הוא, ומרבה להיטיב, ומקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד" עכ"ל החרדים בקיצור המובא בחפץ חיים שם.

^ה ובחפץ חיים בשמה"ל (סוף פ"ה) כתב "ופשוט הוא דמי שמרגיל עצמו בזה החטא בתמידות, עונשו שנענש עבור זה בעניות ודלות ושאר צרות - הוא ג"כ בתמידות תמורת צרעת מוחלטת שהיה ראוי להיות עליו עבור זה ... נתבאר מכל אלו גודל עונשו, שנפרעין ממנו בזה העולם ונענש עבור זה בצרות ועניות תמידית ולפעמים גם במיתת ח"ו", (וכמו"כ שם בסוף פ"ו הביא מספר הקנה דכתב דכל המוציא לשון הרע מפיו עון זה גורם לעניות [במקום הצרעת] ח"ו, והביא שם כן גם מתיקוני זוהר), וסיים שם "על כן החפץ בחייו, ובחיי העולם, יצטרך לשונן מרע ויהא טוב לו בזה ובבא".

¹ ובחפץ חיים שמה"ל (חלק שני פ"א) כתב דמש"כ ביומא ל"ט "כל המטמא עצמו בעוה"ז מטמאין אותו לעוה"ב" – "היינו בעת שימות, ונפשו תשוב לאלקים אשר נתנה ליתן שם דין וחשבון, ורצונו יהיה בודאי שיכניסוהו לגן עדן - יפגועוהו המשחיתים וילבישוהו לבוש מאוס וטמא שנברא מעונותיו, ומי יוכל לשער גודל הבזיון והכלימה שיהיה לו ע"י לבוש הזה, ומוכרח עי"ז לירד לגיהנם מקום חושך וצלמות - להתכבס שם מחלאת עונותיו. ולמה הדבר דומה, לחתן, שמוליכין אותו השושבינין להכניסו לחופה, ובתוך כך פגועוהו ריקים ופוחזים, וישליכו עליו רפש וטיט וכל דבר מאוס מכף רגלו ועד ראשו וכאשר יצעק עליהם ה! ריקים ופוחזים, למה תעשו ככה ואיה השגתם כל כך רפש וטיט? הם מראים לכל שהחתן הוא ממידועיהם, והוא בעצמו הכין הרפש וטיט עד למרבה. כן הדבר הזה ממש, האדם בעצמו ע"י חלאת עונותיו בורא עי"ז לבוש מאוס וטמא. ובעל כרחו מתלבש בו, ולא יוכל לפטור עצמו מזה אחרי שהוא הכינו בעצמו". - והנה בטור אורח" סי' רס"ח (י"ב) הביא מספר חסידים (סי' י"ח) "מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו (פירוש בחלום), ופניו מוריקות, אמר ליה: למה פניך מוריקות. אמר לו מפני שהייתי מדבר ב'ויכולו' בשעה שהציבור היו אומרים אותו, ובברכת 'מגן אבות בדברו' וב'יתגדל'" עכ"ל (וה"ד במשנ"ב שם סק"ז). (יש לציון שבגירסת הספר חסידים' שלפנינו הוא בשינוי לשון מועט יעו"ש).

ומן הענין לספר (נשמע מבעל המעשה עצמו), לפני כמה שנים נפטר יהודי שה' בעל חסד נדיר שמסר נפשו כל חייו לחסד עם הזולת ומקפיד על הרבה מצוות באופן מיוחד, אך דא עקא לא זכה לשמור כלל על לשונו ר"ל, ועזב את העוה"ז בלא שזכה לעשות תשובה על ענין שמירת הלשון. – מיד לאחר פטירתו אברך מקרובי משפחתו החל ללמוד לעילוי נשמתו משניות בעיון רב ובהתמדה מופלגת זמן רב בכל יום ויום במשך כמעט כל ימי שנת הפטירה, ובסיום השנה פסק מלימודו זה. – סמוך ונראה להפסקתו נגלה אליו בחלום הלילה אותו יהודי לפנות בוקר כשהוא מבקש ממנו (ביתר שאת איכהמ"ל) לבשל לו תפוחי אדמה, אותו קרוב שאל ג"א שליט"א על דבר חלום זה, וענה לו אותו ג"א, פשוט – שבא לבקשך להמשיך עם סדרי המשניות לעילוי"ג, אכן אותו קרוב ה' קשה לו מפאת הזמן וטרדות לחזור ללימודו זה כבראשונה, ונשכח הדבר מלבו, לאחר תקופה התגלה אותו יהודי לילדו בחלום הלילה כשנראה רע מאוד, יושב במקום חשוך ופניו עצובות למאד ר"ל. – ילדו הזדעזע ממראהו ושאל ג"א שליט"א, וענהו לילך לב' ת"ח אשר ידעם כי כחם פביהם להתפלל על נשמתו וללמוד לעילוי נשמתו. – יש דין ויש דיין, אשרי האיש אשר בעוודי בחייו נזהר על פיו ולשונו, ואף כי יכשל, ימהר הוא לשוב בתשובה שלימה לפני בוראו בטרם יכבה נרו, ובזה חוסך נפשו מעונשי שמים ד' יצילנו.

² ובספר 'לב טוב' להגר"ש הוימיר זצ"ל (עמ' ס"ח אות ע"ד) "באמת מצד גודל הבושה לפני השי"ת כשיחשוב האדם הלא כל מה שאני חושב וכל מה שאני מדבר גלוי וידוע הוא לפני השי"ת ואיך אוכל אפילו להוציא איזה דיבור קל שאין רצוני יתעלה בזה או לחשוב מה שהוא שלא לרצון לפני השי"ת".

^ה ובחפץ חיים (שמה"ל שער התבונה פ"א) כתב "אם אירע שהתחיל לדבר, והרגיש בעצמו שכשיסיים דיבורו ילכד עי"ז בעוון לשה"ר או שאר דיבור אסור כיוצ"ב, יאזור בנפשו ללחום עם יצרו להפסיק באמצע, וישיא את הדברים מענין אחר, דומיא שאם היה מודיעים לו באמצע אכילתו שזה הוא דבר איסור, בוודאי היה מפסיק תיכף והיה פולט אפילו מה שבתוך פיו ואפילו אם יתבייש לפעמים עי"ז, אמרו חז"ל מוטב שיקרא אדם שוטה כל ימיו ואל יהי רשע שעה אחת לפני המקום. וכבר כתב הרמב"ן בספר 'שער הגמול', ששעה אחת בגיהנום קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, וידוע שהאדם מתרצה יותר להתבייש ולא לסבול יסורים קשים". עכ"ל.

והפסולת, והכל שמור עליו להזכירו לעת הדין, וכמאמר חז"ל על הפסוק "ומגיד לאדם מה שיחו" דאפילו שיחה קלה מגידין לו לאדם בשעת הדין, ועל הענין הזה רמזו חז"ל את הפסוק "משוכבת חיקך" היינו 'נשמתו'. "שמור פתחי פיד", כי היא כמו הכלי הנקרא 'גראמפון' אם מתחלה הכניס בו זמירות נעימות – משמיע נגדו גם כן קול יפה ונעים, והכל שמחים מזה, ולהיפך אם הכניס בו קולות של יללה ובכי – הכל בוכין על ידו, וזהו ממש במוח של האדם. ועל כן רמז המקרא (תהלים ז') "אוכיחך ואערכה לעיניך" כדאיתא במדרש שמאירין לו כל מעשיו בפניו, – "וכמה צריך האדם להזדעזע בזכרו שכל מעשיו וכל דיבוריו שדיבר מעת היותו לאיש, בין דיבורים קדושים של תורה ומצוות, ומילי דברכות, וכהאי גוונא ובין כל חלקי דיבור האסור, אפילו שיחה קלה, הכל קבוע במוחו בתוך זכרונו, והכל מצפין על ביאתו, אלו לקבל עליהן שכר כבן שממתין על אביו הנכבד ושמח בו, ואלו ממתינין עליו לנקום ממנו, אשרי לאדם שמזרז עצמו לעשות תשובה קודם שקוראין אותו לעשות חשבון".

ומאיידך מרובה מידה טובה, דהנה הגר"א זיע"א מחדש (שם באגרת) ד"העיקר לזכות לעולם הבא הוא בשמירת פיו, וזהו יותר גדול מכל תורה והמעשים וכו' כי הפה קודש קודשים" (ושם במקו"א כתב שרשן פיו "זהו כל פרי העוה"ב") עכ"ל. ומבואר בדבריו שמצבו של האדם ודרגתו בעוה"ב נקבע בעיקר ברמת גודל שמירת פיו [והדברים נוראים למתבונן, דלדבריו נמצא שאם ראובן היה עמל בתורה כל ימי חייו בהתמדה לילות כימים, אלא שגם היה מדבר בין לבין לשה"ר ודיבורים אסורים, ומאיידך שמעון כמעט לא פתח ספר כל ימי חייו, אבל שמר על פיו בתכלית השמירה מדיבורים אסורים, הרי שדרגת שמעון בעוה"ב תהא גדולה כפולה ומכופלת לאין ערוך ולאין שיעור ממדרגתו של ראובן. (ויעו"ז כע"ז בחפץ חיים בחובת השמירה סוף פ"ז)] [וכע"ז כתב החתם סופר (תורת משה השלם פרשת קורח [הובא בספר 'ודברת בס' ח"ב ע' מ"ז]) ז"ל: "מזוהו על הפתח דזווקא, רומז: כי אם תוכו של אדם יקדש כולו כמלאך, לא יועיל אם לא יקדש פתחי פיו, וכן בהפך, כי גדול שמירת הפה אף אם לא יהיה בית מלא ספרים, פירוש שלא יהיה מלא תורה ויראה, אם רק פתחי פיו שמורים, קדוש יאמר לו ... עיקר הכל תלוי בפתחי פיו ולכן הכל תלוי בזה, ולכן בית מלא ספרים בעי מזוזה בפתח דזווקא, לרמז אהנ"ל]. ובספר אבן שלמה (פ"ז אות א') הביא מהגר"א זיע"א ד"ע"י שמירת הפה משתמר הנפש מכל חטא, אבל המרחיב שפתיו אעפ"י שיש לו נפש טובה ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים, יהיה לו מחיתה לכל ע"י פיו, וכל תשוקתו לדבר מצוה מתבטל ע"י זאת" עכ"ל ".

עוד מחדש הגר"א זיע"א (שם באגרת) דע"י שמירת פיו ולשונו "בזה יכופר לו כל עוון וניצול משאול תחתית". – הרי שהגר"א נותן תקווה גדולה לאדם, שאפילו הוא מלא בחטאים ועוונות כרימון, ונכשל בדברים חמורים ר"ל מ"מ יש לו תקווה גדולה מאוד להנצל משאול תחתית ולכפר על כל עוונותיו ע"י שמירת פיו ולשונו מדיבורים אסורים!!!ומי לא ישמח לכפר על חטאיו ופשעיו בדרך כה קלה ללא שום צער ויסורין. ושם כתב בזה"ל "ועד יום מותו צריך האדם להתייסר, ולא בתעניתים וסיגופים, רק ברסן פיו ובתאוותיו, ' וזהו התשובה וזה כל פרי העולם הבא. וזהו יותר מכל התעניתים וסיגופים בעולם. וכל רגע ורגע שאדם חוסם פיו, זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער" (מדרש). (הבן, לא חדש ולא שבוע ולא יום ואפילו לא שעה אלא על רגע אחד, אחד בלבד, יזכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער, ואמרו חז"ל "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז" והיינו מכל ההנאות שאפשר להוציא מ'חיי העוה"ז' ופירושו דאם נשקול את כל ההנאות שיש לבני אדם במשך כל ימי חייהם, ונוסיף על כך את כל ההנאות שיהיו לכל בני אדם שעתידים להיוולד מתחילת יצירתם עד סילוקם, – כל אלו ההנאות עדיין לא מגיעות ל'שעה אחת' של הנאה בעוה"ב, וזהו 'אור הגנוז' שעליו מדבר הגר"א שיכול לזכות בו ע"י רגע אחד בלבד של חסימת פיו, ועל אחת כמה וכמה אם יחסום פיו 2 רגעים, וקו"ו על חסימת פיו שעה שלמה, יום שלם, שבוע שלם, ומה נאמר ומה נדבר על הרגיל בתמידות בחסימת פיו כמה שכר הוא יקבל]. ואמרו ה'קהילות יעקב' זצ"ל שהגר"א זיע"א מדבר אפילו על אדם שבסוף כן דיבר לשה"ר, אלא שלא דיבר מיד, ונלחם עם יצרו הרע כמה רגעים, וניסה להתאפק מלדבר ולבסוף גבר עליו יצרו, גם על הרגעים האלו על כל רגע ורגע שהתאפק יקבל שכר הרבה שאין מלאך ובריה יכולים לשער, וכ"ש מי שהתאפק ולא דיבר כלל " (חשוקי חמד' חנוכה ע' צ"א).^ט

וכידוע אף החפץ חיים זיע"א כשהיו באים לפניו בשאלות האיך לכפר על עוונות שנכשלו, היה אומר בתענית דיבור " .וכ" בתוספת מעשה רב (בספר בית יעקב ר"ד הו"ד במעשה רב הגדפמ"ח הוצאת הרב זלושינסקי שליט"א אות ס"ב עמ' ע"ג) ז"ל "דרכו של רבינו הגר"א לפסוק מעשה התשובה לבעלי תשובה ביגיעת לימוד התורה, ומניעת הדיבור במקום תענית". וכ"ה לשון הגר"א זיע"א באגרתו "ועד יום מותו צריך האדם להתייסר, ולא בתעניתים וסיגופים, רק ברסן פיו ותאותו וזהו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא ... וזהו יותר מכל התעניתים וסיגופים בעולם". עכ"ל. וביסוד ושורש העבודה (ח"ב שער העשירי פ"ד) כתב ז"ל "ורבים וכן שלמים נוהגים שמקבלים עליהם מר"ח אלול שלא ידברו שום שיחת חולין ואשרי חלקם כי אין לך כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטלה ", גם הוא תועלת גדול מאוד ומאוד לכוונת התפילה, שאין מבלבלים אותו מחשבות זרות. צא ולמד גודל מעלת הבולם פיו משיחה בטלה ממה שכ' האריז"ל וז"ל מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק". עכ"ל.^{טו} ובקב הישר (פ"ב) כתב מעשה ב"חסיד אחד שנתגלה לאשתו בחלום לאחר מותו, והיתה רואה כל שעדות ראשו וזקנו מאירים כאבוקה גדולה, ושאלה אותו אשתו במה זכית לכך להפלגת אור גדול כזה? והשיב: הגם שהייתי חסיד, על כל זה לא הייתי זוכה לאור כזה. רק בשביל שהייתי ממעט בדיבור שאינו של תורה ויראה, והקב"ה היה משגיח עלי בזה ונתן לי שכר מניעות הדיבור, כי הקב"ה בעצמו משגיח על זה האדם שממעט בדיבור חול ורק חשקו הוא להידבק ביראת ד',", עכ"ל. ובספר חסידים (סי' קס"א) איתא שנגזר על האדם כמה דיבורים ידבר, ואם סיים דיבוריו, נקטף ח"ו קודם זמנו רח"ל ל"ע. ובחיד"א (בספרו 'חומת אגן' ח"א פרשת מטות עה"פ 'לא יחל דבור') כתב ש"אם האדם ישמור על לשונו מלדבר שום דיבור אסור ויהיה נשמר מדברים בטלים ויקדש פיו אז כל אשר יבקש מד', ישמע תפילתו"!!!^{טז י"ח י"ט}.

^ט וכע"ז כתב הגר"א במשלי (י"ג, ג' והובא ג"כ באבן שלמה ז' א') "נוצר פיו שומר נפשו... שהפיו הוא השמירה לכל הנפש ... וז"ש שמור פִּיך מכל חטא ועי"ז תתקדש ותטהר עצמך מכל עוון, ופושק שפתיו מחיתה לו, אבל מי שמרחיב שפתיו אע"פ שיש לו נפש טוב ועושה מצוות הרבה וכמה גדרים הפיו יהי' לו מחיתה כלל". ובאבן שלמה (ז' א') הביא מהגר"א זיע"א ד"ל כ"ל מעשה השכינה והנהגת עולם הזה תלוי בהביל פיו של אדם הן לטוב או להיפך" עכ"ל.

^י וכ"ה ברבינו יונה (שע"ת א - י"ג) "בעל התשובה מתרצה אל ד' בשבירת התאוה הגשמית וזה מעקרי התשובה".

^{יא} ודייק זאת מהא דלא כ' כ'שאדם חוסם פיו ולא דיבר לשה"ר או דברים אסורים' אלא כ' על כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו' (שו).

^{יב} וב'קיצור שו"ע' (קכ"א - ו') כתב "הרוצה לשמור עצמו מחטא הו"ל ר"ל, ישמור את פיו מניבול פה משקרים מרכילות מלשה"ר וליצנות, וכן ישמור את אזנו משמע דברים כאלו".

^{יג} וכמו"כ בנוגע ביהודה (א"ח' מהדו"ק תש"ר ל"ח) בתשובתו הנודעת על אדם שנכשל בעבירות חמורות למאוד במשך זמן רב, כתב לו בתוך התיקונים על חטאיו "שמירת פיו ולשונו מדברים בטלים כבר יש לו יסוד גדול לסמוך עליו". ואף בכתבי הסבא מקדם (ע' י"ג מכח כ"א) גבי התיקון בימי השובב"ם, כתב "כי צער הסבל אשר יסבול מ'סור מרע' מכבישת רצונו בפיו וכו' יותר נכבד ויותר מועיל מלעסוק בתענית וסיגופים". ושם בע' נ"ה כתב ז"ל "כתוב בשם האריז"ל: "מי שלא תיקן עוון קרי אסור לילך על בית הקברות שמתדבקין בו רוחין ושדיון ר"ל. ומעתה אם כשהוא חי וער, מ"מ בית הקברות מקום סכנה הוא. למי שלא תיקן עוון המר הזה, על אחת כמה וכמה לאחר מיתה, שבלאו הכי מתדבקת בו טומאה חמורה כנ"ל, וג"כ נקבר שם לזמן ארוך במקום הטומאה וכו', וע"ז נוסד מקדושים ובשם האריז"ל, בשובב"ם ת"ת תיקון גדול לזה אם כי תענית אין ביכולתנו, אבל סיגופים בתורה שבפה... ועלינו לשבח מאוד על מתנת תענית דיבור ... אם נזדרז בזה" עכ"ל. ושם בע' נ"ד "אם כי אין ביכולתנו להתענות ולסגף כמקדם, אבל בלי ספק כי צער הסבל והסיגוף ככבישת הרצונות, יותר נשגב ויותר מועיל מצער מניעת האכילה". יעו"י.ש. וכע"ז כתב הג"ר שמואל הומינר זצ"ל בספרו 'לב טהור' פרק ד' אות ע' גבי ימי השובבים "אף מי שאינו יכול להתענות מ"מ יתמיד וירבה בתשובה בשבועות אלו, כי שבועות אלו מסוגלים מאוד לתיקון עוון זה. ובמקום התענית יראה להתגבר מאוד למנוע עצמו מכל דיבור יתר ולא ידבר כי אם מה שהוא לו הכרח גמור ואמיתי לגופו או לנפשו". ע"כ. - ובחפץ חיים (שמיה"ל שער התבונה פ"ב והביאו גם במשנ"ב תקע"א סק"ג) כתב "ראיתי כתוב בספר ראש הגבעה, שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל עליו התענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש ע"י התענית הזה".

^{יד} ובספר 'לב טוב' להגר"ש הומינר זצ"ל כתב (עמ' ע"ה) "ירבה בשתיקה ובזה ישרה עליו קדושה וינצל ממשכות לא טובות".

^{טו} וכ"ה בזה"ק פ' חוקת (דף קפ"ג) עה"פ "תלשב אסתר מלכות" (אסתר ה' א) שזכתה לרוה"ק בעבור ששמרה פיה, כמו דאיתמר אין אסתר מגדת (קיצור ראשית חכמה על פ"ה הוצאת בלוטניק), וכך הביא החפץ חיים בסוף ההקדמה לשמירת הלשון זזה"ק זה, דמי ששומר פיו ולשונו זוכה להתלבש ברוח הקודש.

^{טז} ובקיצור ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ע על פ"ו הוצאת בלוטניק) כתב ש"חסידים הראשונים שהיו נזהרים שלא לפגום החמישה מוצאות בדיבורם, היתה תפילתם בוקעת רקיעים, כי קול ודיבור היוצא מפיהם היה עושה נחת רוח למעלה, אמנם בהיות פגם בחמישה מוצאות, הכל התורה והתפילה היוצא מפיו, יוצא ע"י סירכא ופגם ואי אפשר שייחד למעלה, כי כל אשר בו מום לא יקרב" עכ"ל. - וכן כתב החפץ חיים בשמיה"ל (פ"ה)

ומלבד כל הנ"ל ידוע מש"כ החובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז, והו"ד בחפץ חיים שמה"ל שער הזכירה פ"ג) ”הרבה בני אדם יבואו לאחר פטירתם ליום החשבון, וכשמראים להם מעשיהם ימצא בספר זכויותיהם זכויות שלא עשו אותם מעולם, ויאמר לא עשינו. ויאמר להם: עשו זאת אלו שדברו עליכם גנות. וכמו”כ כשיחסרו להם מספר זכויות מכח מעשים שעשו, יאמרו להם זאת וזאת איבדתם בעת שדיברתם גנות בפלוני ופלוני. וכמו”כ יהיה ג”כ כאלו שימצאו בספר חובותיהם, חובות שלא עשו, וכשיטענו לא עשינו זאת, יאמרו להם אלו נוספו עליכם בעת שדיברתם בפלוני ופלוני. עכ”ד. וכע”ז גילה המגיד לבית יוסף (פ’ ויקהל) זל”ש ... **”מי שאומר לשון הרע על חבירו מנכין לו מזכויותיו ונותנים וכו’ הוא אמת ויציב.** ואילו הוי ידעי בני נשא דא, הוו חדאין (שמחים) כד שמעיין דאמרי ביש מינהון (כשאומרים רע עליהם), כאילו יהבי לון מתנת כסף או זהב” עכ”ל.[[]^{2]} (וכשעשה תשובה יעו"י הערה כ"א). ולפי"ז כותב החפץ חיים מי שמוטבע ח"ו במידת הרעה הזאת להריק על חבירו בחיצי לשונו תמיד, אפילו אם ירגיל את נפשו תמיד לתורה ולמצוות לא יועיל לו, כי מיד אחרי שישתכר שבוע או שבועיים איזה אושר נצחי ע"י תורה ומצוות, ידבר על חבירו גנות ויתן לו את זכויותיו לנצח ויקח תמורתם את עוונותיו, וכן כך יהא לאורך כל ימיו, עד יום מותו משתכר מעט תורה ומצוות, ושוב מעביר לחבירו הזכויות ולוקח העוונות ע"י לשה"ר שדיבר בו, ונמצא שאדם זה עלול לצאת מן העולם נקי מנכסיו מהקנינים הנצחיים של תורה ומצוות, ויהא ממולא תמורתם בעוונות רבים ועצומים, מינים ממינים שונים של כמה וכמה אנשים שדיבר עליהם גנות ולפיכך הזהירנו דוד המלך ע"ה שתחילת הכל ”נצור לשונך מרע ” ורק אח”כ ”סור מרע ועשה טוב” דרק משינצור את לשונו, אזי כל הטוב הנצחי שיזמין לו ד’ אם מועט ואם הרבה הכל נשאר בידו ולא יתן לאחרים חיילו”.[[]^{עכ”ד.} ויעו"י חפץ חיים ‘שמירת הלשון’ (חלק ב' פ"א) דהביא מהגר"א זיע"א דאדם שבא לעשות תשובה ולתקן כל מעשיו, ראשית תיקונו צריך להיות על שמירת פיו ולשונו בשמירה יתירה, ששמירת פיו היא 'גדר' לשמירת כל שאר המצוות. אמנם אילו יקבל על עצמו קודם קבלות אחרות בשמירת המצות ויניח לעצמו עדין לדבר ככל העולה על רוחו במשך הזמן כל קבלותיו וגדריו יהרסו. יעו"י"ש כב כ"י.

ובחפץ חיים (שמה"ל חלק שני סוף פרק ט') כתב: ”ובאמת לפלא הוא בעיני, שטבע בני האדם לחפש סגולות וברכות מאנשים גדולים להצלחה על הפרנסה, ומה יועילו להם כל הסגולות והברכות אם חס ושלו’ הוא מורגל בזה החטא של לשון הרע ורכילות, הרי יש זה ‘ארור’ מפורש בתורה, ‘ארור מכה רעהו בסתר’ (שהוא קאי על לשה”ר כמו שפירש"י) ואמרו חז”ל: ‘ארור’ – בו קללה, בו נידוי [נזה לא יצא מפי איש אחד, כ”א בהסכם כל ישראל בצירוף הכהנים והלוים כדכתיב בקרא, והרי הוא מכלה השפעתו], ואם היו שומעים לדברי, הייתי מייעץ להם יותר שישמרו עצמם בזהירות יתירה מזה החטא... שאז בוודאי יתברכו נכסיהם יותר מכל הסגולות [נכמו שידוע שכל ה'ארורים' פתחו בתחילה בברכה ואמרו 'ברוך אשר לא יכה את רעהו' וכל ישראל ענו על זה 'אמן' ובוודאי תתקיים הברכה הזו]” עכ”ל.

”איתא בספר החרדים אע”פ שחייב אדם להזהר בכל המצוות, מ”מ יש לו להחזיק באחת מכל המצוות בכח גדול ובהתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו, ולפי שכללות התורה שהם תרי”ג מצוות נקראים ‘עץ חיים’ כדכתיב ‘עץ חיים היא למחזיקים בה’, והאוחז ענף אחד מן האילן יפה, אוחז בכולן, שכל שאר הענפים נמשכין אחר אותו הענף, שכולם גוף אחר, אבל אם בא לאחוז בכל הענפים יחדיו לא יוכל לאחוז כלום... וע”ש בספר החרדים שמביא שעבור זה יטיבו ויאריכו ימיו בעולם שכולו טוב וארוך... [ו]לפי זמננו בעונותינו הרבים שהופקר אצל איזה אנשים לגמרי העון לשה”ר ורכילות, אם אחד יתחזק תמיד בענין שמירת הלשון, שלא לעבור על עון לשה”ר ורכילות כמה מהשכר יגיע לו עי”ז, דהלא ידוע הוא מש”כ בספר חרדים דמצוה שאין לה דורשין היא כמת מצוה, ומצוה שאין לה רודפין רדוף אחריה לעשותה מפני שהמצוה מקטרגת ואומרת כמה גרועה אנכי שנתעלמתי מכל וכל... התורה הקדושה שיקרה היא מפנינים והיא שעשועיו של הקב”ה, אם מצוה אחת ממנה ח”ו מוטלת בבזיון כמה אנו חייבין להתחזק בזה שלא תקטרג עלינו למעלה. וראה את גודל ההפקר בעון המר הזה, שעליו יש ג”כ לאו בתורה ועונשו חמור עד מאד ואפי’ האנשים שאין מורגלין בזה העון, אעפ”כ הרבה מהם אין לבם מתמרמר כ”כ ע”ז העון כמו על שאר לאוין דאורייתא, א”כ אין לך מת מצוה גדול מזה... ואיתא בתנא דבי אליהו פכ”ט ‘כל המכיר בדברי תורה ועובר עליהן, ה”ז רשע גמור’. – על כן האיש הנבון צריך מאד להתחזק תמיד בענין זה – ‘שמירת הלשון’ ואז אשרי לו בזה ובבא, דאפי’ בשאר מצוות אם יתחזק באחת שלא לעבור עליה בשום פעם שכרו גדול מאוד... האיש שיחזק את עצמו בענין הזה של שמירת הלשון בכל כחו, ויזרז גם אחרים בענין הגדול הזה למען כבוד ד’ ותורתו, זכותו גדולה מאד” (חפץ חיים זיע"א שמה"ל חתימת הספר פרק ג' ד').

ד"מי ששומר את פיו ולשונו מלדבר דיבורים אסורים, תחילת כל המעלות הוא מתקן ומקדש עי”ז את כלי האומנות המיוחד לאיש הישראלי, שהוא הדיבור, וכל הדיבורים שידבר אח”כ בתורה ובתפילה, יעלה למקור שורשו למעלה ... כי בדברי הקדושה שהאדם מדבר פה בזה העולם לפני ד’ יתברך נבראים למעלה עולמות ומלאכים קדושים, והיו אח”כ מליצים ופרקליטים עבור נשמתו. ומעלת קדושת העולמות שנבראו ע”י התורה והמצוות שלו, תלוי בכמה ענינים: א. לפי ההכנה שהיה לו בעת ההיא, אם הכין את עצמו בעת ההיא בכל כוחותיו לקיים כפי התורה בכל חלקיו ופרטיו שצריך לזה. ב. לפי כלי האומנות שעשה בהם התרה, והם כלי הדיבור [וכה”ג במצוה לענין כלי המעשה שקיים בהם המצוה] שאם הם יפים ומהודרים שמשתמשים בהם תמיד לטוב, ועי”ז נתחזק כח קדושתם, יש בהם כח להמשיך קדושה עליהם ואור גדול על העיני ההוא, אבל אם פוגם ומשגמא ח”ו את כח הדיבור שלו ע”י לשה”ר ורכילות וליצנות ושקר וכדו’, ולא יעשה תשובה ואח”כ ידבר בפיו דברי תורה ותפילה, איזה כח יש בהן להמשיך על התורה והתפילה ההיא קדושה עליהם אחרי שכלי המבטא שלו הם פגומים וטמאים בעצמם מכבר” עכ”ל.

י’ והחפץ חיים ב'חובת השמירה' (פ"ב) כתב דאדם השומר על לשונו, אף שאינו רוצה להתפרסם אבל הקב"ה מפרסמו לבדו, ור"בהמשך הזמן בודאי יתפרסם שזה האיש שומר עצמו מלשה"ר ורכילות וליצנות וכל דיבוריו אמת ודיבוריו בנחת עם הבריות, והיה שמו לשם ותפארת בישראל (ויקחשמו שמו של הקב"ה, שיאמר אחד לחבירו ראו כמה נאים מעשיו, כמה נאים דרכיו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אף אנו נלמדו את בנינו תורה)".
י"ב ובשמה"ל (בחתימת הספר פ"א) כתב החפץ חיים זיע"א "הלא ידוע הוא שעל ידי שהאדם מתדבק בעבודתו של הקב"ה לקיים מצוותיו, נברא לכבודו שם היכל קדוש בפני עצמו להתעדן בו כדאיתא במדרש קהלת שלכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור בפני עצמו לפי כבודו, וא"כ הדבר, האדם שהוא זהיר בימי חייו מעריות אף ששכרו יהיה עבור זה ג"כ גדול ויותר לו מקום מוכן להתעדן בו נצח אעפ"כ המין ההיכל הזה ותענוגיו מצוי הוא אצל רוב ישראל בגן עד ולא מינכר בזה חשיבותו כל כך דהלא רק מיעוטן נכשלין בעריות ואם הוא זהיר בגזל שרובן נכשלין בו אעפ"כ אין ההיכל הזה גדול בחשיבותו כל כך דהלא רק רובן בגזל ומיעוטן שומרין עצמן מעונן זה, א"כ יש להם היכל כמותו אבל אם יהיה זהיר במדת שמירת הלשון בכל פרטיו, חשיבות היכלו שנברא ע"י מצוה זו יהיה מינכר לכל בגן עדן, דהלא באבק לשה"ר כולן נכשלים אם לא מי שמתעורר בנפשו שלא להתרפות מזה ואין להם מן היכל קדוש כזה כמותו. ובפרט מי שמעיין היטב בפתיחת הספר חפץ חיים ובספר הזה בשני שעריו הראשונים בכל פרקיו יראה שע"י קיום מדת שמירת הלשון יגרע ממנו בכל שנה כמה מאות ואלפים עוונות ויתוסף לו תמורתם כמה מאות ואלפים מצוות, כי אפילו אם עי"ז לא יתמעטו לו בכל יום כי אם עשר תיבות של דיבורים שלא כהוגן שחשם את פיו מלדברם ג"כ עולה יותר משלשת אלפים לשנה [ובזה פירשתי מה שאחז"ל כל המספר לשה"ר מגדיל עוונות עד לשמים, ופירושו כי משורגל ביוון לא מתרחים מזה גופא עוונות מאד], ולמצוות יחשבו לו לעוה"ב אותן התיבות כמו שאחז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. ועל כל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו זוכה וכו'. וגם ממילא יבוא עי"ז לידי כמה מדות קדושות וכמ"ש בשער השני מספר הזה". עכ"ל.
י"ט וברבינו יונה (שע"ת ג' - קנז) "עיקר מה שקידשנו ד' יתברך בתורתו ובמצוותיו והבדילנו להיות לו לעם, כדי לקדשו וליראה ממנו, - ראוי שיהיו מקדישיו קדושים, וגם הכלים שעובדים בהם לפני ד' יתברך צריכים להיות קדש".

^כ וכ"כ הגה"ק רבי רפאל הכהן זצ"ל מהמבורג בספרו 'דעת קדושים' (דרוש ו' עמ' ע"ו הוצאת 'זשב הכהן הנדמ"ח"): "הביטו נא וראו היש עוד מכאוב כמכאוב המספר לשון הרע, כי רגע אחד ידבר ויאבד כל טובותיו וזכותיו גם יחד אשר בילה בהם כל ימי חיי הבלו, ונקל גם זאת בעינינו כי יעמוס עליו עוונות אשר לא ידעם ולא שיערם את אשר לא נמצא דוגמת זה העונש בשום עון" עכ"ל.
^{כא} בספר 'תורת משה' לבעל החת"ס זיע"א (פ' תצווה דף ס"ד ע"א) כתב הועשה תשובה מחזירין לו כל זכויותיו זל"ש "הנה קבלה ביד הראשונים המספר לשון הרע על חבירו אזי מצוותיו של המדבר נוספים על מי שנדבר עליו, וחטאיו נוספים על המספר לשון הרע. וכ"ה בחובת הלבבות ... וכשיחכפר על לשון הרע, אז מחזירין לו מצוותיו ויתמלא הרימן כבתחילה" (וכע"ז ב'דרשות החת"ס ח"א דרשה לו באדר דק"ע ע"ג).
^{כב} ואפשר לפרש עפ"ד הנ"ל הפסוק בתהילים ל"ט - ב' "אמרתי אשמרה דרכי - מחטאו בלשוני" - "אמרתי אשמרה דרכי" - אדם הבא לשוב בתשובה ומעתה לשמור דרכיו - מצוות התורה, 'מחטאו בלשוני' - ראשית ישוב מחטאי הלשון. עוד יעו"י פרק שירה 'תניא ר' אליעזר הגדול אומר ... שמור פִּיך וּלְשׁוֹנְךָ מִכָּל חַטָּא ואשמה - ואני א-ה-י-ה עִמָּךְ בְּכָל מְקוֹם שֶׁתֵּלֵךְ (ויש לפרש אף בענינים הרוחניים הנוספים) ואלמדרך שכל ובינה בכל דבר".

^{כג} ובהנהגותיו של בעל ה'קב הישר' (הובא בהקדמת הספר קב הישר השלם ח"א מהדורת הרב אברהם שיינברגר שליט"א התשנ"ג וברשותו) כתב ז"ל "למעט הדיבור בכל יכלתי, ושלא להוציא שום דיבור מפי כי אם אחד מד' בחינות: דבר חכמה ישט בה תכלית עוה"ב או דבר יראה או מוסר או דרך ארץ, וזולת זה קרוב להפסד ורוחק משכר".

סח הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגעל זצ"ל (משגיח דיישיבת ליקווד): החפץ חיים עבד כל ימיו על שמירת הלשון וזה הביאו לכל השלימות, וכל גדולי הדור עמדו כפופים לפניו כיון שהיה לו שלמות במדה אחת: שמירת הפה!!! החפץ חיים הראה לכולם מהי שלמות בכח הדבור והגיע לדרגה עליונה ביותר, והוא היה הדוגמא לדורות האחרים שאפשר להיות שומר פיו ולשונו בשלמות! וסיפר רבי נתן מאיר כי פעם אמר החפץ חיים לשומעי לקחו כדברים האלה: "אם אני אשלח מכתב לגביר גדול אחד בפטרבורג וגם אחרים ישלחו לו מכתב, הוא יענה למכתב שלי לפני כולם, ולמרות שהנני צעיר יותר ולא מפורסם, והטעם לכך, מכיון שאני התרכזתי במצוה אחת והשלמתי עצמי במצוה אחת של שמירת הלשון, לכן הוא יענה למכתב שלי לפני כולם!" (ספר איש לדעה – ויקרא ע' ד"ש) ⁷².

סיפר רבי משה ויא שליט"א ששמע מתלמיד חכם גדול אחד, שלמד ביישיבתו של החפץ חיים בראדין, על דבר שאירע עימו פעם בעת שנכנס לביתו של החפץ חיים: הייתי מגיע לביתו פעמים רבות, סיפר הת"ח, והמקרה שאני מדבר עליו היה בעת שהחפץ חיים היה בגיל 83 לערך. למרות החולשה שפקדתו באותו יום, רבינו היה אז בעת רצון מיוחדת במינה, והדבר ניכר עליו. מחמת החולשה שכב רבינו במיטתו, ולפתע הוא מורה לי להתקרב אליו, ומבקש ש... אפתח את פיו. הייתי נרעש ונפחד, ולא רק שלא הבינתי כלל מה החפץ חיים רוצה להשיג בכך, אלא שגם לא ידעתי כיצד אעז לציית להוראה שכזו, לפתוח את פיו של החפץ חיים?! אבל לא עזר לי מאומה. החפץ חיים הורה לי בשנית לפתוח את פיו. בלית ברירה, ובחוסר אונים מוחלט התקרבתי אליו, ופתחתי את פיו הקדוש. לפניי נגלו שתי שורות שינים צחורות כשלג, מסודרות ומתוקנות כדבעי, משל היה זה ילד קטן שעוד לא הספיק לפגום את השיניים שקיבל מהקב"ה. בעוד אני נתון בסערת חושים, פונה אלי החפץ חיים ומבקש דבר נוסף: 'תספור נא כמה שיניים יש בפי' ואני חישבתי להתעלף... כדי למנות את מספר השיניים, צריך כבר להיכנס עמוק אל תוך פיו המסולא בקדושה של גדול הדור, כיצד אוכל לעשות זאת?! אבל גם הפעם, לא איפשר לי רבינו לחשוב הרבה, והאיץ בי לספור את שיניו. החילותי במשימה הקשה, ובסיומה הגעתי למספר 32, בדיוק כמספר השיניים שברא הקב"ה באדם. שן אחת לא חסרה ולא נפגמה!!! כל השיניים היו בריאות וחזקות כביום נתינתן!!! למותר יהיה לציין שבגיל מבוגר שכזה שבו היה החפץ חיים באותה תקופה, אין הרבה קשישים שזוכים למתנה שכזו. לאחר שעשיתי את שביקש, לקח החפץ חיים את ידי, ואמר בחיוך, בחיוך כזה שאי אפשר לשכוח לעולמים: '**אני שמרתי על הפה שהקב"ה נתן לי, והקב"ה שמר על הפה שלי**' (עלינו לשבח [פרשת שמיני] להגר"י זילברשטיין שליט"א עמ' קנ"ד) ⁷³ כ"י.

ומספר הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל: שמעתי מרבי נחום דוד הרמן בנו של רבי יעקב יוסף זצ"ל שסיפר מה ששמע מהגר"ר ברוך בער זצ"ל, אשר היה בארה"ב כמה פעמים בשביל הישיבה והתאכסן אצלם. וסיפר, שהוא שמע מפ"ק של הג"ר ברוך בער שסיפר על השתתפותו באסיפת הרבנים שכיום ה'חפץ חיים' זיע"א בפטרבורג. ובאותה אסיפה אמר החפץ חיים שלהכניס לימודי חול בחדרים, זו גזירה שחייבים למסור עליה את הנפש, והוא ביהרג ואל יעבור. וסיפר הג"ר ברוך בער, שאחר שאמר הח"ח דברים אלו, התחיל להיות באולם רחש לחש, ואחד שאל את רעהו 'מאיפה הח"ח לוקח את זה', שהוא ב'יהרג ואל יעבור'? יש הרי ג' עבירות חמורות שהם ביהרג ואל יעבור, וכעת הח"ח אומר שגם זה להכניס לימודי חול בחדרים ובישיבות זה גם יהרג ואל יעבור. נהיה רעש... זה שאל את זה, וזה שאל את זה... עד שמישהו הציע שישאלו את החפץ חיים בעצמו. נגש אחד מהגדולים בהכנעה וענוה אל הח"ח לשאול, ואמר: 'רבי, שואלים פה, מאיפה המקור לזה?' החפץ חיים לקח את היד הקדושה שלו – כך שמעתי את רבי נחום דוד מספר ששמע מהגר"ר ברוך בער – הוא פתח את ה'קאפעטע' [מעיל עליון] שלו, ושם את היד הקדושה שלו על לבו, ואמר: 'פה זה כתוב'... 'כאן זה כתוב'... זה המקור של ה'משנה ברורה'. והמשיך לספר, שאח"כ היה רב אחד שהתחיל להתפלפל עם החפץ חיים בענין כדרכה של תורה, והח"ח שמע. אחרי שהרב ההוא גמר לחוות דעתו, התחיל להשיבו, ונשים לב, באיזה גאונות, באיזה פקחות וצדקות היתה תשובתו של הח"ח. אמר לו הח"ח: '**אתם יודעים שהפה הזה' – והראה על הפה שלו – 'כבר למעלה משישים שנה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד', לא דיבור אסור, על דיבור אסור לא מדברים בכלל. למעלה משישים שנה... ומה זה נוגע לקושיות שהרב ההוא מקשה. הוא הרי מקשה קושיות?! אלא משום שמה שהפה הזה אמר קודם, זה גם לא דברים בטלים'...** ולמה זה 'גאונות'? כיון שעל כל מה שיאמר לו הח"ח כתשובה על דבריו, יתכן שיהיה לו מה לענות כנגד זה. הוא ישאל, הח"ח יענה, אח"כ יאמר שוב טענה הפוכה. כך ימשיכו הדברים ויהיה

⁷² וכע"ז כתב החפץ חיים בשמיה"ל (פ"א) דמי ששומר על לשונו, בין הדברים הנשגבים שזוכה בהם הוא: שמביא עצמו עי"ז להשפעה כעוה"ל, יעו"י"ש. – והגר"ז זיע"א בליקוטי אמרים (פרק כ"ז) כתב "וכן **אם בולם פיו מלדבר דברים שליבו מתאוה מאוד לדברם מעניני העולם** וכן בהרהורי מחשבתו אפי' **במעט מזעיר** דאתכפיא ט"א לתתא **אסתלק יקרא דקב"ה** וקדושתו לעילא הרבה ומקדושה זו **משכנת קדושה עליונה על האדם למטה לסייעו סיוע רב ועצום לעבודתו ית"**. והגר"ח ואזנר שליט"א מספר על אביו הגר"ש זצ"ל **ש'הי' עמו שבעים שנה, ומעולם לא שמע ממנו מילת גנאי על אף אחד, והיתה לו הנהגה נפלאה שכל שם שהי' מזכיר היה מוסיף איזה מעלה ממנו** (ולא שבט לו לבדו עמ' רט"ו).

⁷³ מספר הרה"צ ר' אלימלך בידרמן שליט"א: שמעתי מפי הגר"י שבקס שליט"א מעשה על חותנו רבי אברהם שטיינער זצ"ל, ר' אברהם נסתלק לבית עולמו כשהוא בן תשעים ושש שנה, וזוהי פרשת אריכות ימיו, בימי המלחמה שהה ר' אברהם במחנות הכפייה והעבודה תחת שלטון הרשע ימ"ש, מנהג רע נהג הממונה על אותו מחנה שבכל לילה היה קורא לאחד מבני המחנה וס'ועד לבו' בהריגתו או לא לא מציאת עוולה או תירוץ, באחת הלילות קרא הרשע ליהודי מבני המחנה ונקב בשמו - 'ראובן בן יעקב' הלה איבד את שפיות דעתו פנה לר' אברהם כמי שהוא נקרא בשם שנקב הרשע... וגער בו - ראובן... ראובן... גש נא אל הממונה, ר' אברהם החליט להיות 'מעביר על מידותי' כשהוא מזכיר לעצמו את הפסוק 'שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו', ולא ענה כסיל כאיוולתו 'אתה הוא אותו ראובן שנקבו בשמך', אלא נשא סבלו בדומיה וצעד הישר אל מותו בידי אותו רשע... אלא שבהגיעו נענה הרשע ואמר - נפלה ההחלטה שכהיום נשנה ממנהגנו, כל בני המחנה יעלו על המוקד מלבד האיש אשר נקבתי בשמו הוא ישאר בין החיים, ואכן ר' אברהם זכה לחיות בטוב ובנעימים עדי בואו לגיל צ'ו שנה. ובהספד שנשא המספיד חישב כי חייו של ר' אברהם ניתנו לו כשלל שקיים את הפסוק: "שומר פיו ולשונו" צא וחשוב "פיו" בגמטריא צ"ו שנים כמנין שנות חייו עלי אדמות.

אגב אורחא, סיפר לי חתנו של ר' אברהם, כי כל ימיו שמר חותנו על "פיו ולשונו", וכשפרצה 'שערו"רה' בבית המדרש שקבע בו מקומו לתפילתו והחלו נשמעים בו דיבורי 'לשון הרע', עקר רגליו משם וברח כל עוד נשמתו באפו, וזכה לצ'ו שנים בריאות מלאות וטובות, את הרופא לא ביקר, ולבדו היה מהלך ברחובה של עיר על שני רגלים בריאות, ואת הנצרך לו קנה בגפו בחנויות הסמוכות לביתו.

ומה רב היה שכרו מן השמים על שמירת פיו, כי אחר המלחמה כשהחלו הרשעים לשלם 'פיצויים' לנפגעי המלחמה, ורצו בני המשפחה שר' אברהם ישנה בדיבורו ויספר כאילו ש'פגיעתו קשה' יותר ממה שבאמת נפגע בכדי להגדיל קצבת הפיצויים, אף הוא עמד על שלו שאיננו משנה כהוא זה בדיבורו... אחד מקרובי משפחתו היה מתקשר אליו בטלפון, מציג עצמו כ'רופא' מפורסם, והיה 'מדריכו' כדת מה לספר ומה 'למכור' לרשעים כדי שיכירו וידעו את גודל פגיעתו הקשה... ר' אברהם ענהו בטלפון - 'לא אשנה בדיבורי כהוא זה מן האמת', אך הקרוב לא הרפה והוסיף להתקשר אליו פעמים רבות ובכל פעם ענהו ר' אברהם בתוקף 'לא אשנה בדיבורי', וממילא גם כשהתקשר הרופא הממונה מטעם המלכות השיב לו באותה מטבע לשון - לא אשנה בדיבורי ואבקשך להרפות ממני... הרופא שלא הבין מה הוא סח... ומה חטא כי

שפך עליו קיתון של רותחין הבין שמן הנראה 'חולה' וחסר דעה עומד לפניו ומיד אישר לו קצבת פיצויים גבוהה ונכבדת. (באר הפרשה פרשת שלח התשע"ז).

⁷⁴ ובלוית הגר"ש ש'דבליצקי זצ"ל הספידו יבלחט"א בנו הג"ח דוד שליט"א ובת"ד אמר: הנביא בספר מלכים מספר אודות הסתלקות אליהו: "ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים, וירם את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו וישב ויעמד על שפת הירדן, ויקח את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו ויכה את המים ויאמר איה ד' אלקי אליהו אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעבר אלישע". וכתבו שם המפרשים שאלישע שרתה עליו רוח הנבואה מכח אדרתו של אליהו, מכח זה שהריים והתלבש באדרתו. **ומה האדרת של אבא הכ"מ שיכולים אנו לקחת ולהתלבש בה? מהו הבגד המיוחד לו? הוי אומר שמירת הלשון והתרחקות ממוחלוקת. שמירת הלשון בתכלית עד קצה הגבול, על שום אדם מישראל ואפי' על שאינם שומרי תורה ומצוות. לא ברמז ולא בקריצה, לא ברצינות ולא בבדיחות.** וזאת לדעת דאע"פ שנראה היה שהינו ספון בד' אמותיו, לא כן היה, אלא היה מעורב בין הבריות עם חוש ביקורת ועין חדה, ועכ"ז היתה זהירותו מופלגת. ואף שהיה מדבר בדברי תורה, ומשמיע סברא של מאן דהו, אם היה נראה לו שאינה נכונה, לא היה אומרה בשם אומרו עד ששמע את תגובת בן שיחו. ופעם אחת תחת אחד השיחים גילה, שהנהגתו זו היתה מנוערותו טרם שהיה בן עשרים. ובזה אפשר לומר בבירור שהיה חד בדרא ולא השאיר אחריו. ומש"ה נפטר בשם טוב והיה אהוב על כולם פרושים וחסידים, חרדים ובלתי חרדים והיה נשאל מכולם ועונה בסבר פנים יפות. וכל מי שהיה שואלו מה לתקן ובמה להתחזק, היה משיבו דבר ראשון שמירת הלשון. וס' חפץ חיים ושמירת הלשון היה שגור על לשונו מתוך שלמד אותו עשרות פעמים. ובכלל זהירותו בשמירת לשונו היה היותו איש אמת, והתרחק מן השקר עד הקצה האחרון ולא היה מוציא מפיו דבר שאינו אמת אפי' שאין בו נזק, ואפי' אם יש בו תועלת. ולא היה חותם על שום מסמך ממשלתי אם היה בו טרף של אי אמת, והתרחק מגזל ואפי' לשלטונות ביקש להחזיר טעותם. ובכן זהו האדרת שלו ואותה השליך לנו. ובכלישת האדרת נעשה לו נחת רוח ועילוי נשמה. עכ"ד (רובא כמאסר התורני 'שורוק' מ' ניסן ה'תשע"ט עמ' תקלח).

מזה פלפול ארוך, ולא יגיעו לעמק השווה. אבל כשהח"ח אומר כזו טענה, שלמעלה משישים שנה הפה הזה לא דיבר אפילו דיבור בטל אחד, מה יגיד השכנגדו, הפה הזה גם כן ? על זה אין לו כבר מה להשיב... (משמר הלוי עה"ת ע' ס"ג).¹

וסיפר הגר"א קוטלר זצ"ל²: בחור מיישיבת ראדין שתה בפורים הרבה יין לבסומי. אחר ניגש אל ה'חפץ חיים' וביקש שיבטיחו להיות שרוי במחיצתו בגן עדן. ענהו ה"חפץ חיים" בענוותנותו: "מי יודע אם אזכה בכלל שיכניסוני לגן עדן ?! אולם הבחור שהיה בגילופין לא הרפה ממנו והפציר בו מאוד שיבטיחו כפי שביקש. נתהרהר ה"חפץ חיים" ואמר לו: "יתכן, אולי אזכה לגן עדן בגלל היותי נזהר מלשון הרע... ובכן, אם תקבל על עצמך בהחלטה גמורה מהיום והלאה לא לדבר ולא לשמוע לשון הרע בשום פנים, מובטח לך כפי שביקשת..." כיון ששמע מה נדרש ממנו, נרתע הבחור לאחוריו ונסוג בו, כאילו התפכח בבת אחת מיינו. חושש היה פן לא יעמוד בהתחייבות קשה כזו להיגמל מלשון הרע לכל ימיו. והיה כראות ה"חפץ חיים" שהלה מהסס, הגיב ברחמנות: "ראו נא, בן אדם ניצב ליד הדלת הפתוחה אל האושר, ואינו נכנס..." ותוך כדי דיבור הסיר את עיניו הקדושות ממנו, ולא יסף להביט לעברו (ספר 'אש התורה' – תולדות הגר"א קוטלר זצ"ל ע' תי"ב).

ואשר על כן בימים אלו טוב לקבל קבלות חזקות בענינים אלו, אשר ראשיתם קבלה חזקה על לימוד תמידי בהל' לשה"ר בהלכה ובאגדה, כמש"כ החפץ חיים (חובת השמירה פ"ג)³ "ודע דעיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום אם מעט ואם הרבה ללמוד הלכות ומוסר השייכים לענין חלק הדיבור", וכדברי המדרש רבה (פ' נשא) "אם יגעת הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצה"ר ממך", עכ"ל. והג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל כתב במכתבו "אפילו מי שכבר למד אינו נשמר כראוי מפרטי איסור לשה"ר, והסגולה היחידית להיות נזהר בדיוק, הוא אך ורק ע"י קביעת לימוד בהספר הקדוש תמיד". וכך כתב החפץ חיים בספרו 'זכור למרים' (פרק אחרון) ז"ל "הנה בחדס ד' יתברך הגעתי לגבורות וכמעט כל ימי לא הסחתי דעתי מלהתבונן אודות חלק הדיבור ... על כן יראה כל אדם לקבוע זמן מיוחד שילמוד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון ... ומחלקו יהיה חלקינו" עכ"ל. (וכשלומד בעניינים אלו, מקיים מצות עשה של 'זכור את אשר עשה ה' אלוקיך למרים' כדעיו' ראב"ו ור"ש משנ"ץ על התורת כהנים ריש פרשת בחוקתי דבלימוד של הלכות מגילה מקיים מצות עשה מדאורייתא של זכירת מעשה עמלק, וה"ה הכא. וכן כתב החפץ חיים בחתימת ספרו 'זכור למרים' בשם הגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל מוילנא. וטוב לפני כל לימוד לכוון לקיים מצוה זו – עיו' שו"ע סי' ס').

והגה"צ רבי יהודה זאב סגל זצ"ל ממנצ'סטר כותב "שלא ראה בימי אדם שלמד כל יום שתי הלכות בשמירת הלשון ולא נושע הן בילדים והן בזיווגים, הן ברפואה שלמה והן בפרנסה והן בחינוך ילדים". – והרבנית קניבסקי ע"ה כותבת במכתבה (הובא ב"באר שבע" עמ' קנ"ז) "לפני כמה שבועות הגיעה אלי אשה שבורה ובבכי קורע לב סיפרה שאמא שלה בבית חולים עם גידול ממאיר רח"ל ל"ע, וביקשה שאתן לה משהו שתקבל על עצמה, ויעצתי לה שכל המשפחה תקח על עצמה ללמוד כל יום שתי הלכות של שמירת הלשון. אחרי יומיים חזרה האשה וביקשה שאפרסם את הנס שקרה, היא סיפרה שכל המשפחה התאספה, וכולם קיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות בספר חפץ חיים, אחרי יומיים קיבלו טלפון מבית החולים והודיעו להם שיבואו לקחת את האמא, הגידול נעלם והאמא בריאה ושלימה" עכ"ל. וכתבה שם עוד כמה וכמה סיפורים "שראו אצלם בבית ניסים גלויים מאנשים שקיבלו על עצמם ללמוד כל יום שתי הלכות ונושעו" כט ⁴.

וכתב החפץ חיים זיע"א (זכור למרים פ"ג)⁵ "הנה כל אדם מי שיש לו לב נבון, הוא דואג תמיד ומפחד מזמן העתיד מפני כמה גוונין, יש מפני כף הקלע, ויש מפני חבוט הקבר ויש מפני גיהנום, ויש מפני יום ד' הגדול והנורא שעתיד ד' יתברך לדון את כל העולם כולו כידוע, וגם ידוע לכל שיש שבעה דינים העוברים על כל אדם כמו שכתבו הספרים, וכל דין ודין חמור מאוד. והנה ידוע מי שיש לו איזה משפט לפני מלך בשר ודם, אם המשפט הוא משפט קשה דהיינו חשש מוות או יסורים גדולים ונוראים רחמנא לצלן, כמה מתחזק האדם להשיג איזה סנגור שימליץ עבורו, ואפילו על ספק אולי יכול להצילו או על כל פנים להקל את דינו, ובפרט אם נודע לו בברור ששמע מכמה אנשים שסנגור פלוני הוא מומחה לענין זה והוא יכול להצילו, לא ינוח ולא ישקוט בכל ההשתדלות עד ששייגהו... וכל שכן בענייניו שהמשפט הוא לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא בעצמו שהוא אלקי המשפט, והוא אומר מכל הצרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם, וההצלה הזאת כוללת מכל הפגעים והצרות: 'ואך משוט לשון תתחבא'!!! [שמור על פיך מדיבורים אסורים] (ספרי זוטא הובא בילקוט פ' כי תשא) ואם על תנאי קטן כזה גם כן יאמר האדם שקשה לו לעמוד בזה, הוא כחסר דעה יחשב, או שהוא מפקפק בדרשות חז"ל שהקדוש ברוך הוא מבטיח לאדם שבזכות זה ינצל מכל צרה. ובאמת עבור 'פתקא' כזו שהקדוש ברוך הוא מבטיחו לעמוד לימינו להצילו מכל הצרות הבאות לעולם, כדאי לאדם אם בעל נפש הוא לקבל על עצמו כל הענינים הקשים שבעולם" עכ"ל.

ולאחר כל הג'ל, נמצאנו דלשמור על הפה אפילו כמה דקות ביום זהו 'ביזנס' רווחי ביותר, ומן הראוי לאדם לדאוג 'לנכס' עצמו בכל יום ויום לכל הפחות בכמה רגעים כאלו, והנה זהו ברור שהמדריגה השלימה שאדם צריך ליחל ולשאוף אליה היא: שלא יצא מפיו 'דיבור' שלא בדקו במחשבתו במתינות קודם יציאתו לוודא שאין בו איסור או חשש איסור⁶, וזהו שלימות גדולה שמצינו שהגיעו אליה הרבה מגדולי ישראל זיע"א ויבלחט"א. והג"ר שריה דבליצקי זצ"ל העיד על

^[1] הגר"ו וואכספויגל זצ"ל אמר בשם רבי ירוחם זצ"ל: האדם מוגבל, וצריך לקחת מידה אחת, ולעבוד עליה ומזה יגיע לכל מיני שלמות (לקט רשימות אלול עמ' כ').

^[2] כן שמע הג"ר שלו' שברדון זצ"ל מהגר" שניאור קוטלר זצ"ל ששמע מאביו הג"ר אהרן זצ"ל.

^[3] עיצה נוספת בעניינים אלו מצינו בספה"ק חמדת הימים (ח"ג דף מד.) ובפ"י מרפא לנפש (על שער הפרשיות פ"ה בחובת הלבבות) בשם הר"מ אלשיך ז"ל ובמרגניאטא טבא הובא באהבת חסד לחפץ חיים שאדם יקבל על עצמו

^[4] שלא לדבר על שום איש מישראל מטוב ועד רע. [ונ"ח בחפץ חיים (שמיה"ל שער התבונה פ"ג) דלאחר שהביא ד"מי שהוא רגיל בשתיקה, יצול מכמה עבירות, מתניפות ולצנות ולשון הרע וסקרים' וכו' עיי"ש (פ"ב) כתב "ואם הוא איש שיש לו עצבות בטבע, וירא להתאמץ במידה זו של שתיקה, כי מוכרח הוא לדבר בענייני העולם מצד בריאת נופא. עכ"פ ירגיל את עצמו שלא לדבר אודות אנשים יתה מי שיהיה, ואם לפעמים יהיה מוכרח לדבר אודות מי, יהיה בתכלית הקיצור, ולא יאריך את דיבורו בזה כדי שלא יבוא לידי איסור, וכוה שמעתי על הגאון ר' רסאל מהמבורג שארבע שנים קודם פטירתו סילק עצמו מעל הרבנות, וכשהיו אנשים נכנסים אצלו ביקשם שלא ידברו בביתו אודות שום איש. וכוה שמעתי על גדול הדור אחד שהיה הור' מאד שלא ישמע על פיו שום שם איש' עכ"ל]. ובתחילה יקבל על עצמו רק שהוא לא יתחיל מעצמו לדבר על שום איש ישראלי, אלא א"כ יש לו הכרח גדול בכך או לשם הבאת הלכה משמו וכיוצ"ב, ואח"כ במשך הזמן יוסיף ע"ז כהנה וכהנה עד שיהיה אצלו גדר חזק מאוד שלא לדבר על שום אדם חי מטוב ועד רע. ובבית הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל בחדר שהיה מקבל קהל היה כתוב באותיות שחורות ע"ג קלף "בבית זה לא מדברים על שום אדם מישראל מטוב ועד רע"!!!

^[5] ובחפץ חיים (שמירת הלשון סוף פרק י"ג) כתב "ומי שקלקל עד עתה, והחטיא את הרבים בענין זה, ורוצה לתקן את נפשו, ידוע מה שאמרו חז"ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו מתרצים. על כן בתחילת הכל ירגיל את עצמו להתרחק מלישב בחבורות אנשים, נגד טבעו שהיה לו עד עתה... וגם יראה לזכות את הרבים בלשונו ולהוכיח ולזרזם לתורה ולמצוות, ולהביא של' בין אדם לחבירו". - ולגבי מי ששמע לשון הרע כתב החפץ חיים (כלל ו' דין ד') "עצה היעוצה בענין שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיחק יחשש עליו בכל כוחותיו זכות בפני המספר, ושתלד להוציא מה שיש בליבו עליו, ועי"ז יתקן את האיסור למפרע ... אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעוהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אח"כ כשילך המספר מאת השומעים מצוה שיסיכר אחד מהשומעים, לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות ולהשתדל עבור זה להוציא מליבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפסו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע". ובכלל ה' ז' כתב "ואם כבר עבר וקיבל רכילות תיקונו שיתחזק להוציא הדבר מליבו שלא להאמינם, ואפי' אם קשה לו הדבר לחשוב שהמספר בדה את כל הדברים מליבו, יחשוב אולי הוסיף המספר או גרע איזה פרט מהמעשה, או איזה תיבות מהדיבור שאמר פלוני עליו, או אמר בניגון אחר שעל ידי זה נשתנה הענין מטוב לרע, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשה"ר ורכילות על אדם מישראל ויתוודה ע"ז וכוה יתקן האיסור שעבר אם לא סיפר הדבר לאחרים" עכ"ל (וכע"ז בכלל ו' י"ב גבי קבלת לשון הרע).

^[6] אף במקום נדראה לאדם דמותר לדבר לשה"ר וכגון במקום תועלת להבא (יעי' היטב פרטי הדינים בחפץ חיים הל' לשה"ר כלל י"ג) מ"מ כתב החפץ חיים (כלל י' דין י"ד) "מה מאוד צריך להזהר שלא יחסרו בו כל הפרטים הנזכרים (ג' התנאים דלהלן), כי אם לא יזהר במשימה יתירה בקל יוכל להלכד בפח היצר ולהיות מבעלי לשון הרע דאורייתא". ואלו הם שבעת התנאים הנצרכים בשביל להתירו לדבר ללשה"ר (מד' הח"ח הל' לשה"ר כלל י' ב' וי"ח) אחר שיודע שחבירו עדין לא שב מהענין ההוא: 1] שיראה הדבר בעצמו, ולא ע"י שמיעה מאחרים (אם לא שנתברר לו אח"כ שהדבר אמת). 2] שיהור מאוד להתבונן היטב בעצם הענין אם ע"פ דרכי התורה הוא בכלל 'מעשה איסור' - "ואם יכשל בזה ממילא הוא בכלל מוציא שם רע אשר הוא חמור מאיסור לשון הרע". 3] שמתחילה יוכיח את החוטא ובלשון רכה, אולי יוכל להועיל לו ויטיב עי"ז את דרכיו, ואם לא ישמע לו אז יוכל לספר (ואם יודע שלא יקבל תוכחתו יעיי"ש בסו"א). 4] יזהר מאוד שכל סיפורו יהיה אמת בלי תערובת שקר, ושלא להגזים בספור המעשה יותר ממה שהיה (דא"כ הוא בכלל מוציא שם רע), ובכלל זה שלא להחסיר שום פרט קטן שהוא צד זכות על חבירו (אפי' אם באמת אין הדבר מועיל להצדיק את חבירו, מ"מ אם ע"י שידעו השומעים צד זכות לא יתגנה כ"כ בפניהם, וכשהוא יחסיר דבר זה יתגנה יותר, איסור גדול הוא להחסיר פרט זה). 5] שיכוון לתועלת ולא להינות ח"ו מהפגם שמוסר על חבירו, ולא מצד שגנה שיש לו עליו מכבר (יעי' היטב שם דין' פרטי תנאי זה). 6] אם יוכל לסבב את התועלת הזאת באופן אחר, אסור לספר. ואפילו אם הוא מוכרח לספר את המעשה, אך הוא יכול להקטין

עצמו שלא נכשל בלשה"ר אפילו לא פעם אחת זה קרוב ל-73 שנה!!! ולפני זה אינו זוכר, (וכפי הנראה זהו משנת תש"ה,וידוע שבשנת תש"ד הגיע לידו

לראשונה ספר 'שמירת הלשון'), (וכל ימיו הקפיד על ב' דברים, א. לימוד התמידי היומיומי בהלכות לשה"ר בהלכה ובאגדה. ב. אי דיבור על שום איש מישראל מטוב ועד רע אם לא בהכרח גדול וגם אז רק בקיצור).^ב – והרוצה ג"כ לזכות שבעוד 40–30–20 שנה יוכל להעיד על עצמו שכך וכך עשרות שנים לא נכשל בלשה"ר ושאר דברים אסורים, מה יעשה כדי לזכות לכך, הרי וודאי אי אפשר בבת אחת להגיע לשלימות בזה ^ב. ע"כ העצה לזה כמש"כ בעלי המוסר: שבתחילה יקבל על עצמו רק כ-15–10 דקות ביום בזמן קבוע, שמירה מוחלטת על כל מוצא פיו, שבאותם דקות יתאמץ בזהירות גדולה לחשוב על כל דיבור ודיבור לפני שמוציא מפיו האם אין בו דיבור אסור ^ב ועל שמירת דקות אלו ילחם בכל כוחו לקיימם,^ה וטוב שירשום לעצמו בכל יום ויום אם עמד בזה ומה רמת הדרגה שהצליח באותו יום בזה (והוא עוד גדול ומיוחד לעמוד בקבלתו כידוע), ואפילו אם יכשל בתחילה, אל יתפעל מכך שידע דאם ימשיך במלחמתו על שמירת 15–10 דקות אלו סופו להצליח במאוד. ולאחר זמן יוסיף עוד זמן מעט מעט מבחינת "מעט מעט אגרשנו מפניו" עד שסוף דבר יזכה שיהא כל יומו קדוש ומקודש בשמירה מוחלטת על מפתחי פיו לו ^ה י, ויעוי' הערה ^ט ^פ. וכמש"כ בחפץ חיים (שער התבונה פט"ו)

את העולה שלא יתגנה כ"כ בפני השומעים, והתועלת הזו אשר הוא מקווה שיצא ע"י סיפורחו לא יבצר מחמת זה, מצוה היא שיקטין ולא יגלה כל קלנו לפני השומעים כיון דבלאו הכי ג"כ יה' לו תועלת זו. **ז**. 7] שלא יגרם לנידון נזק ע"י הסיפור יותר מכפי הדין שהיה יוצא אילו העידו עליו באופן זה על דבר זה בבי"ד (יעי"ש היטב עוד פרטי הדינים בזה).^ב ומנותן טעם להביא משנ"כ על הגר"ש דבליצקי זצ"ל לאחר פטירתו בענין שמירת פיו (מתוך מאמר של נכדו הג"ר בצלאל דבליצקי שליט"א הובא בקובץ זה הלכות ראש השנה ה'תשע"ט). עוד בחייו התפרסם שמו כנוצר לשון, פה קדוש. וכך כל מי שביקש ממנו עצה ותושיה לעבודת ה', אם קבלה לשנה חדשה, אם חיזוק לנער הנכנס בעול תורה ומצוות, או לאשה היושבת על המשבר, לכולם הורה להתחזק בשמירת הלשון, מלשה"ד וכל חלקי דיבור האסורים. באחד מקבלותיו הוא רושם: לעמוד בנפשי כי איסור לשה"ר הרי הוא כאכילת דבר אחר ממש. ואם נבוא לספר גודל זהירותו בזה, אין אנו מספיקין ואין אנו מפסיקין. וגם זה הוא דוגמא לאיש שכבש רצונו ונטיתו, שכן מטבעו היה בעל חוש ביקורת מפותח, ואיש רעים להתרועע ואעפ"כ חתם פיו וקיבל על עצמו לפרוש מחברת מדברים בכל מקום שהוא. במעט כוחותיו האחרונים היה דרוך ומכוון לשמירת הדיבור לכל חלקיו, וכך כשעוב קודם מותו, עת הוא יושב חלוש ומיסור עם צינור של חמצן על פניו ונוסף לזה מסכה של אינהלציה המכסה את מרבית פניו. והנה קלטה אזנו שיחה של פלוני בחדרו שהיה בה איזה לעג המכונה אצלינו "הומוור" על פלוני, הגר"ש זצ"ל הסיט את המסכה מעל פניו, ובהתרגשות ותקיפות אמר: לשון הרע מדאורייתא! לשון הרע מדאורייתא! ואכן מידה של תקיפות זו היתה שמורה אצלו כמעט אך ורק כאשר שהיה מבחין שהדובר שמולו פיו פתוח ללא רסן וביקורת, שכן דבר זה היה מאוס ונתעב בעיניו יותר מכל דבר גנאי ומיאוס אחר. ואם באנו לדבר על עבודתו המאומצת בשמירת הלשון וכל חלקי הדיבור, הרי שראוי להודיע שלא כמו שסבורים העולם, שדבר זה נעשה אצלו הרגל וטבע ומכאן ואילך היה פיו חתום מאליו. ולא כן הוא. בכל נפקסי קבלותיו המקיפים עשרות משנות חייו הרי שבכל תחילת שנה ושנה, וכן בתוך השנה חוזרות ונשנות אותם קבלות, אזהרות, גדרות וסייגים. והנה קבלות בעיניי הדיבור בשנה אחת, וכאמור כיצ"ב בשנים הרבה:

"לא לדבר משום איש, לא להזכיר שום איש על דל שפתי כי אם לצורך עצום מאד וגם אז לקצר מאד מאד. באם ישאלוני אודות מי, ללמד לשוני לומר איני יודע ולא יותר. היכא ששמע ח"ו לשה"ר על אחד אזי תיכף לחפש עליו זכות בכל כוחו. שלא לישב או לעמוד בשום חבורת מדברים. להוכיח תמיד על לשה"ר ודבורים אסורים. להתרחק בתכלית משום בדיחה או בדיחותא. שום ליצנות בדבר או במעשה אפי' ברמז. להתרחק מכל אבק דאבק שקר ולא להוציא מפיו דבר אלא אם ברור לו כאחותו. להזהר מאד מאד בכבודו חבירו בדבור ומעשה כפי כל כללי הנימוס ושלא לפגוע ח"ו בדבור בחבירו, וזהירות עצומה באונאת אשתו"" (ע"כ מד' המאמר הנ"ל).

היה זה באחד מימי חודש אלול. הגה"צ רבי שלום מרדכי שבדרון זצ"ל ישב אפוף שתיקה במכוניתו של יהודי מכובד. הוא היה בדרכו לביתו בשערי חסד, ממוסד כלשהו שמחלוקת קשה התעוררה בין מנהליו ורבי שלום נזקק להתערב בה בעל כרחו. בעל המכונית היה אף הוא קשור לאחד הצדדים באותה פרשיה, ותוך כדי נהיגה אמר מלה או שתיים כנגד יהודי, תלמיד חכם העומד מצידה השני של המחלוקת. רבי שלום, שנהג לשמור על תענית דיבור בחודש אלול, שתק. היהודי, שהתעוודד משתיקתו של הרב, חיזק את דבריו והוסיף מלים חריפות יותר. רבי שלום רמז, בלי מלים, ליהודי לשתוק ולא לדבר סרה על תלמיד חכם, אבל הוא, כנראה, לא הבין את הרמז, והוסיף ודיבר ואף הביא הסברים והוכחות לדבריו החריפים. רבי לשום הרים את ידו וסימן בצורה חד-משמעית לעצור את הרכב בצד הדרך. היהודי אינו מבין את משמעות דבריו של רבי שלום, עצר את הרכב. לתדהמתו פתח רבי שלום את הדלת וירד מהמכונית (שיח יצחק ח"ב עמ' רמ"ד).

על הגה"צ רבי משה שלאס זצ"ל מסופר : זהירותו היתירה בשמירת הלשון הפכה לשם דבר, והיא שזיכתה לו את התואר 'דער קליינער חפץ חיים' בפי כל הבריות. הן אמנם, יסוד סיבת קריאת שם זה לא נבעה דווקא מזזהירותו בחלק זה של העבודה, שכן רבו (הגר"ם שניידר זצ"ל - תלמיד הח"ח) שכינוה אותו כך, היה זה בגלל שלימותו בכל חלקי עבודת ד' מתוך יראת שמים, בדרך ודוגמת רבו הח"ח, אך אצל ההמון שהשם 'חפץ חיים' מבטא במיוחד את הזהירות מלשון הרע, נתפס כן עליו בגלל עבודתו המיוחדת בנושא זה.

מספר בעל העובדה, כי פעם בעת שדיבר עמו, והוא הרגיש שהשיחה גולשת לאבק לשון הרע, לפתע האדים ואמר בעדינותו: "איך גלויב מיר קענען נישט ווייטער רעדן" - אני סבור שאיננו יכולים להמשיך ולדבר.

ראוי לציין, כי גם כשהיה מבחין באחרים או אפילו בבני ביתו, כי השיחה גולשת לדיבורים שאינם כראוי, היה מוכיח על זה בדרכי נועם, וגם בענין התוכחה היה עמל ויגע האיקר לומר זאת באופן נעים שלא לבייש את מי שהיה צריך להוכיח. ופעמים כשרצה למנוע מדיבורים אסורים, היה מתחכם ומסובב את נושא השיחה על ידי מאמר מבדח או שיר ופזמון שחיבר על אתר. לפעמים כשהיה רואה דבר שדרוש בו תוכחה ברבים, היה אומר דברי מוסר על ידי משל, כשהשומע שהיה צריך לשמוע הבין את הדברים, והאחרים לא תפסו כלל על מה יתכוונו מילותיו.

בכלל נעמל ויגע בענין זה של מניעת קבלת לשון הרע, כשלמד ספר חפץ חיים בעיון היטב הדק, והרשיר בנפשו שלא ישיפעו עליו כלל בדברי לשון הרע, כאשר לא נקבע בלבו שום דבר רע על אחרים, והיה זה באופן מופלא כאשר האנשים חשבו אותו לנאיב, אך באמת היה זה מתוך עבודה ויגיעה שאין לשער, שהשריש דבר זה בנפשו שלא לקבל לשון הרע.

קבלה היה לו בביתו, שלאחר שיוצא אורח מהבית, אין מדברים עליו שום דבר כלל, וזאת לאחר שהבחין שעל ידי כך יכולים להיגרר לדיבורי לשון הרע. ובהספדו לפני מיטתו אמר עליו הגרי"ם וייס שליט"א, כי אמרו חז"ל (נבא בתרא קסה): 'ז'כולם (נכשלים) באבק לשון הרע', אמנם יש יחיד יוצא מן הכלל שאפשר לומר עליו שאף באבק לשון הרע לא נכשל, והוא הצדיק דגן (קונטרס שפתי משה. עמ' כ"ט).

					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					

^ב ובאבן שלמה (להגר"א זיע"א) (א' ג') "**צריך לילך במידת לאט מדרגה מדרגה ולא לקפוץ בפעם אחת**". ושם (ד' ט') "פעמים שאדם מתחיל לילך בדרך הישר ואח"כ פורש מפני שקשה לו מאוד, והוא מתרעע על ד' שלא היה לו סייעתא דשמיא, אבל באמת הוא עצמו קלקל במה שרצה לקפוץ בפעם אחת למדרגה עליונה".^ב ובספר מנוחה וקדושה לתלמיד הגר"ח מוואליץ'ן זיע"א (שער יחוד המעשה סימן ק"ב) כתב זל"ש "**מידה חשובה מאוד מי שאינו מוציא שום דיבור מפיו אם לא יחשוב עליו קודם דיבורו, וקדוש יאמר לו**" עכ"ל. וכן בספר 'שבט מוסר' (פרק טז סק ככה) כתב "בני הוי' זהיר **שלא תוציא דבר מפיו אלא א"כ תבלע אותה שבע פעמים, ואח"כ עיין בה הרבה קודם שתוציאנה**".^ה וכשיש קושי, טוב לזכור היטב את שכתב הקהילות יעקב זצ"ל (קריינא דאגרתא ח"א ע' כ') "**צריכים לדעת כי העוה"ז הוא רע מרודדור על איזה עשרות שנים ואח"כ הנפש תשוב למקור מחצבתה, ואז כל משהו עבודת הבורא, וכל שכן מה שעלה לו ביגיעה וצער, הוא רכוש עצום ונורא**".

^ב וב'צעטיל קטן' להגר"ר ר' אלימלך מליז'ענסק זיע"א אות ח' כתב "ירגיל את עצמו שלא יתחיל לדבר לשום אדם זולת לצורך גדול ההכרח לו, ואף ההכרח ידבר בדברים קצרים מאוד מנופה בי"ג נפה, שלא יהיה בדיבורו ח"ו שום שקר ושום חנופה ושום לשון הרע ורכילות ושום הלבנת פנים ולא שום הראות מעשיו לבני אדם. וירגיל את עצמו בכלל שאמרו חז"ל למוד לשונך לומר איני יודע, כשמדברין אלי בני אדם אשר אין נזהרים מלדבר דברים בטלים ישימט את עצמו מהם בכל כחו ובכל מיני תחבולות, וכשלא אפשר לו להשמט מהם בשום אופן, על כל פנים יקצר מאוד מאוד בזה שמוכרח להשיב להם".^ב ובחפץ חיים 'שמירת הלשון' שער התבונה ריש פ"א כתב על דברי חז"ל "מה אומנותו של אדם בעוה"ז, ישים עצמו כאילים" - ד"ידוע הוא שאם ירצה אדם שאיננו אומן לעשות איזה כלי אף שבשכלו מצייר בנקל אופן עשייתה בכל ענינה אעפ"כ יקשה עליו עשייתה בפועל, מפני שידיו עדיין לא הורגלו לזה, משא"כ מי שהוא אומן שכבר הורגל בזה מנערותו. כן הוא במידת השתיקה אף שכל מי שיש לו דעת, הוא מצייר בדעתו שמידה זו טובה עד מאוד שהוא משומר על ידה מכל האיסורים שבא ע"י הדיבור, ובלתה עלול לכמה מאורעות, מ"מ אם יסכים האדם בדעתו לאחוז במידה זו רק בעת אשר יהיה מוכרח לזה מחמת מצות התורה כגון מלדבר לשה"ד ורכילות וליצנות ושאר דיבורים אסורים ובלתם ידבר כל מה שירצה אף הדיבור שאיננו הכרחי, בודאי גם מזה אל ינח ידו אחרי שלא הרגיל פיו ולשונו בענין מניעת הדיבור ואדרבה הרגילם מנערותם לדבר כל מה שיעלה על לבו, משא"כ אם ירגיל פיו כ"כ במידת השתיקה כמו האומן לאומנותו עד שתהיה לו השתיקה ענין טבעי בנפשו והדיבור חוץ לטבעו כמו באיש אילם, אז בודאי יהיה נכון לבו בטוח בה' שינצור לשונו מרע ולא יבוא לכסלה עוד". עכ"ל.

^ב והחפץ חיים זיע"א מסיים את ספרו 'חפץ חיים' בזה"ל "כללו של דבר, האדם צריך לשום עיניו ולבו על דרכיו ובפרט על מוצא פיו, שלא להתערב בענינים דבין אדם לחבירו אם לא שידע מתחלה את הענין בבירור לאמתו, ולכוין לתועלת ולא מצד שנאה, ולראות את הנולד מדיבורו שלא יצא מגדר הדין ח"ו, ואז ד' יהיה בכסלו שלא ילכד בפח היצר". עכ"ל.

^ט ובנותן טעם לציין שאם אדם מקבל על עצמו כמה דקות ביום של שמירה על פיו, ראוי שתחילה לכל דבר אותם דקות יהיו בזמן שנמצא בביהכ"נ או בביהמ"ד שבהם מלבד הבטחת הגר"א הנ"ל וכל הנ"ל, **מקיים ג"כ מצות עשה מדאורייתא של 'מקדשי תיראו'** ומבואר בחפץ חיים בפתיחה לספר, עשין, עשה ז' בממ"ח סק"ח שפסק כדעת היראים סמ"ג וסמ"ק דס"ל דאף בביהכ"נ ובביהמ"ד בזמן הזה יש מצות מורא מקדש מדאורייתא. וכן בספר המצוות שהוציא החפץ חיים בסוף ימיו הביא המצו"ע של מקדשי תיראו על בתי כנסיות מדרשות כמצוה דאורייתא לכל דבר (יעי"ש מצוה יח), וכתב שם שיש להזהר בהם משחוק והיתול ושיחה בטילה, וקדושתם חמורה מאוד יעוי"ש. וכך נראה מדברי החיי אדם כלל י"ח ס"ז דס"ל להלכה דמצות 'מקדשי תיראו' נוהגת מדאורייתא גם בביהכ"נ ובביהמ"ד, וכ"ה בבן איש חי (ש"א פ ויקרא או"א א), ובספר לחמי תודה (ע' ג"פ) למהר"י בסאן זיע"א להלכה. (ובכל פעם נכשל בדברים בטלים וי"ש בדיבורים אסורים עובר בעירה גמורה מדאורייתא על כל דיבור ודיבור [יעי"ו עוד בפתיחה לחפץ חיים עשין ד' בבאר מים חיים דמשמע מדבריו דגם השומע דברים בטלים

"אם האדם יתן עיניו וילביו על דרכיו ויהא מוסכם אצלו לשמור פתחי פיו שלא יפתחנו כ"א לצורך ולא לדבר רע ומרמה בוודאי לא יבצר ממנו הענין הזה, והבא להטהר מסייעין אותו וכמו שאמרו חז"ל שאם אדם רוצה להיות צדיק הקב"ה מוסר לו מלאך שמתנהג עימו בדרך צדיק, ואם אדם רוצה להיות חסיד הקב"ה מוסר לו מלאך שיתנהג עימו בדרך חסיד".

המקדש ובניהולו: עובד ע"ש "מקדשי תירא" ועירוש[. ובכל פעם ופעם שנמנע משיחה בטילה בביהמ"ד ובביהכנ"ס זוכה לקיים בזה מצות עשה גמורה מדאורייתא, וראוי לו לכוון בזה לקיים ולצאת יד"ח מצוה מדאורייתא של "ומקדשי תירא" לדעת כל הני פוסקים - יעו"י שו"ע סי' ס), ועכ"פ לכו"ע הוי איסור גמור מדינא שנפסק בשו"ע ריש סי' קנ"א "בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה" וכו' יעו"י"ש. (ובמשל"ב שם סק"ב הביא מהמפ"ג דאפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, אסורה היא בביהכנ"ס - ויל"ע אי כוונתו דוקא פרנסה משום דהוי כעסק גדול אר"ה ה"ה אפילו כל דיבורי חול אל"פ שהם לצורך ואינם בכלל דברים בטלים" היו אסורים בביהכנ"ס). (ויעו"י במסגרת השלחן שעל קיצעשו"ע סי' י"ג סק"א דיש להחריז להלומדים לדבר בדברים הנצרכים כדי שלא יתבטלו מלימודם בהם שיעצורכו בכל פעם לצאת חוצה. וז"ל הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'שומע ומוסיף' בין המצרים (המשק"ז) עמ"כ - כ"ה. עוד פסק שם הגר"ש שליט"א (שם עמ' כ"ז) דאף מי שאינו ת"ח, אם הוא לומד בביהמ"ד וביהכנ"ס שעה שעתיים וכיוצ"ב, מותר להם לדבר איזה דיבור שהוא לצורך (ולא ברע מפסיק בהיחלף סי' קנ"א דה"ה ג"ס המבי' יוסף קאך שאר העם שאינו ת"ח נהנים לשמות שם מיס דאל"כ יצטרכו לצאת חוצה ולהתבטל מלימודם. יעו"י"ש. וה"ה דרורי נותרים משום כן גם בדיבור שהוא לצורך מאי מנאמ). כמנ"כ יעו"י"ש עוד דהגר"ש שליט"א פסק דאפי' המחמיר על עצמו שלא לדבר כלל בביהכנ"ס ובביהמ"ד, מ"מ אם אדם גדול שאינו נזהר בזה שואלו שם איזה דבר חול שיהי' לו, מותר לו להשיב מפני כבוד הבריות. יעו"י"ש. וכעו"ז כתב הש"לחן הטהור' להגר"י יא"י מקומרנא זצ"ל סי' קנ"א דין ד גבי ביהכנ"ס ד"משיב דיבור אחד מפני היראה והכבוד בשפה רפוא' (ויעו"י ובביהמ"ד החד סי' טפ), ובקונטרס' קיצור הלכות קריאת התורה וקדושת בית הכנסת' היוצא ע"י כולל אברכים רחובות להגאון הרב ישראלזון זצ"ל עמ' 16 הביא משמי' דהגר"ש אלישיב זצ"ל דשיחת חולין שהיא לצורך וא"א לדחותה לאחר זמן כשיצא מביהמ"ג, יש להחרי מטעם שלא יתבטלו מלימודם וכתירה אכילה ושתיה. ויעו"י"ש דמשמע דהיתר זה (וכן היתר דאכילה ושתיה) הוא רק לאלו הלומדים בקביעות בבית המדרש ולא לבאים רק לשעה או לשעתיים אפילו נוהגים כן בקביעות). אכן מאידך בספר 'משנת יוסף' ח"א (הלכות בית הכנסת להגר"י יוסף ליברמן שליט"א) הביא לד' המסגרת השלחן הנ"ל ותמה על כך מנין להקיש טרחה זו לצאת מבהמ"ד לרגע לטרוחה ללכת לביתו לאכול, ולמא דדווקא שם התיירו זאת הוא בכדי לחסוך זמן רב של הליכה לביתו והחזרה, משא"כ טרחה קטנה כלקום ממקומו ולצאת לרגע לדבר בחוץ אולי לא התייר. ותו שגם אכילה גופא אם יש חדר מרווח סמוך לבהמ"ד חייב לצאת מבהמ"ד לאכול שם לכרע, יעו"י"ש, וא"כ כמנ"כ בשיחה אין דוחק מקום ולא דוחק זמן לצאת ולדבר. עוד הוסיף שם דגם צ"ע להתיר מטעם בטול תורה, כי הנסיון מניד שאם יחמיר הלומד על עצמו שלא להשיח בבהמ"ד וכשיצטרך לומר לחבירו משהו יצא, אזי ידבר פחות. ואפי' אם יצא, ירחיק הרבה שעכ"פ בעת לימודו לא ידבר ויצא הפסדו בשכרו, לא כן אם תחיר לו לדבר כדי שלא יצטרך לצאת א"כ אין לו לדבר גבול וימשך מדבר לדבר ויצא שכרו בהפסדו. כמנ"כ בספר 'בית יהודה' (להרב בוגץ שליט"א עמ' ל"ז ל"ח) הביא ששאל את הגרא"ל שטיינמן זצ"ל אם מותר לאברכים לדבר בבהמ"ד בדברים הנצרכים להם כגון לפרנסתם, כמו שמותר להם אכילה ושתיה, ואמר לו בזה"ל 'אשואכע היתר' (היתר חלש). אכן הביא שם מהגרא"ל זצ"ל שאם פנו אליו אחרים בדברי חול הנצרכים אם יש חשש שחבירו יפגע אם לא יענה לו אפשר שיש לענות לו. ושכן שמע מהגר"מ גרוס שליט"א שאם יש חשש שחבירו יפגע יענה לו, וביאר טעמו דכיון שיש שיטות שדברי חול הנצרכים מותר לדבר בבהמ"ג וכנ"ל לכך כשיש חשש פגיעה צריך לענות עכ"ד. ושכן שמע מהגר"מ קניבסקי שליט"א שמקילים בזה דחשיב מצוה.יעו"י"ש.

ומלבד זאת כתב בזה"ק פ' תרומה (ק"א ע"ב) דהמדבר דברי חולין בביהמ"ג אין לו חלק באלוקי ישראל. ובמג"א סי' קנ"א סק"ג ובמשנ"ב שם סק"י הביאו מס' הכוונות, דהאריז"ל היה נזהר מאוד שלא לדבר בביהמ"ג אפילו דברי מוסר ותשובה (רק תפילות) פן ימשך ממנו דברי חול. - ובכתבי הסבא מקלם (מיים נוראים עמ' י"ב, כ"א) כתב קבלה על שמירת הפה "שלא לדבר דברי חול בביהמ"ד". ויעו"י בקונטרס 'יון מצולה' (הובא בספר 'קדושת בית הכנסת ובית המדרש' עמ' ז) דתיאר מעט מזעיר מהצרות שעברו אחינו בית ישראל בגזירות ת"ח-ת"י"ב ושם כתב שנהרגו מאות אלפים במיתות משונות ואכזריות שלא שמעתם אוזן ולא עלו במחשבה... ולא היתה מיתה משונה בעולם שלא עשו להם, וכל ד' מיתות ב"ד. וכך היו עושים לכל קהילה וקהילה שהיו מגיעים אליה, וזאת הס"ת קרעו לקרעים ועשו מהם שקים, ונעלים לרגליהם, ואת הרצועות של התפילין כרכו מסביב לרגליהם, והשליחו בראש כל חוצות את הבתים של התפילין, ומשאר ספרי הקודש עשו גשרים ברחובותיהם, אשר כל השומע תיצלנה אוזניו משמוע. ובאחד המקומות, מרוב ששחטו שם יהודים, נהפכו מי הנהר לצבע אדום, ועשרות אלפי יהודים מתו מרעב ודבר ומגופות ב"מ... התקיים בהם הקללות שבתורה 'ובבוקר תאמר מי יתן ערב'. והפסוק 'גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת, וכנהנה צרות רעות ורבות. עכת"ד. - ובקונטרס ש"י למורא (דף כ"ה דף ע') הביא ידידעו שהגאון בעל תוספות יו"ט זיע"א התענה וביקש רחמים שיודיעו משמים מה זה ועל מה זה נענשו כלל ישראל בעונשים קשים ומרים כאלו, ונגזרה גזירת חרב ואובדן על רבבות אלפי ישראל? והשיבו לו בחלום, כי הגדיה באה מחמת שמוזלזלין בקדושת ביהכנ"ס וביהמ"ד, ומדברים דיבורי חול בביהמ"ד, ועל ידי שדיברו בביהכנ"ס וביהמ"ד פגמו באות וא"ו של 'דבור' ונעשה 'דבר', ב"מ. וכשנודע לו כל זאת, תיקן התיוו"ט לעשות 'מי שברך' למי שאינו מדבר בשעת התפילה. והיה מעורר ומזהיר הרבה את חומר האיסור לאלו המדברים בביהכנ"ס וביהמ"ד עכ"ד.

והגר"א זיע"א כתב באגרתו: "וכל כף הקלע הכל בהבל פיו של דברים בטלים, ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו. וכל זה בדברים יתרים אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע וליצנות ושבועות ונדרים ומחלוקת וקללות, ובפרט בבית הכנסת ובשבת ויום טוב, על אלו צריך לירד לשאל למטה הרבה מאוד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דיבור אחד שלא נכתב" עכ"ל.

ובדרשות החתם סופר (עמ"ב ש"ט ע"ב) כתב "הקב"ה ברחמינו וחסדיו השאיר לנו מקדש מעט בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אנו נוהגים בהם קודש, אזי... התפלות נשתלחות לשער השמים, אם אך ח"ו אנו נוהגים בהם בזיון ח"ו ומדברים בהם דברים בטלים, וההבל של דברים בטלים הוא טמא ומתלבש בו שר של חז"ל והוא גם הוא נעשה בעל הבית בבית הכנסת ר"ל ומקבל התפילות ומכניסם אל החיצונים והו"ל כעובד ע"ז" עכ"ל. ובדרושי הצ"ח כתב (דרוש ל"ה לחנוכה. אות ד' ע' תי"ט) ז"ל "בעונותינו הרבים בעת הגלות אפס מקום להשראת השכינה, כי חרב בית מקדשינו, והקב"ה ברחמינו השאיר לנו שארית, וכתבי' 'ואהי' להם למקדש מעט' אלו בתי כנסיות ושם השכינה שורה, ואלו המדברים בביהכנ"ס, אין לך מורד במלכו של עולם בהיכלו ולפניו גדול מזה, וזה מטמא אויר הקדוש דוגמת היונים שטימאו המזבח, כי זה מעמיד צלם בהיכל, כי בכל עבירה נעשית קליפה ורוח הטומאה, ובעונותינו הרבים נתפרץ הדבר מאוד" עכ"ל.

(ומה שמופץ בכמה מקומות להחיר לדבר שיחה בטילה וכיוצ"ג בביהמ"ג ובביהמ"ד משום השענה' שכנו את בית הכנסת ובית המדרש 'על הנאי', טענה זו בטעות יסודה. דשיחה בטילה שחוק וכיוצ"ג הם בכלל 'קלות ראש' (במשכ' השו"ע ק"א א') ועל דברים שיש בהם 'קלות ראש' לכו"ע לא מהני הנאי כלל וכלל (כדעיי' שו"ע קנ"א י"א ושעני"צ שם אות כ' וביאה"ל סוד"ה אבל בישובו וממ"כ בביאה"ל שם סוד"ה אבל בבתי כנסיות) וכמנ"כ אף גבי תלמידי חכמים דהותר להם (קנ"א א' ומשנ"ב שם) לאכול ולשתות וליש"ב בבתי כנסיות ובתי מדרשות אם לומדים בהם (לשע"י מרוחק ולמ"א אם שלא מרוחק) כתב המשנ"ב (שם סק"ס) דלעשות קנפנדריא או ליכנס בהם מחמתה מפני החמה ובנשמים מפני הגשמים... וכל שכן שחוק והיתול ושיחה בטילה אסורים דאטו תלמידי חכם אינו מוזהר על מורא המקדש. וכעו"ז ב'באמר מרדכי' קנ"א ס"ק א' זל"ש "נראה דשיחה בטילה וכיוצא אסירא לכו"ע, ואדרבא ת"ח אתאי בק"ו דראו היה לו לת"ח שלא להשיח דברים בטלים אפילו בשוק וכ"ש בבהמ"ג ובבית המדרש").

ולפיכך מן הראוי שכשאדם בא לשמור פיו ולשונו, ראשית שמירתו תהא בזמן שנמצא בביהמ"ג או בביהמ"ד. - וכן כתב החפץ חיים 'שמירת הלשון' בחתימת הספר פ"ב ז"ל "ובאמת היה נראה לי בתורת עצה, למי שרוצה לשמור פיו ולשונו מדיבורים אסורים, שירגיל את עצמו שלא לשוח כלל בבית המדרש ובבית הכנסת, כי מלבד שהוא מצוה רבה בלאו הכי משום קדושת המקום, כמשנ"ב הספרים הקדושים, עוד הוא תועלת גדול לענין סוד דברים: א. מתישאר לו תורתו שלומד בבית המדרש ותפילותיו בשלימות, ולא יחסר לו שום גזיתא אמן ואיש"ר וקדושה וברכו. ב. שעו"ז יהיה לו בחשבון ימי חייו, בערך עשר שנים שלא היה בהם שום דיבור אסור, כי איש הישראלי מצוי בכל יום בבית המדרש בכל תפלותיו וזמן מה אחר תפלה, לפחות ברבע שעות ביום. ובפרט אם יש לו כ"כ עת קבוע לתורה בכל יום בבית המדרש בערך שתי שעות, לפי זה בערך חלק רביעי מכל המעת לעת מיוחד אצלו לתורה ולעבודה. הנה א"כ מה טוב יהיה לו לעתיד, כשיצטרף חלק רביעי מימי חייו שלא היה בהם שום דיבור אסור, רק תורה ועבודה. ג. שעו"ז יהיה נקל לו ממילא בכל יום ג"כ לשמור את כח הדיבור שלו, אחרי שהרגיל את נפשו בכל יום לכבוש את כח הדיבור שלו חמש או שש שעות, כל עת שבתו בבית המדרש". עכ"ל.

ובס' 'תוכחת חיים' להגר"ח פלאג' זיע"א (ח"פ פ' תרומה) כתב "... ע"י שנוהג קדושה בביהמ"ג זוכה שה' שומע תפילתו ומצילו מיד האויב שלא יעשה בו כליה" (כמוש"כ הרד"ק עה"פ ביחזקאל י"א ט"ז). ובסו"ד הביא ד"מי שנוהר שלא לדבר בביהמ"ג שיחה בטלה בחיים חיותו, יראה זרע, ויארץ ימים וחפץ ד' בידו יצילח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו... וכי לאחר מותו תנוח נפשו בקבר... לבטח, ואינה לרקבים גופו ועצמותיו... כי אף בשרו ישכון לבטח שלא ירקב בקבר ואפי' במיתות קרוי חי והריחו בחיים". עכ"ל.

ובנותן טעם להביא כאן משכ"כ הפ"א יוניץ' (ערך 'בית הכנסת'): "יש שרוצה ליזהר שלא לדבר בבית הכנסת, אבל כשמדברים אליו אחרים, נראה לו כבושה וכיהורא שלא להשיבו ולומר שאינו מדבר בבית הכנסת, ומתוך כך גם הוא מדבר בכאב לב עד שלבסוף נעשה לו כהיתר. והאיש הירא את ה', יאחזמו רעד מחומר שבו, ולא יבוש מפני כל, ויאמר בפה מלא 'איני מדבר בבית הכנסת', שהרי זה דומה למי שרוצים לאבד ממנו הון עתק או להרגו, שלא יחוש לבושה ולא לשום דבר, ויחיש מפלס לו, על אחת כמה וכמה שצריך לחוס על נפשו, ועל כבוד קונו. זה כלל גדול שלא לעבור שום עבירה, ושלא להמנע מקיום שום מצוה מפני הבושה, ועל זה אמרו 'הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים', והנזהר בזה מלבד שניצול מעונש חמור, נותנים לו גם כן שכר כעושה מצוה, שמקיים מצות ומקדשי תירא, שהביא הכנסת הוא מקדש מעט וצריך לירא ממנו". עכ"ל.

² והחפץ חיים בשמירת"ל (החתם סופר פ"ו) כתב עצה להנצל מלשון הרע ומשאר עונות שבין אדם לחבירו ז"ל "מי שרוצה לשמור פיו ולשונו באמת שלא יבוא לידו מחלוקת ולשון הרע וקללות והלבנת פנים, יקנה לנפשו בכסף מלא המידה של סבלנות להעביר על מדותיו בכל ענין... כי ע"פ רוב בא איסור מחלוקת לשון הרע ורכילות ע"י דבר קטן, שנדמה לו ברעיניו שפלוגי נגע לו בזה והוא מעמיד את הדבר על קו הדין שלא להעביר על מדותיו ולוותר כלל, וממילא בא עו"ז לידו קפדה ומריבה וכו' אבל אם יסכים בדעתו שלמידה זו של מעביר על מדותיו צריך להוציא מעות בכל שנה כמו על שאר כל המצות, ממילא לא יקפיד כלל. הגע עצמך כמו במצוה אחרת, כגון מצות ציצית, אם ה"ה בזמננו תכלת, וכן אתרוג וכדו', אם לא היה אפשר להשיג אם לא שיוציא עו"ד ד' וה' רובל כסף בודאי אין חשוד אדם מישראל, שישבות מלקיים המצוה מחמת זה אם לא מי שאין לו כלל ח"ו. - כן בענין זה יתנהג במדת מעביר על מדותיו, ובוזה ינצל מכמה עונותיו, ואף שאינה מ"ע, כ"א מדה טובה בעלמא, הלא ידוע הוא שלפי קטנות שכלנו קשה מאוד להאדם לדיע את דין התורה בבירור באיזה מקום שמותר להקפיד עו"ח ולריב אתו, כי פעמים רבות נדמה לו ברעיניו באיזה סברא ודמיון בעלמא, שפלוגי נגע לו, כי אין אנו מדברים ברשיעי במקום שפלוגי יגנב ממש מעות מכיסו, וכהאי גוונא. וגם כי אדם קרוב לעצמו, ואין אדם רואה חוב לעצמו. על כן מי שאינו מעביר על מדותיו, עלול תמיד לבוא עו"ז לידו איסור ממש של גזל ומחלוקת ולשה"ר וכה"ג בודאי איסורים אלו גדולים מבטול מ"ע לבד... לא ימלט בכל שבוע מלשה"ר ומחלוקת עו"ז, ובלי ספק שיתקבצו לשנה כמה וכמה מאות תיבות של איסורי לשה"ר ומחלוקת עו"ז, ועלול מאד שבבאו ביום הזכרון למשפט לפני ה', ימצא דבשביל זה עונותיו יותר ממצותיו כי המה ישלימו הרוב ועו"ז יצא חייב למיתה בדין של מעלה, כמאמרם רשעים גמורים (היינו רובם עונות כפירש"י שם) נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, אך הקב"ה ברוב רחמיו פודוה מן המיתה ומחלף את עונש המיתה בעונש העניות, ועו"ז יורד אח"כ ממצבו... (לבד שכמה פעמים נתעבר עו"ז גם העפירותי של גזל בכיסו, אשר גם בזה כח תכלות אותו ואו נכסיו כידוע), והי' עבור זה כפסע בינו ובין המוות, ולבסוף הוכרח לירד ממצבו עו"ז... על כן אל יתנהג האדם כן, כ"א שיעביר על מדותיו בכל הענינים, ויזכה עבור זה להזכר לחיים בבוא יום הזכרון, וגם ישאר על מצבו כמקודם, וגם בודאי יוסיף לו הקב"ה ברה"ע להשפעתו מה שנחסר לו ע"י המדה דמעביר על מדותיו. וזה שאמר הכתוב 'מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב, פ"י חפץ בשניהם בחיים ונטוב, 'צוור לשונן' וגו'. דאל"ה יוכרח שיחסר לו אחד אפי' בכוה"ע ע"י רוב העונות, או החיים או הטוב וכנ"ל, אבל כשינצור לשון מרע, יזכר לחיים וגם לטוב, כדאיאת במדרש משלי שצורך האדם לדבר טוב גם עליו המלאכים מדברים טוב למעלה".

וכן כתב החפץ חיים בהקדמת הספר "כשימשוך מתחילה את עצמו מעוון זה במקצת, בהמשך הזמן ימשוך את ידו ממנו לגמרי כי בעוון זה הרבה ממנו ההרגל עושה והבא להטהר מסייעין בידו"^{מא}. וידע האדם אל נכון שהרבה עשו כן ועלתה בידם. וכע"ז כתב בעל ה'אפיקי ים' (חלק ב' 'פניני ים' אות י' להג"ר יחיאל מיכל רבינוביץ זצ"ל מסלוצק) בזה"ל "ידע האדם, כי אף שקשה מתחלה להזהר מלה"ר ורכילות וכיו"ב, אבל כבר נבחן בכור הנסיון שלא יקשה ההרגל בזה, רק איזה שבועות, ואח"כ יהיה לו בנקל מאד, ודי בשיתבונן כי יוכל להפסיד כל עמלו בתורה ובמצוות ע"י לה"ר וכיוצ"ב, כמ"ש הסה"ק, כי כל זכיותיו נכתבים על מי שדבר עליו, ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, וזהו הפי' בפסוק 'נפש' עמל עמלה 'לו' כי אכף עלי' פיהו".עכ"ל.

וכן כתב ה'חפץ חיים' – (שמירת הלשון חלק א' שער התבונה פרק ג') "וזה כבר נבחן בכור הנסיון, שנצירת הלשון מרע, והאזנים משמיעת דיבורים אסורים, לא יקשה על האדם רק שבועות אחדים". ויה"ר שיתקיים בנו מאמר ר' אליעזר הגדול בפרק שירה "שמור פיך ולשונך מכל חטא ואשמה, ואני אהיה עמך בכל מקום שתלך, ואלמדך שכל ובינה מכל דבר".

ונזכה לראות בנבואת ישעיהו (סו) כנאמר: "שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָּהּ כֹּל אֲהַבֶּיהָ שִׁישׁוּ אֶתָּה מְשׁוֹשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: לְמַעַן תִּינָקוּ וְשִׁבְעֵתֶם מִשֹּׁד תִּנְחַמֶּיהָ לְמַעַן תִּמְצְאוּ וְהִתְעַנְּגֶתֶם מִזִּז כְּבוֹדָהּ: כִּי כֹה אָמַר ד' הֲנִי נָטָה אֵלַיהָ כָּנָהר שְׁלוֹם וְכִנְחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וַיִּנְקֶתֶם עַל צַד תִּנְשְׂאוּ וְעַל בְּרָכִים תִּשְׁעֲשְׂעוּ: כָּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר תִּנְחַמְנוּ כֵּן אֲנֹכִי אֲנַחֲמֶכֶם וּבִירוּשָׁלַם תִּנְחַמוּ: וְרֵאִיתֶם וּשְׁשׁ לְבַבְכֶּם וְעֲצֻמוֹתֵיכֶם כְּדֹשָׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יָד ד' אֶת עַבְדֵּיו וְזַעַם אֶת אִיבָיו". ובנבואת זכריה (ח) "כֹּה אָמַר ד' שְׁבִתִּי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהָרָד' צְבָקוֹת הָרַקְדָּשׁ: כֹּה אָמַר ד' צְבָקוֹת עַד יֵשְׁבוּ זָקֵנִים וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנָתוֹ בֵּידוֹ מֵרֵב יָמִים: וּרְחֻבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יִלְדִים וַיִּלְדוּת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבֶתֶיהָ: וְהִבֵּאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בְּאֵמֶת וּבְצִדְקָה: כֹּה אָמַר ד' צְבָקוֹת צוֹם הָרִבְעִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבּוּ".

^{מא} והנה בספר 'ובכן צדיקים' (להג"ש דבליצקי זצ"ל מהדורה התשס"ט דף צ"ט) כתב עצה נוספת להצלחת הזהירות בשמירת פיו ובשאר דיני התורה: ידמה בדעתו כאילו יש אדם שהולך אחריו ומשגיח על כל תנועותיו בעבודת ד', ומשגיח על כל דיבוריו וכל דיבור ודיבור שלו הוא כותב בתוך ספר שיקרא 'ספר המנהגים של (אדם) זה', והספר הזה יתפרסם בכל העולם למשך אלפי ומיליוני שנים, וכמו שנתפרסמו הנהגות המהרי"ל, הלקט יושר ושאלתות. ודבר זה ידרבן אותו לחשוב פעמיים שלוש לפני כל דיבור אם זה תואם את ההלכה, כי אחרת הלא דיבוריו שיפורסמו יהפכוהו ללעג וקלס. וע"י הנהגה זאת מתעלה כל עבודת ד' שלו למדרגות עילאות, ואם יתמיד בזה יראה השינוי לעיני כל במשך תקופה קצרה ויעלה מעלה, ובתחילה יגביל עצה הנ"ל לשעות מספר במשך היום או לימים מסוימים, ולאט לאט ירחיב גבולותיהם. ע"כ. וכל הבא ליטהר מסייעין בידו.

צדיק יסוד עולם

פעליו וכשרון מעשיו, צדקתו ומשפטיו עם ישראל
של רבינו הגאון החסיד רבי **שריה דבליצקי זצ"ל**
מאת נכדו הג"ר בצלאל דבליצקי שליט"א

צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה
כאילו חציו זכאי וחציו חייב,
וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב...
עשה מצוה אחת
הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות
וגרם לו ולהם תשועה והצלה
שנאמר **וצדיק יסוד עולם**
זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו.
(רמב"ם הלכות תשובה פרק ג ה"ד)

פתקא אחת נמצאה בין כתבי רבינו, וכתוב עליה: "עד כמה אני אחראי. חייב אני להיות צדיק כמאמר רז"ל משביעין אותו תהי צדיק (נדה ל ע"ב) חייב אני לקיים את העולם כולו כמש"כ (משלי י"ח) **וצדיק יסוד עולם**. חייב אני לומר בשבילי נברא העולם כמאמר רז"ל כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם (סנהדרין לו ע"א). הפירוש האמיתי הוא כי אני חייב לומר כך, כיון שהאמת היא כך. חייב אני באחריות על כל המקרים וכל המאורעות שבכל העולם כולו כי נברא הכל עבורי לתקנו. ואף אם כולם יעשו חובתם מוטל עלי לתקן את כל העולם ומכל שכן כשאין אחרים עושים האחריות היא עלי על מניעת העשיה אפילו אם אחרים יתקנו כל שכן כשנשאר בחורבן".
הקורא דברים אלו אותם רשם רבינו לעצמו ושם אותם לנגדו, אם לא עמד על שלימות דמותו של רבינו, אפשר שישתומם, איש אשר כמוהו, צבי לצדיק, מתבודד בעינו, בסתר המדרגה, רז לו, סוד לו, לו לבדו ואין לזרים איתו, והנה הוא מקבל עליו חובת השמירה על העולם כולו.

מכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות

אכן יסוד גדול בעבודתו האמיצה של רבינו, הרי זו אחריותו והשתתפותו עם הכלל כולו. בכל יום ויום, עם קומו משנתו בעוד ליל, בהתייצבו הכן לעבודת השי"ת, הכנים עצמו בעול זה. וכך הוא פותח את חיבורו הקדוש 'תנאים טובים' הכולל סדר תנאים ומודעות שתיקן לאומרים בכל יום ויום: "הריני מכין מעתה על כל פרט ופרט ממעשי ודיבורי ומחשבותי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינותיה בשם כל ישראל ולעשות נחת רוח לבורא ית"ש ולפולחנה דשמה קדישא ולאקמא שכינתא מעפרא ולהכריע את עצמי ואת כל העולם כולו לכף זכות".

וגם בלילה לא ישכב ליבו, והוא יום יום ידרוש לציון ועל מקדש ה' החרב יקונו, באמירת תיקון חצות, ואת יומו העמוס בעבודה היה חותם בכמה תפילות שתיקן לעצמו, בהם מבקש את תיקון העולם כולו, מבקשה להתגלות מלכות שמים: יה"ר מלפניך שתגלה כבוד מלכותך עלינו ותמלוך על כל העולם כולו בכבודך וכו'; בקשה לבנין בית המקדש: "...שתבנה בית מקדשך במהרה ונעשה לפניך כמצוות רצונך"; בקשה על הגאולה: "...שתגלה משיח צדק לגאלנו בקרבך". ועד תפילה לשלום העולם: "יה"ר מלפניך או"א, שתבטל מלחמות ושפיכות דמים מן העולם ותמשיך שלום גדול ונפלא בעולם, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".

ובכל פרטי עבודתו השלימה, נמצא יסוד זה. **מובן שבימי בין המצרים, שכל עניינם ירידת קרנם של ישראל, היה מכוון את עבודתו כאתערותא דלתתא שעל ידה נוסף אומץ וכח לקרב בנין בית מקדשינו, וכך רשימה שכתב לעצמו לימי בין המצרים, הרי היא פותחת בציטוט מספרי יראים, כי "בין המצרים צריך להתגבר כארי לתורה ולתפלה כי כשהאדם מעורר עצמו בעת הזאת הוא פועל התקרבות הגאולה יותר מכל השנה". והוא מוסיף והולך שאחר שבפשענינו שולחה אמנו, עלינו החובה לתקן המעוות בג' דרכים עיקריות, והם שקידת התורה כנגד ביטול תורה אשר בגינה אבדה הארץ; שמירת הלשון ומניעת שנאת חנם, אשר הן הנה היו לבני ישראל לפוקה ומכשול, ורדיפת חסד וכדברי ריב"ז, 'כפרה אחת יש לנו שהיא כביהמ"ק ואיזה היא זו גמ"ח שנאמר כי חפץ חפצתי ולא זבח', ואחרי כל אלה, חותם דבריו הקדושים: 'ועל ידי התעוררותנו מלמטה בבנין בית מקדשינו ותפארתנו יתעוררו הרחמים מלמעלה ויבנה המקדש ועיר ציון תמלא'.**

ובכל דרשותיו לימים הנוראים, היה משנן דברי הרמב"ם הנזכרים מעלה, עם דברי הרי"ף: 'לפיכך צריך אדם שיראה עצמו כאילו כל העולם כולו תלוי בו', כשפשוט בעיניו שהשפעת מעשיו של היחיד על הכלל, היא עצמה סיבה מכרעת לתיקון המעשים והבאתם לשלימות.

וז"ל בחיבורו הקדוש אני לדודי: "הנה באמת מצינו ראיו שתי כתות ליום הדין בקרב ישראל, דיש כאלו וכמדומה שהם רובא דרובא - שכל חרדתם ועבודתם, תשובתם וזריזותם בתורה ועבודה בימים הקדושים אלו, הכל רק בבחינת הפרט, להועיל לעצמם, שהם בעצמם לא יענישו בענשים חמורים, והם בעצמם יצאו זכאים בדין הבעל"ט, ויכתבו לחיים טובים ולשלום ושישיגו מעלות רוחניות כבירות. והם באמת חוזרים בתשובה שלימה, אבל הכל רק לבחינת עצמם, ולכל היותר מחשבתם גם על משפחתם והוריהם, אבל לא יותר מזה. כי כל מצב האומה בכללותה, מצבה הרוחני והגשמי אינו נוגע להם כלל כ"ש וכ"ש מצב העולם כולו בכללותו אין להם שיח ושיג עם כל בעיות אלו, דבר זה מתבטא אצלם ג"כ במשך כל השנה, לא מצוי בהם שיתעוררו מעצמם להתפלל על כלל ישראל ועל צרות הכלל והפרט ברוחניות וגשמיות, כל זמן שאין הדבר נוגע בהם ח"ו באופן ישיר או במשפחתם או באיזה חבר טוב או נדיב השולח מעות ומבקש להתפלל עבורו. כת זו היא באמת בבחינת צדיקים גמורים אך הם מבחינת ושוורש הצדיקים שכל מגמתם רק לעצמם ולא לאחרים ואין זה מגמת ורצון הית"ש. הכת השניה היא ג"כ בבחי' צדיקים אך כל מגמתם הוא רק עבור הכלל ולבם פתוח כפתחו של אולם לדאוג בימי הדין והמשפט האלה רק למען כללות האומה שתגיע הגאולה הנכספת ויתקיימו כל היעודים שהבטיח הקב"ה אחת מהן לא תעדר וזה כל מגמתם בימים אלו אך בינתיים שוכחים בחי הפרט של עצמם וגם זו אינה הדרך הנכונה". והוסיף עוד להאריך שם, איזה דרך ישרה שיבור לו האדם לתקן עצמו עם הכלל כולו.

וכמה נפלא הוא הדבר, שרבינו שדרכו בעבודת השי"ת היה בהצנע ופיו משומר בכל מיני שמירות וכמו פירש מסך בינו לבין כל העולם כולו, אעפ"כ אזניו היו כרויות וליבו ער לכל מאורעות הכלל והוא צר בצרתם ומצפה ומייחל לישועתם של ישראל, הקרובים ואף הרחוקים.

ועוד יש לשים על לב וליקח לקח, שאע"פ שהוא הקדוש היה מכין את כל מעשיו לאוקמי שכינתא מעפרא, וראשו מגיע השמימה לתקן עולם במלכות שדי, ועושה כוונים למלאכת שמים, עכ"ז כמה נגע לליבו כל אסון שפקד כל יהודי ויהודי ל"ע, וכמה כאב את צערם הגשמי דלותם ועליבותם של כל או"א מישראל.

יחיד וחבר

והיטיב אשר קראו עליו בדברי מספד בתשלום י"ב חודש: מצינו שחכמים נקראים 'יחידים' ('היחידים מתענים') ו'חברים', הוי יחיד מכאן וחבר מכאן. והנה עה"פ (בראשית יד יג) ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי וגו' וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן, דרש ר' יהודה (ב"ר שם): אברהם העברי, כל העולם כולו מעבד אחד והוא מעבד אחד. ואברהם הרי נזכר בתוה"ק לרוב, ולא כינה אותו הכתוב 'העברי' אלא בפרשה זו, ללמדך שלא יאמר אדם, אברהם

היושב מעברו האחר של העולם, עזב העולם לנפשו והרי הוא מתבודד בהגינותו ומושלכותיו, ודבר אין לו עם צערם וצוקתו של שכניו, וזהו שאמר הכתוב, עם שהיה עברי, וכל העולם כולו מעבר השני, עכ"ז הרי הולך הוא ללחום את מלחמת אחיו אף שנתרחק בדעותיו להצילו מיד צר.

כזה היה רבינו, הוא יושב בביתו, מעבר הנהר, עיניו משוטטות ואזניו כרויות להשתתף בעול היחיד והציבור.

והנה סגולה זו שהיתה בו, גלויה וידועה היתה לכל העומדים סביבו בעת עמדו בתפילה. מי כמוהו, שפך ליבו בעת בקשת גילוי מלכות שמים, ותיזל כל עין דימוע, בימים הנוראים בעת אמירת 'ממקומך מלכינו תופיע ותמלוך עלינו....' או באמירת סדר העבודה ביוה"כ, שהיה מתמוגג בדמעות של כוסף וגעגועים להשבת המקדש על מכונו וגילוי שכינה, אכן כנחל תזלגנה עיניו דמעה בעגמת נפש ומרירות לב, בתפילת רס"ג הנאמרת בסיום סליחות של ער"ה: "והנה כל גוים יושבים שלווים ושקטים ואבינו עמך דחופים סחופים מדלדלים. ובדלולם הם מבקשים פניך, ומפילים תחנונם מול ארון ברייתך: ה' אלקי צבקות עד מתי לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה כמה שנים. וראה את עמך מורה מאד ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל, פנינו לימין ואין עוזר, לשמאל ואין תומך. ואנחנו אין לנו על מי להשען כי אם עליך אבינו שבשמים. הנה העת והעונה יאתה לך להושיע ובה יודע עוז רחמך אשר מעולם". וכל העומד לידו, אם אבן הוא נימוח מגודל הבכיה.

וכך תפילת צור ישראל, החותמת את ברכות קריאת שמע, שבהרבה מקומות נאמרת בחטיפה (כשהיא נקטעת בסופה: "בא"י גאל"), לגבי דידי הרי היא אחד מרגעים היותר נשגבים שבתפילתו, כשהוא מושכה בנעימה קדושה, בריצוי בפיוס ותחנון, והרי זה משום שבתוך עמו הוא יושב, צר בצרתם ומצפה לישעוה, וע"כ מה נשגבה תפילה זו המבקשת על גאולתם ועזרתם של ישראל^{מב}.

בכל צרותם לו צר

סבלם של הכלל וצרת היחידים, הקרובים והרחוקים היו על ליבו תדיר. משתכפו צרות רבות ורעות ונפלו עם רב מישראל בחרב הישמעאלים ימ"ו, התחיל לזעוק ולהריע בשופר אחר התפילה, שהיא קיום מצוה מדאורייתא של תקיעת שופר בעת צרה^{מג}.

ועתה הוא עומד ביום ראש השנה שחל בשבת, בשנת תשס"ג, והוא מטכס עצות לזכות לרחמים העצומים במקום אלה הנשפעים מן השופר, עד שהוא מרגיש בעצמו שבעבודתו עבר כביכול הקב"ה לכסא רחמים. והנה הוא ניצב לפני כסא כבודו כביכול, ומה לו לדבר עם המלך, לא על עצמו בלבד, ולא על קהלו, כי אם על ישראל כולם, ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, ואלו דבריו הקדושים שנאמרו מתוך בני וזעקה:

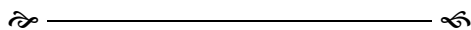
"...וכשאנחנו משתדלים בכל עוז ותעצומות לקיים תחילת השופר, ועי"ז עובר השי"ת מכסא דין לכסא רחמים דוגמת פעולת השופר, ואנחנו עוברים לפניו ית"ש כבני מרון אנו עוצרים לרגע כשאנו מגיעים לפני כסא כבודו ית"ש ונוטלים רשות לומר דבר בקשה לפניו ית"ש, **והרשות בודאי נתונה לנו**, ואנו אומרים: דהנה מצינו בחז"ל במדרשים שכל הדמים שנשפכו מעם ישראל על ידי כל הרוצחים למיניהם כל הדמים, לא נעדר טיפה אחת, כולם הם על מלבוש הפורפירא של הכביכול, מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה. **וכשאנו מסתכלין ומחשבין כל הדמים שנשפכו מעם ישראל בשנה שעברה ובשנה שלפניה בארה"ק, ולא תקום פעמיים צרה, אנו בטוחים במאה אחוז שאין כבר שום מקום פנוי על מלבוש הפורפירא מדמי קדושים וטהורים אף מילימטר אחד. ואם כן אנחנו מבקשים ממך אבינו שבשמים, לעת נוראה כזאת, אל תניח לך כביכול מלבוש חדש שיהיה מקום ח"ו לדמים חדשים, ותאמר די לצרותינו והמלבוש הקיים המלא דם קדושים וטהורים יהיה היום בשעה זאת לזכרון לנקום נקמת דם עבדיך השפוך וכמאמר הפסוק וניקיתי דמם לא נקיתי..."**

בכל בוקר כשהיה מעיין בעיתון, תיכף ומיד היה עיניו הקדושות משוטטות אחר המודעות המבקשות רחמים על חולים ומיד היה אומר: קל נא רפא נא לי... ומזכיר את שמות כולם. לא אחת ולא שתיים, כשהיה רואה ידיעה על אסון ל"ע שפקד אנשים שאין לו כל היכרות עמם, היה ממרר בבכי כפשוטו. כאשר נחטפו שלשה נערים בגוש עציון, ולא נודע גורלם, ערך רבינו סליחות בבית מדרשו ואח"כ בביתו, למרות שהיה אז חלוש ומיוסר. בשנת תשס"ו כאשר השלטונות עקרו את תושבי חבל עזה מביתם, ואת המתים מקברם, היה מוכה צער מצערם של החיים והמתים גם יחד. בסידורו החזיק רשימה של ראשי מדינות ערב אלו המכריזים על כוונתם להשמיד את יושבי ארץ ישראל והתפלל בכל יום למפלגתם ולתבוסתם.

על פתקא אחת משנת תש"ל כתב רבינו^{מז}: "אלול דשנת תש"ל. הנה מגמתי היתה לפני אלול תש"ל שבכל יום ויום מימים קדושים אלו אכתוב מה שעלה ברעיוני בבחינת עבודת היום ההוא. אך הנה באה ונהיתה צרה גדולה בהתחלת ימי אלול שנחטפו כמה אוירונים ע"י הרוצחים הפראים הערבים ובתוכם הרבה מאחב"י אנשים נשים ויונקי שדיים וכמה ת"ח גדולים ואנשי מעשה ונשים צדקניות והובלו כולם למדבר בעבר הירדן ושם השאירו אותם באוירונים בחום הלוחט ולולי ה' שהיה להם כבר היו נהרגים שם וגם כעת עדיין נשארו שם כמה עשרות מאחב"י אצלם בשבי נתונים לאוימי רצח רח"ל והקב"ה ירחם עליהם ויפדם כהיום הזה. והמאורע הזה בלבד הכל והתחלתי בתפלות ודברי הצומות וזעקתם וקברי צדיקים ומירון וכו' ואי אפשר היה לחשוב מענייני אלול אף דגם מקרה מעציב זה הוא מוסר גדול לימי הדין והמשפט אך הרי צריכים להתכונן ולכן התחלתי היום י"ג אלול לכתוב שוב ואכתוב מקודם במה דברים קטנים..."

וכמה המר לו מר כאשר הרגיש באחרים שאינם צרים בצרתם של ישראל. וכך מצאנו במגילת סתריו מה שרשם בקשר לחטופי המטוס שהגיע לאנטבה בשנת תשל"ו והתנהגותו בימים ההם. את הסיבה לרישום הדברים הוא מנמק: "למען ישרא לזכרון חסדי ה' ית"ש ונפלאותיו ושתפילות ישראל נשמעות ומועילות". והנה איזה שורות מתוכה: "...ההתעוררות בארץ בקרב חוגי היראים לא זכור לי שהיתה מעל ומעבר, אמנם אני דאגתי מאד בחששי לתוצאות ח"ו. באחד הערבים נעשתה תפילה גדולה שלא ביוזמתי בבית הכנסת אהבת חסד, בית הכנסת היה מלא, רובם ככולם אברכים ובני תורה, אמרו פרקי תהלים וסליחות וי"ג מדות (אני רמזתי לעומדים סביבי שלא יאמרו י"ג מדות כי היה זה לפני חצות) והמעמד היה בהתעוררות גדולה ונסתיים לאחר חצות הלילה (ואז אמרתי לעצמי שם תיקון חצות). אני לא הסתפקתי בזה וכמדומה לי שניסיתי לארגן נסיעה למירון להתפלל שם לעשות הקפות (דומיא למה שעשינו בחו"מ סוכות דשנת תשל"ז עם הרה"ג הצדיק ר' יוסף טולדינו זצ"ל שפרצה אז מלחמת יוה"כ ועשינו שם הקפות וכו' וכו' שאז תפילה עשתה לפחות מחצה), אך לא עלה בידי משום מה ולכן החלטתי שאני נוסע בעצמי, ובמקום שאין איש וכו' ^{מה}. בבואי למירון לא מצאתי שם איש. עשיתי הקפות והתפללתי מה שהתפללתי וחזרתי הביתה בתקוה שה' ימלא כל משאלתינו לטובה ובהסתמך על דברי המגיד שהודיע למרן הב"י שבכל צרה שיעשו הקפות שם ויושעו לעין כל..."

בשנת תשכ"ד נודע לרבינו מן העיתונות על מצבם הנורא של שארית פליטת יהודי סוריה. הוא יושב באר"י ולבו נתון על גורלם של אחיו יושבי דמשק והוא מטכס עצות להצללתם. וכך הוא כותב לידידו ר' מאיר אמסל ז"ל עורך כתב העת התורני המאור, תחת הכותרת: אל נא נעמוד על דם אחינו שבסוריה: "הנני כותב אליו כהיום הזה בדבר הנוגע לכלל ישראל ולפקוח נפש דרבים, והיות שאינני בקיא בטיב פוליטיקה, ואיני יודע למי לפנות בדברי אלו אל ראשי וגדולי היהדות החרדית בארה"ב ובאירופה, לכן עלה בדעתי לפנות למעכ"ת, וכבודו כבר יראה ויודע מי המה האנשים המתאימים שאליהם יוכל לפנות בדברים דלקמן, לדעתי זוהי מצוה גדולה ולא שמעתי כלל לע"ע שיהיו מתעסקים בה ועלה הדבר בדעתי בימים אלו מדי ראותי בעתון כאן תמונה עגומה מאד של רציחת אברך יהודי בדמשק, שהנני מצרפה בזה לכבודו, ואני

^{מב} וכך כתב רבינו ברשימה אחת בימי חורפו: "הגה"צ רא"ש פפרמן זצ"ל שהיה כל ימיו מדקדק נפלא כותיקין, כשהיה מגיע לצור ישראל היה אומר - אעפ"י שלא היה חזן אז - "צור ישראל" בכזה רגש ונעימת קדש, עד שהייתי שואב מזה יראת שמיים לכל היום כולו. וגם היום אחר עבור הרבה שנים נשמע לי קולו זה בבואו אל הקדש (כי ברכת אבות הוא היכל קה"ק כידיע בדבר הרב ז"ל) ומוסיף בי ירא"ש."

^{מג} וכדרכו בכל פעולה שעשה, שהיה מבררה ומלבנה, וירד לברר סוגיא זו של תקיעה בעת צרה בחיבורו יעננו בקול פ"ה: אי המצוה בזה"ז בחצוצרות או בשופר; למה לא נהגו בחז"ל בקיום מצוה זאת; האם באר"י נהגו כן בכל הדורות; בגדר קיום מצוה זאת האם די בתרועה או בעינן לעשות תשר"ת ואם צריך פשוטה לפניו ואחריה או לא; אם המצוה הזאת היא דוקא עם תפילה ביחד או גם בלי תפילה; פרטי המצוה על מי החיוב ועוד פרטים בזה. וחתם הדברים: ואחר שהביא מקור הדין, דברי הפוסקים, עדויות על המנהג בפועל סיים: וה' ית"ש ירחם עלינו שרק נקיים מצוה זאת של תקיעות בעת צרה ע"י לימוד וחקיקור הדינים ושלמה פרים שפתינו וירחם עלינו ויגאלנו שלימה מיד כל הקמים עלינו ויפר עצתם ויקלקל מחשבותם יהיו כמוין לפני רוח ומלאך ה' דוחה אס"ו.

^{מד} נדפס אח"כ בספרו אני לדודי עמ' צו.

^{מה} בתוך הדברים הוסיף וכתב: "...כהיום אינני מבין למה בחרתי במירון במקום כותל המערבי שבשנת תשל"ו כבר היתה גישה לשם ואם משום דברי מרן הגר"א זצ"ל שכהיום שכינה שורה על קברי צדיקים הרי חז"ל העידו ששכינה לא זהה מכותל המערבי".

חושב שאם מתכוונים לשם שמים אולי אפשר יהי' להצליח. והנידון הוא, מצב הנורא של היהודים אחב"י השוכנים בסוריא, ומהם בודאי יראים ושלמים ות"ח... הדבר נשמע ונודע כי בסוריא המצב הוא הכי גרוע... וכבר נודע הדבר מה שעוללו לשבויים שישבו אצלם ימים או עשור, ממש תסמנה שערות ראש מהעניינים והצרות שעשו להם... ומה שצריך לעשות הוא להפעיל מלא ההשפעה שאפשר על הממשלות של ארה"ב ואנגליא וצרפת, שהם ישתדלו להשפיע על ממשלת סורי' שתפסיק לענות את היהודים דשם ולהניח להם לחיות בשלום ושלום כמאז... הכלל מכל הנ"ל, נחוץ מאד מאד שכת"ר יביא לתשומת לב גדולי ישראל נושאי בעול שכת"ר בקיא ויודע בהם... שיפנו לממשלת ארה"ב ונשיאה ולממשלות אנגלי' וצרפת, שישתדלו תומ"י להשפיע על הרשעים הערבים ההם שיעזבו ליהודים לחיות כנפשם בגשמיות ורוחניות...".

ושפט בצדק והוכיח במישור

תיאור וסיפור פעולותיו של רבינו לטובת הכלל, ראוי ונכון שיפתח בעבודתו הקדושה בחיבורי הרבים והמגוונים ואף על כיו"ב קראו 'צדיק יסוד עולם' וכמ"ש בגיטין (סא א) על רב כהנא שפגע באיש שמעשיו הוכיחו שידוע לכלכל צעדיו בדין, א"ל: מאתריה דר' יאשיה אתה, - ופירש"י: לפיכך אתה בקי בדינין לפי שהוא דורש לרבים ומודיעין - קרי עליה: וצדיק יסוד עולם. וכבר ידוע שמגמתו בחיבורי היתה לזכות את הרבים^מ, לברר הלכה כשלמה לדעת מה יעשה ישראל, לברר מקצועות עמומים, להעלות דינים מעקבו של אדם עד שמים לרום, לתת שלחן ערוך למבקש לדקדק במעשיו ולהשלימם. ובעבודה זו נתן דעתו וליבו לכל אדם שהוא, מחסידי עליון המכוונים בתפילתם, ועד עם שבשדות ובעלי מלאכה האנוסים לקיים מצוות היום באופן של דיעבד. מתוך אותה מגמה עצמה, טרח לכוון את זמני הנץ ופרסמם לרבים, הדפים והפיץ כמה סדרי תפילה, כתיקון חצות ותיקון ליל שבועות ועוד, ואף פרסם כרוזים על חובת שמיה"ל ועל חשיבות התפילה בנץ ועל מעלת ימי השובב"ם, ועוד. **וכבר הארכנו על כזה במקו"א^{מז}.**

ואמנם מפרי חסידותו ומדותיו הטובות, שבכל מקום שמצא דבר הטעון תיקון לא הסתפק להציל את עצמו, אלא שקד על תקנת הרבים, ואף במקום שלא היה הדבר בידו, לא יעף ולא יגע לעורר את מי שיש בכוחו לתקן. והנה בכל חייו הילך רבינו בצידי דרכים ולא ביקש שררה לעצמו, אך כל שנגע הדבר לדקדוק הדין ולשלימות המצוה, לא פטר עצמו בתואנה של אין הדבר נתון אלא לראשי אלפי ישראל, אלא לי עצה לי גבורה, ואין הדבר תלוי אלא בי.

וכמה הנהגות ממילי דחסידותא מפורש נשמע מפיו שמתאמץ להחזיק בהם אחר שלפי השערותו הרי הוא האחרון שעדיין מקיימם, ואין המשך ניהוגם תלוי אלא בו. (עי' דרך משל לנפש תדרשנו עמ' צה, מה שדרש בתענית ליום הכניסה לשלפני חנוכה).

לצד חיבוריו לא נמנע מלהוכיח בפיו במקום שראה צורך בכך, וכמה הקפיד שיהיו הדברים נשמעים, ולא יתערב בהם איזה אונאת דברים שאינה נצרכת או כעס הלב, על מקצוע זה שהיה רבינו יחיד ומיוחד בו ראוי להקדיש דברים לעצמם^מ. והנה על קצה המטה ממה ששמענו אחר מיטתו:

וכך סיפר ת"ח מופלג שליט"א: "ילד הייתי במוות עלי אבי, אמי הכאוה עזבה עמי את ביתה שבעיר מולדתי, ועברה לגור בבית הוריה שבבני ברק. כילד נמשכתי להתפלל במניין ותיקין של רבינו, והוא הצדיק נטה אלי חסד ודרש בשלומי והאיר פניו אלי. בבית היו לי קצת קשיים עם אמי ועם סבי וסבתתי, והנה ביום אחד קורא לי רבינו ואומר: 'שמעתי' שמועה בלתי מבוקרת' (כך היה לשונם...). שיש לך תקלות בבית עם אמא וסבא וסבתא, אני בטוח שהדברים לא בדיק כמו ששמעתי, אבל ככ"ז כיון שמדובר בדברים הכי חמורים, הכנתי לך משהו שיהיה לך בכיס ובכל פעם תקרא בזה מעט'. רבינו תחב לידי מעטפה. כשפתחתה אותה מצאתי בה כמה עמודים כתובים בכתב ידו הבהיר, בהם טרח והעתיק ליקוט נעים מפלא יועץ, מארחות צדיקים, מח"ה, ומעוד ספרים על חומר האיסור לצער אלמנה, על חיוב כבוד סב וסבתא ועוד.

והוא מוסיף ומספר: בהיותי כבן ארבעה עשרה בערך קרא לי רבינו בש"ק אחרי התפילה וביקש שאעלה לביתו. קידש על היין ומזונות וכיבדני במיני מתיקה, ואז פתח ואמר: תראה יש דברים שרק אבא מדבר עם בנו, ואתה אין לך אב ומי ידבר איתך? ! לכן ברשותך אני מבקש לדבר איתך על זה. הענין הוא הזהירות בעניני קדושה. תדע, בעניינים האלה הכל תלוי בהרגל טוב. מי שמתרגל בדרך טוב, יהיה לו קל יותר אבל מי שמתייצב על דרך רע, רח"ל! תדע שהשמירה על מחשבה והרהורים ומעשים אסורים, אינה רק לצדיקים, ואם היו אנשים יודעים את חומר האיסור ודאי ודאי היו נזהרים מאד, רק ההרגל הרע בעוכריהם".

לדבריו רבינו שוחח עמו בהתרגשות גדולה ועיניו הקדושות נוצצו באגלי דמע בדברו איתו. מוסיף המספר כי בכל חייו מלווה אותו שיעור זה, ובהרבה פרקים בחיים שאב מזה כוח וחיל להתיצב על דרך טוב.

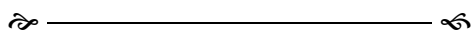
עבודתו הקדושה בשמירת פיו, מכל מיני איסורים התלויים בדיבור, נודעה למשגב, אכן לא את עצמו לבד תיקן, אלא אף כשהבחין באיזה פרסום ממנו עלול לצאת איזה קלות ראש באיסורים אלו, עמד והתריע.

והנה מכתב אחד אופייני, מחודש אלול שנת תש"ע אותו שיגר לת"ח אחד שליט"א וענינו מבואר בו:

"קראתי בכל לב הכתבה שכתבו מפיכם אודות הגאון הצדיק ר' יוסף חיים הלוי דינקליס זצ"ל וזיע"א, שלכבוד גדול היה לי שהואיל לבוא להתפלל במנין שיסדתי תמידים כסדרם כמה שנים, וטוב לעשות זכר לו כהיום שכבר לא רבים מכירים שמו, וגם הייתי מבאי ביתו בכמה שאלות וביורוי הלכה. אבל פגם ניכר בכל המאמר החשוב היה, ועליו הנני מוכרח למחות בכדי להנצל מהעונש הקשה של מי שאינו מוחה. והרי זה אודות כל הנכתב על הגה"צ רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. ואען ואומר: הנח לגדולי וצדיקי ישראל שאמרו מה שאמרו (אם באמת אמרו), שידועים מה שעושים ומה שמדברים אבל עלינו לקיים דברי רבותינו חז"ל והש"ע יור"ד סי' רמג ס"ו וסי' שלו סמ"ג אות א. וגם לוטה בזה למכתב זה, מכתבו של של הגה"צ ר' אהרן הכהן זצ"ל חתן מרן הח"ח זצ"ל בדמותו וצלמו ולהקל על קריאתו גם בנדפס. ולכן להבא בודאי כת"ר יזהר מאד. ודרך אגב מה שכתוב במאמר שהפוגעים בגר"י דינקליס זצ"ל נענשו בכריתת רגלים ובמוות פתאומי, אף אני אשיב אמר, שאחד ממשותפי המשחק הפורימי נשרפה אשתו חיים ל"א מפיצוץ פרימוס אחרי הרבה שנים מהמעשה. ואסיים בכל חותמי ברכות וכו"ט וכו"ס. נ"ב. הגה"צ מקובל אלקי רבי בן ציון ב"ר הגאון הקדוש רבי צבי הרש מיכל זצ"ל היה ידוע בסידרי תעניותיו וכאשר פעם הרגישו בני ביתו שהוא צם יום שלא היה כלול בסדרי תעניותיו שאלוהו ע"ז. השיב להם: לאשר בימים אלה ביקר אצלו אדם שמפיו נשמעו דברים שלילים על הרב מיפו ומכיון שקירות ביתו לא הורגלו לדיבורים כאלה לכן מוכרח הוא לצום ע"ז ומזה נראה עד היכן הדברים מגיעים".

ישמעו רחוקים ויבואו ויראו קרובים ונהרו

ולא רק עם הקרובים אליו עמו במחיצתו, היה מבקש את טובתם בתוכחתו, אלא אף הרחוקים שנתרחקו למקום שאין רחוק ממנו:

^מ וז"ל רבינו בספרו אני לדודי עמ' יז: "ומי שבכוהו לכתוב ספרים באחד או בכמה ממקצועות התורה אל ירפה מזה ויגביר כל מאמציו לכתובה מסודרת נחוצה ועניינית ומועילה במקצוע שבחר בו. הלא זוהי דוגמא מוחשית ליריעת הנצח הנרקמת ע"י האדם, ואם בשאר פעולות רוחניות הדבר תלוי באמונה, הלא בפעולה גשמית זו ניכרת האריגה, ומה רב ההפסד בהשבתת הריקמה. אל נשית לב להפרעות הסובבות אותנו מכל צד, נתגבר עליהן כארי וכלביא, ננצל הזמן אפילו זמן קטן בין הפרעה להפרעה, רוב גדולי עולם נהגו כך".

^{מז} אור לישירים, ישורון כרך מ תשע"ט עם אחי הגרח"מ שליט"א.

^{מח} דוגמא לזהירותו בכבוד האדם אותו הוא ביקש להוכיח: כשהבחין באחד מבני ביתו שהוא מתרשל בתפילה בציבור בטעמים שלא ישרו בעיניו, מצא הזדמנות שאין איש ואמר לו כמעט כהאי לישנא: קבלתי עלי קבלה כללית, מבלי שום קשר לאיש פרטי, לחזק ולעורר על החובה של תפילה בציבור, וכאמור המכוון לחיזוק כללי ואין כוונתי על מעשה של איש פרטי דווקא. כך שמר מכל משמר על כבודו של השומע. אע"פ שזה ידע היטב שכוונתו אליו, אבל כמה רחב ליבו כשהבחין איך רבינו שקוד על הרגשותו שלא יבוש ולא יכלם. ובכלל היה רבינו חכם מחוכם איך להשוות הרגשה טובה גם לטרדנים שהקיפוהו. פלוני הקיף אותו בשאלות אותם הקריא מתוך רשימה, והיה זה לעת האחרונה כאשר תש כוחו, חד מבני הבית שחם על זמנו וכוחותיו המוגבלים, ביקש להניא את השואל מלהשלים כל תכניותיו. השואל פנה אל רבינו ושאל: האם אוכל להמשיך, נענה רבינו וענה: עוד שתי שאלות. ע"י הרווחת זמן זו, נתן לשואל תחושה שדבריו עד כה לא היו יגיעים עליו.

בשנת תשנ"ה התפרסם על בואו לארץ של ראש לגלחים בעיר פריס ("קרדינל") שאינו אלא יהודי שהשתמד, והוא בן להורים שנהרגו בימי השואה. הדבר הגיע לאזנו של רבינו ולא ידע מנחו לנפשו, יהודי משומד והוא כהן לאל אחר, מצורף לכך שזה שעלה בגורלם של הוריו הרוגי מלכות. רבינו טרח להשיג את כתובתו ושלח אליו מכתב ארוך, שיש בו מכשורו להביע חריפות הדברים כשהם מסותרים בדברי פיוס ותחנונים.

תחילה מציג רבינו את עצמו כרב בישראל ומחבר ספרים רבים, וזאת כמובן על מנת שיהיו דבריו נשמעים. את תחילת דבריו הוא פותח בדברי חז"ל על אאע"ה שהודיע אמונת א"ל אחד בעולם, שנמנע מלהתעסק עם ריקים ופוחזים, ורק כשמצא אנשים עוסקים בישובו של עולם, בא עצם בדברים, ולפיכך כיון שהוא מוצא במכות איש בר דעת בודאי יפלו הדברים על אזנו. בהמשך הדברים מזכיר רבינו את המסופר אודות הגר"א שפגע במשומד והרגיש בו שלא בדרך על המשקה תחילה, ומשגער בו, שחק זה לעומתו, שכיון שהוא משומד מה לו ולדקדוקי סופרים אבל הגר"א הוכיחו על פניו, שאין לו מנוס בכך. ואלה מדברי רבינו במכתבו אליו:

"...ויאמר לו הגר"א, בזה שהתנצרת אינך פטור משום פרטי דקדוק מצוה הכי קטנה, ואחרי כלות שנותיך לאחר מאה ועשרים שנה כשתעמוד בדין לפני מממ"ה הקב"ה יתבעו אותך וידונו אותך על כל דבר הכי קטן שעברת ולא קיימת, כמו את הרב הכי גדול בישראל, והרי אתה כישראל גמור, ומה שהרשעת וחטאת תקבל עונשים הראויים לך על כל דבר ודבר, והכפירה לא תועיל לך, ואף כשתכפור הכל תענש כמה וכמה עד שתצטרף ותשאר ישראל, כי זרע אברהם אינו כלה וכמש"כ בתורה"ק ואעשה אותך לגוי גדול ונברכו בך כל משפחות האדם... וכששמע האיש דברים אלה יוצאים מפורש מפי הגאון מוילנא נזדעזע למאד וחזר בתשובה ונעשה ישראל גמור ועובד ה' באמונה ובטהרה. ובכן כדברים האלה הנני אומר גם לכבודו, הלא צבא לאנוש עלי ארץ, ומי גבר יחיה ולא יראה מוות ובבוא היום נצטרך כולנו כל או"א למסור דין וחשבון לפני הבורא ית"ש, ומה יענה כבודו אם ישאלוהו בב"ד של מעלה למה עזבת תורת ומצוות דת האלקית, ואז יהיו הדינים והענשים קשים מאד על כל חטא וחטא אפילו הכי קטן ושום התנצלות לא תועיל ומה יענה ליום פקודה. אבל יש ביד כבודו לתקן הכל והיה הכל כלא היה ולפתוח מעתה באחרית ימיו כדף חדש כתינוק הנוול מחדש. והוא לחזור מיד בתשובה שלימה לפניו ולחזור עוד היום ברגע קבלת המכתב הזה בתשובה שלימה, ולעזוב משרתו ולעלות לארצו הקדושה לבלות אחרית ימיו בתשובה שלימה בתורה ובעבודה וכמאמר דוד המלך ע"ה, לב טהור ברא לי אלוקים ורוח נכון חדש בקרבי. התהלך לפני ה' בארצות החיים באויר הקדוש והטהור של הארץ הקדושה בתשובה שלימה והכל יכופר כלא היה, כי לא כלו רחמי, ברוך אתה הרוצה בתשובה. ואחרי כלות ימיו בטוב ובנעימים יזכה לג"ע להתעדת לנצח נצחים במקום שבעלי תשובה עומדין, ששם אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, עין לא ראתה אלוקים זולתך. וטוב לו שיחזור מיד ברגע קבלת המכתב ומיד יתחיל בתשובה ועוד באותו היום יתפלל מנחה ויחזר אחרי תפילין להניחן באותו היום. ועל כבודו הנני קורא מאמר פתגם הכוזרי, כוונתך רצויה, ובכן השתדל נא שיהיו גם מעשיך רצויים. והוא ע"י חזרתך לדת אבותיך. ירחם כבודו על עצמו ועל השכינה הקדושה המתייסרת בצער גדול ונורא ממעשי, ויחוס וירחם על הוריו הקדושים שאם שהם במעלה עליונה בג"ע בהיותם נהרגים על קידוש השם, מ"מ מה מאד גדול צערם מבנם שכך עלתה לו, וע"י פעולתו הטובה יגרום להם נחת רוח גדול ונורא. אלא אל יתעלם מן הדברים הטובים והאמיתיים שכתבתי ואל יתבייש משום נברא כי אין להתבייש מאיש זולתי מהבורא יתברך שמו. ובזה אסיים בתקוה ובתפילה כי יערה השם רוח טהרה ממרום על כל הרוצים לעבדו באמת ובאמונה".

איש מנעוריו

בהנהגה זו של נטילת אחריות ותחושת השתתפות בגורל הכלל, ברווחתו הגשמית ובהצלחתו מפח יוקשים של מכשולות רוחניות, נהג עוד בימי חורפו^ט, שכן עוד בבחרותו ויגבה ליבו בדרכי ה', ובהיותו עול לימים קיבל עליו עול תורה וחסידות, כאחד הגדולים אשר בארץ, וכבר העיד הגה"צ ר' חיים פרידלנדר זצ"ל, מה שראה בבחרותו, בביקוריו בבית הכנסת הגר"א בת"א, רבינו והוא נער, יושב לבדו קבוע בכותל המזרח, ושונה לעצמו וכל הופעתו כאיש ותיק ורגיל.

וכך הוא כותב במכתב פרטי לידידו הגה"צ ר"ל זוסמן זצ"ל מיום יד בסיון תשי"ד:

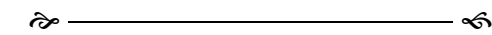
אודות מה שכתבת בדברי הגר"א והרש"ש זצ"ל עדיין לא הספקתי לעיין בזה ובימים הקרובים בלג"ד אכתוב לך מענין זה כי השבוע לא הייתי כ"כ בקו הבריאות ובשבוע שעבר הייתי עסוק שני ימים תמימים בהצלת ילד קטן שנפטר ל"ע אצל בן ישיבה עני, מידי המנתחים שרצו לחתוך אותו ואחרי מאמצים על אנושיים הצלחנו ב"ה להוציאו שלם מידיהם והקבורה היתה בליל חמישי בחצות הלילה. יומיים לא התפללתי מנחה וכמעט שלא אכלתי.....".

בלא ספק רובי מעשיו אינם ידועים לנו שכן לא היה אצלו זר מן הפרסום ולא מתועב מהמוניות, ואצ"ל שכל דבר שיש בו סרך של לשה"ר, לא יעלה על פיו ולא יזכר ולא יפקד^{טז}, ועדין מהמעט שהצלנו יש לנו ללמוד על מהותו של רבינו, כצדיק יסוד עולם המבקש להכריע עצמו ואת הרבים לכף זכות ואשר חלקו של היחיד וגורל הוא חלקו וגורלו^{טז}.

עושה משפט וצדקה לכל עמו

וכבר ידוע צדקת פזרונו רב טובו לבית ישראל, ורבים שהיו נתמכים מידו ומכמה קופות שהיה מנהל, וכ"ז בעין יפה ובפנים מאירות כשהוא משתדל להלך כנגד כל איש ואיש^{טז}. ועוד חזון למועד לספר כל סגולתו בתחום זה. והנה גרגרים בראש אמיר:

אשה קשישה אחת והיא מפליטי גולת רוסיה, הופיעה יום אחד לעת הצהרים בבית המדרש תפארת ציון. מלבד שפת מדינתה ידעה מעט אידיש רצוזה, והיא בשפתה הדלה מספרת שהיא מתגוררת ברמת גן, ואין בחדרה כלום, לדבריה היא באה לבני ברק בתקווה שיהודים טובים יעזרו לה, ושאלתה: מי כאן הרב. נערי הישיבה

^ט במודעת ברכה לאירוסיו בשנת תש"ה מתארים אותו סגל חברותו אנשי ירושלים: לוחם מלחמת ה' עומד בפרץ!
^י פורסם בישורון מ עמ' תפה.

^{טז} והנה דוגמא יפה לדבר: בני ביתו של רבינו ידעו על חיבתו לספרים, ספרייתו היתה גדולה עשירה ומגוונת, וחיבה יתירה הגה לכל חיבור וחיבור. אירע ואחד מנכדיו ביקש להביא לפניו שי למורא, והגיש לו חבילת ספרים ממחבר אחד שוכן עפר, ספרים שלפי סגנונם, היה בהם לעניינו. כשהביא הספרים לפניו, פטרו רבינו באמרו כי אין לו צורך בספרים, סתם ולא פירש. כיון שהדבר היה תמוה, ביקש הנותן טעם לדבר ממכירי רבינו, עד שפגע באחד שסיפר כי לעת האחרונה נמצא מכתב מאת הגר"י סרנא והוא ממוען לרבינו, וממנו יש ללמוד, כי לפני עשרות בשנים, כשאותו מחבר התמודד על כסא הרבנות בעיר ואם בישראל, רבינו שהכיר את ספריו ואת פסקיו, חשב שיש מכשול בדבר, ופנה לכל הגורמים המשפיעים בדבר וביקש למנוע את רבנותו, (ולא עלתה בידו). וכנראה מהטעם הזה לא רצה לקבל את הספרים. והנה מלבד שלולי מכתבו של הגר"י סרנא לא היינו יודעים לעולם על אותו עסק, עוד יותר יש להשתומם על תגובתו של רבינו: זו אצ"ל שלא דיבר בגנותו של אותו מחבר, אחר שכבר אין שום תועלת בדבר, ואף זו אצ"ל שלא רמז למביא הספרים שיש לו איזה היכרות עם המחבר ושמוטב שלא להרחיב בה, **אלא אף בפניו לא היה שום רושם על היכרות מוקדמת, פניו היו חתומות לגמרי** כביכול זה לו לראשונה שהוא רואה את הספרים, ואיש לא היה מעלה בדעתו שהוא בקי בהם וידוע את טיבו של המחבר. תא חזי גודל זהירותו העצומה בשמירת פיו ולשונו.

^{טז} ונפלאה זאת בעיני כל בני ביתו: הוא המשמר פיו ואזניו מכל דיבור אסור, איך עכ"ז עלה בידו להכיר בטיבם של אישים שנאתם ואיבתם והתפלגויותיהם השונות, וכשתמהו ע"כ בפניו, חתם בחיור ואמר: אני יודע...! ומאלפים הם הדברים שענה לשואל אחד ששאל, כיצד ינהג כשהוא נתקל בעיתון בדבר שיש בו משום לשה"ר: ולמעשה אולי מותר לקרוא את ענין הלשון הרע בעיניים ולא לדבר מזה אח"כ כלל, וכמובן לא להאמין, ולכוין בשעת הקריאה לתועלת, והתועלת היא בכדי לדעת איך להימנע בין הבריות ולתכנן אח"כ את שמירת הלשון, דהרי אם יהיה מנוחק לגמרי מהחיים היומיומיים ומהמתרחש (לדאבוננו) יכול אחר כך לצאת כשלון גדול לשמירת הלשון אם במקרה יתחיל לדבר עם מישהו אודות מישהו והוא לא ידע ששניהם הם משתי מפלגות (ושנאה רבה ביניהם רח"ל) וכדומה, ולכן בכדי לתכנן את ענין שמירת הלשון שיהיה הכל כדין, צריך כן לדעת מהמתרחש, וזהו ענין התועלת שבכאן.

^{טז} הנה למשל גלויה אחת משנת תשי"ט שמצאנו בין כתביו, והיא ממוענת אליו מזקן אחד שהיה מנתמכו. מסגנון בקשתו, יבין הקורא, שרגיל היה שדבריו נשמעים ומתקבלים: "...החבילה של סוכריות ממנים שונים שהבטיחני להנות אותי בהם ואף גם חבילה של ירקות והעיקר תפוא" של עכ"ם וכן אורז נקי. ובקשתי שיזרז למלאות שאלתי ובקשתי וישלחם ע"י חברת אר"י ולארזם היטב. הסוכריות יהיו מענטא, חמוצות, דבש, גם שוקולד מבלי חלב....".

הצביעו על רבינו שהיה אז בשעת המנחה, והיא המתנה עליו. בצאתו ניגשה אליו ושפכה את ליבה במעט המילים שעלו בפה. רבינו הוציא פתקה רשם את כתובתה והבטיח לטפל. תיכף ומיד קרא רבינו לשנים מבני המשפחה ("ולא אחד מפני החשד") וביקשם ללכת לראות את מקום מגוריה ולעמוד מקרוב על תנאי מגוריה. בדקו ומצאו כדבריה, ורבינו שלח לחדרה ריהוט המצטרך.

בדברי מספד אחד מיטתו סיפר חכ"א, שבהיותו בחור בישיבת תפארת ציון, היה מתראה עם רבינו בקשר לשאלות שונות שהיה מציע בפניו, בהיותו בן עניים היו מנעליו בלים וקרועים. יום אחד מודיעו רבינו, כי בביתו נתקבלה חבילה עבורו מאחד מקרוביו ממדינת הים, כשהוא אינו יודע מי השולח ומה תכולתה. מילדות שהיתה בו התפתה אותו הנער והאמין לדברים, בא ונטל החבילה, ומצא בה זוג נעליים משובחות. אחר איזה ימים גילה הדבר לכן כיתתו, והלה חלק עמו, שאף הוא קיבל מרבינו הודעה בסגנון זה, ובחבילתו היה צרור מעיל לימי החורף, במקום זה שבלה מזמן.

ולא רק בממונו היה רבינו עושה ומעשה, גם כוחו וזמנו היקר לו מכל נתן לטובת הנצרכים לכך. והנה עובדה אחת משנותיו האחרונות: בשנת תשס"ט עתיד היה מר גורג' בוש לסיים את כהונתו כנשיא ארה"ב. ביום אחד ללא כל הודעה מוקדמת, דופק בדלתו של רבינו יהודי שחזותו כאיש המוני, וזה לו לראשונה בביתו של רבינו, והוא מבקש להכנס כי דבר סתר לו. משפגש ברבינו, שוטח בפניו תכנית מסודרת כיצד לחלץ את האסיר היהודי המפורסם מר יונתן פולארד מכלאו שבארה"ב שם הוא אסור שנים רבות. לפי הצעתו, יבקש רבינו מהגר"ש אלישיב זצ"ל ומהגר"ע יוסף זצ"ל שיבקשו המה מראש הממשלה, שיבקש הוא מנשיא ארה"ב, אחרי שבלא"ה עוזב את תפקידו, למה לא יחוס על אותו אסיר יושב חושך וצלמות. רבינו שמע את דבריו בשים לב, אע"פ שכאמור לא הכירו ולא היה לו שום יחסים מוקדמים עמו, וביקש מאחד מבני ביתו, להשיג את מספר הטלפון של הני תרי אריותא על מנת לבקש מהם לעשות כדבר אותו הילך. משנכח רבינו שלא יעלה בידו לשוחח עמם באופן זה, נענה ואמר כיון שכך, נקום ונעלה ירושלימה. לא הועילו כל הפצרות בני הבית שיחוס על כבודו וזקנתו, ולא יוגיע את כוחו בדבר חסר סיכוי. והוא כדרכו לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום. לכבודו קיבלו הגריש"א בשעת לימודו, והידרו בקימה מלא קומתו. אח"כ נודע שהיתה זו ההתראות הראשונה של רבינו עם הגריש"א, יש להניח שהיו לו לרבינו איזה ספיקות שהיה שמח לבררם בהזדמנות זו, אך הוא פתח מיד בענין עצמו. משם נסע לביתו של הגרע"י, גם שם שטח מיד את הענין לשמו הגיע. לא אפונה שרבינו ידע כמה מעט הסיכוי השתדלות זו, על חשיבות זמנו יודעים הכל, ואע"כ שנגע הדבר לנפש מישראל לי צעה ותושיה, לי גבורה.

כיוצ"ב כשהתפרסם שכמה תלמידי ישיבה נקלעו לעסק ביש ויושבים במאסר במדינת יפן. ומה לו ולהם, הם לא ביקשו את עזרתו, משפחתם לא נמנית על אנשי קהלו, ואף לא יצאו לשם בשליחות של כלל ישראל, ואע"כ סבלם נגע לליבו עד שהוא פעל רבות על אישיות נודעת, והרבה עליו דברים בכתובים ובע"פ, שייסע ליפן ליתן 'עדות אופ' על אותם בחורים ובכך לחלצם ממיצר.

קורא בצדק שופט באמונה

כאיש פרטי ונבדל בכל דרכו, מצא לו רבינו כלי ראוי ומועיל, לעזור ולהתריע ולבקש תיקון, במקום שמצא לנכון, אם במכתבים פרטיים אותם שיגר ליחידים ולרשויות ואם במכתבים לעיתונים וכתבי עת תורניים⁷¹. הנושאים אליהם התייחס הם מגוונים, מהלכות דעות ומידות ועד תקנת רבים למלטם מפח יוקשים, ובכל אלה לא בוש מהמלעיגים עליו בעבודתו הקדושה.

כשקרא בכתב עת פלוני שקוראיו נמנים על חוגי הת"ח, תיאור על דרכו של גדול אחד לזרוק מרה בתלמידיו בשעת שיעורו בביטויים חריפים, עמד ושיגר את הדברים הבאים לשם פרסומם:

"...עד היום ידעתי כי כשאומרים לאחד גנב ועם הארץ, או רק גנב ורק עם הארץ, עוברים על איסור דאורייתא לאו של ולא תנונו, ואם זה ברבים עוברים גם על איסור מלבין פני חבירו ברבים שאיסורו ועונשו חמור מאד מאד, ואסור גם בדרך שחוק כמו שכתוב בספר חובת השמירה למון הח"צ זצ"ל בפרק המתחיל הנה עד כה וכו'. וכפי המצוטט בירחון הנכ" שם נראים הדברים לגמרי אחרת. ואם כן מי הם הראשונים או האחרונים המתירים כל זה בשופי המחכה לתשובה ידידם..."

בעבודתו זו לא נשא פני איש, ויהיה כגובה ארזים גובהו. כך למשל בשנת תשי"ד, כאשר קרא איזו שיחה המיוחסת לגדול אחד ובה דברים שלדעתו יש בהם לפגוע ביסודות אמונתנו, בדברים דקים מן הדקים, והוא עול לימים אבל יושב בסתר המדרגה ובחכמת הקבלה יתלונן, והוא משגר מכתב למערכת: "...מצאתי חובה בנפשי לכתוב את השורות הבאות, בקשר לדברים שנתבנו... מבלי להכנס בפרטי הבירור אם הדברים שנכתבו שם יצאו אמנם ככתיבתם מפי הגה"צ ז"ל הנ"ל, והיוו את מהלך מחשבותיו בדברים העומדים ברומו של עולם כאלה, אשר גם אז היתה החובה להוכיח את שלילתם לפי ההלכה המסורה בידינו שכל מקום שיש וכו', או אם רק איזה תלמיד טועה שלא עמד על עומק כוונת אומרם, העתיקם ככה, אשר לזה הדעת נוטה יותר, לאשר הטעות מצויה במדה מרובה בדברים ומושגים רוחניים דקים מן הדקים כאלה. ואם כל רצונו הטוב של אומרם שהדברים יובנו בהחלט הרי לפעמים אין זה תלוי ברצונו אלא בתכונות ורגשי כלי הקבלה של המקבלים... והעיקר בזה הוא שצדיק באמונתו יחיה, וכמה יש להצטער על כל הוספה בשבוס הדיעות והאמונות הישורות, אפילו שלא במתכוין, בתקופתנו אנו ששבוס הדיעות גבר כ"כ בלא"ה".

לתקנת רבים

ומדברים שבכבשונו של עולם עד תקנת עם שבשדות, לכל אלה נתן ליבו וחילו, וכך בשנת תשל"ד כאשר עלתה הצעה להאריך את שעות הקיץ גם לימי החורף, והיוצא מכך שזמני עלוה"ש והנך החמה מתאחרים מאד, ובכך פועלים המשכימים לעבודתם יאלצו להתפלל באופן קבוע קודם נה"ח, לא נח ולא שקט וביקש להעביר את רוע הגזרה באמצעים שונים. ואף שיכל לפטור עצמו בכך, שאין הדבר נוגע לו, אין לו השפעה בחוגי השלטון, אינו נמנה על שום מפלגה שיש לה נציגים ברשויות, ועכ"ז ואע"כ. וכך פרסם קריאה פומבית מע"ג כתב עת תורני עממי, תחת הכותרת: גזרה על התפילה. הדברים נוסחו בהתאם. ואלו מקצת מדבריו:

"...המלחמה של התגברות הרוח על החומר היא בעצם מלחמה תמידית הנמשכת בכל משך חיי האדם והאדם צריך להיות ער לה תמיד גם כשמהלך החיים נמשך לכאורה בקצב הרגיל ללא תמורות כל שכן כשנקלעים למצבים מיוחדים הדרושים כוונות מיוחדות להתמודדות זאת. כלפי מה הדברים אמורים בקשר לגזרה החמורה של ביטול התפילה התלויה ועומדת להתחולל על ראשינו בחדש הבא. ולמרות שאין לה אח ותקדים הרי אין הציבור לעת עתה ער לה כלל, בנקטו בכלל של דיה לצרה בשעתה, אך יעמוד לפניה אין אונים ביום התחלת הגזרה. המדובר הוא בהזזת השעון קדימה בשעה אחת במחצית חודש ינואר הבא דבר שהממשלה כבר החליטה עליו. והרי זו גזרה על רבבות הפועלים והשכירים המשכימים לעבודתם שלא יוכלו לקיים מצוות הבורא של הנחת טלית ותפילין ותפילת שחרית לפני צאתם לפעלם. והמתפללים שיצאו איפוא לעבודתם לפני התפילה יצטרכו לערוך תפילה חטופה וקטופה במחסני החירות וחדרי ההלבשה של מפעלי העבודה ללא תפילת ציבור תקינה וללא קריאת התורה. כל הפניות עד הנה לדחיית מועד ההזזה בחדשיים הושבו ריקם ובמקרה שהגזרה אמנם תבוצע הרי על צבור רבבות השכירים שלהם בפרט נוגע הדבר ישירות להבין את המצב שאילו נקלעו שהוא מלחמת הרוח על החומר ולעמוד על נפשם בגאווה ולא להיכנע אלא להופיע לפעלם באותו זמן שהופיעו לפי השעון הישן וכלומר באיחור של שעה לפי השעון החדש. ישמור כל אחד על המנין והזמן המותר על פי ההלכה, שבו ולפיו נוהג הוא להתפלל מדי יום ביומו ללא איבוד עשתונות, כמו כן מתפללי הותיקין המובטחים מפי חז"ל ברוח קדשם כבני עולם הבא והמובטחים גם מכל היקף בעולם הזה אל יסוגו אחור להקדים ולהתפלל בזמן שבו יוצאים רק בדיעבד ואל להם לאבד את המצוה היקרה שבידם, נזכור כולנו את עצת גליית הפלשתי שבכדי לנצח אותנו תיכנן מקודם מבצע התשה של ביטול קריאת שמע של שחרית וערבית במשך ארבעים יום (סוטה מ"ב), נציין לפנינו שקיום או ביטול הגזרה תלוי בנו אם ניכנע, הדבר עלול להיעשות לתקדים גם לשנים הבאות, ואם כל הציבור יעמוד כחומה נגד זה ויפיע לעבודתו באיחור שעה, הרי הגזרה בודאי שתתבטל לאחר עבור זמן קצר וגזרתא עבידא דבטלה. והיות ויש עוד פחות מחודש ימים להפעלת הגזרה לזאת מתבקש כל הציבור לעשות כל אחד ואחד כל מה שבידו לשם דחיית הדבר לחדשיים וזה על ידי שיגור מכתבים וטלגרמות ופניות אישיות אם ביחידות או במשלחות לכל הנוגעים בתכנון גזרה זאת מקרב הממשלה".

⁷¹ ובמענה לאחד מבני ביתו, שביקש למונעו שאולי הוא בכלל זקן ואינו לפי כבודו, השיב, מזקנים אתבונן הגרא"ח נאה זצ"ל והגרי"מ טוקצ'נסקי זצ"ל שנהגו במנהג זה לשלוח מכתבים לעיתונים, ולא טוב אני מהם.

והנה אם באנו לתאר את כל השתדלותו של רבינו לתקנת הרבים יקצר המצע מלהשתרע, ומהם הזקקים אריכות דברים, והרי מעט מהם וללמד על הכלל כולו יצאו: בשנת תש"ט (והוא כבן עשרים ושתיים!), הבחין במגמה חדשה והיא עריכת ברית מילה בבתי חולים ע"י רופאים, הוא ראה בדבר סכנה גדולה וממשית על המשך קיום המצוה כדינה וחילול צביונה. והוא שולח מכתב לאחד מרבני ישראל, ומפציר בו לעשות הכל כדי לתקן בעיה זו; בשנה זו הוא משגר מכתב לעיתון דתי, בו מבקש להמנע מהדפסת דגלים לשמחת תורה כשעליהם מופיעים שמות הקדושים מחשש בזיונם; בשנת תש"י מצא ידיעה בעיתון אחד כי בספינה השייכת לחברה ישראלית, מת אחד מהנוסעים והוא ילד. וכמנהג הספנים, בהעדר אמצעים נאותים להחזיק את הגופה באניה, השליכוהו המימה. רבינו שיגר מכתב למערכת בו הוא מוחה בתקיפות רבה על התופעה והעומד מאחוריה; בשנת תשי"א, הוא משגר מכתב להנהלת העדה החרדית ובו הצעה מפורטת כיצד להיערך לאספקת פירות וירקות בשנת השמיטה, לטובת שומרי שמיטה למרות הגבלת המדינה על יבוא. וכך גם בשנים מאוחרות יותר: כשמצא שינויים בסדרי הקבורה שיש בהם משום עקירת כמה מנהגים עמד והתריע, כשהתחדשה סוגיית קבורה בקומות, שלח כמה מבני ביתו להעביר רוע הגזירה ופרסם כמה מכתבים בענין זה; כשוגנב לאזנו על תכנית לבנות בית כנסת ע"ג מקוה של נשים, שיגר מכתב אישי לרשויות ולא נח ולא שקט עד שקיבל הודעה רשמית על ביטול התכנית, כשהבחין שנוסח ההית"ע בבנקים השתנה ע"י הרה"ר בכמה פרטים שלדעתו מקלקלים את ההיתר, לא הסתפק בעריכת הית"ע לעצמו, אלא שיגר מכתבים רבים לכל הנוגעים בדבר, ובעצמו קם ונסע להפגש עם מי שלדעתו יש ביכולתם לתקן. וכל אלה הם דוגמאות מספר, והרי הם כצביון עבודתו בכל חייו, אשכח זוטרי שקיל, אשכח רב רבי שקיל. כולם מרועה אחד ניתנו, א"ל אחד נתנו.

ציון דורש אין לה

והימים ימי בין המצרים, ואין אנו רשאים לפטור עצמינו ולו במעט מלתאר בשרד עבודתו הכבירה של רבינו בימים אלה. מלימוד וליבון כל פרטי הדינים, הלכות המסורות מדחז"ל, ומנהגי כל עדות ישראל ועד סדר יומו שלו בלימודו ובתפילתו, אומץ חסידותו ותוספת פרישות שקיבל עליו בימים אלה. ויהי לפני כשנתיים ימים, ובעוונות, תכפו עליו חולאים ויסורים, והוא שווה בבית החולים. פניו מפיקים צער ונפשו עגומה והוא נאנח בשברון מתנים: הכאן? ! במקום זה, אשה בתשעה באב...?! והתעוררו השומעים ונתנו על ליבם את שהיה יסוד בכל עבודתו התמה והשלימה: לגבי עבד ה', אין בין תשעה באב למועדים אחרים. ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה, ובכל יום ויום תן לו מברכותיו שלו. ואם פשוט לכ"א, שעבודת מועדים וימים טובים מופרעת בשעות במקום כיו"ב, הוא הדין והוא הטעם לזה המבקש לעבוד את קונו לעשות משפטו דבר יום ביומו.

שר וגדול

אחרי מיטתו של גאו"צ זצ"ל שהיה מרביץ תורה לתלמידים פתח רבינו ואמר: "דוד המלך אמר בהספדו על אבנר (ש"ב ג' ל"ח): הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל. והנה להסביר כפל הלשון גם שר וגם גדול, יבואר בס"ד כי יש שני סוגי צדיקים גדולי תורה ויראה, יש אחד שהוא גדול מאד בתורה ויראה ובכל מדה נכונה, אך יושב בחדרי ביתו סגור ומסוגר ודבר אין לו עם אדם העיר וההוא בודאי הגם שיכול להתאים לו התואר גדול כי הוא גדול מאד בתורה ויראה, אבל השם והתואר שר לא יוכל להתאים לו, כי הרי שר הוא מלשון שררה ושררה צריך לקיים על אחרים, ואם אין אחרים המקבלים מרותו והשררה שלו אם כן על מי יקרא שר, והאדם הגדול הזה היושב סגור ומסוגר הרי אין לאחרים דריסת רגל אצלו על כן בודאי שלא יוכל להקרא בשם שר. אך יש גם מושג שאדם יקרא שר שיהיג שררה לגבי אחרים אך במהותו אינו גדול בתורה ויראה וההוא יקרא שר ולא גדול, ולכן הדגיש דוד המלך ברצותו להראות ולהשמיע מעלת אבנר שהיה גם גדול וגם שר...".

"הלא תדעו, כי שר וגדול, נפל בישראל...!"

"תם וישר יצרוני"

בתשלום השנה לפטירת רבינו הגאון החסיד רבי שריה דבליצקי זצ"ל
מאת נכדו הג"ר חיים מרדכי דבליצקי שליט"א

'ויעקב איש תם יושב אהלים' ובתרגום: גבר שלם משמש בית אולפנא. וברש"י: אינו בקי בכל אלה, אלא כליבו כן פיו, מי שאינו חריף לרמות קרוי תם. 'גבר שלם' היה רבינו, איש האשכולות, גבר שלם ע"י ששימש בבית אולפנא בכל חלקי התורה; בנגלה ובנסתר, בדקדוק ובמסורה, במנהגים ובחסידות. גבר שלם בהרבה מחלקי העבודה; עבודת התפילה, עבודת החסד והמידות, דקדוק הלכה וחסידות. פה קדוש, קדוש ידיבורו וקדוש במאכליו ברובי תעניותיו. ועוד כהנה וכהנה וקצר המצע מהשתרע.

רבים וטובים עמלו כדי ליתן הגדרה ליסוד מרכזי באישיות מופלאה זו, יסוד אשר יש בו כדי להחזיק את בנינו הגדול ורב הקומות של רבינו זצוק"ל. ידידו הגר"מ שטרנבוך שליט"א הגדיר זאת כ'עבד השם'. אאמו"ר הגאון שליט"א עמד על יסוד נוסף שעליו היתה מושתתת עבודתו, הרגשותו ואמונתו הפנימית ש'בשבילי נברא העולם', והגר"פ ברונפמן שליט"א האיר את עניין ה'שוית' ה' לנגדי תמיד' שהיה שרוי בו רבינו יום ולילה לא ישבותו¹¹. אלו ואלו דברי אלוקים חיים, וכולהו איתנהו ביה, וכל מדה ומדה מהנ"ל משלימה אחת את השנייה. מאמר זה ינסה לתאר מדה נוספת, המשתלבת ביסודות הנ"ל, ומוסיפה להם תוספת אור מתיקות ונופך: **'איש תם'**.

חכמתו של יעקב – לקיחת הברכות במרמה – בחכמה, ואחיו של לבן ברמאות – לא מנעה ממנו מלהיות 'איש תם', 'אינו בקי בכל אלה'. ומעשה אבות סימן לבנים, איש חכם מחוכם היה רבינו, ויחד עם זאת 'איש תם'. במילי דעלמא וכן בעבודת ה' כשהיה צורך בכך, היה חכם¹², ובשאר מילי דשמיא היתה הנהגתו בהיפוך גמור: איש תם.

כל דבר הנזכר בתורה, בחז"ל או בשאר ספרים, אם זה איזה דין 'פעוט' או מנהג, ואם זה במעלות ויעודים שזוכה להם המקיים דבר פלוני או דברים היוצאים מקיום התורה והמצוות, היתה אמונתו בזה תמה ושלימה.

והנה שני דוגמאות 'קטנות' לדבר זה:

במק"א (כת"י) כתב רבינו דאף שכתבו הפוסקים שכיום אין מקיימים הדין של אמירת 'התכבדו מכובדים' בכניסה לבית הכסא כי אין אנו מוחזקים שמלויים אותנו מלאכים והוי כיוהרא, מ"מ נראה שמי שהוצרך לנקביו בין מעריב דליל שבת לסעודה, יאמר ד"ז, שהרי אז כו"ע מברכים למלאכים. וכל רואה עומד ומשתומם ואומר ברקאי, הלא גם אנו יודעים שמלויים אותנו מלאכים בליל שבת, גמ' מפורשת היא, ובכל ליל שבת אנו אף מברכים אותם ב'שלום עליכם', אולם יחיד היה רבי שריה, שבתום ליבו לא רק ידע דבר זה, אלא האמין והרגיש ממש בליוויים של המלאכים, וממילא גם זכה לחדש דינא דגמרא של אמירת 'התכבדו מכובדים'¹³.

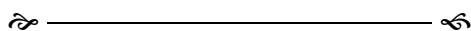
ידועה עבודתו באמירת פסוק 'שמע ישראל' וכו' ובפרט במילת 'אחד', שמתחילה היה אומר מילת אחד ב'ד' דגוש כהגייתנו ואז א"א להאריך ב'ד', והיה מכין ב'ח' וב'ד' הכוונות של 'בשמים ובארץ' ו'בד' רוחות' באופן א', ואח"כ היה אומר מילה זו שוב עם ד' רפה ואז היה מאריך ב'ד' ומנענע ראשו לד' רוחות, ומכין ב'ח' וב'ד' באופן שונה. דבר שהיה דורש ריכוז והתאמצות גדולה. זמן מה לפני פטירתו כשכבר קשתה עליו הנשימה, קרה שלא הצליח לומר האחד השני, אחר סיום התפילה אמר בכאב, 'כל המאריך באחד מאריכים לו ימיו ושנותיו, מה זה אומר שלא הצלחתי'. הנה כי כן הרגיש וחש בפשיטות שע"י שמאריך באחד הוא מאריך לעצמו את החיים, ואם משמים מנעו ממנו לעשות דבר זה, הרי זה כבר אומר משהו.

סמוך על שלחנו של מקום

והדברים הגיעו עד שמי שמים: בספרו 'אוצר נחמד' יש דרוש על ליל הסדר, ובו מאריך שבלייל הסדר אנו סמוכים על שלחנו של מקום. וכותב שם שאמנם בכל השנה אנו סמוכים על שלחנו של מקום, מ"מ בליל הסדר אנו סמוכים באופן מיוחד, שהרי זו הסעודה היחידה שהקב"ה אומר לנו, בתורה וע"י חכמיו, הוראות מדויקות מה לאכול, ובאיזה שיעור, ובאיזה צורה, ומאריך שם בסגנונו המיוחד והמלא מתיקות שכעת אומר לנו הקב"ה לאכול מצה ואח"כ אומר לנו לאכול מרור וכו' וכו', ומוסיף שם שהלא הראשונים למדו מזה דין (הובא בטושו"ע סי' תע"ז) שמי ששכח לאכול אפיקומן, אע"פ שכבר נטל ידי ויאמר הב לן ונברך, מ"מ יכול לאכול אפיקומן, דלא הוי היסח הדעת כי אתא דרחמנא סמכין.

וכידוע אצל רבינו לא היו דרושים בעלמא, כל דבר שדרש או כתב, את עצמו כתב, את הרגשותיו הנעלות ואת עבודותיו המפליאות ביטא. וכן נמצא ברשימה שערך לליל הסדר והפיצה לרבים, שכתב שם עשרות דינים מה לכוין בכל ברכה וברכה וכו', ובין הדברים כתב שם 'לכוין שאוכל משלחן המלך'. וכך ה' אצלו הרגשה מוחשית ברורה ומעשית של 'סמוך על שלחנו של הקב"ה'. – ה' אצלו הרגשה עילאית שהוא כביכול יושב על שלחנו של הקב"ה, כביכול הקב"ה מכין לו שלחן ואומר לו: שריה, עכשיו תאכל כזית מצה, שריה, עתה תאכל מרור, וכו'. ומתוך כך מקיים כל מצוות הלילה בדקדוקם הכי גדול האפשרי עם כל הרגשות הדביקות, הרגשה של 'בשבילי נברא העולם' הרגשת שמחה והתלהבות.

וכה כתב בתשובה לשואל אחד: את אשר ביקש כת"ר נ"י לסדר רשימה מה יש לכוין בכל ברכה וברכה בסדר ליל פסח, מה לפטור וכו', כי כמעט בכל ברכה יש כוונות יתירות, וכמובן שהכל רק לכתחילה, אבל בליל פסח הקדוש שבו מאירים מאורות עליונים בעצמה רבה בדרך נס, כל אחד ואחד מהמשתוקקים להרגיש, מרגיש זה

¹¹ וכבר נכתבו בענין זה דברים מפליאים ואין מן הצורך לכפול הדברים, רק ראוי לקבוע כאן מעשה ששמעתי מתלמידו הגר"י הלפרין שליט"א, למען יעמוד לימים רבים, וכה סיפר: בסוף ימיו נכנסתי לרבינו בחג הפסח, והיה ישוב ולומד, וכשדברנו אמר לי שיש לו צער מזה שטבל רק בער"פ, אך אינו יכול לטבול כל יום בימי הפסח מחמת חולשתו. שאלתי, ו'שוית' הרב כן יכול לקיים, וענה: שויתי זה לא בעיה!

¹² ומענין לענין באותו ענין; תמיד היה לפלא איך שרבינו למרות היותו פה קדוש בתכלית, ולא היה שייך לדבר לידו נדנדו דבר אסור, ואם קרה שדברו עמו דבר שיש בו לשה"ר היה אומר תיכף כדרכו בקיצור ובמתק לשון, 'לשון, לא מאמין'. ואף כשהיו מדברים עמו דברים הנצרכים מ"מ כשמגרר מילתא לדברים שלדעתו כבר אינם נצרכים היה יכול לעצור השיחה בהכריזו 'דברים בטלים', מ"מ היה מתמצא בעניני העולם והשייכות המפלגתית וכו' והיה יודע להלך לפי רוחו של כל אדם. וכמו שכתב בספרו אני לדודי על הפסוק 'ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו' וברש"י שם, שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב וכו', וז"ל רבינו שם: והנה מעשה אבות סימן לבנים והנהגה זו מלמדת אותנו ג"כ, כי בכל דבר ודבר אם אין אנו מסכימים לדעות ומחשבות חברינו שצריך להתנהג בדיפלומטיה, ולעשות כל מה שביכולת ששני הצדדים יהיו שבעים ממנו, וזו חכמה גדולה בהנהגה, שיהיה בבחינת כל אחד נדמה לו כאומתו, מפלגה זו תחשוב שהוא שייך לה, ואחרת שהוא שייך לה, ע"כ. ויחד עם זה המשיך שם, וז"ל: והוא ידע לכלכל דבריו במשפט ולהשמיע דברים ברורים במקום הנצרך וכו', עכ"ל.

עוד באותו ענין, בחדרו היה תלוי שלט וזה נוסחו: 'הערה, כאן לא מדברים על אדם, לא טוב ולא רע'. ותמיד היה לפלא, שהרי לא יתכן שלא יהיה איזה צורך לדבר מאיזה אדם, והגם שהיה נמנע מזה בתכלית וגם כשהיה מוכרח לדבר לאיזה צורך בדר"כ לא היה מזכיר שמו של האדם אלא מרמז עליו בכל מיני אופנים ומדבר בתכלית הקיצור, מ"מ לא שייך לגדור ש'כאן אין מדברים על אדם'. ושמעתי מחד מתלמידי ששלט זה נועד בעיקר לנכנסים לחדרו, שמיד כשיכנסו יראו השלט ותיכף יסכרו פיהם ולא יכשילוהו בשמיעת לשון הרע. ואכן השלט עמד מוטה לצד הנכנסים...

¹³ ולמעשה לא ראינו שנהג כן, ואולי עדיין חשש ליוהרא. ומ"מ כמה היה מעורר על דברי חולין בשבת, בפרט אחר מעריב בליל שבת, באומרו דאטו המלאכים המלויים אותנו צריכים להתעכב עד שנגמור דברינו, ואף לשמוע את כל דברי ההבאי, דברי חולין ודברים בטלים שאנו מדברים.

בנשמתו, וזה ממריץ אותו לרצון עז לקיים אז כל דבר ודבר בלכתחילה גמור, ויזכנו הית"ש להיות עי"ז דבוק בו ית"ש בכל ימות השנה ברוב עוז ותעצומות של קדושה בקיום כל דבר ודבר כדינו וכהלכתו ובעתו ובזמנו וכו', עכ"ל.

וכה דברי רבינו בחיבורו 'אחזק בידך' (כת"י, אחר שהאריך בשיטות הרמב"ם והרמב"ן בענין העמידה לפני ה' תמיד): הבאתי וכו' ממה שכתבו הספרים הק' איך שהאדם צריך תמיד להיות במצב של עומד לפני ה', ובעוה"ר דבר זה רפוי בידינו. ברוך השם וברוך שמו שיש הרבה מאד בעם ישראל לומדי תורה"ק ועמליה בכל חלקיה ומקיימי מצות בהידורים גדולים ובכל מיני חומרות וכן מתרחקים ונשמרים מלעבור ח"ו על תורה"ק אפילו על כל שהוא מדרבנן ומנהג טוב. אבל על פי רוב הכל נעשה בידיעה שטחית של מציאות השי"ת והשקפתו עלינו תמיד, אבל אין כל כך הרגשה שאנחנו עומדים לפניו ית"ש תמיד וכו', הרי כל אחד יודע שדבר זה רפוי בידינו, והרי צריכים להשתדל להגיע למדרגה זאת, אם לא למדרגה שתיאר הרמב"ן, לפחות למדרגה שכונת הרמב"ם עכ"פ לעתים מזומנים וידועים ועי"ז תהיה תקוה שנגיע גם למדרגת החסידים שמתאר הרמב"ן הנ"ל, ע"כ.

עוד כתב שם וז"ל: הנה קניית מידה קדושה זאת [של עמידה לפני ה' תמיד] נחוצה מאד מאד, ראשית כל, בכדי להיקרא באמת ובתמים בשם עבדי ה' ומבואר בזה"ק במדבר דף קצו א' בפסוק מי בכס ירא ה' שומע בקול עבדו, דצדיק שומע תמיד הכרוז שמכריזין עליו למעלה שהוא עבדא דמלכא.

וכוונת הזוה"ק לדעתי הוא, כי הצדיק שומע שמיעה רוחנית בנשמתו הפנימית שהוא עבד המלך ומרגיש במצפנו את גודל התביעה הנדרשת ממנו בעקבות זה, דהיינו להתאים עצמו, ע"י הנהגתו במעשה דיבור ומחשבה, להיות מעבדי המלך אל עליון ית"ש, ע"כ.

ראשו מגיע השמימה

ידוע הדבר שכל פעולה שאדם עושה בזה העולם, אם לטוב ואם למוטב, הרי הוא משפיע כוחות ואורות בעולמות עליונים והאריך בזה גם רבינו הנפש החיים. כתבי רבינו ודרשותיו מלאים בדברי התעוררות על דבר זה בכמה סגנונות, והנה במקום אחד כתב בלשון פשוטה ותמה, שצריך כל אדם לדעת שכביכול הוא מחזיק בידי חבלים ארוכים, אשר הקצה השני שלהם מגיע לעולמות עליונים בשמי שמים, וכל פעולה שהוא עושה כאן הרי הוא מנענע ומשפיע על עולמות שלמים.

רבים ראו כן תמהו כמה כוחות וכמה סבלנות יש לו לרבינו בעבודת התפילה, תמידים כסדרם דבר יום ביומו. להתכונן לפני התפילה, לומר הכל מתחילה ועד סוף מילה במילה ממש, וכל מילה חתוכה וברורה, ולא יתחלף מלעיל במלרע, ולא שוא נע בנח, לא יודגש הרפה ולא יורפה הנח. ובכל אמירה של אחד מהשמות היה מושך עוד יותר, כדי כוונתו, ודבר זה היה גם בכל ברכה וכדו'.

ומדי דברי בזה זכור אזכור, שהיה רבינו מקפיד מאד לברך 'אשר יצר' תיכף אחר שטיפת ידיו, ושמעתי שאף הקפיד שלא לדבר כלום עד שיברך, ופ"א בסוף ימי היה חלש אז מכדי לברך וביקש שיזכירו לו אח"כ. אחר זמן שכבר התיישב בחדר לימודו, ואינני זוכר אם כבר החל ללמוד ומ"מ ודאי כבר שבה אליו רוחו במידת מה, הזכיר לו אחד מהסובבים לברך, אמר לו רבינו, אני זוכר אבל עדיין איני יכול. והנה הלא מדובר בס"ה בברכה קצרה, אפי' בקצב של רבינו אין היא ארוכה אף לא כדי דקה אחת, אבל אצלו לא היתה שום ברכה בלי ישוב הדעת והתבוננות ועבודה, והיה צריך כוחות בשביל דבר זה.

אלא שתמיהה זו היא לאנשים כערכנו, אבל לאיש תם' היושב ומחזיק בידי 'חבלים' המגיעים לשמי שמים אין כאן כל תמיהה, שהלא כשאומר 'ברוך' הוא מושך בחבל שבידיו ונוסף כוחות ואורות בעולמות עליונים, א"כ ודאי יעשה זאת בחשק ובכל כוחו ובדקדוק עצום כי יודע ומרגיש באמת ובתמים איזו השפעה עצומה יש לכל מילה, וודאי יעשה כל מאמץ כדי שאכן ינסכו הכוחות כמו שצריך וכו'. אח"כ הוא אומר 'אתה' ואז נותן אורות וכוחות נוספים, ואח"כ אומר את ה' הנורא וכו'.

באיזה מכתב תשובה מתנצל רבינו על איחור התשובה וז"ל: היו לי מיחושים על העיניים ומשום זה נשתהה תשובתי, **וכעת ב"ה עבר הכל בבת אחת ע"י התפלה שהתפללתי**.

כך בפשטות חי רבינו באמונה תמה וזכה בבוראו.

וכה דבריו בספרו 'אני לדוד' (עמ' צ"ז): הנה מגמתי היתה לפני אלול תש"ל שבכל יום ויום מימים קדושים אלו אכתוב מה שעלה ברעיוני בבחינת עבודת היום ההוא, אך הנה באה ונהייתה צרה גדולה בהתחלת ימי אלול שנחטפו כמה אירונים ע"י הרוצחים הפראים הערבים ובתוכם הרבה מאחב"י אנשים נשים ויונקי שדיים וכמה ת"ח גדולים ואנשי מעשה ונשים צדקניות, והובלו כולם למדבר בעבר הירדן ושם השאירו אותם באירונים בחום הלוהט, ולולי ה' שהיה להם כבר היו נהרגים שם וכו', **והמאורע הזה בלבד הכל והתחלתי בתפילות ודברי הצומות וזעקתם וקברי צדיקים ומירון וכו' ואי אפשר היה לחשוב מענייני אלול וכו'.** אך הרי צריכים להתכונן ולכן התחלתי היום י"ג אלול לכתוב שוב ואכתוב מקודם במה דברים קטנים וכו'. עכ"ל.

הרבה אפשר ללמוד מדברים אלו על עבודת ה' של רבינו, על השתתפות בצרת השני, ועל דרגתו של אברך בן ארבעים וארבע אשר קולמוסו פלטה דברים אלו, ואכ"מ רק לענייננו, האמונה הפשוטה והמעשית שהתפילות והתעניות יגרמו לחילוף החטופים. לא המדינה על זרועותיה הצבאיות והמדיניות, וגם לא סמך על כך שרבות שומרי תו"מ ובתוכם הרבה תלמידי חכמים וגדולי ישראל יתפללו על מצב חמור זה, אלא הרגיש שיתכן שהכל תלוי בתפילותיו שלו עצמו - אברך צעיר אחד מבני ברק, וע"כ אותו אברך עוזב את כל עיסוקיו¹¹ ומפנה עצמו בכל כוחו למטרה זו, כי כעת א"א להתעסק בכלום מלבד בהצלחת נפשות של חילוף החטופים.

בדרשותיו לימים נוראים דיבר כמה פעמים על הענין להיות בגדר 'רבים צריכים לו' בכל מיני אופנים, וכה דבריו בספרו 'עת לדרוש' (ימים נוראים עמ' כח): ואם כן אם האדם יעמיד עצמו בגדר 'איש שרבים צריכים לו', ממילא יוצא הוא מגדר יחיד ונכלל בתוך בחינת הדין דרבים ויצא זכאי בדינו. והנה בגדר 'רבים צריכים לו' אין הכוונה דוקא שישתדל להיות איזה עסקן ציבורי או אפילו במדרגה יותר גבוהה שיהיה איזה מורה הוראה כללי וכדומה, בדודאי שזה נקרא 'רבים צריכים לו' באופן הנעלה, אבל למעשה כל אדם מ ישראל יכול להעמיד עצמו ולהכשיר פעמייו בכדי להגיע למדרגה כזאת שיקרא 'רבים צריכים לו', ואפילו בהיותו יושב בקרב ביתו ודבר אין לו עם אנשי העיר. הכייד, אם יקבל אדם עצמו לשפר את ענין התפילה אצלו שתהיה ככוונת הלב ובהסרת המחשבות הזרות עד כמה שאפשר, וכמובן בצירוף קיום כל ההלכות והדקדוקים התלויים בענייני ודיני התפילה ושמידת הזמן המובחר וכו' וכו', **הרי כבר נחשב הוא כ'איש אשר רבים צריכים לו', כי אז נעשה הוא המחלק את השפע העליון היורד ע"י מצות התפילה, ומחלק אותו לכל השאר,** וכמו שכתבו הספרים הק' כי מאחר שהאדם הוא חלק אלו' ממעל אחוז בשרשרות הקדושה על ידי השתלשלות נשמתו ממדרגה למדרגה הרי הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וימשיך שפע הברכה אל המדרגות התחתונות עד שיגיע ויחול עליו דרך הסולם ויהיה הוא מקום ומושב לקבל השפע וממנו יתחלק לכל העולם וא"כ אין לך רבים צריכים לו יותר מזה, עכ"ל.

ודברים אלו נאמרו לא לעצמו בלבד אלא בדרשה לרבים, באמונה שלימה וטהורה שיתכן שכל השפע שיש בעולם מתחלק מאיזה מתפלל הנמצא בביהכנ"ס תפארת ציון'.

קטן שבהם מחיה מתים

בהקדמתו לספרו 'זכרון בצלאל' שהו"ל בשנת תשל"ז בהיותו כבן חמישים, כתב רבינו וז"ל: בין שאר היעודים שלעתיד לבוא שלקראתם אנו מצפים, מצפים אנחנו גם לתחיית המתים, ודבר זה הוא אחד מעקרי הדת וכו'. אמנם דבר ידוע ומפורסם וכלל גדול הוא, כי לשם מילוי כל היעודים של לעתיד לבוא אין לנו לשבת בחיבוק ידיים ולחכות למילוי היעודים מבלי לעשות שם פעולות אשר יקרבו את קיומם, ספר הזוהר ושאר ספ"ק מלאים מזה שעלינו לעשות כל מה שבידינו בבחינת איתערותא דלתתא ואז יעורר זה את האיתערותא דלעילא להשלמת היעוד אשר עברו אנחנו עושים את ההתעוררות וכו'.

¹¹ ידוע גודל עבודתו לקראת הימים הנוראים שהיתה מתחילה מט"ו באב, ושהיה מרבה לעורר שכל אדם יתכן מראש את כל עיסוקיו שלא להתעסק באלול בשום דבר זולת בתורה ועבודה.

ומה שניתן בידנו לעשות הוא גם בשטח המיתה הרוחנית וגם בשטח המיתה הגשמית. בשטח המיתה הרוחנית ניתנו בידנו אמצעים מושלמים למנוע אותה ולהסירה ממנו באופן מוחלט וכו'. ובשטח המיתה הגשמית אם כי אין בידנו האמצעים לפעול באופן ישיר לתחיית המתים ממש חוץ מקדושי עליון בזמן הנביאים והתנאים הק' בבחינת קטן שבכם מחיה מתים, אבל עכ"פ ניתנו בידנו אמצעי האיתערותא דלתתא שעל ידי התגברות אמצעי האיתערותא דלתתא מצידנו עד סוף מידת אפשרותנו מובטחים אנו שאלוקינו י"ש יגמור הדבר לטובה בשלימות המוחלטת שאין אחריה שלימות.

מה שניתן בידנו למניעת מיתה רוחנית ולהסרתה ממנו באופן מוחלט, הוא ע"פ מה שמצינו לחז"ל בירושלמי שקלים, ורבי יוחנן מאי כולי האי דבעי דימרון שמעתא משמיה, ואף דוד ביקש עליה רחמים שנאמר אגורה באהלך עולמים וכו', וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי וקים לעולמים, אלא כך אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע אזכה שיהיו דברי נאמרין בבתי כנסיות וכו' וכל ת"ח שאומרים דבר הלכה מפיו בעה"ז שפתי דובבות בקבר והאומר שמועה בשם אומרה יראה בעל השמועה כאילו עומד כנגדו, ע"כ. הרי לנו דע"י השארת דברי תורה שיאמרו משמו וכו' הר"ז כא' נשאר חי וקיים לעולם והמיתה הרוחנית לא השיגתו וכו'.

וגם למי אשר לא חונן בכוח של כתיבת וחיבור ספרים בחידושי תורה, גם לו יש עצה ותושיה להקרא חי לעולמים, ע"י השארת איזה דבר ששמו יקרא עליו, אם במפעל של צדקה וחסד, או בהנהגה טובה, תקנה טובה או מידה טובה ששמו יזכר עליו תמיד וכו'. ועי"ז יוכל האדם להסיר את המוות הרוחני ממנו והלאה.

ואת המוות הגשמי, הגם שאין בכוח בן אנוש להסירו וכו' אבל הלא בידנו עכ"פ להרחיק את יום בואו וזה ע"י קיום כל הדברים שחז"ל המליצו עליהם שהם מאריכים ימיו ושנותיו של האדם וכו'.

ולגבי תחיית המתים ממש וכו', קיימת בידנו רק אפשרות של איתערותא דלתתא, והיא ההשתדלות התמידית והקבועה לעלות במעלות הברייתא הידועה דרבי פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי וכו' שברום מעלתה מגיעים לידי רוח"ק המביא לתחיית המתים וכו'. ע"כ דברי רבינו.

וכשנתבונן במאמר מפליא זה, הרי כביכול כמעט לא חידש כאן רבינו דבר, רוב ככל הדברים הם מדברי חז"ל. אמנם כשנתבונן שנית, עצם כתיבת המאמר היא חידוש עצום, עצם העניין לקבץ לפונדק אחד דברי חז"ל הנוגעים לתחיית המתים, לסדרם בסדר נאה ולהוציא מזה מסקנות מעשיות. אמונה תמימה ואמיתית שכל אדם יכול להחיות מתים בבחינת מה, הוא החידוש הגדול והנורא היוצא ממאמר זה.

וכך יושב אברך כבן חמישים בביתו בבני ברק, קם לפנות בוקר ומאריך ב'אחד' בכל מידת האפשר, וברי לו שכעת הוא גם מאריך לעצמו את החיים [ואכן זכה לכך בכמות ואיכות]. אח"כ כותב חידושי תורה, ומרגיש שכעת הוא מחייה עצמו מבחינה רוחנית לעולם. וממשיך להשתלם במעלות דהברייתא דרבי פנחס בו יאיר, ובעיקר יגע בתורה [כמש"כ שם רבינו] ומרגיש באותו רגע שהוא גורם כעת לדברים שבזכותם, בזכותו, יתכן שתיכף יקומו שכני עפר.

ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה

מעלות אלו של 'עבדות' בשבילי נברא העולם 'שוית' ו'תמות', השפיעו הרבה גם על תורתנו בכמה וכמה מישורים.

ראשית על היקפו העצום ורוחב ידיעותיו. במאמרו על הגר"ד בהר"ן זצ"ל מתאר רבינו איך שכל תנועה אצלו הייתה מחושבת ע"פ ההלכה, ומביא שם דברי החזו"א זצ"ל שאדם צריך להגיע למדרגה שלפני כל תנועה שלו הוא מתייעץ עם ד' חלקי השו"ע, וממשיך שם רבינו שעלינו להלהיב את הציבור להגיע למדרגות כאלו, ואמנם, כותב רבינו, ששבביל להגיע לד"ז דרושה ידיעה מקיפה בחלקי השו"ע, מ"מ מי מעכב בעד אדם לקבוע לו סדרים מועילים שבהם ירכוש ידיעה זו.

כך בפשטות כותב רבינו, מי מעכב על ידו לקבוע לו סדרים שע"י ירכוש ידיעה בד' חלקי השו"ע, כביכול כמה פשוט ד"ז. אין זה שרבינו לא ידע שיש קשיים וכו' וכו', ידע גם ידע ואף חווה מהם על בשרו, אבל **היתה לו אמונה תמימה שאם הקב"ה נתן לנו תורה, והיא סוכמה להלכה בשו"ע, על כרחך שכל אדם יכול לדעת את כל זה, רק שישב וילמד, בפשטות בלי חשבונות**^ט.

כמו"כ השפיעו מידות אלו גם על התעסקותו בחלקים שונים של התורה, כגון חיבורו 'פלגי מים', חיבור זה מברר להלכה ולמעשה כל דיני תעניות גשמים, לחיבור זה היתה מטרה שיחזרו לנהוג דינים אלו שהם דינא דגמרא ונפסקו בשו"ע, וכבר לא נוהגים בהם שנים רבות, כבר באחרונים מלפני מאות שנים יש לימודי זכות מדוע לא נוהגים בזה. רבינו בתום ליבו שלח הספר וכן מכתבים להרבה מגדולי לפעול שיחזרו לנהוג בזה, והיה זה טרם מלאו לו ארבעים שנה, ולא שת ליבו ולא עלתה על מחשבתו, האם יתכן שאברך צעיר אחד הוא הנבחר להחזיר עטרה ליושנה. ואמנם לא זכה שתתקיים מגמתו זו, אך זכה גם זכה שחלק שלם בתורה, הלכות תעניות גשמים, הוא מסתמא הראשון והיחיד שלבנו על כל פרטיו להלכה ולמעשה, והרי הוא תורה דיליה^פ.

וכך הוא למשל גם בעניין לימוד הקבלה שהתחילו רבינו בגיל צעיר, וכבר טרם מלאו לו ארבעים שנה חיבר את ספרו הראשון בזה, ולא אמר לעצמו 'הגם שר"ה בנביאים'^{סו}. עד שבמשך הזמן זכה והיה לחד בדרא גם בד"ז ותורתו נלמדת בבתי מדרשות.

וכן יש להזכיר כאן את בירורו בענין תפילה כוונתיקין שהיא בנץ החמה הנראה, המאוחר מהנץ האסטרונומי בכמה דקות. ובירר זה בהיותו צעיר מאד, וכתב ע"ז מאמרים והפיץ מודעות וכו' וכו' לעורר ע"ז, וכמה תום יש כאן, הלא היו קיימים הרבה מנייני נץ ובכולם התפללו לפי האסטרונומי, והיו גדולי ישראל וכן תלמידי גדולי שנפטרו ושגם הם לא נהגו ע"פ הנראה, ויבאו אברך צעיר ויהפוך את העולם.

ואכן בזכות מסירותו זאת נוספו בכלל ישראל מאות מנייני נץ עם אלפי מתפללים, שחלף אשר היו אמורים להתפלל טרם נץ אשר היא עולה רק בדיעבד - מתפללים כיום תפילה מהודרת לכתחילה. וכמו"כ 'תיקון חצות'. בגיל צעיר ראה רבינו שנוסח התיקון חצות שמקורו מהאריז"ל הוא קצר וזמן אמירתו הוא כקריאת קרי"ש שעל המיטה, אלא שאח"כ נוספו לו בסידורים עוד אמירות מפי קדושים עד שגדל עד למאוד, וראה שנתקיים כאן כל המוסיף גורע, דרבים הרואים אריכות התיקון נוטשים אמירתה לגמרי, עמד ותיקן הנוסח המחויב ע"פ האריז"ל ולא יותר, והדפיסו והפיצו בהיותו כבן שלושים ושתיים! ורבים רבים אומרים תיקון חצות בזכותו^{סז}. וכמה תמות היתה נצרכת בעבור שיוכל להאמין שאברך צעיר כ"כ יסדר הנוסח לבד וישמיט ממנו מה שכבר נדפס בכל סידורי האשכנזים.

מידות אלו השפיעו על עוד חלק ידוע בתורתו; הדינים שאדם דש בעקבו. דינים רבים למאות, שאנשים כלל לא שמעו על לב שהם קיימים, או ששמים לב ומקיימים אותם כמלומדה ולא חושבים כלל שיש בהם איזו 'סוגיא' עם חילוקי דינים ופרטי דינים וכו', הניץ בהם רבינו זרוע עוזו והראה ועורר שהם קיימים ושיש בהם סוגיות ערוכות אם זה מש"ס ואם זה מפוסקים.

למשל דיני השתחויה בכניסה וביציאה מבית הכנסת שרובא דעלמא אין נזהרין בזה, והראה שדין ההשתחויה ביציאה מבית הכנסת הוא דין ערוך ברמ"א סוס"י קל"ב, ודין ההשתחויה בכניסה לבית הכנסת כתוב כבדרך אגב! בשו"ע סימן ק"נ כשמיירי בהלכות פתח ביהכנ"ס, ובירר סוגיא זו עם דיני ההשתחויה בכניסה לבית המקדש בגמ' תמיד וברמב"ם, ומעוד פוסקים, עד שהעלה המסקנות למעשה כיצד צריך לנהוג בדין זה וכל הפרטים בזה.

^ט וכבר עמדו ע"כ אאמו"ר שליט"א והגר"פ ברונפמן שליט"א שמעלות אלו השפיעו גם על הבהירות הגדולה שהיתה לו בפסקיו.

^פ ומענין הדבר שספר זה יצא לאור כבר בארבע! מהדורות.

^{סו} ושמעתי שסיפר רבינו שהלך אז להביא הספר לכמה חכמים, והיו מהם שלא הסכימו כלל לד"ז שאברך בגילו יוציא ספרים בעניינים כבושים אלו, ולא קיבלו ממנו הספר, וכן חזר מושפל לביתו עם הספרים, וסיפר שמשך זמן רב שכבו אצלו הספרים מעל הספריות שבחדרו כאבן שאין לה הפכין.

^{סז} וכידוע שגם מרן הסטייפלער זצ"ל היה אומר ת"ח מתוך הקונטרס הנ"ל, וכן נדפס גם בסידורי 'אזור אליהו'.

ומענין לענין באותו ענין תזקף לזכותו גם תפילת יו"כ קטן שהוא ז"ל הפיצה עד שכיום נעשית לנחלת הכלל. כן הקים מנין מתענים לבה"ב עם קריאת ויחל, ובירר בירורים גדולים בהלכות הנוגעות לזה, כגון בענין קריאה"ת בתענית זו שאינה תענ"צ ועוד עניינים. ודרך אגב פעם שמעתי ממנו דרך הלצה שלפי המצב כיום אינו יודע למי נתקן בה"ב, אותם שהתנהגו בהוללות בחגים ביכ"כ אינם מקיימים עניני בה"ב, ואותן המקיימים, לא היו הוללים... וכעין זה אמר על דרך הלצה הגרמ"מ שולצינגר זצ"ל, שתמיד היה נכנס למנין זה לראות את 'הפושעים' אשר מחמת פשעיהם מתענים בבה"ב...

וכמה עורר לגבי דין החזקת הציציות ביד ימין כנגד הלב בפרשת 'ויאמר', וטרח לברר קיום פרט זה אי הכוונה ממול הלב אף שאינו מוצמד ללב ממש או שצריך להצמיד ללב ממש, או דין אמירת 'למנצח יענך' בתיקון חצות ביום שאין אומרים בו תחנון למתפללים נוסח אשכנז, וכהנה למאות.

ולא פלא הדבר שאדם שעבודתו תמה אדם המרגיש בפשטות שכביכול מחזיק בידיו חבלים שעל ידם מנענע עולמות עליונים, ישים לב לכל דין ופרט, שהרי יודע חשיבותו העצומה.

וכה כתב בספרו 'לנפש תדרשנו' על הפסוק 'וידו אוחת בעקב עשיו': אפשר לרמז כי דברים ומצוות שאצל עשיו נדושו בעקב, החזיקם יעקב בכל כוחו לקיימם, ע"כ. הגר"מ אויערבאך שליט"א בהספדו על רבינו ככלות י"ב חודש, המליץ עליו הפסוק 'סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוקים עולים ויורדים בו' רבי שריה היה 'סולם מוצב ארצה' הסתובב בינו כביכול כאחד מאתנו, אבל למעשה היה בשמים 'ראשו מגיע השמימה'.

'מלאכי אלוקים עולים', היינו אותם דינים שאדם דש בעקביו ואין שמים על לב שבכלל קיימים, העלה אותם רבי שריה למעלה ע"י שהראה שיש בהם סוגיות רחבות וערוכות עם כל הפרטים והפרטי פרטים.

'מלאכי אלוקים יורדים', היינו אותם דברים שהם גבוהים מדברי קבלה וכדו', שרבי שריה הורידם למטה ע"י שפרט אותם לפרוטות מעשיות. ע"כ תורף דברי הגר"מ שליט"א.

ולי הדל נראה שאפשר להמליץ גם להפך, אותם מאות דינים שרבינו חשף וגילה את הסוגיא שלהם על כל פרטי דיניה, יחד עם עוד מאות סוגיות הייחודיות רק לו, כגון דינים שמקורם מדברי קבלה או הנראים כסותרים דברי קבלה, שרק אדם כמוהו אשר גדול בנגלה ובנסתר היה יכול ללומדם ממקורם כשם שלומדים שאר הדינים המובאים בפוסקים, וע"י כך עלה בידו להוציא דיניהם לאורה עם כל הפרטים וחילוקי הדינים. או כגון הידורים ודקדוקים שחידש מחמת שהיה רב חיליה גם בשיטת הפוסקים וגם בחסידות ודקדוק המעשים, ואף אותם שהיו קיימים הידרם ותקנם בכל מיני הידורים מחמת זה. או סוגיות אשר נדרש לליבונם גדלות בכמה וכמה תחומים, והוא ברוחב תורתו היה מכריעם. ודוגמא לדברים אלו בירוריו הגדולים בזמן ג' משמרות הלילה שבגמ' ברכות ושו"ע סי' א', אשר מחמת ששם לב לכל דין שבשו"ע והוא מתחסד עם קונו היה חשוב לו לברר סוגיות אלו, ובהם הניף זרועו במקצוע הזמנים ובכלי בבלי וזוהר ופוסקים ראשונים ואחרונים עד המסקנה למעשה. או בירוריו בנוסחאות התפילה והברכות שכללו גדלות בנוסחאות ובתורות הדקדוק, בתורת האר"י ובתורת הגר"א, ותורת שאר פוסקים.

סוגיות אלו הם הם ה'מלאכי אלוקים יורדים', כביכול הוא הקדוש הוריד תורה זו מן השמים, אכן בכל אלו המקומות לא חידש עיקרי העניינים, שהרי הראה שעיקרי הסוגיות בזה נמצאות לפנינו, לכל דבר הביא מקורות נאמנים, אך תורה זו היתה מכוסה מעין כל רואה, תורה זו הייתה מונחת בקרן זוית, עד שבא רבינו בתום ליבו ונטלה באהבה, מישמש בה וגילה צפונייה, וחשף וחדש פרטי דיניה.

ולא יפלא שזכה לזה משמיא, מאחר שכולו דבוק בקב"ה היה, ולא הסיח דעתו ממנו ומתורתו, ומאחר שבתמימות ליבו הרגיש בכל רגשותיו איזה חשיבות עצומה יש לכל פרט ופרט בתורה על כל חלקיה, והתמסר בכל כוחו, בעמל רב, בחיפוש אחר חיפוש, בליבון אחר ליבון, ללמוד ולעשות קטן כגדול, ממילא זכה שתתגלה תורה זו על ידו, וכמאמר שלמה המלך במשלי (ד-י) **אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה** - ובביאור הגר"א שם: דרך דבר הטמון במקום ידוע וכו' ואינו יודע מקומו ממש צריך לחפש בידיים וכו', ע"כ, ובזה עמל רבינו על דברים ידועים שדיניהם מפורשים אלא שהם 'טמונים' ואין איש שם על לב – **אז תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.** ובפ' המצודות שם: יתן חכמה, יתן לך חכמה מפיו, ר"ל יגלה לך מסתרי החכמה כאילו מפיו יאמר לך, ע"כ. וכע"ז פי' המלבי"ם שם (ו) כי ה' יתן חכמה, כבר התבאר שא"א שישגי האדם מעצמו חוקי החכמה רק יקבלם ע"י תורת ה' וע"י לימודי החכמים שקבלום מפי הנביאים, אמנם ע"י רוב הבקשה שמבקש החכמה ככסף וכמטמונים, אז יזכה להשיג חקי החכמה ברוה"ק וכו', ואז החכמה נתונה לו.

וכשמתבוננים בדמותו של רבינו ובהליכותיו אפשר לפרש על דרך הדרש מש"כ בתורה (דברים ל) לא בשמים היא וגו' בפ'ך ובלבבך לעשותו. שאין הכוונה שהתורה לא בשמים, אדרבה חכמת התורה בשמי שמים היא, גבוה מעל גבוה, ועדיין 'בפ'ך ובלבבך לעשותו'.

מרינו למדנו ואצלו ראינו, שכל אדם הוא סולם מוצב ארצה, אבל ע"י פיו וליבו ושאר פעולותיו ראשו מגיע השמימה. ע"י שזוכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות קטן כגדול, ולהתפלל תפילה זכה וכו', הוא הוא אשר זוכה לעשות נחת רוח ליוצרו ולהיות סמוך על שלחנו, הוא הוא אשר נוסך אורות וכוחות בעולמות עליונים, הוא הוא אשר דרכו יורד השפע לכל העולם והוא אשר יגרום לתחיית המתים.

להצלחה, לזכות ובריאות רחל בת עמליה
תליט"א וב"ב בכל מילי דמיטב ברו"ג

לעילוי נשמת אמי מורתי מרת נעמי [נינה] ב"ר
גרשון פנסטר ע"ה
נלב"ע ח' ניסן ה'תשע"ו ת.ג.צ.ב.ה.

לע"נ הבחור מאיר יעקב בהג"ר אהרן ז"ל תנצב"ה	לע"נ דוד בן ווליה לע"נ שמחה אליעזר בן אלתר ז"ל לעילוי נשמת הגאון רבי רפאל בן מנשה הכהן זצ"ל תנצב"ה	לע"נ האשה הצדקנית אילנה ב"ר אפרים ע"ה ת.ג.צ.ב.ה. לעילוי נשמת הרה"ג רבי יצחק בן שמעון ראובן זצ"ל הרה"ג רבי בן ציון יהודה ב"ר יצחק זצ"ל תנצב"ה לע"נ הרבנית שרה הינדא ב"ר חיים יהודה לייב ע"ה תנצב"ה	לע"נ מיכאל מרק בן רוזה ז"ל לע"נ נאור בן רונית ז"ל לע"נ עמרם בן ימנה ז"ל ת.ג.צ.ב.ה.
--	--	--	--

אם ברצונך לתרום מהדורה נוספת או למועדי ישראל הבעל"ט
התקשר לטל: 052-7167685 תא קולי